

”Kaupungin vierustalla”

Porin kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden kaupunkilaisuus ja alueen aikalaisulottuvuudet
1852–1864

**Jyväskylän yliopisto
Historian ja etnologian laitos
Suomen historia
pro gradu
Pirita Frigren
joulukuu 2009**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Pirita Frigren	
Työn nimi – Title ”Kaupungin wierustalla” – Porin kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden kaupunkilaisuus ja alueen aikalaisulottuvuudet 1852–1864	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year joulukuu 2009	Sivumäärä – Number of pages 136+liitteet
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Tutkimus käsittelee Porin kaupungin rajojen ulkopuolella niiden välittömässä tuntumassa asuneita henkilöitä sekä itse aluetta 1800-luvun puolivälissä. Pori paloi vuonna 1852, ja monet kaupunkilaiset pystyttivät tilapäisasunnon kaupungin maille jälleenrakennetun kaava-alueen ulkopuolelle. Asutuksesta tuli kuitenkin ilmiö, joka kesti aina 1800-luvun lopulle asti. Asuntoina käytettiin maakuoppia ja muita mökkejä. Työssä osoitetaan, että ilmiö liittyi palon jälkeiseen hätäasumiseen vain osittain, sillä rajojen ulkopuolelle asetettiin pitkin 1850- ja 1860-lukua ja osittain myöhemminkin. Vastaavanlaisia kontrolloimattomasti eriytyneitä asuinalueita syntyi muissakin suomalaisissa kaupungeissa vuosisadan puolivälistä alkaen. Maakuoppien kaltaisissa asumuksissa oli Porissa asuttu jo 1800-luvun alussa. Pro gradun tarkastelema ajanjakso on rajattu palovuodesta 1852 vuoteen 1864, mutta kontekstin muodostamiseksi on kuitenkin liikuttu jonkin verran näiden vuosien ulkopuolella.</p> <p>Työssä kysytään, miten alue ja siellä asuminen näyttäytyivät eri lähteissä palon jälkeisenä vuosikymmenenä ja miten siellä asuneista olisi mahdollista saada tietoa. Aikaisemman tutkimuksen mukaan kaupunki jätti asukkaat oman onnensa nojaan ennen 1860-lukua ja uuden halpoja tontteja tarjonneen VI kaupunginosan rakentamista. Tässä työssä osoitetaan, että alue ja sen asukkaat eivät jääneet 1850-luvulla ja 1860-luvun alussa täysin vaille paikallishallinnon ja seurakunnan huomiota. Vapaamuotoiseen asumiseen puututtiin etenkin, kun yksityisillä kaupunkilaisilla oli etuja ajettavanaan. Aikalaisarvio alueella asuneiden määrästä oli jopa 500 henkeä, joten tutkimuksessa selvitetään myös, minkälaista osaa kaupunkilaisväestöstä asukkaat edustivat eli keitä he olivat. Vuonna 1860 kaupungin maistraatti hääsi joukon alueella asuneita perhekuntia. He olivat kaupungin suojelustyöväkeä, merimiehiä ja entisiä ammatinharjoittajia perheineen. Häädettyjen maaherralle osoittaman valituksen kautta on päästy yksittäisten asukkaiden jäljille, ja eri lähteitä yhdistelemällä heitä on tavoitettu koko tarkastelujaksolta joitakin satoja.</p> <p>Tutkimuksen lähteinä on käytetty Porin kaupungin maistraatin aineistoa, pöytäkirjoja, tuomiokirjoja, häädettyjen maaherralle osoittamaa valitusta, syyteluetteloita, henkikirjoja ja poliisijärjestystä sekä seurakunnan köyhäinhoitoa koskeneita asiakirjoja. Kirkonkirjatietoa on saatu Suomen sukututkimusseuran Hiski-tietokannasta. Lisäksi työssä on tutkittu porilaisissa sanomalehdissä (Björneborgs Tidning, Porin kaupungin sanomia ja Lännetär) julkaistuja ilmiötä käsitteleviä kirjoituksia. Menetelmänä on ollut yhdistellä eri lähteitä ja poimia niistä tietoja johtolankaparadigman tapaan. Mikrohistoriallista metodia on hyödynnetty yksittäisistä asukkaista lähtevässä kontekstinmuodostuksessa ja asettamalla ristivalotukseen eri lähteiden negatiiviset ja neutraalit kuvaukset alueesta.</p> <p>Kaupungin rajojen ulkopuolinen alue oli monine funktioineen osa luonnollista kaupunkitilaa. Siellä asuneiden elämä muistutti paljon kaupunkilaisten elämää. Ajankohta osui esimodernin ja modernin ajan kynnykselle, mikä ilmeni muun muassa muutoksena köyhiin ihmisiin suhtautumisessa.</p>	
Asiasanat – Keywords: kaupunkihistoria, marginaalihistoria, mikrohistoria, kaupungit, kaupunkitila, kaupunkilaisuus, esikaupungit, köyhyys, sosiaaliset ongelmat, huono-osaisuus, vuorovaikutus	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

1. Johdanto	5
1.1 Porin kaupungin rajojen ulkopuolella 1800-luvun puolivälissä.....	5
1.2 Aikaisempi tutkimus	8
1.3 Tutkimuskysymys ja rajaukset	16
1.4 Lähteet ja menetelmät.....	19
2. Kaupungin rajojen ulkopuolella asuneet osana kaupunkiyhteisöä	29
2.1 Vuonna 1860 häädetyt	29
2.1.1 <i>August Silfver – rahvaan mies valittajana</i>	29
2.1.2 <i>Häädetyt – ”pahassa huudossa” vai tavallisia pieneläjiä?</i>	36
2.2 Rajojen ulkopuolella asuneiden oikeudet ja velvollisuudet kaupunkilaisina	47
2.2.1 <i>Oikeuksia penäämässä ja kadonneita vaateparsia etsimässä</i>	48
2.2.2 <i>Velvollisuudet Anna Elisabeth Jeremiaantytären, Carolina Lundholmin ja Ulrika Kaarlentytären näkökulmasta</i>	48
2.2.3 <i>Vuoden 1860 häätötapauksen henkilöt rikkeiden tekijöinä</i>	59
2.2.4 <i>Yksityisten kaupunkilaisten intressit ja kaupungin ulkopuolella asumisen oikeutus</i>	59
3. Köyhyys.....	69
3.1 Köyhyyden käsite ja seurakunta avun jakajana	69
3.2 Maistraatin lähteistä tunnetut asukkaat köyhäinavun saajina.....	69
3.3 Köyhäinhoitoluettelot paljastavat uusia kaupungin rajojen ulkopuolella asuneita.....	76
3.4 Köyhät elättivät toisiaan.....	78
3.5 Kurjuutta vai kahvipannun taikaa – asukkaiden köyhyys ja sanomalehtikeskustelu	87
4. Paikan jäljillä	98
4.1 Sattumuksia pahamaineisuuden taustalla.....	99
4.2 <i>Palstanpitoa, elinkeinoja, hautajaisia ja tanssiaisia – alue neutraalina osana kaupunkiympäristöä</i>	108
4.3 <i>Kaupungin etelän ja lounaan puoleiset alueet harkinnassa työläiskaupunginosaksi: järjestyksenpidon helppous ja työmiehen oikeus hyvään asuinalueeseen</i>	115
4.4 <i>Paikka jossa käytiin välillä asumassa</i>	119
5. Päätäntö	128
Lähteet	129

LIITTEET

- LIITE 1. Osa maanmittari Daniel Ekmanin piirtämää Kokemäenjoen vesistökarttaa noin 1730–1740-luvulta
- LIITE 2. C.V. Gyldenin piirtämä Porin kaupunkikartta vuodelta 1840
- LIITE 3. Porin kartta juuri ennen vuoden 1852 paloa
- LIITE 4. Suomen Matkailija -yhdistyksen Suomi-kartaston Porin kartta vuodelta 1890
- LIITE 5. Porin kaupungin rajojen ulkopuolella asuneita henkilöitä 1852–1865
- LIITE 6. 20.8.1860 häädettyjen tietoja

1. Johdanto

1.1 Porin kaupungin rajojen ulkopuolella 1800-luvun puolivälissä

Marraskuun 15. päivänä vuonna 1860 Turun hovioikeus vastaanotti Porista lähetetyn anomuskirjeen, jonka olivat allekirjoittaneet palovahdit August Silfver, Jakob Wiklund, Johan Gustaf Rosenqvist, Samuel Almberg, purjekankaankutoja Johan Gustaf Rosten, merimiehet Carl Gustaf Grönholm ja Anders Johan Grönvall, Gustaf Björklund ja Gustaf Grönroos sekä merimiehen leski Gustava Ahlholm.¹ Kaikki valitukseen osallistuneet miehet olivat entisiä ammatinharjoittajia, ja kynämieheksi ja anomuksen laatijaksi oli heistä ryhtynyt ensiksi mainittu Silfver. Anojia uhkasi häätö. Kaupungin maistraatti oli saman vuoden kesäkuussa määrännyt heidät muuttamaan joulukuun 1. päivään mennessä pois ”*tietyistä kaupungin maille rakennetuista asumuksista.*”² Anomus koski lyhyenä pidettyä muuttoaikaa. Lisäksi hädetyt pyysivät, että heille osoitettaisiin luvalliset, pienituloisille kaupunkilaisille tarkoitetut tontit. Silfver oli näet saanut tietää, että keisarillinen Suomen kaupunkien yleinen rakennusjärjestys vuodelta 1856 mahdollisti halpojen ja tavanomaista pienempien tonttien kaavoittamisen.³

Maistraatin mukaan asunnot eivät olleet mitä tahansa 1860-luvun Porin kaupunkikuvaa ilmentäviä taloja, vaan kaupungin rajojen eli varsinaisen kaava-alueen ulkopuolelle, ”*niin sanotuille Malmirihille kaupungin palon 1852 jälkeen rakennettuja maakuoppia ja muita asumuksia.*”⁴ Hädetyiksi olivat tapauksen myötä tulleet myös työmiehen leski Anna Pihlman, työmiehet Gustaf Tallström, Tobias Tränden, Reinholdt Tjörnroos, porvari Gustaf Ilén, merimies Henrik Aleksander Snällström sekä entinen merimies Anders Johansson, mutta he eivät naapuriensa tavoin vedonneet hovioikeuden kautta maaherraan eli ”*armolliseen esivaltaan*” ja ”*ylimmäisiin oikeuksiin.*”⁵

Turun ja Porin läänin kuvernööri eli maaherra C.M. Cedercreutz sai kuulla, että syynä häätöön oli kolmen kaupunkilaisen, kirvesmiesten oltermanni Abraham Rothstenin sekä porvarien Fredrik

¹ TMA Turun hovioikeus Aba:42 (Kejserslige Åbo Hofrätts Civil Supplik Diarium) 1860. Anomus löytyy Silfverin nimellä S-kirjaimen kohdalta.

² ”[.]*från särskilde af den å Björneborgs stad mark inrättade boningar.*” TMA Turun hovioikeus Aba:42 1860, Silfver. 15.11.1860.

³ Elokuussa hädetyt olivat toki valittaneet määräyksestä kaupungin johdolle itselleenkin TMA Porin maistraatti Cj:31 (20.8.1860). Hädettyjen valituskirje maistraatille TMA Porin maistraatti Cj:31 (anomuskirje päivätty 27.10.1860 pöytäkirjan liitteenä, maistraatin kokous 3.11.1860)

⁴ ”[.]*å den såkallade Malmriepplanen, efter stadens brand 1852 inrättade jordvåningar och andre boningar.*” TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:31 Porin maistraatin pöytäkirjat 20.8.1860.

⁵ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Maistraatin pöytäkirjat Cj:31 3.11.1860. August Silfver kirjoitti tapauksesta pari vuotta myöhemmin uudessa porilaisessa sanomalehdessä Lännettäressä ja kirjoitti hakeneensa muutosta maistraatin päätökseen turvaamalla ”*ylimmäisiin oikeuksiin [..] hyvin sen tietten, ettei armollinen esivalta ketään määrää tammipakkaseen.*” Lännetär 16.9.1863.

Arksellin ja Fredrik Edvard Grönvallin tuotumus näitä nimenomaisia perhekuntia kohtaan.⁶ Rothstenin, Arksellin ja Grönvallin ongelmana ei ollut se, että moni muukin, itse asiassa iso osa kaupunkilaisista, oli palon jälkeen omin lupinensa ”jatkanut” asuttua kaupunkitilaa kaava-alueen ulkopuolelle. Miehet halusivat vain rakentamiensa riihien liepeillä majailevaiset paloturvallisuuden nimessä muualle. Perusteet olivat painavat: asunnot oli rakennettu ilman lupaa ja vain palon aiheuttaman asuntopulan ajaksi. Malmiriihien alue tarkoitettu riihikäyttöön eikä asuttavaksi.⁷ Hovioikeuden päätös kuitenkin esti hädettyjen joutumisen asunnotta talven selkään, sillä se lykkäsi poismuuttoa kesäkuun ensimmäiseen päivään vuonna 1861. Lykkäys näytti estäneen koko hädän toimeenpanon; August Silfver kirjoitti vuoden 1863 syksyllä Lännettären, että kaupungin rajojen ulkopuolinen asuminen ja rakentaminen jatkuivat yhä eikä pienituloisille tarkoitettujen tonttien kaavoittamisesta ollut kantautunut hänen korviinsa mitään.⁸

Edellä kuvattu häätötapaus liittyy ilmiöön, joka Porissa tunnetaan nimellä ”Kuoppakaupunki.” Käsite tarkoittaa Porin kaupungin kaava-alueen ulkopuolelle vuoden 1852 kaupunkipalon jälkeen rakentunutta esikaupunkimaista asutusta, joka koostui erityisesti kaupungin etelä- ja lounaispuolille sijoittuneista maakuopista, mökeistä ja muista asuinrakennuksista. Aiemmissä esityksissä ilmiö on kuvattu osana kaupunkikuvan laajentumista. Tutkimuksessa on todettu, että rajojen ulkopuolelle asettunut monen sadan henkilön asujaimisto sai olla oman onnensa nojassa koko palon jälkeinen vuosikymmenen. Sen mukaan vuoden 1860 häätö käynnisti kehityskulun, jossa seuraavana askeleena on nähty lehtipolemiikki vastaperustetussa paikallislehdessä Björneborgs Tidningissä sekä muutamat uutisoinnit ja Silfverin lehtikirjoitus suomenkielisessä Porin kaupungin sanomissa ja sen seuraajassa Lännettären. Seuraava osa kehityskaarelle on porvariston, maistraatin ja kuvernöörin laatima hakemus senaatille uudesta työväenkaupunginosasta. Sen asemakaava hyväksyttiin tasan vuosi August Silfverin lehtikirjoittelusta, lokakuussa 1864. Uusi VI kaupunginosa on liitetty kuoppakaupungin tarinaan, koska se kattoi osittain saman alueen ja koska Silfver rahvaan puolelta asiaa ajaneena antoi kaupunginosan syntyyn johtaneelle prosessille kasvot.⁹ VI kaupunginosa on osa kuopista nousseen vähävaraisen väen selviytymistaistelua myös siksi, että kun tontteja ryhdyttiin huutokauppaamaan, pienituloiset kaupunkilaiset protestoivat korkeita

⁶ Hovioikeuden päätöksessä hädettyjen 11.12.1860 saapuneen anomuksen yhteydessä mainittiin kuvernöörin vahvistaneen maistraatin riihenomistajien hyväksi tekemän päätöksen 15.9.1860. TMA Turun hovioikeus Ca. Päätös 12.1.1861. Valituksesta myös maistraatin pöytäkirjojen liitteenä löytyvässä hovioikeuden päätöksessä, joka saapui Porin maistraatille 23.1.1861. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj: 32. Maistraatin pöytäkirjat 23.1.1861. TMA Turun hovioikeus Aba:42 (Kejserlige Åbo Hofrätts Civil Supplik Diarium år 1860.) Anomus löytyy Silfverin nimellä S-kirjaimen kohdalta.

⁷ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Maistraatin pöytäkirjat Cj:31 3.11.1860.

⁸ Lännetär 16.9.1863.

⁹ Erit. Ruuth 1897, Kaukamaa 1956, Saarinen 1972, Laine 1992 ja 1993.

lähtöhintoja joukolla, kunnes niiden myyntihinta pudotettiin alkuperäisestä 75–100 markan hinnasta 10–15 markkaan.¹⁰

Kaikkien kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden häätö julistettiin VI kaupunginosan perustamisen yhteydessä, mutta häätöjen toimeenpano oli ilmeisen vaihtelevaa, sillä ilmiö huomioitiin Satakunta-lehdessä vielä 1873.¹¹ Vuonna 1889 samainen lehti kirjoitti: ”*Näitä kuoppia muistaa vielä jokainen, joka parikymmentä, kolmekymmentä vuotta Porissa on ollut. Mutta tuo koti muuttui rakkaaksi ja hupaiseksi ja moni jäi sinne asumaan ainaiseksi. Kuopat tosin owat jo häwinneet ja niiden sijaan on syntynyt pysyväisempiä asumuksia samoille tienoille.*”¹² Viimeisten kuoppien muisteltiinkin hävinneen viimeistään 1890-luvulla.¹³

Pori oli 1850-luvulla noin 6500 asukkaan yhdyskunta, joka vuoden 1856 kaupunkien yleisen rakennusjärjestyksen (KYRJ) mukaan kuului Suuriruhtinaskunnan kaupunkien suuruusluokkaan numero kaksi.¹⁴ Vuoden 1852 toukokuinen palo säästi 392 rakennetusta tontista vain noin satakunta, lähinnä syrjäisemmässä, niin sanotussa uudessa kaupunginosassa (myöhemmin V kaupunginosa). Kuten Sanomia Turusta -lehti katastrofin jälkitilannetta tuoreeltaan kuvaili, kaupungin laiduille asettuminen todella kuului välittömiin yrityksiin selviytyä onnettomuudesta:

Porin kaupunkia ei olekaan! Hirvuinen tulipalo poltti Toukokuun 22.päiwänä melkein koko Porin kaupungin. 296 taloa, kirkko, koulu, raadihuone menivät tuhaksi.[...] 6000:nen ihmisen on tämä kowa ja onnetoin tapaus saattanut kodittomaksi, ruwattomaksi, verhottomaksi. [...]Onnettomat, kodottomat ihmiset asuwat nyt likimmäisissä kylissä, elikkä likellä olewissa riihissä, ladoissa j.n.e. Sunnuntaina 23.päiwä. ei woitu pitää yhteistä Jumalanpalwelusta ollenkaan, paitsi mitä jokainen erityinen sydämensä pelwolla ja hämmästyksellä ihmetellen kunnioitti kaikkiwaltiaan Jumalan oikeutta ja woimaa, joka wiisaudessansa etsii ja kohtaa kansaansa julmuudella. Heluntai pyhinä ja sittemmin

¹⁰ Saarinen 1972, 140.

¹¹ Kaikille asujille annettu kollektiivinen poismuuttomääräys TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj: 36. Kaupunginvanhinten pöytäkirja 14.3.1865. Esimerkiksi vuonna 1876 rahatoimikamarin aloitteesta kaupunginvaltuusto asetti kolmimiehisen komitean valmistelemaan häätöjä. Tuolloin erityistä lupaa säilyttää rakennuksensa, kuoppansa ja myllynsä kaupungin pelloilla olivat anoneet Erland Lovén, Johan Andersson ja Johan Gustaf Nordström, mikä anomus hylättiin. Häädöstä Satakunta-lehti uutisoi: ”*Ihmisten asuttamat kuopat kaupungin rajain ulkopuolella häwitetään, ja asujamet owat welkapäät viimeistään kesäkuun kuluessa ensitulewana vuonna hankkimaan itsellensä kaupungin rajain sisällä asumuksia.* [...]Muut asumukset kaupungin rajain ulkopuolella saawat olla wanhoillaan vielä 5 vuotta, mutta korkeampaa maksua vastaan. Porin kaupunginarkisto. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 21.9.1876, Satakunta 12.7.1873, Satakunta 2.9.1876, Satakunta 4.11.1876.

¹² Satakunta 31.10.1889. Kirjoituksessa kuvailtiin myös, että kuopilla ymmärrettiin ”*puoleksi maan alle, puoleksi maan päälle, toisinaan kokonaan maan alle rakennettuja asumuksia. Kuiwa ja tiwis hieta oli näet hywin sopiwa rakennuspaikaksi. siihen sitä oikein wuolimalla sai sileän kuopan ja sitte pystyyn seipäitä ja lautoja, yksi tai pari hirsikertaa maan rajasta ylöspäin ja sitte katto ja tuo ilapäinen asumus oli walmis.*” Kirjoituksen otsikko: *Kaupungin ulkopuolella olewat asumukset.*

¹³ Ruuthin haastattelemien vanhojen porilaisten muistitietoa. Ruuth 1897, 412. Saarinen 1972, 140.

¹⁴ Pori (perustettu 1558) sai tapulioikeudet vuonna 1765. Saarinen 1972, 462. Höyssä ja Keskinen 2002 (sivunumeroinen verkkotietokirja). Muita ”kakkosluokan” kaupunkeja 18.3.1856 annetun kaupunkien rakennusjärjestyksestä koskevan asetuksen 1 §:ssä olivat esimerkiksi Oulu, Vaasa ja Raahe. Samlingar af författningar 1862, 6.

lienee jumalanpalvelusta pidetty vanhassa maneesissa. Ensimmäisenä heluntai-päivänä saarnasi Läänin ja seurakunnan Prowasti, Tähtimies H.Hellén, ja kuwaili sopiwilla, sydämellisillä ja liikuttawilla sanoilla kaupungin nykyistä kowaa onnea.[..] – Jolla sydän powessa on, hän rientäköön weljiänsä auttamaan...¹⁵

Palon menetykset merkitsivät välitöntä asunnottomuutta 74 % kaupunkilaisista, mutta alussa oleva kesä tarjosi monenlaisia majoitusvaihtoehtoja turkulaisista tuttavista maakuoppiin. Palovuonna erilaisia väliaikaisasuntoja rakennettiin 371, mutta jo seuraavana vuonna kunnollisia taloja nousi kaavoitetuille tonteille yli toistasataa. Lääninarkkitehti Georg Chiewitzin piirtämä asemakaava olikin hyväksytty senaatissa jo palovuoden lokakuussa. Kaupunkiin saatiin runsaasti avustuksia kruunulta, eri kaupungeista ja yksityishenkilöiltä. Pitkän tähtäimen helpotusta toi kaupunkilaisten vapautus kruunulle menevistä henkilömaksuista ja sotilasmajoituksesta kymmeneksi vuodeksi.¹⁶

Jälleenrakennuksen aloittamista helpotti myös korkeasuhdanne vain vähän ennen Krimin sodan syttymistä seuraavana vuonna 1853. Krimin sota oli osa 1850-luvun alun arjen todellisuutta niin Porissa kuin muillakin suuriruhtinaskunnan rannikkopaikkakunnilla. Jos rajojen ulkopuolisen alueen asuttamista pidetään palon seurauksena, olivat Krimin sodan vuodet asutuksen vakiintumisen aikaa. Varsinaisia sotatoimia tai sodan näkymistä kohdattiin suhteellisen vähän. Sota ei myöskään näkynyt erityisesti maistraatin pöytäkirjoissa.¹⁷

Joillekin kaupunkilaisille hätäasunto muuttui vakituiseksi asunnoksi. Porin historiassa aika ja ilmiö muistetaan erityisesti juuri siksi, että osa asunnoista oli puolittain maahan kaivettuja, korsusaunamaisia maakuoppia. Juhani Saarisen Porin historiassa Kuoppakaupunki-otsikolla kuvailtu alue oli pysynyt palon ja sitä seuranneen väliaikaisten asuntojärjestelyjen jäänteinä.¹⁸ Rajojen ulkopuolinen asuminen liittyikin paitsi kaupunkia kohdanneeseen katastrofiin myös muiden suomalaisten kasvavien kaupunkien laiduille rakentuneen kontrolloimattoman asutuksen

¹⁵ Sanomia Turusta 8.6.1852 nro 12. Kansalliskirjaston historiallisten sanomalehtien tietokanta <http://digi.lib.helsinki.fi/index.html>. Luettu talvella 2008.

¹⁶ Saarinen 1972, 116.

¹⁷ Venäjä kävi vuosina 1853–56 tappiollista sotaa Turkia ja länsivaltoja vastaan. Sota näkyi vaatimattomissa mittasuhteissa Porissakin. Reposaaren varvilla Porin edustalla rakennettiin tykkiveneitä, joiden soutajiksi värvättiin paikallisia asukkaita. Kokemäen joen monihaaraisen suiston tukkiminen puolustukseksi jäi suunnitelmaksi, mutta kaupungissa oli liikekannalla vuodesta 1855 pari komppaniaa venäläisiä sotilaita suojelutehtävissä, minkä lisäksi aseistettiin kaupunkilaisten oma vapaaehtoinen joukko-osasto. Turkin, Englannin ja Ranskan liittouman laivasto saapui ensimmäiseksi Reposaarelle kesällä 1855, missä sataman rakennuskantaa tuhottiin ja takavarikoitiin 300 tynnyriä tervaa. Suurimmaksi menetykseksi nousi usean eri henkilön yhteisesti omistama höyrylaiva Sovinto, jonka pormestari Claes Wahlberg lupasi liittoutuneiden joukoille maksuksi kaupungin jättämisestä rauhaan. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:27. Maistraatin pöytäkirjat 22.3.1856. Saarinen 1972, 119–120.

¹⁸ Saarinen 1972, 137.

aikalaisilmiöön erityisesti 1800-luvun puolivälistä lähtien.¹⁹ Vastaavia esikaupunkimaisia asutuksia oli kehittynyt samoihin aikoihin esimerkiksi eri puolille Helsingin laita-alueita, Turun Nummenmäkeen ja Raunistulaan, Viipurin Kolikkoinmäkeen, Tervämäkeen, Monrepos´n kartanon maille ja Likolampeen sekä Haminan ja Lappeenrannan reunoille. Oulun vuoden 1833 palon jälkeen köyhät asettuivat niin ikään kaupungin laiduille. Turussa vuoden 1827 palon jälkeen vähävaraisin väki pysyi sitä vastoin paikoillaan, kun palon jäljiltä pystyyn jääneitä taloja ei heti purettu ja ne jäivät näin uusien ympärille kohoavien talojen räikeiksi vastakohtiksi.²⁰ Vastaavia maakuoppia kuin Porissa kaivettiin myös Hyvinkään tuntumassa ja pohjoiskarjalaisessa Liperissä Kirkkosärkän kylässä, jossa maanalainen asuminen päättyi vasta 1960-luvulla.²¹ Savonlinnassa kaupunki eritoten salli 1850-luvulla vähävaraisten rakentaa ilman asemakaavaa kaupungin länsipuolelle.²²

Suomen kaupungeissa kaava-alueen ulkopuolisia kaupungin maita oli yhteiskäyttölaitumina ja palstoina 1800-luvun puolivälissä runsaasti: vain pieni osa kaupungin omistamasta pinta-alasta oli kaavoitettu. Perustamisvaiheessa kaupungit saivat kruunulta niin suuren alueen lahjoitusmaata kuin niiden katsottiin tarvitsevan, joko kokonaan ilman korvausta tai pientä vuokraa vastaan. Lahjoitusmaahan sisältyi varsinaisen kaupungin lisäksi niittyjä, peltoja, metsää ja laidunalueita, ja niitä vuokrattiin kaupunkilaisten käyttöön.²³ Näiden osien merkitys oli tärkeä prosessissa, jossa kaupungit eriytyivät ja kehittivät riippumattomiksi ympäröivästä maaseudusta. Erityisen hyvin tämä näkyi siinä, miten tehokkaasti 1600-luvulla Suomeen perustetut uudet kaupungit pääsivät kehittymään.²⁴

Kaikki ”kuoppakaupungin” asunnot eivät olleet maakuoppia. Lähteissä mainitaan usein kaupungin linjojen ulkopuolelle rakennetut ”kuopat ja muut asumukset”, joissakin tapauksissa puhutaan vain asumuksista. Vaikka maan hiekkaperäisyys oli ilmeisen suotuisaa maahan kaivautumiselle ja asunnon näin kuivana pysymiselle, vapaasti rakennetut asunnot voivat olla näöltään monenlaisia saatavilla olevista materiaaleista riippuen. Asukkaiden ”maanalaisuus” oli lisäksi paitsi fyysinen seikka myös mielikuva. Helsingissä ei ollut ”kuoppakaupunkia”, vaan Katajanokan, Punavuoren ja Siltasaaren kaltaisia suunnittelemattomia köyhälistöalueita. Helsingin rouvasväenyhdistyksen sihteerinä toiminut Zacharias Topelius käytti kuitenkin vuoden 1861 yhdistyksen

¹⁹ Perälä 1983, 32.

²⁰ Jutikkala 1954, 84.

²¹ Rätty 2007, 36–37.

²² Esim. Waris 1973, 138. Perälä 1983, 32–34.

²³ Perälä 1983, 30. Karonen 2003, 384.

²⁴ Karonen 2003, 386.

vuosikertomuksessa köyhimpien ihmisten tavallisilta ihmisiltä piilossa olevasta elämäntavasta ilmaisua, joka voisi kuvailla yhtä hyvin Poria: ”[Köyhempien] huonoihin tapoihinsa tottunut osa kaivautuu pimeisiin, puoliksi maanalaisiin koloihin ja tulee niistä esiin vain kansoittaakseen kapakat, vankilat ja kirkkomaat.”²⁵ Topeliuksen kuvaus köyhien asunnoista Helsingissä muistutti porilaisia versioita myös konkreettisesti: ”Useimmat asuvat vuokralla, osaksi maan yläpuolella pienissä puutaloissa ja hökkeleissä, osaksi maan alla sekä puu- että kivitaloissa, joihin varta vasten on rakennettu kellarimaisia huoneita pienine ikkunoineen. [...] Seinistä tihkuva kosteus tekee ne ainaisesti tahmeiksi; ne homehtuvat usein [...] Lattia tosin on lankuista taikka laudoista [...], mutta ne on pantu suoraan kostean maan pinnalle, ja koska katu on alempana kuin sekä katu että piha, virtaavat syyssade ja kevät lumi sinne, niin että asukkaiden täytyy välistä asettaa lattialle lisälankku, jota myöten voi kävellä.”²⁶ Matalissa, osittain maahan kaivetuissa majoissa asuivat Heikki Wariksen mukaan myös ensimmäiset satamatyömiehet, jotka asettuivat vastaperustettuun Sörnäisten satamaan vuodesta 1863 lähtien.²⁷

Kaupungin rajojen ulkopuolella asuneet ovat sekä verrattavissa muiden suomalaisten kaupunkien laidoilta rakentuneeseen asutukseen että osa paikallista, pitkäkestoista ilmiötä. Koska ilmiö tunnetaan erityisesti maakuoppien vuoksi, on syytä huomata, ettei tätä asumisratkaisua voi liittää Porissa pelkästään vuoden 1852 palon kontekstiin, kuten tutkimuskirjallisuus ja jopa lähteetkin ovat antaneet ymmärtää.²⁸ Kun Suomen sodassa 1808 kaatunut Carl Gustaf Ramsay kiersi vuonna 1807 eteläistä Suomea tehden näkemästään päiväkirjamerkintöjä, hän kirjoitti Porissa käydessään seuraavaa: ”Maanantai 3.8. Lähdemme Porista kello viisi aamulla. Piirrän pari maakuoppaa kaupungin ulkopuolella, kaksi perhettä asuu niissä. Kuljemme Vähärauman kylän läpi, Norrby.”²⁹

Vaikka Ramsayn piirtämää kuvaa ei ole säilynyt, käy päiväkirjamerkinnästä ilmi, että maakuopat ovat osittain sijainneet samalla alueella, josta tässä työssä on kyse: Vähäraumalle johtavan tien

²⁵ Topeliuksen lainaus Ramsay 1993, 20. Ilmaisulla ”underjordiska hålor” voi käsittää tarkoitettavan myös talojen kellarikerroksia, sillä etenkin 1800-luvun alussa kaupunkitonttien piharakennuksissa ja kellarikerroksissa asui köyhempiä joten samoilla tonteilla saattoi asua sosiaaliselta taustaltaan erilaisia ihmisiä. Täysin eri mittasuhteissa oli kellareissa asuminen esimerkiksi Liverpoolissa, jossa 1800-luvulla jopa 1/6 osa kaupunkilaisista asui puolittain maanalaisissa kellarikerroksissa. Mumford 1961, 526–527.

²⁶ Topelius Helsingfors Tidningar-lehdessä 23.3. ja 30.3.1859. Suom. Heikki Waris. Waris 1950, 79–87.

²⁷ Waris 1973, 41. Myös näiden hökkelien annettiin kauan olla paikoillaan vuosia, kunnes niissä asuvissa todettiin koleratartuntoja ja kuoppa-asunnot määrättiin heti purettaviksi.

²⁸ Esim. Kaukamaa 1958, passim. Saarinen 1972, 137. Porin kaupungin sanomia 24.11.1860, hädettyjen kirje maistraatille ja hovioikeudelle sekä niiden käsittelyt. TMA Porin maistraatti Cj:31 (anomuskirje päivätty 27.10.1860 pöytäkirjan liitteenä, maistraatin kokous 3.11.1860) TMA Turun hovioikeus Aba:42 1860, Silfver. (15.11.1860).

²⁹ Carl Gustaf Ramsay (1783–1808) kulki eteläisessä Suomessa Olof Willmanin kanssa tarkoituksenaan nähdä maata ja sen kansatyyppejä. Matkapäiväkirjan on rekonstruoinut ja suomentanut Sampo Honkala. Ramsay 1999, 91.

läheisyydessä.³⁰ (Ks. LIITTEET 2. ja 3.) Itse asiassa myös paikallisten asukkaiden muistitietoa *Björneborgs stads historia*-teoksessaan (1897) hyödyntänyt J. W. Ruuth toteaa, että riihiin ja kuoppiin ja muihin majoihin ja rakennelmiin asettuminen kaupungin ulkopuolelle oli ollut käytetty suojautumiskeino myös vuonna 1801, jolloin punainen kukko oli edellisen kerran vierailut kaupungissa.³¹

Krimin sodan myötä Porin laivanvarustuksen ja kauppalaivaston kukoistusaika, 1840-luku, oli menneisyyttä. Saarisen mukaan palo ja sota yhdessä aiheuttivat niin konkreettisen taloudellisen murroksen kaupungin historiassa, että kun kaupunki rakennettiin uudelleen, siitä tuli kokonaan erilainen, teollisuuteen, talouselämään ja yhteiskunnalliseen toimeliaisuuteen uudella tavalla suuntautuva yhdyskunta.³² 1850-luvulle seisahtuva tutkija ei kuitenkaan voi käsitellä vuosikymmentä pelkästään murroshetkenä ja astinlautana myöhemmälle kunnalliselle kehitykselle. Kaupunkia hallitsi sama pormestari Wahlbergin johtama raati kuin ennen paloa ja tärkeimmät kauppiassuvut kantoivat yhä samoja nimiä.³³ 1830-luvulta alkanut puutavaranvienti pysyi edelleen ulkomaankaupan ykkösartikkelina. Käsiyöläisten määrä, samoin kuin suojelustyöväen ja merimiesten, oli kasvanut koko 1800-luvun alkupuolen ja kaupungissa toimintaansa jatkoi tai aloitteli vasta jokusia tehtaita tai manufaktuureja.³⁴ Kaupunki, vaikkakin palaneena ja sijoilleen uudelleen pystytettynä, oli sama. Vanhan 158 tynnyrinalan kaava-alueen sijaan käytettävissä oli nyt 168 tynnyrinalaa ja tontteja oli 123 vähemmän kuin aiemmin.³⁵ Palon ja Krimin sodan vaikutukset muun muassa tonttien verkkaisena rakentamisena voi todeta maistraatin pöytäkirjoistakin: rakentamislupa-asiat ja rakentamiseen liittyvät huomautukset työllistivät maistraattia ainakin koko 1850-luvun.

³⁰ Kuoppien sijainnista Vähärauman tien vieressä esim. Saarinen 1972, 137.

³¹ Ruuth 1897, 399.

³² Saarinen 1972, 125.

³³ Tämän työn tarkastelujaksona Pori ehti olla kahden eri pormestarin johdossa. Pitkäaikainen (1845–1859) pormestari C.A.Wahlberg jätti pormestarin tehtävät vuonna 1860 A.V.Montinille. Kiinnostava yksityiskohta on, että pormestari Wahlberg istui lokakuussa 1852 toimintansa aloittaneessa, kenraalikuvernöörin toimeenpanemassa rakennusjärjestystä valmistelevassa komiteassa. Komitean valmistelun tuloksensa syntyi juuri se vuoden 1856 Kaupunkien yleinen rakennusjärjestys (KYRJ), jonka August Silfver väitti 1860-luvun alussa pidetyn ”köyhältä kansalta” kokonaan pimennossa. Saarinen 1972, 555. Hankala 2003, 21. Silfverin kirjoitus *Lännettäressä* 16.9.1863.

³⁴ Ks. esim. Höyssä ja Keskinen 2002 (sivunumeroimaton verkkoartikkeli). Heti Krimin sodan jälkeen Porissa säilyi toiminnassa kolme tiiliruukkia, joiden lisäksi vuonna 1853 perustettiin vielä kolme lisää. Merkittävä oli joen pohjoispuolella Isosannassa sijainnut ja 1850-luvun alussa aloittanut Hampus Julius Oldenburgin tulitikkutehdas. Se työllisti vuonna 1858 jopa 360 työläistä, kun kaikkien kaupungin manufaktuurien työllistävyys samana vuonna oli 478 työntekijää. Krimin sotaan oli loppunut vuonna 1848 aloittanut kauppias Carl Anton Björnbergin buldaani- eli purjekangastehdas. Muita 1850-luvulla ja 1860-luvun alussa perustettuja tehdaslaitoksia olivat Baijerilainen olutpanimo (1853), tupakkatehdas (1855), Porin konepaja (1858), kaksi olutpanimoa (1862 ja 1866) sekä Isosannan höyrysaha (1862). Pienimuotoisempia ja lyhytikäisempiä, vain vähän käsiyöläisverstaita isompia manufaktuureja ajankohtana olivat esimerkiksi naulatehdas, savipiipputehtaot, nahkatehdas, fajanssi-, posliini-, kaakeli- ja ruukkutehtaot. Saarinen 1972, 168–187, Karonen 2004, 215.

³⁵ Saarinen 1972, 131, Höyssä ja Keskinen 2002 (sivunumeroimaton verkkoartikkeli).

1.2 Aikaisempi tutkimus

Työn tutkimuskirjallisuus on hyvä jakaa kahteen päälinjaan: aikaisempaan paikalliseen tutkimukseen sekä tematiikaltaan laajempaan tutkimuskenttään. Kaupungin rajojen ulkopuolista asumista niin Porissa kuin muuallakin on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty tai sivuttu kiitettävästi. Asuminen on kuitenkin aiemmin nähty miltei yksinomaan melko anonyyminä ja erityisesti 1800-luvun kaupunkisuunnitteluun ja kaupunkien eriytymiseen liittyvänä ilmiönä ja nimenomaan asumisen eikä asukkaiden näkökulmasta. Asukkaiden sosioekonominen tausta on kyllä ollut kiinnostuksen kohteena, mutta täysin vastaavaa yksittäisten kaupunkien rajojen ulkopuolisten asukkaiden, toimijoiden, mikrotasolle menevää tutkimusta on verrattain vähän.³⁶

Suoranaisesti aihetta, Porin kuoppa-asutusta tai kaupungin rajojen ulkopuolista asumista kuten ilmiötä omassa työssäni nimitän, on aikajärjestyksessä ensimmäiseksi käsitellyt J.W. Ruuth kirjoittamassaan teoksessa *Björneborgs stads historia* (1897)³⁷ jossa on muistitiedon pohjalta hahmoteltu näiden ”lintukotolaisluolien” ulkonäköä.³⁸ Ruuthin teosta olen lukenut ensisijaisesti aikalaiskuvauksena samalla kun teos antaa Porin 1800-luvun fyysisestä kaupunkitilasta korvaamattoman paljon oheistietoa. Kuoppa-asutusta kuvatessa kiinnostusta on Ruuthin jälkeenkin herättänyt maakuoppien ulkonäkö, jonka taustalla voi olettaa olevan ihmetyksen siitä, miten eläminen onnistui moisissa olosuhteissa.

L.I. Kaukamaan vuonna 1958 tekemä tutkielma *Porin esikaupunkikysymys 1860-luvulla* (1958) ja Juhani Saarisen *Porin historia III 1809–1939* (1972) sekä aihetta käsittelevät paikallishistorian esitykset painottavat kaupungin kaavoittamattomalle alueelle asettumisen johtuneen palon aiheuttamasta asuntojen menettämistä ja yleisestä kurjuudesta.³⁹ Kuoppa-asutus määritellään hätäasuntojen keskittymäksi, josta tuli vuosikymmeniä kestänyt ilmiö. Kaukamaan tutkimus ruotii erityisesti 1860-luvun alun paikallislehtien ilmiötä koskenutta sanomalehtidebattia. Hänen

³⁶ Esimerkiksi Heikki Wariksen *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin pitkänsillan pohjoispuolelle*-tutkimuksessa (1932–1934) käytetään aikalaisten muistitietoa ja muistelijat esiintyvät tutkimuksessa omilla nimillään.

³⁷ Teosta on luettu työssä aikalaiskirjallisuutena ja sen rinnalla on käytetty I.E. Forsmanin vuodelta 1899 ja Mauno Jokipiin et al. vuodelta 1958 olevia suomenkielisiä versioita.

³⁸ Ruuth 1897, 412. Ruuthin mukaan kuoppa-asunnoissa oli laudoista tai oljista tehdyt seinät, katot ja lattiat, pienet tulisijat ja kattoikkunat. Ruuthin hyödyntämässä muistitiedossa ”kolot” (*hål*) muistuttivat enemmän ”satujen troglodyyttien luolia (*de forna sagornas troglodytkulor*) kuin 1800-luvun ihmisasumuksia. Luonnehdinta on tietysti kurjuuden kuva, mutta kertoo myös sen mielikuvitusta herätelleestä vaikutuksesta jo omana aikanaan.

³⁹ Esimerkiksi Essi Lindbergin artikkeli ”*Uinuva paratiisi kaupungin laidalla. Vanhan hautausmaan maiseman historiaa 1800-luvulta nykypäivään*” (2004) on aiheensa kannalta hyvänä apuna alueen hahmottamiseen, sillä laitakaupunkiasutuksen koordinaatti oli melko usein lähteissä ”hautausmaan lähellä” (*”nära stadens begravningsplan”*).

tulkintansa mukaan vastakkain olivat vanhat säätykantaisten ajattelutavat ja uutta filantropiaa ja köyhyyden ja kurjuuden rakenteita korostavat kirjoittajat. Kaukamaan tutkimuksen voi katsoa tehneen aiheesta paikallishistoriallisesti tunnetun. Nykypäivänä aiheeseen on paneutunut Toivo H. Laine, jonka Satakunnan museon kokoelmissa olevat esitelmät (1992 ja 1993) käsittelevät pääosin nykyisen VI osan alueella ollutta kuoppa-asutusta.⁴⁰

Kirkkoherra Matti A. Mustonen on tutkimuksessaan *Sairaus ja köyhyys sosiaalisena ongelmana Porissa 1724–1870* (1976) sivunnut vuoden 1852 jälkeisen palon tilannetta ja kuvannut maakuopat hätäasunnoiksi. Tutkimus on luonnollisesti myös paikallisen köyhäinhoidon perustutkimusta ja niin ollen hyödyllinen muutoinkin. Mustosta täydentää selvästi aikaisempi O.V. Louhivuoren väitöskirja *Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa ennen nykyistä kunnallishallitusta* (1915), jossa Poria on kattavasti vertailtu Helsinkiin, Turkuun, Tampereeseen, Ouluun, Vaasaan ja Viipuriin. Vanhemmalla tutkimuksella on tälle työlle muutoinkin ollut suuri anti. Aikalaiskirjallisuutena ja köyhyyden käsitteen määrittelyssä on tärkeä nostaa esille suomalaisen köyhyydetutkimuksen varhainen edustaja J.W. Rosenborgin *Köyhyydestä ja yleisestä köyhäin-holhouksesta Suomessa* (1858).⁴¹

Yrittäessäni hahmottaa, minkälainen oli tutkimuskohteen kannalta tärkeä sosiaalinen ryhmä, sekatyömiehet, suomalaisen 1800-luvun puolivälin rannikkokaupungin osana on Emil Hynnisen runsaasti tilastollista aineistoa sisältävä tutkimus *Ulkotyöväen palkkasuhteen kehitys Suomen suurimmissa kaupungeissa 19-vuosisadalla ennen elinkeinovapautta* (1924) ollut olennainen. Osittain samoja kysymyksiä käsittelee tutkimuksistaan myös L.I. Kaukamaan artikkeli *Porin työväen järjestäytymispyrkimyksistä ennen elinkeinovapautta* (1939).

Vanhemmasta tutkimuksesta mainittakoon vielä suomalaisen irtolaisuustutkimuksen edelläkävijä K.J. Ståhlbergin *Irtolaisuus Suomen lain mukaan* (1893), joka on sekä aikalaistulkinta irtolaislainsäädännön muutoksista että käsittelytavaltaan työttömyyden köyhäinhoidollisen näkökulman lisäksi työvoimapoliittinen. Uudesta irtolaisuuden ja väestön marginaali-ilmiöiden tutkimuksesta tärkeimmäksi voi nostaa Toivo Nygårdin *Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa* (1985). Kun sekä irtolaislaki että köyhäinholhoukelaiki muuttuivat vuonna 1852, on niiden

⁴⁰ Tosin Laineikin korostaa, että asutus ulottui kaupungin rajojen ulkopuolella hajanaisena aina Porin metsään saakka. Esitelmien lisäksi Laine on kirjoittanut vuoden 1852 palosta romaanin *Vie minne tiesi* (2000), joka on osa Laineen Porin historiaa käsittelevää trilogiaa. Kirjassa fiktiivinen August Silfverin perhe joutuu palon jälkeen muuttamaan kaupungista kuoppaan, jossa kova elämä jatkuu kunnes taistelu kuudennen osan kaavoittamisesta voitetaan.

⁴¹ Tässä työssä luettu R.M. Oppmanin suomennosta vuodelta 1863 (lyhennelmä), sillä ainoastaan se löytyy Jyväskylän yliopiston kirjaston vapaakappalekokoelmista.

sisällöllä ja sisältöä tarkastelevalla tutkimuksella sovelluspohjaa väestöryhmään, jonka asuminen oli luvatonta mutta epävirallisesti hyväksyttyä ja joka oli köyhää, muttei kokonaan yhden ja saman ammattiryhmän edustamaa.

Chicagon yliopiston kaupunkisosiologian pioneereista koostuneen koulukunnan alueellista eriytymistä, kaupungin kasvua, siirtolaisuutta ja eri sosiaaliryhmiä käsitelleet tutkimukset olivat osittaisena esikuvana esimerkiksi Heikki Wariksen klassikkoväitöskirjalle *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle* (1932–34) ja Sven-Erik Åströmin teokselle *Samhällsplanering och regionbildning i Kejsartidens Helsingfors* (1957).⁴² Åströmin väitöskirja antaa erinomaista perspektiiviä kaupunkitilan kehittymiseen toisaalta kontrolloituna ja toisaalta kontrolloimattomana prosessina sekä sosiaalisesta eriytymisestä myös kaupungin kaava-alueella.⁴³ Waris käsittelee Pitkäsillan pohjoispuolista aluetta eli Sörnäistä, Kalliota, Kinaporina, Hermannia ja lähialueita Chicagon koulukunnan luomalla käsitteellä luonnollinen sosiaalinen alue, jossa tätä nimenomaista aluetta tutkitaan historiallisesti ja maantieteellisesti ottaen varsinaisesta kaupungista eristettynä, asutukseltaan hyvin yhtenäisenä, fyysisesti ja funktionaalisesti selkeänä ja rajattuna.⁴⁴ Wariksen teos on ihanteellinen tapaustutkimuksena ja sen suhteen, miten ilmiön ympärille rakennetaan monipuolinen konteksti ja miten sitä tarkastellaan mahdollisimman monen ”muuttujan” kautta. Teos sisältää myös paljon oleellista, jopa detaljitetiedoista koostuvaa vertailukohtaa ja tietoa 1800-luvun suomalaisen kaupungin rajojen ulkopuolisesta asumisesta.

Köyhäinhoitoa koskevien asiakirjojen sekä muutamien lehtitekstien perusteella käy ilmi, että kirkollisen köyhäinhoidon kanssa toimi yhteistyössä hyväntekeväisyyttä harjoittanut Porin rouvasväenyhdistys.⁴⁵ Vaikka yhdistyksen aineisto on kadonnut,⁴⁶ yksityisten porilaisten hyväntekeväisyyden olemassaolo on tässä työssä tiedostettu ja pyritty kuljettamaan kontekstissa mukana ennen muuta perehtymällä filantropian historiaa käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen. Köyhäinhoidon historiaa ja köyhien ihmisten subjektiviteettia ja heihin kohdistettua vallankäyttöä

⁴² Tässä työssä on käytetty Wariksen teoksesta vuoden 1973 painosta. Chicagon koulukunnan edustajista ks. esim. Nels Andersonin yksityiskohtaisesti ja monipuolisesti niin kulttuurisena ilmiönä kuin ihmisinä sairauksineen ja persoonallisuuksineen Chicagon kodittomia miehiä käsittelevään *The Hobo* (1929).

⁴³ Kiinnostavia ovat esimerkiksi Åströmin tekemät korttelianalyysit asujen sosioekonomisista taustoista sekä laita-alueilla asuneiden vaeltaminen 1800-luvun puolivälin tienoilla laita-alueella sitä mukaa, kun heidän aiemmat asuinalueensa otettiin mukaan kaava-alueeseen. Itselleni esikuvallista Åströmin työssä on myös se, että siinä kaava-alueen ulkopuolinen (kaupungin peltomaiden) alue mielletään lähtökohtaisesti osaksi kaupunkia ja kaupunkitilaa.

⁴⁴ Waris 1973, 28. Itse en ole päätenyt tämän käsitteen hyödyntämiseen siitä syystä, että on kuitenkin hyvin hankalaa osoittaa, täyttikö tutkimuskohde luonnollisen sosiaalisen alueen määritelmän.

⁴⁵ Myös Mustonen 1976, esim. 108, 139.

⁴⁶ Porin rouvasväen yhdistyksen arkiston kansilehti löytyy Satakunnan museon arkistosta, mutta sen sisältö on hävinnyt. Sitä ei myöskään säilytetä Turun maakunta-arkistossa, Porin kaupunginarkistossa tai Porin seurakuntayhtymän arkistossa.

autonomian aikana on tutkittu runsaasti.⁴⁷ Hyväntekeväisyyttä ja filantropiaa koskeva tutkimus liittyy työssäni suhtautumistapojen ja aikalaiskäytäntöjen ymmärtämiseen. 1800-luvun puoliväliä on pidetty sääty-yhteiskunnan kansalaisyhteiskunnan heräämisen samanaikaisuuden hetkenä. Naisten harjoittamaa hyväntekeväisyys on usein tutkimuksessa käsitetty osaksi jälkimmäistä. Naisfilantrooppien ja köyhien kohtaamisia käsittelevät esimerkiksi Alexandra Ramsayn väitöskirja Helsingin rouvasväenyhdistyksistä (1993), Birgitta Jordanssonin tutkimus köyhäinhoitopolitiikan sukupuolittumisesta 1800-luvun Göteborgissa (1998 A ja B), Timme Vammenin artikkeli koskien Kööpenhaminalaista filantropiaa (1998) sekä Pirjo Markkolan tutkimus sisälähetyksen ja diakonian kristillisestä laupeudentyöstä 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkupuolen Suomessa (2002).⁴⁸ Kaikissa näissä tutkimuksen fokuksessa ovat yhdistyksissä toimineet naiset ja yhdistyksen yhteiskunnallinen merkitys. Itse olen kiinnostunut hyväntekeväisyydestä ja filantropiasta juuri autettavien näkökulmasta. Kun paikallinen köyhäinhoito oli koko tarkastelujakson ajan kirkollisissa käsissä, se merkitsi käytännössä myös seurakuntalaisten yhteisvastuullisuutta etenkin kirkonkokousten muodossa.⁴⁹

Suomen kaupunkien teollistumisen alkuvaiheiden ja esimodernin ajan taitekohtaan tuo vertailukohtaa esimerkiksi Väinö Voionmaan *Tampereen historia* (1929), jossa Tampereen suunnittelematonta laajenemista ja eri sosiaaliryhmien asettumista eri puolelle Tampereen laitoja on kuvattu esikuvallisesti. Eino Jutikkalan artikkeli eri ammatti- ja sosiaaliryhmien sijoittumisesta 1800-luvun Turun kaupunkitilaan (1954) kuuluu tutkimuskenttään, jossa kaupungin laidoilta asettumista on tarkasteltu nimenomaan sosioekonomisena, lähinnä työväestön ilmiönä. Kaupunkihistorian traditio, jossa tilaa tutkitaan sen mukaan, mitkä ammattiryhmät asuttavat mitäkin kaupunginosia on luonnollisesti näitäkin nimiä yleisempi. Jutikkalan artikkelissakin avattu aikalaiskäsite *småfolk* on tarpeellinen. Siihen miellettiin kuuluvaksi ajurit, merimiehet, sotilaat, palovahdit, kadunlaskijat ja manufaktuurityöläiset (sekä verstaattomat käsityöläiset).⁵⁰

⁴⁷ Köyhyyttä muuttuvan köyhäinhoitolainsäädännön näkökulmasta tarkastellaan esimerkiksi Jouko Jaakkolan, Panu Pulman, Mirja Satkan ja Kyösti Urposen teoksessa *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia (1994)* sekä esimerkiksi Panu Pulman ja Antti Häkkisen artikkeleissa. Esim. Pulma 1992 ja 1995, Häkkinen 1998 ja 2005.

⁴⁸ Kristillisen ”sosiaalityön” tavoitteena oli vaikuttaa avustettavien hengelliseen elämään eli jakaa sopan ja saippuan lisäksi sielunhoitoa, kun taas hyväntekeväisyys tähtäsi ennen muuta aineellisen hädän lievittämiseen. Markkola tutkii erityisesti sisälähetyksen toiminnan yhteiskunnallista luonnetta. Markkola 2002, 11.

⁴⁹ Edellä on jo mainittu Porin rouvasväen harjoittaneen hyväntekeväisyyttä, joka ulottui myös kaupungin rajojen ulkopuolelle.

⁵⁰ Jutikkala 1954, 83.

Paitsi kaupunkitila ja sen raja-alue fyysisenä paikkana mielenkiinnon kohteena ovat olleet ne ammattiryhmät, joita rajojen ulkopuolelta näytti löytyneen. Edellä mainittujen kaupungin suojelustyömiesten lisäksi tällaisia ovat esimerkiksi merimiehet ja palovahdit. Christian Ahlströmin artikkeli Helsingin merimiesten elämäntavoista ja työtilanteesta 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkupuolelle (1988) sekä Jari Lybeckin raumalaisia merenkulkijoita käsittelevä artikkeli (1988) valottavat näistä ensiksi mainitun ryhmän asemaa 1800-luvun kaupungissa. Paikallishistorioiden, erityisesti Saarisen Porin historian, lisäksi esimerkiksi Veikko Virtasen lyhyt artikkeli *Maistraatti, palovartijat ja porvariprikaati kaupungin yleisen järjestyksen valvojina entisaikaan* (1958) auttaa puolestaan ymmärtämään, millainen ammattiryhmä palovartijat olivat.

1.3 Tutkimuskysymys ja rajaukset

Tutkin pro gradu -työssäni sitä, miten kaupungin rajojen ulkopuolinen alue ja sen asukkaat näyttäytyivät aikalaisille 1850-luvun kuluessa ja 1860-luvun alussa. Jätettiinkö alue oman onnensa nojaan vai miellettiin se ja sinne asettuneet ihmiset osaksi kaupunkiyhteisöä? Olivatko kaupungin rajojen ulkopuolella asuneet kaupunkilaisia ja millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia heillä kaupunkilaisina oli?

1850-luvun puolivälissä Pori oli vielä suhteellisen suljettu yhteisö kaupunkia lähestyvän matkalaisen näkökulmasta. Vaikka varsinaiset tullihuoneet ja portit oli hävitetty jo Suomen sodan aikana, kun pikkutulli ja maalaiskaupan aksiiisit lakkautettiin, kaupunkiin kuljettiin edelleen neljän eri ilmansuunnissa sijaitsevan yksinkertaisen tullipuomin kautta. Kaupunkilaiset kutsuivat niitä edelleen porteiksi.⁵¹ Suomessa varsinainen esikaupunkien kehittymisaalto ja esikaupunkien liittäminen osiksi kaupungeja tapahtui vasta 1800-luvun loppupuolella.⁵² Juuri siksi kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden asema samanaikaisesti ulkopuolisina ja osana kaupunkiyhteisöä avaa kiinnostavan näkökulman.

Vuoden 1860 häädöt ovat työn lähtökohta, joka luo ”tarkasteluoptiikan”, ohjaa lähdeaineistojen ja menneisyyden porilaisten toimijoiden etsintää. Tutkimustyön aluksi kysymys kuului, näkyvätkö

⁵¹ Vuoden 1801 palon jälkeen läntistä Malmin tullia kutsuttiin Päärnäisten tulliksi. Ennen vuoden 1852 paloa se sijaitsi kuitenkin aivan rannassa Karjarantaa vastapäätä eikä vielä Vähäraumalle johtavan tien varressa. Päivittäisessä kielenkäytössä kaupungin neljää tullia tullikenttineen kutsuttiin yksinkertaisesti ilmansuuntien mukaan. Ruuth 1897, 324, 344, 367.

⁵² Esim. Voionmaa 1929, 417–418. Kaupungin sulkeminen ulkopuolisilta muurein ja aidoin rajaamalla kuuluu olennaisena osana kaupunkimuodostelman historiaan. Ks. esim. Mumford 1961, 333, 351. Karonen 1996, 64. 1620-luvulta alkaen Ruotsin valtakunnan kaupungit tuli ympäröidä paaluaidalla ja sisäänpääsy kaupunkiin tapahtui ainoastaan tulliporteista. Porissakin tullipuomit olivat tarkasteluajankohtana yhä käytössä.

kaupungin ulkopuolinen asuminen ja alue paikallishallinnon ja seurakunnan aineistossa millään lailla 1850-luvulla ja jos näkyvät, niin miten. Toisin sanoen alussa pohdittiin jopa mahdollisuutta, ettei kaupungin ulkopuolinen asuminen ole jättänyt jälkiä kaupungin johdon tai kirkon köyhäinhoidon lähteisiin. Aiemmin vain häätötapaus on tuonut päivänvaloon ilmiöön liittyneitä ihmisiä, joskin ainoastaan August Silfverin on käsitelty nimeltä mainiten.⁵³ Kysymyksenasettelu on pohjimmiltaan hyvin konkreettinen, sillä vasta lähteiden luvun myötä selvisi, miten Porin kaupungin rajojen ulkopuolella asumisesta 1850-luvulla on ylipäätään mahdollista saada tietoa. Millaisia olivat ne vihjeet ja koordinaatit, joihin tarttua?

Kaupungin raja-alueilla asuneet on Silfverin ja hänen kumppaniensa valitustoimenpiteitä lukuun ottamatta esitetty passiivisina sopeutujina, jotka tyytyivät odottamaan, että heidän asumiskysymykseensä puututtaisiin.⁵⁴ Tämän vuoksi tutkimuskysymys, miten alue ja asukkaat näyttäytyvät lähteissä, sisältää olennaisena alakysymyksen: keitä rajojen ulkopuolella asui. Voi olettaa, että selville saatujen henkilöiden sosiaalinen tausta edustaa sitä kaupungin rajojen ulkopuolelle rakentaneiden joukkoa, joita August Silfverin mukaan 1860-luvun alussa oli peräti satakunta ruokakuntaa (*hundradetal matlag*).⁵⁵ Toimijoista päätarkastelussa ovat häätötapausten henkilöt, sillä heistä on kertynyt eniten yhdisteltävää tietoa.

Ilmiö ankkuroituu vuoden 1852 paloon ensinnäkin sen vuoksi, että aikalaiset pitivät kaupungin ulkopuolista asutusta tulipalon seurauksena. Toiseksi tuho ohjasi aikalaisten lähimenneisyyden jäsenystä, myös konkreettisesti kun palanutta kaupunkia rakennettiin uudelleen. Kustaa H.J. Vilkonan mukaan varhaismoderni kansanomaisen ajanlasku ei perustunut vuosiin tai päivämääriin vaan ajallisiin kokonaisuuksiin, joita taittoivat kriisit, sodat ja katastrofit. Niistä saattoi laskea ajan kulun tai oman ikänsä.⁵⁶

Kun käsitellään rajojen ulkopuolella asuneita osana kaupunkiyhteisöä, on syytä kysyä, mitä näiden ihmisten ulkopuolisuus tai marginaalisuus oli ”varsinaisiin” kaupunkilaisiin nähden. Kaupunkitilan kannalta he olivat kirjaimellisesti marginaalissa, kaukana raatihuoneen tornin vahtikopilta. Mutta näkikö sieltä yli pinnanmuodoltaan tasaisen kaupungin? Oliko alue kaupungin kaava-alueella

⁵³ Erityisesti Kaukamaa 1956. Laine 1993.

⁵⁴ Esim. Saarinen, 1972, 137.

⁵⁵ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:31 Maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirjat 3.11.1860.

⁵⁶ Vilkuna 2007, 339. Kansanomaisessa historiassa menneisyys viipaloituikin näin jaksoihin, joissa se näytti synkältä. Lisäksi on syytä huomauttaa, että menneisyys oli kullekin säädylle erilainen. ”Ennen oli paremmin” - ajattelu liittyy muuttumattomuuden ihanteeseen. Surkea menneisyys sen sijaan oli miltei ainoa mielekäs vaihtoehto, kun rahvas vaati parannuksia olosuhteisiinsa, sillä menneisyys selitti nykyisen hädänalaisen tai menneisyyttä paremman olotilan. s.341–342.

päteville tiukoille järjestyssäännöille vastakkainen, täysin kontrolloimaton.⁵⁷ Pirjo Markkolan mukaan juuri kontrolloimisen, asennoitumisen sekä marginaalien ja yhteiskunnan välisen suhteen kysymykset ovat kiinnostavia tutkittaessa marginaalia ja sitä, mitä se kertoo ”normaalista.”⁵⁸ Kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden marginaalisuutta ei kuitenkaan tule mielestäni ottaa itsestäänselvyytenä, mutta asetelmaa on syytä koetella lähteitä tulkitessa. Lisäksi on vaikeaa hahmottaa, minkälaiset asiat marginalisoivat ihmisen aikalaisnäkökulmasta. Oliko sellainen tekijä rajojen ulkopuolinen asuminen, jota sävytti esimerkiksi osallisuus pikkurikoksissa, joka kaiken lisäksi sattui vielä laitakaupungilla? Petri Karonen on huomauttanut, että kontrollin esiintymistä lähteissä voi tulkita kahdella tapaa: yhtäältä kontrollin olemassaolon voi ajatella estäneen ja ennaltaehkäisseen rikoksia mutta toisaalta tiukka kontrolli jätti enemmän jälkiä rikoksista.⁵⁹

Kuitenkaan kaupunkiyhteisöä tai sen osaryhmää tutkivan ei ole syytä ajatella kontrollin käsitettä pelkästään konkreettisena järjestyksenvalvomisena. Näin on asia myös silloin, kun jutuissa toimijoina ovat yksityiset kaupunkilaiset, etenkin kantajina rajojen ulkopuolella asuneita vastaan.⁶⁰ Tällöin on tähdellistä pohtia kontrollia kaupunkilaisten välisenä asiana. Kaikki sosiaalisen kontrolloimisen tavat eivät liity lain kirjaimen ympärille, vaan kontrolli voi pienehkössä kaupungissa ilmetä myös esimerkiksi ihmisistä kerrottujen huhujen muodossa. Huhun kertoja oli vaikuttaja, kannanottaja, epävirallisen informaation jakaja, yhteisön ja sen moraalien julkilaisuus ja ylläpitäjä, siis vallankäyttäjä ja kontrolloija.⁶¹ Huhua sosiaalisen kontrollin välineenä käsittelevää kirjallisuutta voi suhteuttaa lähdeaineistossani ainakin paikallisten sanomalehtimiesten ja lehtiin kirjoittaneiden lukijoiden käsialaan, joka hyvin usein oli toisen käden tietoa.

Lähdehavainnoista esiin nouseva näkökulma ”*kaupunkilaisista kaupungista ulkona*” ei sulje pois sitä, että ilmiö edustaa ennen kaikkea alempien sosiaaliluokkien ja puutteellisissa olosuhteissa eläneiden historiaa.⁶² Onkin kiinnostavaa pohtia samalla, mitä köyhyys merkitsi aikalaisille.

⁵⁷ Asiaan perehtyvää kiinnostaa luonnollisesti, mitkä henkiset ja aineelliset tekijät tekivät elämisen maakuopissa mahdolliseksi paloa seuranneina vuosina, mutta tähän kysymykseen puuttun vain sivuavasti sikäli kuin lähteet antavat siitä jotakin vihjettä.

⁵⁸ Markkola 1996, 9. Tämän lisäksi marginaaliryhmien historian esiintuomista voi pitää itseisarvona.

⁵⁹ Karonen 1996, 73.

⁶⁰ Eva Österbergiä mukaillen laki ja hallinto voidaan yhdellä tasolla nähdä kontrollin ja alistamisen välineinä. Kokonaan toiselta kantilta katsoen yhteisö saattoi käyttää näitä välineitä taitavuudella joka ylitti jopa omien luokkaetujen mekaanisen edistämisen. Österberg pitää oikeussalia ennen kaikkea sosiaalisten konfliktien ratkaisupaikkana kuin laitoksena, joka jakoi koneen lailla pikaisesti ja joustamatta rangaistuksia. Österberg 1988, 39.

⁶¹ Einonen 2003, 221–224. Einonen korostaa lisäksi, että huhun kohteeksi joutuminen saattoi marginalisoida henkilön ja mustata myös hänen kunniallisena pidetyn menneisyytensä.

⁶² Porin kaupungin sanomia vastusti August Silfverin ja muiden häädettyjen anomusta saada rakennuslupa vuoden 1856 asetuksen mukaisesti muusta kaupungista erilliseksi osoitettavasta esikaupungista: ”[.]luultawa on, että monet niistä, jotka nyt asuwat ahtaissa kammioissa ja maksawat suuren hyyrin kaupungissa, muuttawat sinne hekin ja perustawat eri

Köyhyyttä koskevan (paikalliseen) aikalaispuheeseen liittyy köyhien arvostelemisen tapa, joka tässä tapauksessa konkretisoitui pääosin 1860-luvun alussa julkaistuissa sanomalehtikeskusteluissa. Alueen asukkaista saatavaa kuvaa on pyritty monipuolistamaan aiemmassa tutkimuksessa korostuvasta vastakkainasettelusta köyhät sorretut kuoppakaupunkilaiset vs. kaupungin välipitämättömät sääty-yhteiskunnan lainalaisuuksien toteuttajat. Kun lähteiden aikalaispuhe on pääasiassa paikallishallinnon sekä sanomalehdistön tuottamaa, vastausnäkökulma tutkimuskysymyksiin on kuitenkin yläviisto, kuopan reunalta enemmän kuin sen pohjalta luotu.

Tässä työssä en käsittele paikallishistoriallisia esityksiä kiinnostanutta VI kaupunginosan syntyprosessia ja sitä miten ilmiö vaikutti kaupunkisuunnitteluun. Aikarajausta määrittävät kaksi seikkaa. Ensinnäkin työn lähtökohtana on ollut, että ilmiöstä halutaan saada irti kaikki tieto, mitä paikallisesti eli Porissa tarkasteluajana syntyneet lähteet voivat antaa tulkittavaksi. Toiseksi ilmiötä on tarkasteltu enemmän tai vähemmän lähteiden ehdoilla. Vaikka systemaattisempi tarkastelu koskeekin 1850-lukua ja erityisesti vuoden 1852 palon jälkeistä aikaa, tutkimuskysymysten ja käytettävissä olevien lähteiden kannalta on ollut relevanttia tutkia 1860-luvun alkua aina VI kaupunginosan kaavoittamiseen 1864 asti. Toisaalta nälkävuosien ajan 1860-luvun loppupuolen tutkiminen edellyttäisi selvästi laajempaa työtä ja toisenlaista kysymyksenasettelua erityisesti köyhäinhoidon aineistoista puhuttaessa.⁶³ Kuitenkin tässä työssä esille tulevat yksittäiset lähdehuomiot jopa 1870-luvulta pyrkivät palvelemaan tutkimuskysymyksiä ja täydentämään taannehtivasti 1850-luvun tilanteesta tai pikemminkin toimijoista muodostettavaa kuvaa, vaikka en käsittelekään kysymystä siitä, miten katovuodet asukkaisiin ja alueeseen vaikuttivat.⁶⁴

1.4 Lähteet ja menetelmät

Kaupungin ulkopuolisen asumisen ja alueen esiintymistä on seurattu ennen muuta Porin maistraatin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjoista sekä Porin kaupunkiseurakunnan köyhäinhoitoasiakirjoista, joita ovat vuoteen 1856 asti kirkon ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat sekä vuodesta 1856 toimineen köyhäinhoitohallituksen (*fattigvård*direktion) pöytäkirjat. Näitä lähteitä täydentää ensinnäkin aikalaissanomalehtiaineisto 1860-luvulta. Porin ensimmäiset sanomalehdet, *Björneborgs Tidning*,

kaupungin kaupungista ulkona, joka monessa tehden tulee olemaan waarallinen yhteiselämälle.” Porin kaupungin sanomia 24.11.1860

⁶³ Saarisen mukaan esimerkiksi köyhäinhoitoa saaneiden kaupunkilaisten lukumäärä oli vuonna 1866 puolitoista ja vuonna 1868 jopa kaksinkertainen nälkävuosia edeltäviin ja seuranneisiin ”tavallisten vuosien” lukumääriin nähden. Viimeksi mainitun vuoden lukumäärä ilmensi todella yleistä hätätilaa kaupungissa, sillä lukumäärä merkitsi joka seitsemännen kaupunkilaisen saaneen köyhäinapua. Saarinen 1972, 619–620.

⁶⁴ Ajatuksena on, että noinkin pitkälle ulotetut lähteet ovat samaa ”aikalaisuutta.”

Sanomia Porista ja sen seuraaja Lännetär perustettiin kaikki 1860-luvun alussa, joten niissä ilmestyneissä asutusta koskeneissa mielipidekirjoituksissa ja uutisoinneissa annettua kuvaa voi varauksella soveltaa 1850-lukuun. Olihan ilmiö 1860-luvun alussa jo vanha tuttu. Toisaalta on syytä huomata, että 1860-luvun alku voi näyttäytyä tahattoman erilaiselta 1850-lukuun nähden juuri siksi, että siltä ajalta on yhtäkkiä mahdollista lukea hallinnon lähteitä epävirallisempaa aikalaispuhetta.

Kaupungin johdon tuottamina lähteinä mukaan olen ottanut lisäksi kaupunginviskaalin juttuluetteloida (syyteluetteloida), koottuja raastuvanoikeuden ja kämnerinoikeuden tuomiokirjasidoksia, henkikirjoja, kirkonkirjoja⁶⁵ sekä häätötapaukseen liittyen Turun hovioikeuden anomusdiarin ja itse anomuksen. VI kaupunginosan rakentamisprosessin hahmottamiseksi olen käyttänyt senaatille saapunutta hakemusaktia. Vuodesta 1870 pidetty Porin poliisilaitoksen osoitetoimiston arkiston rekisteri täydentää pitkän aikavälin tarkastelulla alueesta ja asukkaista saatavaa kuvaa: heidän jälkensä kantavat sinne asti.⁶⁶ Työn liitteenä on muutamia Poria kuvaavia karttoja molemmin puolin tarkastelujaksoa. Kartoilla on pyritty ensisijaisesti havainnollistamaan lukijalle tuttavana olevaa aluetta, mutta erityisesti juuri paloa edeltävältä ajalta olevaa asemakaavakarttaa (LIITE 3.) on käytetty lähteenä rinnan muiden lähteiden kanssa opastamassa, mistä paikasta milloinkin puhutaan.⁶⁷ Eri ajalta ja eri piirtäjiltä olevien karttojen antamaa kuvaa vertaillen, on syytä huomioida niiden kunkin erilainen käyttötarkoitus. Pyrkivätkö ne kuvaamaan seutua laajasti maantieteelliset olosuhteet ja liikenneyhteydet osoittaen kuten esimerkiksi liitteen yksi Kokemäenjoen vesistökartta 1700-luvun alkupuolelta vai keskittyvätkö ne korostamaan esimerkiksi juuri asemakaavoitettua osaa kaupungista jättäen kaupungin ympäristön pelkäksi yksityiskohdattomaksi vaaleaksi peltoalueeksi (ks. esim. LIITE 2)? Viimeksi kuvatuista karttaa katsovan ei kuitenkaan pidä luulla, että kaupungin rajojen ulkopuolinen alue olisi ollut autiota, asumatonta, tyhjää tilaa vailla käyttötarkoituksia.

1800-luvun kaupunkien maistraatit olivat sekä suuriruhtinaskunnan että kaupungin ja etenkin sen porvariston palveluksessa olevia toimeenpano-, -tuomio-, ja valvontavaltaa käyttäviä hallintokoneistoja.⁶⁸ Maistraatin jäsenistä eli pormestarista ja raatimiehistä oli 1800-luvun kuluessa tullut päätoimisia virkamiehiä, joilta saatettiin vaatia jopa oikeusoppineisuutta. Aiemmin

⁶⁵ Kirkonkirjojen tietoja on kerätty vain siltä osin kuin ne löytyvät Suomen sukututkimusseuran Hiski-tietokannasta www.genealogia.fi. Porin kaupunkiseurakunnan kastettujen kirjoja on käyty läpi alkuperäisenä vuosilta 1856–1861. Porin seurakuntayhtymä: Kirkonkirjat: Porin kaupunkiseurakunta: kastetut Ic9.

⁶⁶ Tämä lähde on tutkimuskysymystä sopivasti täydentävä siksi, että siinä kaupungin ulkopuolista asutusta on todellakin ja ensimmäistä kertaa koottu luetteloihin. Näin ei tehty 1850-luvun ja 1860-luvun alkupuolen henkikirjoituksessa.

⁶⁷ Monet kadunnimet ja esimerkiksi osaksi palolta säästyneen V kaupunginosan tonttinumerot pysyivät samoina.

Kyseisen kartan avulla on myös pystytty hahmottamaan aivan kaupungin rajojen ulkopuolista aluetta.

⁶⁸ Jussila 2004, 29. Klinge 1997, 52–53. Nikula 1981, 197, 207. Virtanen 1961, 56.

raatimiehiksi olivat automaattisesti päätyneet porvariston luottamusmiehet.⁶⁹ Porissa raastuvanoikeus ja maistraatti olivat vuoteen 1870 asti yksi ja sama elin, joka piti yhteisistuntoja.⁷⁰ Näin ollen siviili- ja rikosoikeudelliset asiat sekä puhtaasti hallinnolliset asiat sekä esimerkiksi kaupunginviskaalin ja poliisimiesten tiedonannot sekä siviilihenkilöiden hakemukset esiintyvät pöytäkirjoissa usein saman päivämäärän alla asian oikeudellista tai hallinnollista laatua erottelematta, vaikka raastuvanoikeus pitikin erillisiä oikeudenistuntoja.⁷¹ Tämä näkyy myös käyttämässäni maistraatin pöytäkirjalähteissä: suuri osa oikeuskäsittelyn tyyppisistä jutuista on luettu niistä. Yksi lähdekriittinen huomio maistraatin asioiden käsittelyyn liittyen on, ettei niissä välttämättä aina viitattu mahdollisiin aikaisempiin päivämääriin, jolloin samaa aihetta oli käsitelty. Pöytäkirjan ulkoasu koostuu yleensä asian ja sen esille tuojan esittelystä, mahdollisista todistajainlausunnoista sekä maistraatin päätöksestä. Kirjurin päätehtävänä on ollut kirjata ylös asian esittely tiivistetysti sekä annettu yksimielinen päätös, ja niinpä on vain harvoin mahdollista jäljittää raatimiesten ja pormestarin ”aitoa” keskustelua tai eriäviä mielipiteitä asioista. Edelleen voi todeta, että maistraatilla oli ajankohtana rutkasti muutakin mietittävää kuin kaupungin maille asettuneet ihmiset. Niinpä jokainen aihetta ja aluetta käsittelevä juttu ja yksityiskohta on otettu vastaan ikään kuin erikoisuutena ja ymmärretty yksittäistapaukseksi satojen, aivan muita asioita käsittelevien pykälien joukossa.

Yhden raatimiehen johtama ja vuorotellen kahden porvarin eli kämnerin sekä notaarin ja viskaalin edustama kämnerinoikeus käsitteli velka- ja palkkiojuttuja, vuokra-asioita, kaupunkilaisten riita-asioita ja laitonta kauppaa, tappeluita, juopumuksia ja siveellisyysrikoksia.⁷²

Maistraatin ohella keskeiseksi toimijaksi ja lähteiden synnyttäjäksi tässä työssä on noussut kaupunginviskaali.⁷³ Viskaali toi maistraatin tai raastuvanoikeuden ja kämnerinoikeuden tietoon ja sen käsiteltäväksi syytteenalaisia asioita. Viskaalin laatimia juttu- eli syyteluetteloita on luettu

⁶⁹ 1800-luvun puolivälin raatimies oli porvariston valitsema virkamies, joka oli joko pormestari, raatimies aiemmalta toimikaudelta tai merkittävä kauppias tai yritysjohtaja.⁶⁹ Maistraatin jäsenet pyrkivät pysyttelemään virassa mahdollisimman pitkään, sillä varsinaista eroamisikää ei ollut. Eläke anottiin senaatilta. Nikula 1981, 198, 202.

⁷⁰ Nikula 1981, 213. Raastuvanoikeuden tuomiokirjoja on toki myös omana sidoksenaan. Tarkennettakoon vielä, että käytetyt raastuvanoikeuden ja kämnerinoikeuden tuomiokirjat on poimittu nimenomaan kootuista valikoimista juttuja ja maistraatin ja raastuvanoikeuden yhteisistuntoina. Tarkastelujakson kaikkia tuomiokirjoja ei siis suinkaan ole käyty läpi.

⁷¹ Nikula 1981, 186. Kaupunkien kunnallisasetuksen 1873 myötä kaupunkeihin perustettiin kaupunginvaltuusto ja talousasioista vastaava rahatoimikamari. Mm. köyhäinhuolto siirtyi tässä vaiheessa kirkolta maalliselle hallinnolle. Porissa oli kuitenkin jo 1866 vuodesta asti toiminut erityinen köyhäinhuoltolautakunta, mutta kirkollisen edeltäjänsä tavoin sen kokoonpano oli perin ”hengellinen.” (PKA Fattigvårdskommisionens protokoll 3.7.1866–19.10.1870).

⁷² Nikula 1981, 212, 224. Kämnerinoikeuden toiminta hiipui vähitellen siten, että kustannuksien välttämiseksi yhä suurempi osa jutuista siirrettiin raastuvanoikeudelle kunnes vuonna 1868 kämnerinoikeus lakkautettiin asetuksella.

⁷³ Viskaaleina tarkasteluaikana toimivat Johan Henrik Eklöf vuodesta 1839 vuoteen 1856 ja vuodesta 1856 eteenpäin Paimion ja Huittisten entinen nimismies Johan Jakob Holmberg. Ruuth 1897, 514 (Liite 1, Porin virkamiehet).

rinnan maistraatin pöytäkirjojen kanssa. Toisin kuin esimerkiksi sakkoluetteloissa, oli näissä viskaalin omissa merkinnöissä myös sellaisia asioita, jotka eivät johtaneet jatkotoimenpiteisiin ja tuomioihin. Myös omassa aineistossani esiintyy tällaisia mahdollisesti kesken jääneitä tapauksia. Pääosin ne kuitenkin muistuttavat sakkoluetteloita luetellessaan kronologisesti ja henkilöittäin rikkeitä, tarkempia selostuksia ja rangaistuksia.

Järjestyksenpitoon liittyviä lähdemerkintöjä on syytä peilata kaupungin poliisijärjestykseen. Tutkimusajalla Porissa noudatettiin vuoden 1839 poliisijärjestystä. Sen synty liittyi kuvernööreille 1830-luvulla annettuun tehtävään laatia lääniensä kaupungeille poliisijärjestykset. Aiemmin järjestyksenpito oli perustunut maistraatin ja sen alaisten virkamiesten valvontaan, millaisena se tavallaan säilyikin. Porissa poliisijärjestyksen mukaisesti pormestarin alaisena järjestyksenvalvonnassa toimi neljä poliisipalvelijaa, kunnes 1860-luvun kuluessa poliisitointa muokattiin käsittämään poliisiylikonstaapelin ja kuusi konstaapelia. Poliisitoimen tehokkaamman organisoimisen taustalla oli osittain nälkävuosien aiheuttama runsas väestön liikkuminen maalta kaupunkiin.⁷⁴ Vuoden 1839 poliisijärjestys oli kaupunginvanhinten valmisteleva ja maistraatin ja kuvernöörin hyväksymä. Itse järjestys sisälsi 20 eri pykälää kaupunkilaisille annettuja toimintaohjeita kerjäämisestä ja irtolaisuudesta joella kulkemiseen heikkojen jäiden aikaan.⁷⁵

Kirkon vastuulla olleeseen köyhäinhoitoon perehtymistä ohjasi paikallisen tutkimuskirjallisuuden antama käsitys siitä, että rajojen ulkopuolelle rakensivat nimenomaan köyhät (varakkaampien jäädessä kaupunkiin). Paitsi maakuopista ja muista rajojen ulkopuolisista asumuksista pöytäkirjat antavat oman kuvansa köyhydestä koko kaupungissa. Vuosien 1852–1864 välisenä aikana kaikkien köyhäinapua saaneiden määrä liikkui 200–300 hengen välillä. Poikkeuksena oli vuosi 1855, jolloin avustettavia oli yli 400.⁷⁶

Seurakunnan köyhäinhoitoa koskevat lähteet koostuvat kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston sekä köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjoista. Köyhäinhoitohallitus (*fattigvårddirektion*) toimi Porissa vuodesta 1856 eri muodoissa kunnallisuudistukseen asti ensin kirkon elimenä ja 1860-luvulta kaupungin hallinnon yhteydessä, joskin raja on häilyvä, sillä sen seitsenhenkisessä kokoonpanossa

⁷⁴ Nikula 1981, 209. Virtanen 1961, 54. Virtanen 1962, 14. Poliisilaitoksia perustettiin seuraavaksi Turun jälkeen Helsinkiin (1826), Viipuriin (1836) ja Tampereelle (1891). Porin poliisilaitos aloitti toimintansa 1899.

⁷⁵ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus H:15 Porin poliisijärjestys.

⁷⁶ Saarinen 1972, 619. Porin seurakuntayhtymä IICa9. Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 30.7.1843–24.10.1852. Juuri palovuonna 1852 avustettavia oli tosin vain hieman yli sata, mikä noudatteli vuoden 1852 vaivashoitoasetusta edeltäneen ajan lukumääriä. Avustusperusteethan tulivat asetuksen myötä koskemaan laajempaa joukkoa, mikä osaltaan saattoi vaikuttaa köyhien määrän hienoiseen kasvuun 1840-lukuun nähden.

saattoi istua kirkkoherra (puheenjohtajana), pastoreita, porvareita, raatimiehiä, lääkäri, poliisimestari, käsityöläisiä ja talonpoikia.⁷⁷ Ennen vuotta 1856 köyhäinhoidon asiat käsiteltiin kirkkoneuvoston kokouksissa tai kaikkien seurakuntalaisten kesken kirkonkokouksissa.⁷⁸

Hallitus kokoontui muutaman kerran kuukaudessa ja sen tärkein tehtävä oli arvioida köyhäinapua hakeneiden tarvetta, jakaa sitä ja koordinoida samalla köyhäinhoitoverotusta.⁷⁹ Köyhäinhoitovero kannettiin kaikilta seurakuntalaisilta, ellei ollut taloudellisia tai ikään liittyviä syitä vapauttaa henkilöä niistä. Köyhäinhoitovero oli uutuus, joka liittyi vuoden 1852 uuteen, köyhien oikeuden avunsaantiin laajasti määritelleeseen vaivaishoitoasetukseen.⁸⁰

Kaikista seurakuntalaisista koostunut kirkonkokous oli tärkeä elin köyhäinhoitoasioissa ennen ja jälkeen köyhäinhoitohallituksen perustamista. Paitsi avustusten jakamisesta joka syksyisessä köyhäinkatselmuksessa, seurakuntalaisten annettiin päättää köyhien henkilökohtaiseen elämään liittyvistä seikoista. Kirkkoväki päätti, annettiinko esimerkiksi köyhäksi tiedetyn perhekunnan tai henkilön muuttaa seurakuntaan. Marraskuussa 1852 Jumalanpalveluksesta tullut seurakunta pohti, saiko entinen merimies Gustav Reinhold Stenros mennä naimisiin. Seurakuntalaisilta kun kaivattiin tietoa, pystyisikö Stenros elättämään itsensä ja vaimonsa sekä odotettavissa olevan jälkikasvun.⁸¹ Kaupungin lisäksi myös seurakunta saattoi tarjota laillista suojelusta sitä hakeneille 14.1.1852 annetun Keisarillisen asetuksen nojalla. Maistraatin jäsenien läsnä ollessa kirkonkokous päätti seurakunnan suojelukseen pääsevistä siten, että henkilöille saatettiin asettaa joku seurakuntalainen

⁷⁷ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Vaivaishoitojohtokunnan pöytäkirjat 1856–1866. 4.3.1856. Porin seurakuntayhtymä II Ca Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. 23.12.1855. Ks. myös Saarinen 1972, 617.

⁷⁸ Porin seurakuntayhtymä II Ca Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. Vuonna 1915 ilmestyneessä väitöskirjassaan Porin, Turun, Viipurin, Vaasan, Helsingin, Tampereen ja Oulun köyhäinhoitoa tarkastellut O.W. Louhivuori mainitsee, että Porissa heti asetuksen jälkeen 1853 kirkkoneuvosto olisi toiminut myös asetuksen edellyttämänä köyhäinhoitohallituksena. Kun hallituksen toiminta vakiintui sen itseoikeutettuja jäseniä olivat kirkkoherra, vanhin muista pastoreista, poliisimestari, pormestari tai ”järjestysmies” sekä kaupungin lääkäri tai kirurgi. Louhivuori 1915, 64.

⁷⁹ Jokavuotiset suuremmat avustukset jaettiin tavallisesti syksyisin. Muulloin kyse oli kerta-avustuksista.

⁸⁰ Seurakunnille tuli näin ensimmäisenä kunnallisveroa muistuttava verotusoikeus, kun ne saivat luvan kantaa veroa nimenomaan vaivaishoitokuluja varten. Porissa veroa kannettiin heti syksyllä 1852 siten, että taksoitukseen tehtiin kuusi maksuluokkaa (kaupungin hallinto, kauppiat, porvarit, käsityöläiset, ajurit, työmiehet ja kisällit, sekä muut kuten oppipojat, palvelijat ja itselliset) suurimmasta 2 ruplasta pienimpään 10 kopeekan maksuun. Vuodelle 1853 taksoitusluokkia oli karsittu, ja vero oli muilta kuin papeilta ja virkamiesluokalta miehiltä 15 kopeekkaa ja naisilta 10. Porin seurakuntayhtymä II Ca 10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. 27.10.1852. Kirkonkokous 26.9.1852. Lisäksi kirkollisen köyhäinhoidon kautta ylläpidettiin kaupungin köyhäintaloa. Saarinen 1972, 613, 617. Pulma 1995, 101.

⁸¹ Porin seurakuntayhtymä II Ca 10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. Kirkonkokous 28.11.1852. Nahkuri Lönnqvist, entinen porvari Rosengren ja entinen palovahti Grönros vakuuttivat, että Stenros osasi myös suutarin töitä ja oli työkykyinen. 5.3.1853 kirkonkokouksessa sairas merimies Johan Constantin Sundvall sitä vastoin ei saanut naimalupaa. Joskus kirkonkokous ei ollut avustusperusteissa ehdoton, vaan esimerkiksi 6.5.1855 Johan Kortmanille annettiin tilapäisapua yhdeksi kerraksi yksi rupla, vaikkei tiedetty, kuuluko hän seurakuntaan. Sama. Kirkonkokous 6.5.1855.

takaajaksi (*”med borgen af någon”*). Vuonna 1860 häädetyksi tullut porvari Gustaf Ilén esimerkiksi takasi elokuussa 1808 syntyneen Maja Lisa Archelinin suojeluksen vuonna 1853.⁸²

Mitään köyhien ihmisten elämäntarinoita pöytäkirjat eivät sisällä, vaan avustukset on merkitty luettelomaisesti ja avunsaajan nimen perään on merkitty esimerkiksi hänen mahdolliset sairautensa, leskeytensä ja monilapsisuutensa. Hallitus merkitsi pöytäkirjoihin myös elättisuhteet ja toimi jossain määrin ”sosiaaliasioissa” valvovana elimenä siten että kaikille kaupunginosille oli määrätty erityiset tarkastusmiehet (ruotumestarit). Pöytäkirjoissa ei suoraan kuvailla tarkastusmiesten toimenkuvaa, mutta niiden perusteella tarkoituksena oli toimittaa köyhäinapu ruotumestarien kautta, täydentää kaupungin muuta vahdinpitoa erityisesti kerjäämisen suhteen sekä toteuttaa köyhäinhoitoveron kanto.⁸³

Tutkielma perustuu monen eri lähdetyypin antaman informaation yhdistelyyn. Työn pohjana ei ole ollut ilmiön tai tutkimuskysymyksen selvittäminen yhden lähdesarjan systemaattisella läpiluvulla, vaan tietoja on kartutettu ikään kuin tekemällä sukelluksia laajalla katseella ja tartuttu toisen lähteen antaman vihjeen perusteella seuraavaan. Pro gradun mittasuhteissa tällainen työskentelytapa on rajoitettu siten, että lähteet on hierarkisoitu ja niitä on luettu alue tai tiedossa oleva henkilö johtolankana.⁸⁴

Työssä on lähdetty liikkeelle vuoden 1860 häätötapausten toimijoiden nimistä. Tämän jälkeen tartuttiin eri lähteisiin tietyin tuntomerkein. Näitä olivat erityisesti kaupungin ulkopuoliset länsi-, etelä- ja lounaispuolen alueet tapahtumapaikkana, tarkemmin ottaen Hakariihet, Väliiriihet, Malmiriihet, Tiiliruukit, Karjaranta, Kaupungin hautausmaan läheisyys, Vähäraumalle johtavan maantien läheisyys, läntinen tulliportti, kaupungin metsä ja muutamassa tapauksessa jopa kauempana lännen puolella sijainnut Hirsipuumäki. Paikkakoordinaatteja poimittiin paitsi aiemmasta ”kuoppakaupunkitutkimuksesta”, mutta myös sitä mukaa kun niitä tapahtumapaikkoina

⁸² Porin seurakuntayhtymä II Ca10 Kirkkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. Kirkkokouset 21.8.1853. Ehtona suojeluksen saamiselle oli työnteko ja vähintään 10 vuoden seurakunnan kirkonkirjoissa oleminen. Myös 26.8.1855.

⁸³ Porin seurakuntayhtymä II Ca10 Kirkkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. Porissa köyhäinhoitoverotus oli alkanut jo 1780-luvulla, mutta sen kantaminen oli epäsäännöllistä. Käytäntö meni eri vuosikymmeninä siten, että raastuvankokous tai kirkkokouset vahvisti kirkkoneuvoston laatiman taksoituksen, ja kirkkoneuvosto käytti varat. Ks. myös Mustonen 1976, 108. Louhivuori 1915, 58–63.

⁸⁴ Käytännössä tällä tavalla työskenneltäessä olisi yhtä hyvin voitu käydä läpi kaikki Porin paikallishallintoa ja seurakuntaa koskevat lähdesarjat tuolta ajalta. Monipuolinen vastaus tutkimuskysymyksiin on kuitenkin saavutettu esimerkiksi Porin maistraatin ja raastuvanoikeuden arkiston kohdalla sellaisilla lähteillä, jotka on laadittu kaupungin elämänmenosta säännöllisin väliajoin tai ne käsittelevät kaupunkilaisia ja heidän arkeaan, kuten juuri maistraatin pöytäkirjat. Johtolangalla tarkoitetaan tässä perinteistä mikrohistorian metodologista etenemistapaa. Carlo Ginzburgilla johtolanka voi olla oire, jälki tai vihje esim. jalanjälki, joka salapoliisiromanien juonipaljastusten tapaan on avain rikoksen selvittämiseksi. Peltonen 1999, 131. Ginzburg 1996 passim. erit. 40, 45, 56, 65, 69.

esiintyi. ”*Se hietanummi, joka on tiilitehtaitten takana, niin sanotuilla malmiriihillä näkyy olleen se paikka, joka enemmän kuin muut seudut weti puoleensa huoneettomia, katottomia ihmisiä,*”, korosti kuitenkin Satakunta-lehti taaksepäin suuntavassa katselmuksessaan vuonna 1889.⁸⁵ Paikkakoordinaattiperustaisesti luettujen lähteiden kautta on saatu selville lisää rajojen ulkopuolella asuneiden henkilöiden nimiä, joita taas jatkossa seurattiin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että lopputuloksena olisi joukko pienoiselämäkertoja. Omana aikanaan syrjittyjen tai ulkopuolisten ryhmien tai henkilöiden esittelyjen – sikäli kun niitä tehdään – tulisikin palvella menneisyyden ajattelutapojen, arvojen ja käytäntöjen selvittämistä ja tehdä samalla oikeutta itse tutkimuskohteille.⁸⁶ Monista henkilöistä ainoat maininnat olivat esimerkiksi nimi kirkonkirjoissa ja köyhäinhoitoavustusten luettelossa. Maistraatin valvontaa tai kirkon köyhäinhoitoa varten ei tarvittu ihmisten omia ajatuksia vaikeuksistaan tai elämäntilanteestaan.⁸⁷

Joissain tapauksissa myös esimerkiksi maistraatin aineistossa erilaiset tapahtuma-aihtyytit herättivät tarkempaan lukemiseen. Toisin sanoen tietynlaiset juttujen kohdalla oltiin herkempiä selvittämään, mikäli ne liittyisivät rajojen ulkopuoliseen alueeseen. Tällaisia olivat ylipäättään kaikenlaisen kaupungin rajojen ulkopuolella tapahtuneeksi mainitun ohella esimerkiksi karjanpitoon, laitumiin ja peltoihin liittyneet tapaukset, laillisen suojelun puuttumiset, järjestyshäiriöt, kaupungin työmiehiä koskevat asiat ja markkina-aikoina tapahtuneet kurinpito-ongelmat sillä perusteella, että markkinahumu saattoi näkyä lieveilmiönä kaupungissa olevana runsaana ulkopaikkakuntalaisten joukkona ja heidän oleskelunaan laita-alueilla.⁸⁸

Tällaisen työskentelyn kautta pro gradun rakenne on keskittynyt kaksikulotteisesti ensinnäkin kaupungin rajojen ulkopuolella asuneisiin henkilöihin ja heihin liittyvään kysymyksenasetteluun ja toiseksi itse alueeseen. Näitä ulottuvuuksia ei tietenkään voi repiä erilleen, sillä tutkittavat henkilöt toimivat tutkittavana olevalla alueella. Keitä-kysymys on ohjannut lukemaan aineistoja ajallisesti varsin pitkältä ajalta ja yhdistelemään eri lähteiden antamia tiedonmurusia, mikäli henkilöstä saatavan käsityksen jäljittäminen on sitä edellyttänyt ja sen on ollut työekonomisesti mahdollista (s.o. kyseenomaista lähdettä on luettu muutakin tarkoitusta varten). Tietyissä mielessä on siis pyritty rekonstruoimaan asukkaiden sosiaalista läpileikkausta tietynä ajankohtana. On tärkeää selvittää,

⁸⁵ Satakunta 31.10.1889.

⁸⁶ Markkola 1996, 10–11, 14. Nygård 1999, 17. Poikkeavuus eli marginaaliryhmään kuuluminen näyttäytyy yhteiskunnallisesta näkökulmasta ongelmana, ja niihin kuuluvat nostetaan marginaalihistoriassa toimenpiteiden kohteista subjekteiksi.

⁸⁷ Ks. esim. Nygård 1999, 18–19. Nygård muistuttaa, että lähteiden ”äänettämyys” esimerkiksi yhteisön mielisairauden tai köyhien kohtelussa kertoo usein siitä, että aihe oli aikalaisille arka.

⁸⁸ Väinö Voionmaan mukaan kaupunkien markkinat olivat erityisesti palkollisväen ja köyhän irtolaisväen huvittelulilaisuuksia. Voionmaa 1929, 271.

miten pelkästään alue esiintyy lähteissä, sillä asutus sai aikalaispuheessa hyvinkin epäilyttäviä mainesanoja. Alueen esiintymistä lähteissä onkin tutkittu jaottelemalla se arkipäiväiseksi, kaupunkitilaan kuuluvaksi neutraaliksi ainekseksi ja toisaalta pahan ja epämääräisen esikaupunkialueen aikalaisnäkökulmaa tukevaksi. Yksittäisten rikosten tapahtuminen kaupungin ulkopuolella ei saa arvottamaan aluetta pahaksi. Ellei alueella olisi sattunut mitään, olisi hankala saada selville saati ymmärtää, millaiset olivat kaupungin rajojen ulkopuolisen alueen aikalaisulottuvuudet kaikessa moninaisuudessaan.

Käsite esikaupunki sopii kuvaamaan 1800-luvun puolivälin Porin rajojen ulkopuolista asutusta vain tietyin varauksin. Tauno Perälän mukaan esikaupunki-käsitteen merkitys on moniselitteinen. Sanakirjat määrittelevät sen kaupungin rajojen ulkopuolella, mutta sen välittömässä vaikutuspiirissä olevaksi taajamaksi. Taajama-sanana käyttö taas on tutkimuskohteelle kyseenalaista siksi, ettei ole mahdollista rekonstruoida, miten yhtenäistä kaupungin ulkopuolinen asutus 1800-luvun puolivälin Porissa oli, vai oliko asuinrakennuksia siellä täällä tiedetyillä alueilla. Tutkimuksessa esikaupunkialueista tosin puhutaan juuri silloin, kun tarkoitetaan erityisesti Suomessa 1800-luvun puolivälistä alkaen kaupungin kaava-alueen tuntumaan ja rajojen taakse syntyneitä kontrolloimatonta asutusta.⁸⁹ Aikalaiset, tässä tapauksessa porilaiset paikallishallinnon viranomaiset ja läänin kuvernööri käyttivät esikaupunki-sanaa senaatille osoitetussa hakemuksessa uudesta työväen kaupunginosasta (*”avskilda förstad”*). Heille esikaupunki kuului suunniteltuun ja kaavoitettuun kaupunkiin, se oli siis suunnitelmallista ja tavoiteltavaa. Esikaupunki oli myös itse hakemuksen pohjana olleen vuoden 1856 kaupunkien rakennusjärjestyksen kieltä. Tässä työssä aluetta tutkitaan kuitenkin ensisijaisesti ennen esikaupungin kaavoittamista. Siten esikaupunki – sikäli kun käsitettä työssä käytetään – merkitsee tässä kontrolloimattomasti ja ilman asemakaavaa kehittyneitä kaupungin välittömässä vaikutuspiirissä olevaa asutuksen paikkaa.

Koska tutkimus keskittyy rajattuun ihmisryhmään tietyllä alueella, vieläpä siten, että tietyt toimijat, kuten hädän valittajamieheksi ryhtynyt August Silfver, ovat erityistarkastelussa, tutkimuksella on mikrohistoriallisia esikuvia. Mikrohistoriallista lähestymistapaa käyttävän ei kannata luvata kaikkia siihen liitettyjä hyviä puolia, kuten kokonaan uusien historiallisten rakenteiden paljastamista. Silti esimerkiksi Carlo Ginzburgin mikrohistoriakäsityksessä aika-aspekti rakentuu usein niin, että epätavanomainen tapahtuma, henkilö tai yhteisö ja pitkäaikainen rakenne törmäävät.⁹⁰ Tässä työssä

⁸⁹ Perälä 1983, 32–34.

⁹⁰ Ginzburg 1996, passim. Kyse on Ginzburgin mukaan siitä, että lähteet ovat syntyneet niin ainutlaatuisissa olosuhteissa, ettei niiden kautta paljastuvia rakenteita ole helposti mahdollista hahmottaa muista lähteistä.

asetelma voisi olla esimerkiksi rajojen ulkopuolella asuneen henkilön suhde muuhun kaupunkiyhteisöön. Ennemmin kuin uusia paikallishistorian tai autonomian ajan historian rakenteita, pyrin työlläni esittämään eri lähdesarjojen yksityiskohtia yhdistelemällä uudenlaista näkökulmaa esimerkiksi siitä, millaisissa yhteyksissä kaupungin ulkopuolinen asuminen käy lähteissä ilmi.⁹¹

Mikrohistoriallista lähestymistapaa voi ajatella jonakin sellaisena strategisena ratkaisuna tutkia konkreettisia asioita, josta tutkimus on alkanut.⁹² Omalla kohdallani ajatus pätee täydellisesti: lähteiden tavoittaminen toinen toisensa jälkeen vaati tuon tietyn alkupisteen ja sitä kautta lähestymistapa osoitti monimuotoisuutensa. Simona Ceruttin mukaan syytä mikrotason valintaan on perinteisesti argumentoitu sillä, että tarkastelutaso antaa mahdollisuudet analysoida ilmiötä monissa eri mittasuhteissa, ei ainoastaan mikrotasolla.⁹³ Cerutti löytää kuitenkin toisenkin hyödyn eri mittasuhteilla operoinnista: seuraamalla ja analysoimalla yksilön jälkiä ja sosiaalisia ja poliittisia suhteita, taloudellisia tai sosiaalisia strategioita osataan määrittää sopiva konteksti. Kyse on siis yksilökeskeisestä kontekstinkehittelystä. Tutkimuskohteena olevat ihmisryhmät tulisi käsittää mieluummin omista lähtökohdistaan kuin historian aikaansaajina jossain prosessissa.⁹⁴

Rajojen ulkopuolella asuneiden ryhmäksi kategorisoimista määrittivät paitsi alue, myös enemmän tai vähemmän taloudellinen status: asujat olivat enimmäkseen kaupunkiyhteisön alaluokkaa, joissain yksittäisissä tapauksissa harmaalla alueella olevaa aineista, joka joutui säännöllisesti järjestyshäiriöllisiin ongelmiin. Antti Häkkinen on kirjoittanut alakulttuurien tutkimuksen ongelmista. Tutkimuskohteen eli alakulttuurin lähtökohtana on, että se eroaa normaalikulttuurista, mutta emme voi tietää millä tavalla.⁹⁵ Pelkästään sen selvittäminen, onko alakulttuuria ollut olemassa ja miksi ja miten se on syntynyt, on makrotason näkökulmasta vaikeaa.⁹⁶ Sen sijaan, että alakulttuurista toimintaa selitettäisiin yksilöillä, joilla on ”huonoja ominaisuuksia”, on tärkeää

⁹¹ Tästä mikrohistorian ihanteesta myös Ginzburg 1996, passim. Keskustelu eriaikaisuuden samanaikaisuudesta historiassa on jo suurelta osin vakiintunut osaksi historian käsittämistapaa, kun taas Ginzburgin alun perin 1970-luvulla kirjoitettujen esseiden aikaan mikrohistoria joutui vielä olemaan selkeästi puolustuskannalla.

⁹² Peltonen 1999, 21, 38, 40. Peltosen mukaan mikrohistoria voi luvata suurempia kokonaisuuksia koskevia yleistyksiä tutkimalla juuri sitä, miten konkreettiset tapahtumat paljastavat uusia asiayhteyksiä myös makrotasolla. Se ei saavuta vain empiriaa, vaan arvioi vanhoja teorioita. käsitteitä ja käsitteitä.

⁹³ Cerutti 2004, 17, 19.

⁹⁴ Cerutti 2004, 21, 25. Peltonen 1999, 19. Mikrohistoriallisesti orientoituneet tutkijat muiden uusien historioiden kannattajien joukossa käsittivät myös esimodernin yhteiskunnan yksilöille olleen mahdollista tehdä henkilökohtaisia rationaalisia valintoja elämänsä kannalta. Toisin sanoen ”historiallisen yksilön” ei tarvinnut odottaa modernisaation puhkeamista voidakseen määrittää itseään. Tämäkin ”uusien historioiden” näkökulma lienee jo vakiintunut historiantutkimukseen.

⁹⁵ Häkkinen 1998, 314. Illegaalissa toiminnassa tavoitteet ja motiivit voivat olla monimutkaisia ja keskenään ristiriitaisia. Lisäksi alakulttuuri pelaa sekä valtakulttuurin säännöillä että omillaan.

⁹⁶ Häkkinen 1998, 312–314.

huomioida ihmisten, toimijoiden ja rakenteiden vuorovaikutus. Alakulttuurin rakenne voidaan rekonstruoida yksittäisistä toimijoista, heidän sosiaalisesta asemastaan, mentaliteetistaan ja tavoitteistaan sekä yhteisön toimintaa säilyttävän tai muuttavan vuorovaikutuksen (myös mikro- ja makrotason välillä) avulla.⁹⁷ Vaikka oma tavoitteeni ei ole näin kunnianhimoinen, alakulttuuritutkimuksen metodologinen luonnehdinta sopii myös omaan työhöni tutkittaessa niitä rajojen ulkopuolella asuneita henkilöitä, jotka joutuivat yhdessä järjestyksenpidollisiin ongelmiin. Vaikka tutkittavaa ihmisryhmää ei voidakaan kokonaisuudessaan samastaa illegaaliin alamaailmaan, joskin siihenkin pätee piilossa olemisen puhetapa, joka aikalaisissa herätti uumoilua rajojen ulkopuolella asuvien ”*salaisista wehkeistä*.”⁹⁸ Lisäksi Häkkisen kuvaama rekonstruoiva tutkimustapa muistuttaa mielestäni edellä kuvattua Ceruttin yksilöstä käsin tehtävää kontekstinmuodostusta.

Kaupungin ulkopuoliseen asumiseen liittyvät väistämättä sosiaalisina ilmiöinä köyhyys ja puutteenalaisuus, vaikka ilmiötä käsiteltäisiinkin kriisiaikaa seuranneena normalisoitumana. Nälänhädän ja kriisiaikojen tutkimuksessa on käytetty haavoittuvaisuuden käsitettä kuvaamaan sitä, mikä edeltää ja on laajuudeltaan nälkää tai köyhyyttä suurempi. Holger Weiss perustelee haavoittuvuuden käsitteen käyttökelpoisuutta siten, että sen avulla on mahdollista pyrkiä vastaamaan, ketkä joutuvat kärsimään kriisissä ja miksi eli ketkä jo normaaleina vuosina ovat turvaverkon puutteessa alttiina erilaisille riskeille.⁹⁹ Itse en käsitä haavoittuvaisuutta ja sitä seuraavaa sosiaaliseen ja taloudelliseen paitsioon eli köyhyyteen ja kuolemaan joutumista yksiviivaisesti kausaalisuhteena, mutta hyödynnän haavoittuvaisuuden käsitettä jossain määrin vastatessani kysymykseen, keitä kaupungin rajojen ulkopuolella asui. Hiukan Weissista erkaantuen liitän haavoittuvuuden käsitteeseen myös sosiaalisten verkostojen tai kaupunkiyhteisön hyvämaineisena jäsenenä olemisen puutteen ja esimerkiksi työttömyyden. Tämän teen yrittäessäni ymmärtää, miksi toiset kaupungin ulkopuolella asuneet näyttävät pärjäävän selvästi toisia paremmin. Haavoittuvaisuuden käsite sopii tähän mielestäni paremmin työväliseksi kuin esimerkiksi arvottavan sävyinen ja vaikeammin arvioitavissa oleva ilmaisu elämänhallintakyky.

⁹⁷ Häkkinen 1998, 315.

⁹⁸ ”Tietysti on niillä sala-asunnoilla, jotka näin owat peitetyt ihmisten silmistä, monet salaiset wehkeensäkin, jotka eivät ikänä tule ilmi, ehkä kyllä toisissa ja monissakin taidetaan elää siivollisesti ja hurskaastikin.” Porin kaupungin sanomia 24.11.1860

⁹⁹ Weiss 2000, 156–158. Haavoittuvuus merkitsee yksilön tai yhteisön huonoja, puutteellisia tai vähäisiä mahdollisuuksia tai avuttomuutta toimia ulkopuolisia sattumia ja rasitteita vastaan tai poistaa ne kokonaan. Oleellista on, että aiemmat kriisit tai rasitteet lisäävät haavoittuvuutta. Haavoittuvuus on myös poliittisten oikeuksien tai toimintamahdollisuuksien poissaoloa ja voimattomuutta. Ks. myös Markkola 2002, 132 Pelastusarmeijan slummi-käsitteen määrittelystä.

Tiivistetysti työn metodisena tukena on ollut yksittäisiä maantieteellisiä tai menneisyyden toimijoihin liittyviä jälkiä seuraava ”johtolankaparadigma”, mikä lähteiden lukutapa on johtanut yksilöistä käsin tehtyyn kontekstinmuodostukseen. Kaupungin ulkopuolella asuneita on käsitelty enemmän tai vähemmän sosiaalishistoriallisena ryhmänä osana 1800-luvun puolivälin porilaista kaupunkiyhteisöä.

2. Kaupungin rajojen ulkopuolella asuneet osana kaupunkiyhteisöä

2.1 Vuonna 1860 hädetyt

2.1.1 August Silfver – rahvaan mies valittajana

Kun August Silfver syksyllä 1860 laati hovioikeudelle muiden hädettyjen kanssa lähettämänsä anomuksen, hän oli 36-vuotias porilainen työmies. Anomukseen hän kirjoitti nimensä alle merkinnän ”*entinen ajuri*.” Se, mitä hän asianmukaisen nöyrään sävyyn ruotsiksi kirjoitti, vaikutti varmasti jouduttavasti siihen, että maistraatti ja porvaristo aloittivat koko 1860-luvun alun kestäneen kädenväännön työväenkaupunginosan sijainnista ja hakemuksensa suunnittelun kuvernöörin ohjauksessa.

Kaupunkien yleistä rakennusjärjestystä koskevan Keisarillisen Asetuksen 18.3.1856 nojalla saan minä omalta osaltani ja mukaan otettujen kanssahakijoideni valtuutuksella syvästi ja nöyrästi anoa, että kaupungin ulkolinjojen viereen mitattaisiin sopivia tontteja vähemmän ansaitseville henkilöille, jotka haluavat rakentaa pienempiä taloja kuin on sallittua muissa osissa kaupunkia. Tähän omaani ja kanssahakijoideni anomukseen on johtanut se, että sadoilla ruokakunnilla on asuntonsa rakennettuina kaupungin maille sen läheisyydessä. Kaikissa ruokakunnissa on köyhät olosuhteet ja osa niistä, mukaan lukien myös oma asuntoni, on määrätty myös purettaviksi, ilman että mainittuja tontteja vielä olisi laadittu. Suurien tehtaiden, esimerkiksi Konepajan, höyrysahan, tulitikkutehtaan, tupakkatehtaan ynnä muiden vuoksi kaupungin asukasluvu on lisääntynyt niin, ettei köyhälle väestölle löydy asuinsijaa kaupungin sisältä. Lisäksi vuokratkin ovat niin tavattoman korkeita, ettei niihin ole varaa kuin hyvin toimeen tulevilla tehtaanherrilla, ei työläisillä. Mainituista syistä uskallan odottaa, että anomukseeni myönnytään suosiollisesti, sillä siten autettaisiin omaani ja monen muun samassa tilanteessa olevan ihmisen asemaa. Porissa 27. lokakuuta 1860. August Silfver – entinen ajuri.¹⁰⁰

Hakemuksessa kiinnostavaa ensinnäkin on se, että Silfver katsoi yksityishenkilönä voivansa anoa lisäosan kaavoittamista kaupunkiin. Hovioikeus antoi hädetyille armoa nopeaan poismuuttokäskeyn, mutta ei ottanut kantaa porilaisen työmiehen anomukseen luvallisista tonteista, sillä asia kuului kaupungin johdolle. Kun Silfver ei saanut tietoa valituksensa päätöksestä eikä

¹⁰⁰ TMA Turun hovioikeus Aba: 42. Turun hovioikeuden siviiliasian anomus- ja valitusdiarit 1860 Silfver, August, Hovioikeuden päätös anomuksesta 11.12.1860, annettiin 12.1.1861. TMA Turun hovioikeus Ca.

mitään näyttänyt tapahtuvan Porin päässä, hän alkoi vuonna 1863 kirjoitella eri lehtiin.¹⁰¹ Silfverin kirjoituksista ilmestyi ainakin neljä pääosin samansisältöisinä.¹⁰² Yksi ylitti uutiskynnyksen jopa Finlands Allmänna Tidningissa ”*työmies A.S.n*” lähettämänä.¹⁰³ Siinä oli toistettu ruotsinkielisenä Sanomia Turusta -lehden kirjoituksen sisältö. Näiden kahden kirjoituksen uutisarvona oli se, että Porin maistraatti oli häättänyt köyhät ihmiset keskellä talvea asuinnoistaan ja että porvaristo vaati yhä poismuuttoa, vaikka muutakaan asuinpaikkaa ei osoitettu.¹⁰⁴ Mainittiin, että Silfver ihmetteli, miksei hänen anomukseensa ollut vastattu, mutta siitä, että hakemus koski hädän lykkäämisen lisäksi nimenomaan luvallisten tonttien saamista, ei näissä kahdessa kirjoituksessa puhuttu mitään.

Myös porilaisessa Lännettäressä Silfver ihmetteli, missä hänen ”hakemuspaperinsa” mahtoivat lojua toista vuotta. Samalla hän huomautti, että kaupungin ulkopuolinen asuminen oli ilmiö, joka uusiutui jatkuvasti eikä siis koskenut pelkästään vuoden 1852 palon jälkeen alueelle asettuneita: ”*Täällä on yhä rakettu pitkin männistöä niin hyvin maan alle kuin maan päälle köyhäin rakennuksia, kuin ei siitä rakennus-maasta sen parempaa kuulu, joka w. 1860 hakemukseen pantiin[.] Koska ei kukaan ole tästä kahteen vuoteen minulle mitään Wirkannut, niin olen muitten kanssa tullut epäluuloon, että koko asia lahoi tyhjään.*”¹⁰⁵ Samassa kirjoituksessa Silfver tosin mainitsi tietävänsä, että porvaristo ja maistraatti ”ovat määränneet heille” kumpikin eri alueita, ja että asiasta riideltiin. Koska Silfver ihmetteli nimenomaan oman hakemuksensa kohtaloa, on hankala päätellä, tiesikö hän, että senaatin talousosasto oli jo edellisenä vuonna (1862) käsitellyt läänin kuvernöörin ja maistraatin hakemusta erillisestä esikaupungista (*af en avskild förstad*).¹⁰⁶ ”Vihreää valoa” kaupunginosan rakentamiselle olisi jo tuolloin näytetty, mutta hakemuksessa porvaristo¹⁰⁷ ja maistraatti esittivät niin eriävät mielipiteet sopivasta sijaintipaikasta, että kuvernööri määrättiin jatkamaan asian valmistelua Porin

¹⁰¹ 27.6.1862 maistraatti tosin oli vahvistanut hädän, muttei ollut toimeenpannut sitä, koska toivottiin, että senaatti ratkaisisi paikallisen riidan sopivasta työväenkaupunginosan paikasta. Esim. Björneborgs Tidning nro 30 ja Lännetär 5.8.1863.

¹⁰² Sanomia Turusta 3.7.1863, Finlands Almännan Tidning 14.7.1863, Lännetär 5.8.1863 ja Lännetär 7.10.1863

¹⁰³ Suomen virallinen lehti Finland Almännan Tidning perustettiin 1819, kun hallitus muutti uuteen pääkaupunkiin Helsinkiin. Edeltäjänsä Åbo Almännan Tidningin mukaisesti hallitusta edustava lehti sisälsi virallisia tiedotuksia, ulkomaanuutisia sekä Suomea koskevia artikkeleita. Tommila & Salokangas 1998, 22.

¹⁰⁴ Sanomia Turusta 3.7.1863, Finlands Almännan Tidning 14.7.1863. Kirjoitukset olivat siis selostuksia Silfverin kirjeen sisällöstä. Porilaisessa ruotsinkielisessä sanomalehdessä Björneborgs Tidningissä edellisenä keväänä 1862 käytyyn ”troglodyyttejä” koskevaan keskusteluun Silfver ei viitannut millään lailla joten ei voi tietää, oliko hän sen tapahtumisesta tietoinen. Keskustelua on käsitelty toisaalla tässä työssä.

¹⁰⁵ Lännetär 5.8.1863.

¹⁰⁶ Sen.tal.os. KD 76/87/1862 Ea2680.

¹⁰⁷ Porvariston kannalla oli merkitystä, koska sen kontolle hakemuksen mukaan tuli tulevan kaupunginosan palo- ja poliisijärjestyksen ylläpito. Hakemuksessa mainitaan ”porvariston” edustajiksi kauppiat Carl Martin, Daniel Viktor Wiidbom, porvarit Matss Nyström, Isak Wahlgren, nahkurioltermanni Johan Ludwig Helander sekä maalarimestarit Ludwig Hellsten ja Anders Wahlström. Sen.tal.os. KD 77/87/1862 Ea 2681.

päässä.¹⁰⁸ Kului siis vielä kaksi vuotta ennen kuin senaatti antoi luvan VI kaupunginosan perustamiselle 25.10.1864.¹⁰⁹ Viimeistään tällöin sai Silfverkin vastauksensa.

Silfverin käyttämät ilmaukset eri kirjoituksissa ovat kiinnostavaa tarkasteltavaa sen suhteen, millä keinoin alamainen ja rahvaan edustaja pyrki asiaansa ajamaan.¹¹⁰ Einonen on kiinnittänyt huomiota valitusten propagandan rakennetta muistuttavaan retoriikkaan: valituksen laatija ajatteli käyvänsä kuvitellun yleisön kanssa dialogia ja käytti kummallekin osapuolelle tuttuja kielikuvia, symboleja ja muita elementtejä.¹¹¹ Myös August Silfver pyrki ilmaisuillaan vakuuttamaan, etteivät asiat olleet kunnossa. Ensinnäkin hän vetosi toistuvasti omaan ja muiden valittajien köyhyyteen ja antoi ymmärtää, että asumisongelma kaupungin rajojen ulkopuolella on kokonaisvaltainen ja vaati ratkaisua. Köyhyyteen vetoaminen ja sillä ”kiristäminen” olikin vanhastaan tehokeino, joka hallinnon näkökulmasta näyttäytyi ei-toivottuna harmonian ja valtiotason vaurauden uhkana. Valituksen laatiminen avasi suoran yhteyden esivaltaan, joka puolestaan legitimoivat valtansa ylläpitämällä vanhaa valittamisoikeuden käytäntöä ja sai informaatiota tilanteesta.¹¹² Lisäksi Silfver koki mainitun keisarillisen asetuksen mukaisesti, että halvan tonttialueen saaminen koski nimenomaan kollektiivisesti heitä, jotka jo asuivat köyhinä kaupunginrajojen ulkopuolella: *”Tämä meidän rakennus-oikeus, joka oli salassa 4 vuotta, ei olis vielääkään tullut kysymykseen, muutoin kuin että oli kolme miestä.. [Silfver referoi häätötapausta, jossa riihen rakentajat vaativat häätöä].”*¹¹³

Silfverin mukaan juuri häätötapaus oli saanut häädetyt tietoisiksi asetukseen perustuvasta mahdollisuudesta saada kaupungin rajojen ulkopuolisesta alueesta luvallinen, tontitettu, kaupunkiin liitettävä asuinalue. Puhuessaan me-muodossa, hän antoi tilanteesta vaikutelman, jossa kyseessä oli selkeä, hallittavissa oleva, pieni kaupungin köyhimpien joukko, jonka asumisongelma tuli ratkaista. Lisäksi hän antoi minä-muotoa käyttäessään ymmärtää, että oli nähnyt paljon vaivaa asian eteen, vaikka mitään ei tuntunut tapahtuvan: *”Se tulee köyhälle kansalle aiwan pitkäksi odottaa. Ilman sitä se on tullut minulle paljon maksamaan, kun on täytynyt rahaa lainata protokollain lunastuksiin,*

¹⁰⁸ Sen.tal.os. KD 77/87/1862 Ea 2681.

¹⁰⁹ Senaatin talousosaston pöytäkirjat 25.10.1864, JyMA mikrofilmirulla Tal.os. 278/1864. Höyssä ja Keskinen kirjoittavat, että VI osan sijaintipaikka Vähäraumantien varressa oli porvaristolle mieluinen, koska se oli mahdollisimman kaukana kaupungin keskustasta. Kuitenkin ehdotettiin aluksi myös esimerkiksi Kokemäenjoen pohjoispuolta, joka olisi alueena ollut selkeästi eristetympi kaupungista kuin toteutunut vaihtoehto. Höyssä ja Keskinen 2002, viitteen 17 kohdalta.

¹¹⁰ Määrittelen alamaisen tässä samoin kuin Einonen 2003, 16. Alamainen oli laajasti ottaen kruunun, pormestarin ja raadin alapuolella elänyt henkilö.

¹¹¹ Einonen 2003, 146. Einonen kutsuu kuviteltua dialogia keinotekoiseksi diskurssiksi.

¹¹² Einonen 2003, 140, 147. Kauranen 1995, 62, 92.

¹¹³ Lännetär 5.8.1863.

josta myös lapseni owat joutuneet puutosta näkemään.”¹¹⁴ Silfver korosti toistuvasti, että häneltä oli pimitetty tietoa eikä hän ollut saanut suoranaista vastausta anomukseensa – häätöjä vain ei kaikesta päätellen ollut toimeenpantu.

Silfverin valitustekstien konteksti ei ole suoraan rinnastettavissa esimerkiksi sellaiseen anomusten laatimisen vuorovaikutusprosessiin, jota Maare Valtonen on hahmotellut tutkiessaan yritysjohtajan ja valtion välistä vuorovaikutusta 1830–1850-luvuilla. Oman aineistonsa pohjalta Valtonen määrittelee vuorovaikutuksen keskustelunkaltaiseksi vuoropuheluksi, jossa osapuolet vuorotellen kommentoivat toisen osapuolen viimeistä kannanottoa pyrkien tuomaan esiin uusia näkökulmia. Dialogi liittyy päätöksenteon kehään: sen käynnistää aloite, sitä seuraa tarvittava tiedonhankinta ja käsittely sekä päätös, joka synnyttää mahdolliset reaktiot ja uudet aloitteet.¹¹⁵ Silfverkin puhutteli anomuksessaan dialogin tapaan kuvernööriä ja lehtiteksteissään lukevaa yleisöä, mutta kyseessä oli silti synkähkö yksinpuhelu. Vuorovaikutus ei katkennut esimerkiksi siksi, että kaupungin ulkopuolella asuneet olisivat ryhtyneet mellakointiin ja tottelemattomuuteen häädön suhteen, vaan siksi, että prosessi pitkittyi aikaansaaden epätietoisuutta. Itse asiassa maistraatin pöytäkirjojen välissä olevasta Silfverin valituksen kopion yhteyteen liitetystä käsittelystä selviääkin, että maistraatin puolelta asian annettiin tietoisesti jäädä roikkumaan, koska asetuksen mukainen komitea oli sen mukaan jo asetettu, mutta sen työ oli kesken: ”Päätetty antaa kyseisen asian jäädä odottamaan yllämainittuun ehdotukseen saatavaa asianmukaista päätöstä.”¹¹⁶

Valitusten ja lehtitekstien tilanne muistuttaakin Maare Valtosen esiin nostamaa seikkaa vuorovaikutuksen kiinnostavimmasta kohdasta, aloitteen ja päätöksen välille jäävästä keskeneräisyyden vaiheesta. Se tuo esiin vuorovaikutusverkostot, tuen ulkopuolisilta hankkimisen tavat, taidot hankkia tietoa ja ”lobata” omaa asiaa.¹¹⁷ Silfverille näitä keinoja olivat ainakin perehtyminen vuoden 1856 asetukseen, hyvä maine monipuolisena kaupungin suojelustyömiehenä sekä yritykset sopia riihien rakentajien kanssa epävirallisesti sovussa elämisestä: ”*Wielä yksi maja siirrettiin tykkänänsä toiseen paikkaan ennen kuin saatiin riihelle tilaa [..] [vaikka häätöä ajaneet miehet] rakensivat riihensä juuri keskellä niitten asuntoja, jotka oliwat saaneet ainoastaan henkensä säilytetyksi kaupungin kowasta palosta.*” kuten August Silfver Lännettäressä tuolloin

¹¹⁴ Lännetär 5.8.1863.

¹¹⁵ Valtonen 2003, 10–15.

¹¹⁶ ”*Beslöts att låta förevarande ärende bero intill dess ofvannämde förslag inkommit och blifwit högvederbörligen fastställt.*” TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj: 31. Maistraatin pöytäkirjat 3.11.1860.

¹¹⁷ Valtonen 2003, 14, 35, 38.

kolmen vuoden takaista tapausta kuvasi.¹¹⁸ Einonen onkin todennut, että epävirallinen vuorovaikutus ei aina välttämättä ole vallitsevien normien vastaista toimintaa, kuten mellakointia, vaan sitä voi olla esimerkiksi kuuliaisuuden ja hyvän maineen kautta olemassa oleva hyvä neuvotteluasema.¹¹⁹

Silfverin kirjoituksista paistaa läpi luottamus esivaltaan eli omaa säätyä yläpuolella oleviin, mutta ei kuitenkaan paikalliseen maistraattiin, vaan läänin kuvernööriin. Hän turvautui: ” *”ylimmäisiin oikeuksiin sen hywin tietten, ettei armollinen esivalta ketään määrää tammipakkaseen.*” Maaherra oli erityisesti autonomian ajan alkupuolella sanomalehtien puutteessa tärkeä tiedotuskanava keskusvallan ja aluetason välillä. Hän oli suoraan kenraalikuvernöörin ja siten myös keisarin alainen.¹²⁰ Kaisa Kauranen on pannut merkille, miten syvään juurtunut kansanomaisen usko hyvään hallitsijaan ei suinkaan passivoinut alamaisia. Se antoi myytin, johon vedota ja välineet, joilla toimia mahdottomilta tuntuissa olosuhteissa. Oikeudenmukaisuuden vaatimus oli kytketty lojaalisuuden osoitukseen hallitsijalle.¹²¹ Tultuaan omasta mielestään kaltoin kohdelluksi alamainen saattoi anoa parannuksia tilanteeseensa vetoamalla esivallan hyvyyteen. Silfverinkin kielenkäytössä esivallan tuli kuitenkin lunastaa hyvyytensä perumalla tammipakkaseen ajaminen. Silfver uskoi lujasti laillisuuden voimaan vedotessaan vuoden 1856 asetukseen kaupunkien yleisestä rakennusjärjestyksestä. Siihen oli kyllä perustettakin, sillä ensimmäisen ja toisen luokan kaupungeissa, joihin Pori asetuksessa lukeutui, vähävaraisten asuinalueiden rakentaminen olikin asetettu pakolliseksi.¹²² Valittamisherkkyteen saattoi vaikuttaa myös se, että virkamiehiin ei suhtauduttu niin epäluuloisesti kuin ennen: alettiin ajatella esivallan edustajien pitävän rahvaan puolta, millä oli jossain määrin todellisuuspohjaakin.¹²³

Lännettären toimitus lisäsi Silfverin kirjoituksiin lyhyet, omat kommenttinsa. Kun Silfver taas lokakuussa (1863) kirjoitti lehteen, toimitus julkaisi vain tilannekatsauksen ikään kuin vastaukseksi Silfverille itselleenkin:

¹¹⁸ Lännettär 5.8.1863. Huomionarvoinen tieto Silfverin kirjoituksessa on, että riihet rakennettiin jo olemassa olevien asuntojen keskelle eikä toisinpäin.

¹¹⁹ Einonen 2005, 16–17, 23, 28, 39. Einonen korostaa, että mielekkäämpää kuin vaikuttamisen jaottelu lailliseen ja laittomaan on hahmottaa vuorovaikutuksen kautta hallintoinstituution ja paikallisyhteisön kulttuurissa syvällä olevia arvoja, normeja ja traditioita.

¹²⁰ Kauranen 1995, 62.

¹²¹ Kauranen on nimittänyt ilmiötä naiiviksi monarkismiksi. Hän huomauttaa, että on kiintoisa kysymys, kuinka yleisesti hallitsijan armeliaisuuteen todella uskottiin. Kauranen 1995, 58–59, 72.

¹²² Hankala 2003, 34.

¹²³ Kauranen 1995, 64, 66–70.

Lukijoiltamme tunnettu ”A.S.” on taas lähettänyt Lännettärelle pitkän kirjoituksen tuossa loputtomassa kuoppa-asiassa. Pääjohto siinä on, lyhyesti sanoen, että kuoppalaisten toivo rakennusmaan määräämisestä kuvernööriin täällä hiljattain käydessä, taas raukesi tyhjään; joka kyllä on arweluttawa ja surkuteltawa asia.¹²⁴

Kaikissa lehtikirjoituksissaan August Silfver vetosi luvallisen rakennusmaan saamiseksi siihen, että köyhä väki oli muuttanut kaupungin riihalueille vuoden 1852 palon jälkeen. Samalla hän antoi ymmärtää, että alueen asuttaminen oli jatkunut sen jälkeenkin. Itse hän ei kuitenkaan muuttanut heti palon seurauksena, tai ainakin hän kävi välillä asumassa kaupungissa. Esimerkiksi vuonna 1856 hänet löytää kaupunginvanhinten pöytäkirjoista ajureiksi (yhteensä 15 miestä) otettujen listalta. Listan mukaan hänellä oli yksi hevonen, ja hän asui muiden ajureiksi otettujen tapaan viidennessä kaupunginosassa.¹²⁵ Ajurit veloitettiin vedenkuljetukseen tulipalon sattuessa eivätkä he saaneet lähteä kaupungista. Korvauksena kaupunkilaisten palvelemisesta oli kaupungin suojelus, ”kohtuullinen” päivätaksa sekä oikeus käyttää kaupungin hakamaita 20 kopeekan hinnalla per karsina.¹²⁶ Tällä tavalla hänellä siis oli erityinen suhde kaupungin rajojen ulkopuolisiin kaupungin maihin. Väinö Voionmaan mukaan ajurien vapaus oli hieman paremmasta palkasta huolimatta ainakin Tampereella kuitenkin rajoitetumpi kuin muiden suojelustyömiesten. Työ oli rasittavuutensa takia lyhytkestoista ja ajurien liikkumista ja taksoja säädeltiin. Lisänä tulivat suuri vastuu paloturvallisuudesta ja samanlainen velvollisuus kaupungin veroihin ja maksuihin kuin muillakin työmiehillä.¹²⁷

Silfver ja hänen kanssaihmisensä eivät hovioikeudelle osoitetussa anomuksessaan itse maininneet mitään maakuopista. Kyseessä olivat ihmisten ”omat asunnot”, mikä ilman muuta kuulosti laillisemmalta ilmaukselta kuin maanalaiset myyränkolot. Hän käytti Lännettären kirjoituksessaan asumismuodosta myös ilmausta maja (”*niin hyvin maan alla kuin päällä*”). Kun hänen kirjeensä julkaistiin myös Sanomia Turusta -lehdessä sekä ruotsinnoksena Finlands Allmänna Tidningissä vuonna 1863 ilmaisu kuului kuitenkin: ”[.] *he oliwat toimittaneet kaupungin riihille jonkinlaisia*

¹²⁴ Lännetär 7.10.1863. Mainitun kuvernöörin käynnin uutisoinnin yhteydessä toimitus käytti huvittavaa sanamuotoa: ”[kuvernöörin käynti] *lienee senkin tähden tarpeellista, että kuvernöörin oli määrä täällä reissulla katsoa riidasta olewaa rakennuspaikkaa mainioille kuoppalaisillemme.*” Lännetär 16.9.1863. Lihavointi tekijän merkistelmä.

¹²⁵ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:26 Porin maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirja, kaupunginvanhimmat 30.4.1856. Ajurien valinta oli tapahtunut siten, että halukkaita oli kuulutettu kirkossa ja kadunkulmissa ilmoituksin. Ilmoittautuneiden joukosta kaupunginvanhimmat olivat valinneet 15 ajuria. Koko ajurikannan uudistaminen saattoi liittyä Kaukamaan mainitsemaan tapaukseen juuri keväällä 1856, kun kuorma-ajurit olivat kieltäytyneet suorittamasta hollikyytiä sovittua summaa vastaan. Kaupunki erotti tämän johdosta kaikki ajurit kaupungin suojeluksesta. Kaukamaa 1939, 491.

¹²⁶ sama.

¹²⁷ Voionmaa 1929, 366–367.

*maakuoppia asuinnoiksensa/ åt sig jordkulor invid stadens rior [..]*¹²⁸ Viimeksi mainitussa asukkaista käytettiinkin tutuksi tullutta, vähemmän mairittelevaa nimitystä, kun selostettiin tulipaloa pelkäävien riihienomistajien olleen hädän taustalla: ”[miehet pelkäsivät]..että mainitut troglodyytit polttavat riihet”¹²⁹ Turun lehdessä asukkaat olivat ”kuoppalaisia.”

Maistraatin pöytäkirjaa ja hovioikeuden valitusta vertaamalla käy ilmi, että kaikki häädetyt eivät osallistuneet valitukseen. Vaikka rahvaan toiminnasta valittamistilanteissa onkin pantu tutkimuksessa merkille, että se toimi ja näyttäytyi usein ryhmänä, joka oli säätyläistölle vastakkainen, perhe- ja yksilökohtaisesti voitiin päätyä erilaisiin ratkaisuihin samanlaisissa olosuhteissa ja myös erottautua ryhmästä.¹³⁰ Häädetyistä työmiehen leski Anna Pihlman, työmiehet Gustaf Tallström, Tobias Tränden, Reinholdt Tjörnroos, porvari Gustaf Ilén, merimies Henrik Aleksander Snällström sekä entinen merimies Anders Johansson saattoivat toki jäädä valituksesta yksinkertaisesti myös siksi, etteivät he olleet tekemisissä Silfverin kanssa. Ehkä he eivät tienneet tämän ajavan asiaa, mutta toisaalta kyse saattoi olla myös voimattomuuden kokemuksesta ylhäältä tullutta päätöstä kohtaan. Lisäksi valittamatta jättäneissä ei ollut niin paljon entisiä ammatinharjoittajia kuin valittaneissa. Entisillä ammatinharjoittajilla ei ehkä ollut mitään menetettävää, olivatpa valittamisen seuraukset mitkä tahansa. Vuoden 1860 hädän tekee erikoiseksi ehkä juuri se, että häädetyt oli yksilöity nimillä eli häädettävät olivat tiettyjä henkilöitä, joiden asuminen häiritsi riihen rakentajia. Toinen, kaupunginvanhimpien maaliskuussa 1865 antama päätös kuuluttaa kirkossa uudesta hädöstä oli sen sijaan kollektiivinen ja anonyymi ja siinä asuminen käsiteltiin ongelmalliseksi ilmiöksi aivan eri tavalla.¹³¹ Vaikuttimena oli tietysti se, että nyt kuoppa-asukkailla ja kaupungin pienituloisilla (”*gropinnevånare samt de mindre bemedlade af stadens innevånare*”) – kahtena erillisenä ryhmänä – oli tilaisuus rakentaa esikaupunkiin itselleen isompia asuin- ja ulkorakennuksia. Päätös VI osan tonttihuutokauppojen aloittamisesta oli nimittäin tehty päivää ennen kyseisestä kaupunginvanhinten päätöstä, ja häätö lienee liittynyt suoraan siihen. ”Maa-asuntojen” ja muiden rakennusten vieläkin jatkuva olemassaolo esikaupunkiin johtavan tien varrella herätti kaupunginvanhimmat toteamaan, että asumukset olivat luvattomia.¹³² Lähteet eivät

¹²⁸ Porin kaupungin sanomia 5.8.1863, Sanomia Turusta 3.7.1863 sekä edellisen melko suora ruotsinnos Finlands Almänna Tidning 14.7.1863.

¹²⁹ ”[..] någon af riegarnarne sagt sig frukta, det nämde troglodyter skulle uppbränna riorna.” Finlands Allmänna Tidning 14.7.1863

¹³⁰ Kauranen 1995, 95–96.

¹³¹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:36 Maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirjat Kaupunginvanhimmat 14.3.1865.

¹³² TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:36 Maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirjat Kaupunginvanhimmat 14.3.1865. ”*Innehafvarna af utaf boningar och gropar [..]inom Maj månad utgång nästkommande år 1866 afflytta och rasera deras ifrågavarande vid äfwentyr att sådan kommer på deras ingen*

tosin viittaa tämänkään hädön toimeenpanemiseen. Sinänsä kiinnostavaa on, että kaupungin rajojen ulkopuolella majailevat uskottiin tavoitettavan aivan samalla keinoin kuin kaikki muutkin kaupunkilaiset. Vastarakennetussa kirkossa kuulutettiin, että asumukset oli hylättävä ja tasoitettava seuraavana vuoden (1866) toukokuuhun mennessä omalla kustannuksella.¹³³

Tässä luvussa olen käsitellyt häätötapausta ja valittamista August Silfverin näkökulmasta. Valittaminen ja vaikuttaminen oli hänelle sosiaaliseen ryhmäänsä nähden poikkeuksellisen luontevaa. Hänen tyytymättömyytensä ei loppunut edes siihen, kun kaivattu VI kaupunginosa pienituloisille tarkoitettuine tontteineen Poriin saatiin. Toukokuussa 1865 kuvernööri vastaanotti jälleen työmiesten August Wallinin ja August Silfverin sekä ”*monien muiden työläisluokkaan kuuluvien*” valituksen, joka koski maistraatin samana keväänä tehtyjä päätöksiä tonttien myymisperusteista ja hinnoista.¹³⁴ Tässä jo aiemmin sivupolkuna mainitussa asiassa halukkaat tontinostajat saivat kuitenkin tahtonsa läpi kollektiivisella painostuksella, eikä tontteja ostettu ennen kuin niiden hinta oli laskenut ostajien mielestä kohtuullisesti.

2.1.2 Häädetyt – ”pahassa huudossa” vai tavallisia pieneläjiä?

Kenraalikuvernööri Platon Rokassovsky kävi Porissa vierailulla 20.8.1862. Keisarin edustajaa kierrätettiin juhlallisen ohjelman ohessa myös katsomassa paikallista erikoisuutta, kaupungin rajojen ulkopuolella maakuopissa ja muissa asumuksissa asuvia, samalla siis vuoden 1860 häädettyjä, joiden epämääräinen olo hädön ja sen tekemättä jääneen toimeenpanon välillä yhä jatkui.¹³⁵ Björneborgs Tidning uutisoi kenraalikuvernöörin jakaneen raha-avustuksia ”*yhteiskunnan epäonnen lapsille*.”¹³⁶ Tässä luvussa pyrin luomaan silmäyksen siihen, keitä erityisesti vuonna 1860 häädetyt olivat ja antamaan vertailukohtaa alueesta ja sen asukkaista sanottuun.

bekostnad att verkställas”. Pöytäkirjamerkinnässä on merkillepantavaa, että sen marginaaliin on erikseen kirjattu ”*gropinnewånare*”

¹³³ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:36 Maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirjat Kaupunginvanhimmat 14.3.1865.

¹³⁴ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:36 Maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirjat. 1.5.1865. Maistraatti pyysi myös kaupunginvanhinten mielipiteen vuosittain suoritettavista kahden markan tonttimaksuista, ja kaupunginvanhimmissa se todettiin sopivaksi.

¹³⁵ Platon Rokassovsky oli Suomen kenraalikuvernöörinä vuosina 1861–66, mutta hän ei ollut erityisen vahva ja keisarin suosiossa ollut kenraalikuvernööri. Kenraaliluutnantti Rokassovsky oli tullut jo vuonna 1848 Helsinkiin Pietraistä käsin toimivan kenraalikuvernööri A.S. Mensikovin apulaiseksi. Rokassovskya pidettiin hyväntahtoisena, mutta aavistuksen verran saamattomana. Suomessa hän oli kuitenkin suosittu. Jussila 2004, 204, 260, 277.

¹³⁶ Rokassovskyn käynnistä kuopilla mainitaan hyvin ohimennen päivän muuta ohjelmaa selostettaessa. Björneborgs Tidning 26.8.1862.

August Silfverin syksyisen anomuksen jäljiltä Porin kaupungin sanomia valotti tilannetta omasta näkökulmastaan marraskuussa 1860. Lehti piti rajojen ulkopuolella maakuopissa asuvia niin omalaatuisina, että uumoili, ”*lieneekö missään kaupungissa maassamme se tapa kuin on täällä, että suuri osa kaupunkilaisista pitää asuntonsa maan alla kuopissa?*”. ”*Epäonnen lapset*” kun olivat sen mukaan tottuneet oloihinsa ”*waimoinensa ja lapsinensa.*”¹³⁷ Kirjoittajan tuli turvautua kuulopuheisiin uumoillessaan, asuiko piilossa olevissa asunnoissa ”*salaisia wehkeitä*” harjoittavaa vai hurskasta väkeä: ”*[...]törkeitä rikoksia ei heistä kumminkaan tietääksemme ole kuulunut.*” Sen, että asukkaat nyt olivat tulleet maan alta esiin vaatiakseen ”*rakennuspaikkaa kaupungin ulkopuolelle, semmoista jossa he pääsivät wapaiksi kiinteän omaisuuden maksuista ja saawat rakennella huoneitansa omin päinsä ilman rakennussäännön ohjetta*”, kirjoittaja epäili kuitenkin tuovan ”*luolat*” piakkoin ”*pahaan huutoon.*” Kirjoittaja pelkäsi tällaisen vapaakaupungin houkuttelevan kaikkia kaupungissa ahtaasti vuokralla asuvia köyhiä ytimeensä samalla kun vapaita tontteja vielä riitti kaupungissakin.¹³⁸

Kirjoitus muistuttaa uutisluonteestaan huolimatta kirjallista huhua. Sen määrittely huhuksi onnistuisi tosin vasta, jos tiedettäisiin, miten aikalaiset suhtautuivat tällaiseen kirjoitustapaan, joka vilisi varmistamatonta tietoa. Huhun kaltaista se oli kuitenkin sikäli, että lukija ei saanut informaatiota siitä, mistä ”me”-persoonassa esiintyvä lehden toimitus oli saanut kuulotietonsa ja kuka niissä puhui.¹³⁹ Uutisointi kuitenkin sammutti varmasti lukijoiden tiedonjonon ja sen ajankohtaisuus korvasi uumoiluun perustuvat toisen käden tiedot niin, ettei lukijoiden välttämättä tarvinnut lähteä tarkistamaan asioita kaupungin laitamille.¹⁴⁰ Lehtimies ei esimerkiksi tiennyt, mitä kaupungin johto oli ”*kuoppalaisten*” anomukseen vastannut. Kirjoituksesta huokuu tietämättömyys myös kahdesta muusta seikasta: vuoden 1856 asetuksen sisällöstä, jonka mukaan mainitunlaisia asuinalueita perustettaessa rakentaminen nimenomaan olisi tarkoin säänneltyä ja tontit maksullisia sekä siitä, minkälaisia henkilöitä kaupungin johdon ja myöhemmin kuvernöörin puoleen oli

¹³⁷ Porin kaupungin sanomia 24.11.1860.

¹³⁸ Porin kaupungin sanomia ilmestyi vuosina 1860–1862 ja se oli Satakunnan maanviljelysseuran äänenkannattaja kustantajanaan kirjakauppias Otto Palander ja toimittajanaan tämän kollega Anton Lindgren. Vuoden 1860 levikki oli 374 kpl. Suomenkielisenä paikallislehtenä Porin kaupungin sanomia seurasi vuodesta 1863 Lännetär toimittajanaan yläälkeiskoulun rehtori Carl Ferdinand. Nordlund. Saarenheimo 1916, 132–136. Nordlund oli Porin rouvasväenyhdistyksen sihteeri ja naimisissa yhdistyksen puheenjohtaja Henriette von Schantzin sukulaisen Johanna Elisabeth von Schantzin kanssa. Myös Johanna kuului yhdistyksen perustajiin, samoin kuin Augusta Hellström ja Maria Grönfeldt. Mustonen 1976, 138. Satakunnan museon Satakunta-arkiston rouvasväenyhdistyksen kadonneen arkiston kansilehti. Hiski.tietokanta: Pori: Carl Nordlund. Luettu kesäkuussa 2009.

¹³⁹ Neubauer 2004, 90.

¹⁴⁰ Kirjallisen huhun voi ajatella kehittyvän suullisen huhun rinnakkaismuotona niin kauan kuin sen tarkistamiseen ei ole kriteereitä eikä mahdollisuuksia. Neubauer 2004, 92, 96.

kääntynyt. Joka tapauksessa lehti piti heitä nyt koko viisisatapäiseksi arvioimansa asukasjoukon edustajina.¹⁴¹

Maistraatille August Silfver oli tuttu mies. Lähteiden valossa hän näyttää vuoden 1860 häätötapaukseen liittyvien henkilöiden joukossa mieheltä, joka ei ainakaan välittömästi palon jälkeen joutunut entiseksi ammatinharjoittajaksi tai äärimmäisen huono-osaiseksi vaan osoitti toistuvaa sopeutumiskykyä. Anomuksessa hänet sekä kolme muuta kaupungin laillisessa suojeluksessa ollutta miestä eli Jakob Wiklund, Johan Gustaf Rosenqvist ja Samuel Alberg oli kuitenkin merkitty entisiksi palovahdeiksi. Entisyys oli silmiinpistävää myös muiden valittaneiden sosiaalisessa statuksessa. Silmiinpistävää on myös se, ettei näiden entisten ammatinharjoittajien laillisen suojelun puutteeseen puututtu millään tavoin. Siihen puuttuminen näet oli yksi maistraatin rutiinitoimenpiteistä. Esimerkiksi erotetuilta palovahdeilta Tobias Fagerroosilta ja Erik Johan Klangilta vaadittiin paloa edeltävänä keväänä 14 päivän kuluessa suojelusta ja toimeentuloa, kun heidät oli maaliskuussa 1852 tavattu toistamiseen toimettomassa tilassa.¹⁴² Joka tapauksessa valittaneiden keskuudessa koettiin, että palovahti vaikuttaisi anomuksessa statukseltaan korkeammalta kuin kaupungin työmies, jollaisina Silfverä, Wiklundia, Rosenqvistia ja Albergia saatettiin toisessa yhteydessä tituleerata. Entiset palovahdit mainittiin valittaneiden joukossa aina ensimmäisinä, sitten työmiehet ja merimiehet (niin nykyiset kuin entisetkin) ja lopuksi valittaneiden joukon leskinainen. Entisyyden ehkä ajateltiin vetoavan esivaltaan joko asioiden huonosti olemisen tolalla tai siksi, että valittaneilla oli ollut luotettava palvelussuhde kaupungin kanssa. Wariksen mukaan ammatinharjoittajan ”entisyys” oli yleistä 1800-luvun puolivälin Helsingin laitakaupunkiasukkaiden keskuudessa, entisiä merimiehiä, poliiseja, ajureita ja työmiehiä asui laita-alueilla varsin paljon.¹⁴³ Lisäksi entisyyden ”luonnollisuuteen” ammattinimekkeen yhteydessä voidaan vielä liittää se selitys, että pitkälti koko 1800-luvun työttömyys oli yksilön oma asia eikä niinkään ”yhteiskunnallinen” ongelma. Töiden ja suojeluksen hankinta ja niiden puuttuminen oli jokaisen omalla kontolla.¹⁴⁴

¹⁴¹ Kaikki lainaukset ja viittaukset Porin kaupungin sanomia 24.11.1860.

¹⁴² TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot. Bb: 20.3.1852.

¹⁴³ Waris 1950, 177. Juhani Saarinen lukee entiset ammatinharjoittajat Porin historiassaan kaupunkilaisväestön kategoriaan ”muut ammatit ja ilman ammattia olevat.” Saarinen 1973, 510.

¹⁴⁴ Voionmaa 1929, 611.

Silfver, Wiklund, Rosenqvist ja Alberg olivat palovahtina toimiessaan olleet kaupungin öisiä järjestyksenvälittäjiä.¹⁴⁵ Päätoimisia palovahteja alettiin palkata Suomen kaupungeissa vasta autonomian ajalla. Sitä ennen paloturvallisuus oli ollut kaupunkien porvarien vastuulla. Porvarien tuli joko itse mennä vuorollaan vahtiin tai lähettää pätevä henkilö sijaiseksi.¹⁴⁶ Palon mahdollisuus oli esiteollisen ajan kaupunkien huolenaiheista suurimpia. 1600-luvun Turussa paloturvallisuudesta huolehtivien tuli tarkastaa kaupunkia kortteleittain, olla alati valmiustilassa palon varalta, tehdä savupiipputarkistuksia ja jopa tarvittaessa purkaa vaaralliset korsteenit.¹⁴⁷ Palovahtina olo edellytti, että yksitoikkoinen vahtityö hoidettiin erheettömästi. Työn laiminlyönnistä seurasi helposti tehtävästä erottaminen ja erotetun korvaaminen uudella palovahdilla. Kaupunginviskaalin juttuluetteloissa huomaa siellä täällä tapauksia, joissa palovahdin käytöksestä ovat kannelleet juuri ne henkilöt, jotka öiseen aikaan ainoana kaupunkilaisina ovat olleet luvallisesti liikekannalla, nimittäin poliisipalvelijat. Oli tapauksia, joissa palovahti saattoi joutua poliisin kanssa tappeluunkin.¹⁴⁸ Ongelmana öisissä viranhoitajien kahnauksissa oli todistajien puute. Palovahti Gustaf Grönholm ei saanut potkua, vaikka esiintyi juopuneena työnsuorituksessa poliisipalvelija Emanuel Nordlundin ilmiantamana elokuussa 1861. Entinen palovahti Grönholmista tuli vasta syyskuussa, kun hänet oli tuomittu sakkoihin markkinoilla juopottelusta.¹⁴⁹ Potkujen saaminen ei kuitenkaan ollut ainoa syy palovahdin toimesta luopumiseen. Työ oli fyysisesti raskasta ja soveltui vain nuorille miehille. Tiedossa ei ole, millaisia sopimuksia palvelusajan pituudesta tehtiin, mutta ainakin yhdessä vuodelta 1855 olevassa tapauksessa, jossa maistraatti rekrytoi palovahtia, mainittiin, että tienesti oli kolmeksi vuodeksi.¹⁵⁰ Kaupungin öisillä kaduilla liikkuvia palovahteja oli Porissa palkattu vuodesta 1845 lähtien 24, joista työvuorossa oli kerrallaan kuusi. Lisäksi tornivahteja oli kaksi.¹⁵¹ Palovahdeille maksettu palkkio vuonna 1853 oli kolme ruplaa 15 kopeekkaa sekä lisäksi 93 kopeekan kenkäräha. Tornivahtina toimimisesta palkka nousi kahdeksaan ruplaan 15 kopeekkaan, mikä sekin oli kuitenkin vähemmän kuin kaupungin neljän poliisipalvelijan (12 ruplaa, 15 kopeekkaa).¹⁵²

¹⁴⁵ Tampereella palovahtien viroista neljä (kahdeksasta) oli vielä 1860-luvulla yhdistettyjä palovahdin ja poliisin virkoja. Palovahti saattoi myös tarvittaessa pyytää kaupunginpalvelijan apua virantoimitukseen. Voionmaa 1929, 479. Virtanen 1958, 217.

¹⁴⁶ Virtanen 1958, 218. Porvareiden historiallisena helmasyntinä oli lähettää vahtiin sijastaan humalaisia, vanhuksia, naisia tai lapsia.

¹⁴⁷ Laitinen 2006, 4.

¹⁴⁸ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Bb Kaupunginviskaalin juttuluettelot, jutut 26.3.1854.

¹⁴⁹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Bb Kaupunginviskaalin juttuluettelot 20.8.1861 ja 2.10.1861.

¹⁵⁰ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:26. Maistraatin pöytäkirjat 14.11.1855

¹⁵¹ Saarinen 1972, 606.

¹⁵² TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupungin tilit Ga1:1 1853.

Kaksi anomuksessa mainittua miestä, Gustaf Björklund ja Gustaf Grönroos, olivat entisiä työmiehiä. Häädettyjen joukossa, mutta ei hovioikeudelle valittaneissa, olivat työmiehiä lisäksi Gustaf Tallström, Tobias Tränden ja Reinholdt Törnroos. Myös työmiehen leski Anna Pihlman jätti valittamatta häädöstä.¹⁵³ Myös entinen purjekankaankutoja Johan Gustaf Rosten mainittiin myöhemmin 1860-luvulla työmiehenä.¹⁵⁴ Entinen purjekankaan eli buldaaninkutoja Rostenista oli tullut viimeistään silloin, kun kauppias Anton Björnbergin vuonna 1848 perustama purjekangastehdas lopetti toimintansa Krimin sodan (1853–1856) aikana.¹⁵⁵

Kaupungin suojeluksessa olleet työmiehet olivat laaja yleiskäsite ja niinpä muutkin kuten ajurit, palovahdit ja entiset merimiehet saattoivat tulla jossain yhteydessä vastaan myös työmiehinä, mikäli he olivat välillä päässeet siinä ominaisuudessa kaupungin suojelukseseen. Palaneessa kaupungissa yksi ajankohtaisimmista asioista oli raatihuoneen korjaaminen.¹⁵⁶ Heinäkuun 21. päivä 1852 mainittiin joitakin kaupungin työmiehiä, jotka työllistettiin tehtävään. Heistä 11 mainitun työmiehen joukossa on myös Gustaf Grönroos, yksi vuoden 1860 häädetyistä. Näin ollen itse palo ja kaupungin ulkopuolelle joutuminen ei tehnyt hänestä entistä työmiestä.¹⁵⁷ Oletettavampaa on, että Grönroosin syy entisyyteen häätöhetkellä vuonna 1860 oli korkea ikä. Samainen dokumentti tosin kuvaa, mitä kaupungin suojeluksessa oleminen merkitsi. Käsittelyn aiheena oli se, että mainitut työmiehet olivat laiminlyöneet tehtävänsä ja jättäneet työkutsusta huolimatta saapumatta paikalle. Vieläpä maistraatin nimenhuutoon jätti saapumatta osa, ja kaupunginviskaali esitti jopa näille poissaolijoille sakkoja ja erottamista suojeluksesta kaupungin työmiehen ominaisuudessa. Maistraatti langetti työmiehille ainoastaan sakot vankeuden uhalla ja paikalle saapuneiden työmiesten, joiden joukossa Gustaf Grönrooskin oli, määrättiin jatkamaan töitään.¹⁵⁸

¹⁵³ Leskimies Gustaf Pihlman ja torpantytär Anna Pihlman oli vihitty maaseurakunnan puolella Ruosniemessä 1839. Vuotta myöhemmin ensimmäisen lapsen syntymän aikaan he asuivat jo kaupungissa. Heillä oli neljä lasta. Leskeys kohtasi Annaa vuonna 1856, kun Gustaf kuoli 61-vuotiaana keuhkokuumeeseen. Anna itse oli häätöhetkellä vuonna 1860 noin 44–49-vuotias, sillä vuonna 1851 hänet oli merkitty neljännen lapsen kasteen yhteydessä 35–40-vuotiaaksi. Hiski-tietokanta:Pori:Anna Pihlman, Gustaf Pihlman. Luettu kesäkuussa 2009.

¹⁵⁴ Hiski-tietokanta: Pori: Gustaf Rosten.

¹⁵⁵ Purjelaivanvarustuksen kannattavuus kääntyi Porissa jo 1850-luvulla laskuun, mutta joitakin hyviä vuosia koettiin vielä 1860-luvun alussa. Saarinen 1972, 144–151. Anton Björnbergillä oli yhdessä isänsä C.F. Björnbergin kanssa jo aiemmin toinen yhteinen buldaanitehdas. Anton Björnberg oli yhdessä K.J. Lönegrenin kanssa perustanut 1858 Porin mekaanisen työpajan, jonka työväestöä kasvattaneesta vaikutuksesta myös Silfver mainitsi kirjeessään maistraatille. Björnberg keskittyi myös laivanvarustukseen ja sahatavaranvientiin. Hänestä liikemiehenä Karonen 2004, 215.

¹⁵⁶ Kaukamaa huomauttaa, ettei palo näyttänyt lamaannuttavan kaupungin vireyttä. Uusia taloja ryhdyttiin rakentamaan vauhdilla, ulkomaankauppa ja merenkulku olivat vuosina 1852–53 vielä voimissaan ja uutta sekatyömiesvoimaa rekrytoitiin tämän tästä. Kaukamaa 1939, 488.

¹⁵⁷ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:23. Maistraatin pöytäkirjat 21.7.1852 § 2. Muut 10 työmiestä eivät ole muista yhteyksistä tuttuja. Tähän voisi kirjoittaa siitä, mikä kaupungin työmiesten lukumäärä tuolla hetkellä oli ja että kaupunkiin otettiin palon jälkeen paljon työmiehiä.

¹⁵⁸ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:23. Maistraatin pöytäkirjat 21.7.1852 § 2. Yleisen tavan mukaan tässäkin jutussa kahden ruplan ja 96 kopeekan sakkosumma (per työmies) jaettiin kruunun ja kaupunginviskaali Holmbergin kesken.

Emil Hynninen on todennut, että kaupungin johdon näkökulmasta suojelustyöväki merkitsi täysin sen käskytettävissä olevaa palkollisjoukkoa. Hynninen pitää kaupungin holhousta ja työpakkoa merkkeinä siitä, että ulkotyöväki oli kaupunkiyhdyskunnan pohjasakkaa.¹⁵⁹ Väinö Voionmaa sen sijaan piti ainakin Tampereella suojelutyöväkeä alkuaikojen tehdastyöläisiin verrattuna paljon paremmassa asemassa olleina, sillä he ”ylläpitivät sen [kaupungin] itsenäisyyden henkeä ja itsenäisyyden vaatimusta.”¹⁶⁰ Porissa työpakko eli kaupungin omiin töihin saapumisvelvollisuus oli voimassa vuodesta 1828 vielä 1850-luvulle saakka, yleensä korostetummin työvoimapulan aikoina. Yleinen ehto työmieheksi pääsevälle kuitenkin muutoinkin oli, että hänen oli otettava vastaan niitä töitä, joihin kaupunki ja kaupunkilaiset työmiehiä yleensä käyttivät.¹⁶¹ Saarisen mukaan kaupungin suojelusmiehet olivat 1800-luvun puolivälin Porissa sekatyömiesten, entisten ammatinharjoittajien, leskien ja naimattomien naisten muodostaman koko kaupunkiväestön 40 % joukosta parhaiten toimeen tulleita.¹⁶²

Tarkastelemassani kaupunkiyhteisössä palovahtien ja kaupungin suojeluksessa olevien työmiesten statuksellinen ero on häilyvä. Hynnisen mukaan vahdinpito saatettiinkin yleisesti usuttaa työmiehille.¹⁶³ Palovahdit tosin olivat ammattiryhmä erikseen, mutta esimerkiksi palovuoden 1852 marraskuussa kaupungin paloturvallisuudesta vastaamaan (ruiskuittain, yhteensä kuusi ruiskua) velvoitettiin yli 130 työmiestä, joiden joukossa olivat vuoden 1860 hädetyistä entiset palovahdit Samuel Alberg ja Johan Gustaf Rosenqvist sekä työmiehet Gustaf Grönroos, Tobias Tränden ja myöhemmin Silfverin kanssa maistraattia lähestynyt August Wallin.¹⁶⁴ Samassa yhteydessä näistä henkilöistä Wallin hakeutui kaupungin suojelustyömieheksi maksaen yleisen kahden ruplan suojelusrahan sekä tätä seuraavan vuosittaisen 85 kopeekan maksun.¹⁶⁵ Työmiesten jakamista ruiskuittain jatkettiin koko palon jälkeisenä tarkastelujaksona.¹⁶⁶ Sekatyömieheksi ottaminen näkyi maistraatin pöytäkirjoissa yhtenä rutiiniasioista. Työmieheksi hakeutuvia oli yleensä käsittelykerralla vähintään kaksi. Hynninen on juuri Porin kohdalta todennut, että maistraatit ottivat

¹⁵⁹ Hynninen 1924, 197.

¹⁶⁰ Voionmaa 1929, 385.

¹⁶¹ Hynninen 1924, 52, 60. Silloin kun työvoimaa runsaasti oli tarjolla, sopimuksia sai tehdä kenen kanssa halusi.

¹⁶² Saarinen 1973, 510.

¹⁶³ Hynninen 1924, 197. Hynninen mainitsee esimerkiksi Vaasan.

¹⁶⁴ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:23. Maistraatin pöytäkirjat 18.11.1852 § 3. Yksi työmiehistä oli nainen, ajurin leski Agatha Lassander. J.W. Ruuthin Porin historian liitteessä mainitaan, että sorvariammattikunnan vanhin oli vuosina 1833-56 Gustaf Grönroos. Koska kaupungissa eli ainakin kaksi Gustaf Grönroosia ei voi olla täysin varma, oliko kyseessä sama mies. Toinen Gustaf Grönrooseista turvautui perheineen kirkon köyhäinapuun kuitenkin jo 1850-luvulla, mikä tuntuu epätodennäköiseltä ammatinvanhimman kohdalla.

¹⁶⁵ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:23. Maistraatin pöytäkirjat 18.11.1852 § 4. Ks. myös Kaukamaa 1939, 488.

¹⁶⁶ Kaukamaa 1939, 488.

aina 1860-luvulle asti ilman suurempaa valikointia maalaisia, eli talollisia, torppareita, maalaisrenkejä ja loisia, työväeksi kaupunkiin. Maalaisia oli jopa tehtaantyömiehiä, entisiä palovahteja, merimiehiä, sotilaita, kisällejä, oppipoikia ja kalastajia enemmän, minkä voi osittain todeta porilaisilla lähteilläkin. Erityisesti kirvesmiehiä tuli Pohjanmaalta asti.¹⁶⁷ Hynninen kuitenkin huomauttaa, että kaupungin suojelukseen pääsy oli suhteelliseen vaikeaa. Pelkkä kahden hopearuplan suojelusrahan maksaminen ei Porissakaan riittänyt, vaan maalaisiltakin vaadittiin 1850-luvulta lähtien vähintään kolmen vuoden aiempaa tuttavuutta kaupungin palveluksessa eli tilapäistöihin osallistumisesta maaseudulta käsin. Kulkutyövoimaa otettiin kaupunkiin 1850-luvun mittaan runsaasti palosta ja Krimin sodasta huolimatta.¹⁶⁸ Tämän lisäksi työmieheltä edellytettiin luonnollisesti työkykyä. Ahkeruus, raittius, hyvätapaisuus ja pieni perhe lisäsivät työmieheksi aikovan kysyntää.¹⁶⁹

Sekatyöväen ammatillista asemaa ohjasi Porissa lisäksi ammatinvanhin -käytäntö, jota noudatettiin samaan aikaan työpakon kanssa. Halutessaan sekatyömiesten tai kirvestyömiesten palveluksia kaupunkilaisten tuli tilata ne ammatinvanhimman välityksellä. Omin päin sopiminen ei ollut sallittua.¹⁷⁰ Rangaistukset työpakon rikkomisesta määrättiin kuitenkin tapauskohtaisesti. Helsingissä, Viipurissa, Turussa, Tampereella ja Vaasassa (mutta ei Porissa) käytettiin lisäksi palkkataksoja, joita ylittävien palkkioiden vastaanottamisesta rangaistiin ainakin 1800-luvun alussa.¹⁷¹ Palkkataksoja voi pitää työntekijöiden turvana, mutta Hynnisen mukaan taksojen liikkumavarassa oli pitkään vain katto eikä pohjaa: minimipalkkaan kiinnitettiin huomioita vasta toissijaisesti.¹⁷² Vuonna 1856 porilaiset työmiehet kapinoivat palkkojensa alhaisuutta vastaan, sillä se ei tuntunut riittävän sodan myötä kohonneisiin elinkustannuksiin ja maalaisten käyttö työvoimana esti palkkoja kohoamasta.¹⁷³ Maistraatille kasvava työmiesten joukko oli välttämätöntä työvoimaa, jota Porissa 1850-luvun kuluessa haalittiinkin lisää myös maaseudulta, mutta se oli myös joukko joilla oli laillisen suojelun järjestelmän voimassa ollessa kaupungin suoma erityisasema, ja joka kaupunginviskaali Holmbergin sanoin siis: ”[...] *i sådan egenskap åtnjutar*

¹⁶⁷ Hynninen 1924, 221. Kaukamaa 1939, 487. Tässä käsitellyssä työmieheksi ottamisessa 13 hakijasta kaksi oli buldaaninkutojaa, kuusi renkiä, kaksi työmiehen poikaa (joista toinen August Wallin), yksi entinen merimies, yksi merimies ja yksi lankkujen sisäänostaja (”*plankuppköparen*”) TMA Cj:23. Maistraatin pöytäkirja 18.11.1852 § 4.

¹⁶⁸ Kaukamaa 1939, 489.

¹⁶⁹ Hynninen 1924, 222–223. Hynninen on selvittänyt kolmen vuoden palvelusaikavaatimuksen Porin maistraatin tuomiokirjoista vuodelta 1844 (6.11.1844 § 6) ja 1852 (22.8.1852 § 4), mutta ei ole ymmärrettävästikään omassa tutkimuksessaan voinut perehtyä siihen, miten tarkasti palon jälkeisten vuosien työvoimantarpeessa kriteeriä noudatettiin. Jälkimmäistä merkintää voi toki pitää yrityksenä estää kaikenkarvaisten maalaisten virtaaminen verovapaaseen kaupunkiin.

¹⁷⁰ Hynninen 1924, 47.

¹⁷¹ Hynninen 1924, 15, 42.

¹⁷² Hynninen 1924, 30.

¹⁷³ Kaukamaa 1939, 491.

försvar”.¹⁷⁴ He olivat erityinen kaupungin asukasryhmä verrattuna esimerkiksi manufaktuurityöläisiin ja palkollisiin. On kuitenkin helppo yhtyä Hynnisen käsitykseen siitä, että tilanne, jossa kaupunki säätelä sekä hintoja että työmiesten ainoastaan välttämättömimpään riittäviä palkkoja, vakiinnutti sellaisen elintason, joka tuntui luonnolliselta ja oikealta ja mikä oleellisinta, säädynmukaiselta.¹⁷⁵

Carl Gustaf Grönholm ja Anders Johan Grönvall olivat entisiä merimiehiä. Valittamatta jättäneistä hädetyistä toimessa oleva merimies oli Henrik Aleksander Snällström ja Anders Johansson entinen merien kulkija. Pori oli kuulunut etenkin 1830-luvulta lähtien Suomen tärkeimpiin merenkulkukaupunkeihin, mutta sen merkitys väheni 1850- ja 1860-luvulta lähtien. Samalla entisten merimiesten määrä kasvoi kaupungissa dramaattisesti.¹⁷⁶ Merimiesten laillisesta suojelusta vastasi merimieshuone, joten jos merimies aikoi tehdä purjehdusten välillä muita töitä, hänen tuli hakea siihen erityinen lupa.¹⁷⁷ Merimieshuoneen tehtävänä oli tukea merimiehiä ja heidän perheitään, jos he sairauden tai vanhuuden takia elivät puutteenalaisina. Raumalla, jossa merenkulku vauhdittui 1840-luvulla, merimieshuone toimi köyhäinapuna myös merimiesten leskille ja myönsi lainoja.¹⁷⁸ Merimiesten vaimoista monella olikin sama kohtalo kuin hädettyjen ja valittaneiden joukon ainoalla naisella, merimiehen leskellä Gustava Ahlholmilla.¹⁷⁹ Kaupungin kaikista leskistä peräti 30 % oli vuonna 1860 merimiesten leskiä, mikä pakotti varmasti kehittämään tämän väestöryhmän keskuudessa monenlaisia sopeutumiskeinoja.¹⁸⁰ Gustava avioitui myöhemmin (1864) suolanmittaaja Karl Gustaf Sundqvistin kanssa. Merimiehiä kuoli ja karkasi purjehdusmatkoilla. Toisinaan, jos miehen katoamisen syy oli epävarma, voitiin merimiehen vaimoa pitää niin sanottuna ”elävän leskenä”.¹⁸¹

Merimiesten asema oli sikäli erikoinen, että he kuuluivat säätynsä puolesta työläisväestöön, mutta menestyksekkäs merikarhun ura antoi periaatteessa mahdollisuudet kapteeniksi ja siten ylempään

¹⁷⁴ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:2.3 Maistraatin pöytäkirjat 21.7.1852 §2

¹⁷⁵ Hynninen 1924, 197. Hynninen on tutkimuksessaan kiinnittänyt myös huomiota siihen, ettei ulkotyöväestön palkkaa koskevia valituksia juuri esiinny. Palkkatilien tasolla tarkasteltuna työväen palkka mukautuu yleiseen palkkatasoon. Näin oli asia myös esimerkiksi edellä mainitulla ja myös Hynnisen esille ottamalla Porin raatihuoneen rakennustyömaalla vuonna 1852. Ks. esim. s. 16.

¹⁷⁶ Saارين 1973, 511–512. Vuonna 1840 kun merimiehet olivat vielä nuorukaisia ja laivanvarustustoiminta kukoisti, koko kaupungissa oli vain kolme entistä merimiestä. 1860 heitä oli jo 49.

¹⁷⁷ Ahlström 1988, 511–512.

¹⁷⁸ Lybeck 1988, 544–545.

¹⁷⁹ TMA Turun hovioikeus Aba:42 (Kejserlige Åbo Hofrätts Civil Supplik Diarium år) 1860. Anomus löytyy Silfverin nimellä S-kirjaimen kohdalta.

¹⁸⁰ Saارين 1973, 511. Merimiehiä ja heidän perheenjäseniään oli samaan aikaan kaupungin väestöstä noin 17 %.

¹⁸¹ Saارين 1973, 511. Esimerkiksi vuosien 1797–1802 välillä syntyneen Lisa Nyholmin statukseksi merkittiin köyhäinavustusluetteloissa karanteen merimiehen vaimo. Lisa oli vuonna 1865 merkitty asuvaksi Ståhlbomien luona Hakariihillä. Porin seurakuntayhtymä II Cj I Vaivashoitojohtokunnan pöytäkirjat 1856–1866. 9.-11.10.1865.

porvaristoon ylenemiseen.¹⁸² Merimiehen ammattiin kuului kuitenkin toistuva talvityöttömyys, elleivät alukset olleet jääneet matkalle talven yli. Itämeren jäisyydestä riippuen työskentelykausi kesti huhtikuulta loka-marraskuulle ja muun ajan merimiesten piti keksiä toimeentulonsa muualta. Joskus hätä ajoi esimerkiksi salakapakan pitämiseen tai köyhäinavun hakemiseen muiden tulojen puutteessa.¹⁸³ Syytä siihen, miksi häätötapauksen merimiehet olivat pitkälti entisiä ammatinharjoittajia, voi jälleen kerran hakea miesten iästä: merimiehen työ oli raskasta ja lähinnä nuorille miehille soveltuvaa. Kirkonkirjoista on mahdollista selvittää ainoastaan Grönholmin ikä, joka häätöhetkellä vuonna 1860 oli 56 vuotta ja Grönvall oli avioitunut Porissa jo 1843, joten mikään nuorukainen ei hänkään ollut.¹⁸⁴ Christian Ahlström on arvioinut, että Helsingin merimieshuoneen jäsenistö vaihtui kokonaisuudessaan kymmenen vuoden välein ja esimerkiksi vuonna 1849 Helsingin merimiehistä jopa 76,1 % oli iältään 10 ja 30 ikävuoden välissä kun taas 30- ja 40-vuotiaita, samoin kuin 40–50-vuotiaita molempia oli kaikista merimiehistä enää 9,8 %.¹⁸⁵

Autonomian ajan Helsingin kaupungin sosiaalisessa eriytymisessä näkyi erityisen hyvin se, etteivät merimiesten tulot riittäneet asumiseen kaupungin rakennusjärjestyksen mukaisissa taloissa, vaan Punavuoren, Ruoholahden ja Kampin laita-alueista tuli leimallisesti merimiesten sekä heidän kanssaan samanlaisen tulotason jakaneiden käsityöläisten, vuokra-ajureiden ja satamatyöläisten kanssa. Merimiesten (matruusien) palkka oli Helsingissä koko 1800-luvun alkupuolen alhaisempi kuin esimerkiksi kirvesmiesten. Porinkin kohdalla se oli joinakin vuosina sekatyömiehen palkkaa kehnempi.¹⁸⁶ Miehistön palkkoihin menevät kulut olivatkin laivanvarustajalle menoerä, josta hänen oli järkevä yrittää kaikin tavoin säästää. Suomalaismatruusien alhaiset palkat lisäsivät kilpailukykyä kansainvälisillä vesillä eikä painetta niiden nostamiseen ollut: työvoimaa oli tarjolla runsaasti,

¹⁸² Lybeck 1988, 545.

¹⁸³ Ahlström 1988, 519, 528, 530. Ahlströmin mukaan vain noin 10 % Helsingin merimiehistä vältti talvityöttömyyden seilaamalla talvikauden Itämeren ulkopuolella ja köyhäinapuun turvautuminen olikin verrattain yleistä merimiesten ruokakunnissa.

¹⁸⁴ Hiski-tietokanta:Pori: Carl Gustaf Grönholm ja Anders Johan Grönvall. Anders Johanssonista ei löydy tietoa. Luettu syyskuussa 2008.

¹⁸⁵ Ahlström 1988, 522. Ks. Rauman merimiesten matalasta iästä myös Lybeck 1988, 543.

¹⁸⁶ Ahlström 1988, 517, 525, Lybeck 1988, 548. Eino Jutikkalan mukaan työläisten ja verstaattomien käsityöläisten lisäksi työläisten kanssa samaan vähätuloisten ryhmään (småfolket) voidaan lukea kuuluneen juuri ajurit, merimiehet, sotilaat, kadunlakaisijat, manufaktuurityöläiset ja palovahdit. Nämä ryhmät asuivat Turussa 1800-luvulla samoilla asuinalueilla, vaikka ihanteena olisi ollut, että esimerkiksi verstaattomat puusepät olisivat asuneet puuseppäoltermannin naapureina. Jutikkala 1954, 81, 83.

reilusti enemmän kuin työtilaisuuksia ilmeni.¹⁸⁷ Tässä valossa on hyvinkin ymmärrettävää, miksi osa merimiehistä pakeni kalliita tontteja ja vuokria kaava-alueen ulkopuolelle.¹⁸⁸

Porvari Gustaf Ilénin asuminen Malmirihillä herätti kummastusta, koska hänen sosiaalisen statuksensa oli erilainen muihin hädettyihin nähden. Kaikista selville saaduista kaupungin rajojen ulkopuolella asuneista (ks. LIITE 5.) porvarissäätyyn kuuluneita oli vain muutama. Iléniä ei ollut merkitty entiseksi porvariksi, mutta häätöhetkellä hän oli niin korkeassa iässä, 69 vuotta, ettei välttämättä harjoittanut enää ammattiaan. Gustaf Ilénistä löytyi kaikissa lähteissä tarkastelujaksolla verrattain vähän tietoa. Sellainen oli esimerkiksi kaupunginviskaalin kirjaama tapaus, että Ilén oli ennen paloa toukokuussa 1849 pitänyt luonaan irtolaisnainen Antoinette Emerentia Wallinia. Tästä hyvästä sai kämnerinoikeudessa yhdeksän ruplan ja 60 kopeekan sakot.¹⁸⁹

Hädetyistä lähes kaikki olivat perheellisiä ja porilaisia myös paloa edeltävältä ajalta. Heistä saatuja tietoja on koottu liitteenä olevaan taulukkoon (LIITE 6.) Yksi kiinnostava näkökulma kaupungin ulkopuolisen asutuksen tarkasteluun hädettyjen kesken löytyy Porin kaupunkiseurakunnan kastettujen kirjoista. Anomukseen osallistuneista yhdeksästä henkilöstä ja heidän perhekunnastaan neljällä oli keskenään kummissuhteita vuosina 1856–1861 eli ajanjaksona, jolloin kaupungin rajojen ulkopuolella asuminen ja häätö olivat ajankohtaisia ja jona monet heistä saivat lapsia. Lisäksi vuosien heitä esiintyi kaupunkilaisten lasten kummeina tai heidän lapsensa olivat saaneet hyvät haltijattarensa kaupunkilaisten joukosta. Näistä tapauksista voi päätellä, että suhteita ylläpidettiin pääosin omaan ammattiryhmään kuuluvien kaupunkilaisten kanssa eli käsityöläisten, työmiesten, merimiesten tai näiden puolisoitten. Sosiaalisesti joustavimmalta kummissuhteidenkin valossa näytti August Silfver puolisoineen, jonka vuonna 1859 syntynyt Augusta-tytär sai sylikummeikseen porvari Michel Tallrothin Amanda-vaimoineen. Kyseisenä ajankohtana Silfver itse asui kaupungin rajojen ulkopuolella.

TAULUKKO 1. Vuoden 1860 häätötapaukseen liittyvien henkilöiden lasten kummissuhteet, hädetyt kaupunkilaisten lasten kummeina sekä kaupunkilaiset heidän lastensa kummeina vuosina 1856–1861. Häädössä mukana olleet henkilöt on lihavoitu.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Ojala 1999, 80, 160–163. Koko vuosisataa ajatellen on huomautettava, että merimiesten palkat nousivat jyrkimmin juuri 1850-luvulta eteenpäin ja etenkin 1800-luvun lopussa. Alhaisten palkkojen ohella miehistökulujen supistamisen mahdollistivat tekniset parannukset.

¹⁸⁸ Ks. Liite 5 jossa kaikki kaupungin rajojen ulkopuolella asuneet. Tässä listassa toimesta olevia merimiehiä 1, entisiä merimiehiä 5, merimiesten vaimoja, leskiä tai tyttäriä 8, merimiesten poikia 2. Yhteensä siis 16.

¹⁸⁹ TMA Bb: Kaupunginviskaalin juttuluettelot. 6.7.1849

¹⁹⁰ Henkilöiden ammattinimikkeet on merkitty kuten ne ovat kastettujen luettelossa olleet (myös silloin jos ei ole merkitty mitään).

(+)=lapsi merkitty kuolleeksi pian kasteen jälkeen

Kastepäivämäärä	Vanhemmat ja lapsi	Kummit
4.6.1856	Nahkurinkisälli Theodor Wrander ja vaimo Wilhelmina, lapsi August (+)	Palovahdin vaimo Serafia Rosenqvist työmiehen vaimo Maria Grönroos
5.10.1856	Vanha merimies Anders Johan Grönvall ja vaimo Agatha, lapsi Sofia Wilhelmina	merimiehen vaimo Wilhelmina Nordlund neiti Fredrika Klenborg
29.3.1856	Ajuri August Silfver ja vaimo Lovisa Jacobsdotter, lapsi Frans Victor	Työmies Wilhelm Jacobson ja vaimo Lovisa Työmies Fred Clouberg, Tytö Maria Mathilda Rosberg
26.6.1858	entinen palovahti Johan Gustaf Rosenqvist ja vaimo Serafia Henriksdotter, lapsi Emma Eufrosyne	entinen palovahti Jacob Wiklund ja vaimo Lena Stina poika Fredrik Björkstedt
15.8.1858	entinen palovahti Samuel Almberg ja vaimo Eva, lapsi Frans Victor	työmies Jacob Fogel ja vaimo Evelina, merimiehen leski Gustava Ahlholm, merimies Hjulström
13.10.1858	Työmies Anders Johan Grönvall ja vaimo Agatha, lapsi Johan Anders	Työmies Erland Nordlund ja vaimo Maria Merimies Carl Gustaf Grönholm, piika Adolfinä Lindevall
1.12.1858	Entinen palovahti Jacob Wiklund ja vaimo Lena Stina, kaksoiset Carl Fredrik ja Jacob Wilhelm	Työmiehen vaimo Frederika Rosengren, merimiehen vaimo Amanda Fröm, muurari Ferdinand Korsman, työmiehen vaimo Maria Josefina Trendén
22.9.1859	August Silfver ja vaimo Lovisa, lapsi Augusta Mathilda	Porvari Michel Tallroth ja vaimo Amanda, entinen palovahti Johan Pantzar porvarin vaimo Josefina Renfors
18.8.1861	Entinen palovahti Johan Gustaf Rosenqvist ja vaimo Serafia, lapsi Anna Augusta	Ajuri August Silfver, merimiehen vaimo Maria Tallgren, kirvesmieskisälli Johan Fredrik Fredriksson
3.9.1861	Samuel Almberg ja vaimo Eva, lapsi Maria Mathilda (+)	Merimies C.A.Tallgren ja vaimo Maria Sofia

Lähde: Porin seurakuntayhtymä Kirkonkirjat Porin kaupunkiseurakunta, kastetut Ic9.

2.2 Rajojen ulkopuolella asuneiden oikeudet ja velvollisuudet kaupunkilaisina

Kaupunkilaisuuteen liittyi erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia. Miten ne ilmenivät kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden elämässä? Kaupungin ulkopuolella asuneet olivat pääsääntöisesti kaupunkilaisia eivätkä esimerkiksi maaseudulta tullutta tilatonta väestöä. Kaupunkilaisuus näkyi lähteissä, sillä henkilön perään kirjattiin, mistä hän oli.¹⁹¹

Kaupungin rajojen ulkopuolella asuneen velvollisuudet ilmenivät ennen kaikkea velvollisuutena noudattaa samoja normeja ja lakeja kuin kaupungin sisällä asuneet, toisin sanoen olla syyllistymättä rikoksiin.¹⁹² Tämän piirteen nostaminen kaupunkilaisuuden tunnusmerkiksi ei ole itsestään selvää, mikäli ei ole täysin mahdollista selvittää, miten säännöllisesti aluetta ja sen asukkaita valvottiin. Esimerkiksi Tampereen kupeeseen muodostuneen Kyttälän asukkaat elivät Voionmaan mukaan ”*nauttien kaupungin etuja ilman velvollisuuksia.*” Velvollisuutta pysyä kaidalla tiellä voi toki pitää yleisenä minimivaatimuksena eikä sinänsä liittää kaupunkilaisuuteen: ”*Esikaupunki oli sen ajan köyhälistön luvattu yhteiskunta, joka eli omaa kirjavaa elämäänsä ulkopuolella kaikkea pakkoa ja järjestystä, milloin ei joku merkkitapaus tai rikos saattanut sitä tuntemaan ulkomaailmaa ja lain pitkää kättä*”, Voionmaa kuvailee. Hänen tulkinnassaan tällainen yhdyskuntamuodostelma liittyi suoraan ajan ”*teollisen ja yhteiskunnallisen vapaamielisyyden*” synnyttämään ”*antaa mennä*”-oppiin.¹⁹³ Itse perustelen velvollisuutta noudattaa normeja kaupunkilaisuudeksi juuri alueen ja henkilöiden sidoksella kaupunkiin: normirikkomukset käsiteltiin kaupungissa, asianosaiset olivat useimmiten porilaisia ja tapahtuma-alue kaupungin maihin kuuluva.¹⁹⁴

Oikeuksiksi vastaavasti tulkiten lähteissä sen, että myös kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden oli mahdollista hakea kaupungin oikeusistuimilta päätöstä rikoksiin ja riita-asioihin, joissa he olivat kantajina. Oikeuksia olivat luonnollisesti myös ei-juridiset asiat kuten esimerkiksi oikeus päästä kaupungin suojelustyömieheksi tai harjoittaa muuta ammattia kaupungissa, oikeus olla

¹⁹¹ Kaupungin rajojen ulkopuolisen asumisen selvittämistä rajoittaa toisaalta se seikka, että henkilöiden ei kerrottu olevan kotoisin esimerkiksi Malmirihiltä tai jostain muusta paikasta kaupungin ulkopuolelta saati jostakin kaupungin osasta vaan henkilöt olivat yleisesti ottaen useimmiten kirjattu oleviksi ”tästä kaupungista.”

¹⁹² Paul Lawrence on huomauttanut, että köyhimpiin yhteiskuntaryhmiin kohdistuva sosiaalinen kontrolli on yleensä nähty toteutuneeksi juuri poliisin ja järjestyksenpidon kautta. Poliisin toimiessa vallitsevan eliitin silminä ja korvina, poliisin suhde köyhiin on nähty yksisuuntaisena sosiaalisen kontrollin käyttönä nöyrää ja anonyymia massaa kohtaan. Lawrence itse näkee poliisin ja köyhien välisen suhteen vuorovaikutuksena, johon sisältyvät muun muassa poliisin ja yhteiskunnassa yleisemmin jaetut käsitykset köyhistä. Lawrence 2004, 210–211.

¹⁹³ Voionmaa 1929, 512.

¹⁹⁴ Velvollisuutta maksaa veroja ei ole tässä työssä tutkittu lukuun ottamatta yksittäisiä henkirahan maksamattajättämistapauksia. Toisaalta mikäli rajojen ulkopuolella asuneeksi tiedetty henkilö löytyi jossain vaiheessa tarkasteluajankohtaa henkikirjoista tai muista osoitetiedoista myös kaupungin sisällä asuvana, voi olettaa, että henkilö maksoi ainakin henkirahaa.

kaupunkiseurakuntalainen ja oikeus tulla merkityksi itseään koskeviin asiakirjoihin olevansa ”*täst* kaupungista” (“*från denna stad*”). Yhdeltä kantilta tarkastellen kaupungin rajojen ulkopuolella asuminen oli velvollisuuksien poissaoloa kaava-alueen säännelystä ja valvotusta asumisesta epävirallisten paikkakoordinaattien alueella. Oikeuksien poissaoloa merkitsi vastaavasti se, että koti sijaitsi vähemmän turvatulla ja valvotulla alueella. Kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden kodeissa nimittäin sattui tarkasteluvälillä esimerkiksi omaisuusrikoksia. Rikoksen kohteeksi joutuneiden ryhtyminen oikeustoimiin ja yllättävää kyllä, myös rajojen ulkopuolella asuneiden yhteistyö, olivat keinoja turvata oma elinpiiri ja omaisuus.

2.2.1 Oikeuksia penäämässä ja kadonneita vaateparsia etsimässä

Kaupungin ulkopuolella sattuneet järjestyshäiriöt, rikokset ja riidanaiheet on otettava kaupungin vuosittain käsittelemien asioiden kirjon joukossa yksittäistapauksina, joista ei voi tehdä johtopäätöksiä, että rajojen ulkopuolinen alue olisi ollut jotenkin rikollisempi kuin kaava-alue. Yksittäistapauksinakin niissä on kiinnostavaa, että itse rajojen ulkopuolinen alue tapahtumapaikkana annettiin jutuissa toissijaisena informaationa, oleellisinta oli itse tapahtuma. Rajojen ulkopuolella oleminen voitiin esittää täysin neutraalissa valossa, kun oleellista oli se, että oli tapahtunut jotakin rauhaa rikkovaa. Käsittelijät eivät pohtineet henkilöiden rajojen ulkopuolisen asumisen luvallisuutta tai luvattomuutta tai tarvetta häätöön, vaan henkilöitä käsiteltiin asiaansa ajavina kaupunkilaisina ja heidän asuntonsa oli heidän omaisuuttaan. Laki ja hallinto voidaan nähdä kontrollin ja alistamisen välineinä. Kokonaan toiselta kantilta katsoen yhteisö saattoi käyttää näitä välineitä taitavuudella joka ylitti jopa omien sääty- tai luokkaetujen mekaanisen edistämisen. Eva Österberg pitää oikeussalia enemmän sosiaalisten konfliktien ratkaisupaikkana kuin laitoksena, joka jakoi koneen lailla pikaisesti ja joustamatta rangaistuksia.¹⁹⁵ Jonkinlaista tietoisuutta omasta kaupunkilaisuudesta ja mahdollisuudesta ajaa omaa asiaa heijasti, etteivät asukkaat epäröineet tuoda asioitaan kaupungin oikeuteen.

Esimerkiksi sopii entisen merimiehen Elias Lindqvistin ja merimiehen leski Anna Dahlroosin (“*från denna stad*”) tapaus, jota raastuvanoikeus käsitteli 20. tammikuuta 1869.¹⁹⁶ Koiviston rusthollista Ulvilasta kotoisin oleva torpparintytär Josefina Petronella Gustafvsdotter Sandalan [Santala] kerrottiin yöpyneen menneen vuoden 1868 joulukuun 24. päivä Lindqvistin ja Dahlroosin

¹⁹⁵ Österberg 1988, 39. Österberg käsittelee erityisesti keskiajan ja uuden ajan alun ruotsalaisia paikallisyhteisöjä.

¹⁹⁶ TMA Cc2:1 Raastuvanoikeus 20.1.1869. Käsittelyn yhteydessä ei millään lailla sivuttu sitä, millainen oli Lindqvistin ja Dahlroosin suhde, joka pelkästään tämän lähteen valossa vaikuttaa perin erikoiselta susiparilta. Toisaalta kyseessä saattoi olla esimerkiksi elatussuhde puolin tai toisin.

omistamassa asuinhuoneessa, joka sijaitsi niin kutsutuilla Hakariihillä (*”egade boningsrum belägde invid de såkallade Hagariorna utanför staden”*). Jälleen huomio kiinnittyy siihen, että henkilöt mainittiin kaupunkilaisiksi siitä huolimatta, että he asuivat kaupungin ulkopuolella. Tässä tapauksessa ”susipari” Lindqvistiin ja Dahlroosiin itseensä ei liittynyt mitään mustamaalattavaa. Kyse oli siitä, että heidän vieraansa oli joulun kunniaksi ryövännyt pariskunnalta tuntuva määrän omaisuutta. Piirongin – sellainenkin taloudesta löytyi – laatikosta oli kadonnut silkkihuivi, paita ja pyyhe. Jouluvieraan matkaan olivat lähteneet niin ikään tuolille lasketut sukat ja jopa nukkuvan Lindqvistin housuntaskusta kähvellettiin pumpulilangasta virkattu kukkaro, jossa oli viisi kahden markan rahaa sekä pienempiä rahoja yhteensä 12 markan arvosta. Anna Dahlroosilta vaatteita oli viety jopa kymmenen markan arvosta, joten menetykset nousivat yhteensä 28,80 markkaan.¹⁹⁷ Omaisuudesta suurin osa oli saatu takaisin entisen sotilaan Elias Färdigin avulla, sillä Josefina oli myöhemmin käynyt kylässä tämän luona ja jättänyt saaliinsa jälkeensä. Ainoastaan silkkihuivi ja pyyhe puuttuivat. Elias Färdig oli lisäksi työmiehen tytär Amanda Sofia Roslanderilta – *”jemwäl från staden”* – kuullut, että epäilty oli aiemmin marraskuun lopussa väittänyt tämä vanhemmille kuuluvia erinäisiä vaatteita omikseen ja vienyt Amandalta itseltään kahdeksan markan arvoisen hameen, joka oli yhä kadoksissa. Myös tämä oli tapahtunut Hakariihillä, Roslandereiden asunnossa. Todisteiden puutteessa ja koska Amanda Roslander ei ollut käsittelyssä läsnä, häntä ja muita asianosaisia pyydettiin helmikuun kolmas päivä jatkamaan saman asian tiimoilla, Josefina Santalaa pidettiin kuitenkin kaupungin vankilassa käsittelyyn asti.¹⁹⁸

Tämän esimerkin esiin nostamia huomioita on erityisesti kaksi: ensinnäkin alue esiintyi puhtaasti tapahtumapaikkana. Oli kyse naapurustosta, Hakariihistä joissa kahden kotitalouden epäiltiin joutuneen rikoksen kohteeksi. Rikoksen kohteeksi joutuneet, samalla alueella asuneet toimivat jossain määrin yhteistyössä ulkopuolelta, maaseudulta toisesta pitäjämästä tullutta vierasta henkilöä vastaan syyttämällä tätä sekä toimimalla todistajina ja varastetun omaisuuden palauttajina. Toiseksi jotakin täytyy tietysti sanoa myös ajankohdasta: tuolloinhan oli kulunut melkein yhdeksän vuotta hädöstä, joka annettiin joukolle kaupungin rajojen ulkopuolella asuneita.¹⁹⁹ Vuoden 1852 palosta, jonka seuraukseksi kaupungin ulkopuolella asuminen on usein liitetty, oli tapahtumahetkenä aikaa yli 16 vuotta. Jopa VI:n osan kaavoittamisesta oli joitakin vuosia. Juttu on kuitenkin osoitus siitä,

¹⁹⁷ TMA Cc2:1 Raastuvanoikeus 20.1.1869. Muut näpistyksen myönnettyään Josefina Santala tarkensi, että kukkarossa oli ollut vain kymmenen markkaa 25 penniä.

¹⁹⁸ TMA Cc2:1 Raastuvanoikeus 20.1.1869. Erikoista jutussa on, että Elias Färdigiä ei pyydetty todistajaksi jatkossa. Juttu on poimittu raastuvanoikeuden otoksista, eikä sille löydy jatkokäsittelyä eikä siten päätöstä siitä, mikä oli Santalan lopulta saama rangaistus. Saattaa olla, että syytteistä luovuttiin.

¹⁹⁹ Nämä asuivat kuitenkin toisella suunnalla Malmiriihillä ja hautausmaan lähellä, mille alueelle VI osa sitten kaavoitettiin, Ehkä juuri häätöä edeltänyt riihien polttouhan peruste ja alueeseen liittyneet intressit vaikuttivat häätöön.

ettei työväenkaupunginosan syntyminen lopettanut välittömästi kaupungin rajojen ulkopuolella asumista. Lisäksi raja saattoi olla häilyvä: Hakariihet sijaitsivat viidennen osan tuntumassa, jossa muutoinkin asui eniten sosioekonomisesti samanlaisia henkilöitä, työmiehiä, merimiehiä ja muita pieneläjiä (småfolk). Samankaltaisena tapahtumapaikkana esitettiin kuitenkin myös Malmiriihet vuonna 1862, kun Porin kaupungin sanomia uutisoi, että työmies David Holmsten oli elokuussa ”*osittain lukittomasta asuinhuoneestansa, osittain myös lukittomasta hewoistallistaan, ollen nämä huoneet niin kutsuttuin Malmi-rihten warrella, warkauden kautta kadottanut*” rahaa, nuijan, padan ja kirveen.²⁰⁰ Lehti ei ottanut millään tavoin kantaa asumiseen, vaikka se kuoppa-asunnoista toisissa numeroissaan oli uutisoinutkin.²⁰¹ Tärkeämpää oli kertoa tiedonjanoisille lukijoille, että Ulvilan Wiikalan kartanon suutari Markku Eklöf oli mies, joka omaisuuden kähveltämisestä päätyi kämnerinoikeuteen.²⁰²

Myös August Silfver oli aktiivinen ajamaan omaisuuteensa kohdistuneen loukkauksen korjaamista vuonna 1858. Hän puolusti oikeuksiaan kaupunkilaisena kämnerinoikeudessa vielä silloinkin, kun hän oli muuttanut kaupungin rajojen ulkopuolelle. Siellä hänen mainittiin asuneen ainakin toukokuussa 1858. Tuolloin tuorsniemeläinen [maaseurakunta] renki Johan Reinholdt Johansson Korström istui oikeudessa syytettynä Silfverin ja nakkilalaisen torpparin Adam Finnrothin omaisuuden varkaudesta, joka oli tapahtunut kaksi päivää aiemmin Silfverin ”*kaupungin vieressä olevassa asuinhuoneessa*” (*”ur August Silfers invid staden bolägn boningsrum*”), josta molemmat ulkopaikkakuntalaiset olivat saaneet yösjän.²⁰³ Silfveriltä oli viety vaatteita ja rahaa neljän ruplan 60 kopeekan arvosta ja Finnrothilta kaksi ruplaa. Ensimmäistä kertaa varkaudesta tuomittu Korström joutui maksamaan kruunun, kaupungin ja asianomistajien kesken jaettavaksi ryöstetyn omaisuuden kolminkertaisena (eli 19 ruplaa, 80 kopeekkaa) tai sai maksujen ollessa puutteellisia raippoja ja kirkkorangaistuksen.²⁰⁴ Maistraatin pöytäkirjaa rikkaammin tapahtuman kuvannut viskaali merkitsi muistiin, että Korström joutui valitsemaan jälkimmäisen rangaistusmuodon, minkä jälkeen hän pääsi vapaalle jalalle.²⁰⁵

²⁰⁰ Porin kaupungin sanomia 30.8.1862.

²⁰¹ Porin kaupungin sanomia 24.11.1860.

²⁰² Porin kaupungin sanomia 30.8.1862.

²⁰³ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb: 18.3.1858. August Silfverin kestiystävällisyys on merkitty ylös vain kaupunginviskaalin juttuluetteloihin, ei maistraatin pöytäkirjaan.

²⁰⁴ Kuvneröörin, maistraatin, raastuvanoikeuden ja kämnerinoikeuden päätöskokoelma 1855–1868. Cc 2:1 Rangaistus oli näin kova, vaikka Silfver ja Finnroth olivat jo saaneet osan rahoista takaisin, niin että Silfveriltä puuttui enää 80 ja Finnrothilta 45 kopeekkaa.

²⁰⁵ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb: 18.3.1858.

August Silfver oli myös edellisen vuoden heinäkuussa 1856 Keskiriihien alueella sattunut olemaan paikalla, kun palovahti Fredrik Pantzar – mies jota Silfver kolmisen vuotta myöhemmin 1859 pyysi Augusta-tyttärensä kummiksi ja joka tuolloin oli kirkonkirjoissa entinen palomies – ja merimies Johan Henrik Lindqvist, molemmat Porin kaupungista, olivat kohdanneet.²⁰⁶ Niinpä Silfver joutui kämnerinoikeuteen todistajaksi Lindqvistin väittäessä, että Pantzar oli haastanut hänet tappeluun ja lyönyt häntä. Tarkemmin ottaen Silfver oli ollut juopuneen Pantzarin seurassa. Hän kuitenkin todisti, ettei kyseessä ollut mikään selkäsauna. Tappelun viattomuuden takia sekä Pantzar että Silfver vapautettiin vastuusta. Silfverin seuralaistaan puolustava lausunto siis johti syytteen raukeamiseen. Kämnerinoikeus ei nähnyt vaivaa edes ilmitulleesta juopumuksesta, sen krapulat oli jo kärsitty. Mikäli jutussa olisi mainittu, oliko Pantzar vahtikierroksella vai ilman erityistä syytä kaupungin ulkopuolella Keskiriihillä juopottelemassa, voisi jutun perusteella päätellä, kuuluiko kaupungin rajojen tuntuma palovahdin tarkastuskierrokseen. Myöskään harmittoman riidan syytä ei saada selville. Voidaan vain sanoa, että Keskiriihillä siis tapahtui siinä missä kaupungissakin ja mitä Silfveriin itseensä tulee, hän piti yhtä kollegojensa kanssa vielä vaihduttuaan statukseltaan entiseksi palovahdiksi. Lisäksi hän oli taitava puhumaan itsensä ja toisten puolesta.

Samankaltainen, mutta ehkä alueen toimijoiden kannalta hieman värikkäämpi tapaus oli varkausjuttu pari vuotta aiemmalta ajankohdalta, huhtikuulta 1856. Tapahtumapaikkana oli työmiehen vaimo Catharina Helena Grönqvistin asuinhuone kaupungin Malmiriihillä (*”såkallade Malmrior åboende läste boningsrum”*), mistä oli samaisen vuoden maaliskuu- ja huhtikuun aikana kadonnut paljon tavaraa.²⁰⁷ Erikoista jutussa oli se, että omaisuutta löytyi ja sitä saatiin takaisin myöhemmin monesta eri paikasta. Rääätälintytär Thilda Hartwikilta löytyi vaateparsa, Karolina Lundholmilta kangasta ja kahvikuppeja, Anna Lisa [Elisabeth] Jeremiaantytärtä sininen pukumyssy ja ruukuntekijän kisälli Johan Gustaf Palinin luota oljilla täytetty nahkatyyny.²⁰⁸ Tiedossa ei ole, miten jutussa lopulta kävi, toisin sanoen raukesiko se kokonaan, sillä kaupunginviskaalin juttuluetteloon on kirjattu ainoastaan käsittely, jossa Karolina Lundholm vetosi perusteltuun käsittelyyn lykkäämiseen, sillä rääätälintytär Thilda Hartwik oli liian sairas tulemaan paikalle tai pantavaksi kaupunginvankilaan.²⁰⁹ Viskaali näet kirjasi juttuluetteloihinsa sakkoihin johtaneiden juttujen lisäksi myös rauenneita syytteitä.

²⁰⁶ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot. Bb: 11.7.1856.

²⁰⁷ TMA Bb Kaupunginviskaalin juttuluettelot 11.4.1856. Kateissa oli vaatteita, kahdeksan kynnärää valkaistua sarkakangasta, myssyjä, astioita sekä erinäisiä muita tavaroita.

²⁰⁸ sama. Todistajaksi oli löydetty merimiehen vaimo Wilhelmina Snellman.

²⁰⁹ sama. Thilda Hartwik oli ilmeisesti kirkonkirjoihin merkitty rääätälinkisälli Hans Henrik Hartwikin tytär Catharina Mathilda (s. 1833. k.1867 hermokuumeeseen). Hiski-tietokanta: Pori: Thilda Hartwik. Luettu 16.11.2008.

Vaikka tässäkin tapauksessa ei ole luonnehdintoja varkauden kulusta ja sitä kautta vihjeitä alueesta, voi päätellä kaikkien jutussa esiintyneiden tunteneen toisensa, ainakin syytettynä olleiden naisten ja ruukuntekijän kisälli Palinin: heidän epäiltiin toimineen kollektiivisesti yhtä kaupunginrajojen ulkopuolella asuvaa kohtaan ja joista ainakin osa tulee muissa yhteyksissä itsekin ilmi rajojen ulkopuolella asuneina. Miten paljon suurempi todennäköisyys oli joutua varkauden kohteeksi kaupungin ulkopuolella kuin kaupungissa, siihen eivät lähteet voi kattavasti vastata. On kuitenkin mahdollista arvuutella, että alue oli asukkaineen sekä verkostoitunut ja jossain määrin yhtä pitävä naapurusto että mahdollisuuksien paikka myös sallitun rajoilla oleville itsensä elättämisen tavoille, kuten näpistelylle. Tässäkin tapauksessa asuinhuoneen kyhääminen Malmirihille ei noussut millään tavalla kyseenalaiseksi ja kaikkien osallisten mainittiin olevan kaupunkilaisia. Catharina Helena Grönqvistin omaisuutta oli varastettu ripotellen kevään aikana, vaikka koko menetys koottiin yhteen juttuun. Jutussa syytettynä olleiden Karolina [Carolina] Lundholmista ja Anna Lisa [Elisabeth] Jeremiaantytystä piirtyvä henkilökuva on erittäin omiaan kuvaamaan rajojen ulkopuolisen alueen ja sen asukkaiden heterogeenisuutta. Naiset toimivat ja asuivat kaupungin rajojen ulkopuolella yhdessä ja kolmas samankaltaisen elämäntarinan heidän kanssaan jakanut oli Ulrika Kaarlentytär.

2.2.2 Velvollisuudet Anna Elisabeth Jeremiaantytären, Carolina Lundholmin ja Ulrika Kaarlentytären näkökulmasta

Anna Elisabeth Jeremiaantytär työskenteli Sahlmanin perheessä piikana, kun hän heinäkuussa 1844 synnytti aviottoman lapsen Carl Henricin. Neljä vuotta myöhemmin poika sai veljen, kun äiti synnytti toisen aviottoman lapsen Johan Nicolain. Anna Elisabethin tai Anna Lisan, kuten hänen nimensä usein lyhennettiin, jäljet piikana päättyivät tähän.²¹⁰ Hän päätti muuttaa lapsineen kaupunkiin vuokralle niin sanottuun uuteen kaupunkiin (myöhemmin V kaupunginosa) tontille numero 427½, millä paikalla hän asui ainakin vuonna 1851.²¹¹ Palon jälkeisenä vuonna 1853 hänet merkittiin kuitenkin kaupungin tileissä kadonneeksi. 19 kopeekan henkirahansakin hän oli jättänyt maksamatta, vaikka hänet oli edelleen henkikirjoitettu samalle, palolta säilyneelle tontille.²¹² Piian sijasta häntä kutsuttiin nyt nimekkeellä *inhysesqwinna*. Nimeke ”*inhyses*” merkitsi maaseudulla toisten asunnoissa väliaikaisesti ja tilapäistöitä vastaan majailevaa loista, mutta kaupungissa nimekkeeseen tulee pikemminkin soveltaa aikalaissanakirjojen vastinetta ”itsellinen” tai

²¹⁰ Hiski-tietokanta: Pori: Anna Elisabeth Jeremiasdotter. Anna Elisabethin syntymätietoja ei löydy Hiskin kautta Porista. Luettu 1.4.2009.

²¹¹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Gb:4-5 Henkikirjat. 1848–1860.

²¹² TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupungin tilit Ga1:1 1853.

”huonekuntainen”.²¹³ Anna Lisa oli siis tässä vaiheessa asunut luultavasti jonkun toisen henkilön luona, nykytermein kuvattuna alivuokralaisena. Jatkossa, kun kaupungin rajojen ulkopuolella asuvista käytetään nimitystä ”inhyses”, vaikka he selvästi asuivat omillaan, käsitetään nimekkeen johtuvan siitä, että henkilö on jossain vaiheessa asunut kaupungissa huonekuntaisena eikä heihin uudessa tilanteessa osattu soveltaa mitään muutakaan nimekettä. Siksi tyydyttiinkin joskus pelkästään nimekkeeseen ”nainen” (qvinna tai qvinnperson). Omillaan kaupungin rajojen ulkopuolella asuvat, inhyses-nimekkeellä kutsutut käsitetään jatkossa suomennoksella ”mökkiläinen” kuvaamaan heidän asumisen tilaansa.²¹⁴

Anna Lisa ei kuitenkaan ollut kauan kadoksissa. Kauppias Johan Grönfeld ja entinen porvari Laurén nimittäin valittivat kämnerinoikeudessa joulukuussa 1854, että menneen marraskuun ja kesän aikana kaupungin rajojen ulkopuolella, tarkemmin ottaen länsipuolella Karjarannassa sijaitsevista makasiineista oli hävinnyt tavaraa, erittäinkin 22,40 ruplan arvosta silavaa. Varkaiksi epäiltiin merimies Peter Alexander Kortellia²¹⁵, huittislaista torpparipoikaa Aron Rosendahlia, naisia Karolina Lundholmia ja Anna Elisabeth Jeremiaantytärtä sekä merimiehen vaimo Edla Sofia Lindforsia. Kaikkien Rosendahlia lukuun ottamatta mainittiin olevan kaupunkilaisia.²¹⁶ Joukkio toimi yhdessä ja heidät todettiin syyllisiksi. Tapaus saatiin tiedotettua myös seurakuntalaisille, kun kaikki naiset sovittivat rikkeensä jalkapuulla.²¹⁷ Kirkon ripitettyjen kirjassa naiset olivat tätä ennen vanhoja tuttavuuksia.²¹⁸ Pari vuotta myöhemmin Anna Elisabeth oli mukana syytettynä edellä kuvatussa Catharina Helena Grönqvistin omaisuuden anastamistapauksessa Malmirihillä.

²¹³ Ahlman 1883, 212. ”Inhyses” Ruotsalais-Suomalainen virkakielen sanasto 1882, 141. ”Inhyses” ja ”Inhysesjon” Perusmerkitykseltään loinen merkitsi henkilöä, joka asui esimerkiksi tilapäistöitä vastaan jonkun toisen omistamassa asunnossa kuulumatta palvelusväkeen, maaseudun tilaton loisväestö vaihtoi paikkaa kuljeskelemalla toisen talonpojan nurkista toiseen. Maaseudun loisia koskevasta määritelmästä esim. Svenska Akademiens ordbok SAOB: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> (hakusana inhyskvinna). Luettu 2.4.2009.

²¹⁴ Inhyses-sanan suomentamisesta tässä yhteydessä kiitän taloushistorian professori Ilkka Nummelaa. Keski-Suomessa ja Hämeessä maaseudun väestöön kuuluivat loisiin myös verrattavat saunakestejä, jotka saattoivat asua talollisten saunoissa jopa ylisukupolvisesti. Länsi-Suomessa tällaisia henkilöitä kutsuttiin joskus nimityksellä koturi. Haatanen 1968, 78.

²¹⁵ Peter, Alexander Kortell kirjoitettiin kirkonkirjoihin suutarinoppilaana, joka avioitui pian tämän tapauksen jälkeen 1856 työmiehen tytär Maria Sofia Åbergin kanssa. Hiski-tietokanta: Pori: Peter Alexander Kortell. Luettu 16.11.2008.

²¹⁶ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb: 12.12.1854.

²¹⁷ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb:12.12.1854. Jutussa mukana olleet naiset saivat ainoastaan kirkonrangaistuksen eli jalkapuuta.

²¹⁸ Porin seurakuntayhtymä IHBi ripitettyjen kirja 1820–1872. Anna Lisa Jeremiasdotter vuosina 1848 ja 1850 salavuoteudesta (lägersmål) sekä vuonna 3.7.1855 julkinen jalkapuurangaistus varkaudesta. Carolina Lundholm julkinen puhuttelu vangittuna ollessa 15.7.1855. Lägersmål-sanasta ks. Svenska Akademiens Ordbok SAOB: ”samlag; numera bl. (i sht jur.) om samlag mellan man o. kvinna som icke äro gifta med varandra.” <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> Luettu 20.1.2009.

Tällaiset tapaukset, joissa samat, tietyllä tavalla taloudellisessa ja sosiaalisessa umpikujassa olevat henkilöt, etenkin yksinäiset tai yhdessä elävät naiset, joutuvat toistuviin konflikteihin kaupungin valtaväestön kanssa, olivat kaupunginrajojen ulkopuolella ilmenneen kaupunkilaisuuden yksi sosiaalinen ääripää. Kun sekä hengellinen että maallinen paikallishallinto osallistuivat tällaisten oikeustapausten sanktiointiin, on ymmärrettävää että yksittäistapaukset saattoivat leimata koko kaupungin rajojen ulkopuolella asuvien joukkoa. Entisestään sitä voi uskoa edistäneen sen, jos varkaita oli monta ja he toimivat yhteistyössä. Anna Lisa Jeremiaantytär ja Karolina Lundholm esiintyivät yhteistuumissa ainakin kahdessa eri tapauksessa. 26-vuotias kolmen aviottoman lapsen äiti Karolina Lundholm istui kämnerinoikeudessa jälleen seuraavan vuoden syyskuussa (1855) syytteessä kaupungin mailla tapahtuneesta perunavarkaudesta, jossa osallisena oli myös merimiehen leski Eva Grönroos.²¹⁹ Tämänkaltaisista rikkeistä saadut sakot – tässä tapauksessa 3 ruplaa 40 kopeekkaa sekä kirkkorangaistus – olivat esimerkiksi perunasaaliiseen nähden tuntuvat menetykset sekä rahallisesti että henkisesti.

Karolina Lundholm oli Anna Lisan kohtalotoveri: myös hän oli vuonna 1846 19-vuotiaana piikana synnyttänyt ensimmäisen aviottoman lapsensa Maria Wilhelminan. Josefina Carolina ja Johan Fredrik syntyivät aviottomina vuosina 1850 ja 1854.²²⁰ Karolinan ja Anna Lisan kohdalla vuodet 1850-luvun puolivälin paikkeilla olivat täynnä ongelmia. Seurakunnan köyhäinhoidon näkökulmasta he eivät pystyneet huolehtimaan lapsistaan. Kirkon köyhäinhoitohallitus käsitteli tammikuussa 1855 lasten antamista elätteelle. Naiset olivat juuri tuona ajankohtana vangittuina Karjarannan silavavarkaudesta²²¹ Myöhemmin 1850-luvun lopussa ja 1860-luvun alussa lapsista ainakin Josefina Lundholm esiintyi jopa itsenäisenä vuosittaisen köyhäinavun saajana ja sijoitettuna tätinsä Maria Elisabeth Lundholmin luokse, joten lasten elätteelle antaminen ei ollut pelkkä väliaikaistoimenpide.²²² Lasten tapausta käsiteltiin yhtenä ja se olikin perusteltua, sillä he olivat

²¹⁹ TMA Bb Kaupunginviskaalin juttuluettelot 11.9.1855. Varastetut perunat oli saatu takaisin. Hiski-tietokanta: Pori: Carolina Lundholm. Luettu 16.11.2008.

²²⁰ Carolina Lundholm syntyi vuonna 1827 itsekin Maja Lundholmin aviottomana tyttärenä. Hiski-tietokanta: Pori: Carolina Lundholm. Satakunta: kaikki seurakunnat: kastetut: lapsi: Carolina: äidin nimi: Lundholm. Luettu 1.4.2009.

²²¹ Porin seurakuntayhtymä II Ca10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. Kopio köyhinhoitojohtokunnan pöytäkirjasta 2.1.1855. Karolina Lundholmin lapset Maria Vilhelmina (s. 1846) ja Josefina Carolina majoitettiin Hevosluotoon (maasrk.) Isak Tuorille kummankin lapsen 9 ruplan vuosimaksua vastaan. Anna Elisabet Jeremiaantytären lapset Carl Henrik (s. 1844) sijoitettiin Päärnäisiin (maasrk.) torppari Johan svartille 7,50 ruplan maksua vastaan ja Johan Nicolai (s. 1848) sekä hänen kehitysvammainen lapsensa (Johan Nicolai och ofärdig) 12 ruplan vuosimaksua vastaan.

²²² Porin seurakuntayhtymä II Ca 10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858, Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866 3.3.1857. Tosin vuonna 1857 köyhäinhoitohallitus määräsi Anna Lisa Jeremiasdotterin 11-vuotiaan pojan otettavaksi kaupungin lasarettiin kurkkusairaudesta eikä tässä yhteydessä puhuttu ulkopuolisesta elättäjästä mitään.

lyöttäytyneet yhteen asumaan kaupungin rajojen ulkopuolelle maakuoppiin hautausmaan ja venäläisen leipomon lähetyville. Se olikin maistraattia saman vuoden syksyllä vaivannut asia.²²³

Maistraatti oli siis syksyllä 1855 käynyt katsomassa ilman laillista suojelusta olevien Karolina Lundholmin, Anna Elisabeth Jeremiaantytären ja Ulrika Kaarlentyttären luvattomia kuoppamaisia asuntoja venäläisen leipomon lähetyvillä, koska kaupunginviskaali Johan Henrik Eklöf syytti naisten luona pidettävän öisiä väenkokoontumisia ja heidän elämänsä olevan irstasta ja koreilevaa (*”liderligt och flärdfullt”*). Mutta naiset kiistivät elävänsä sopimattomasti ja riettaasti (*”utsväfvande eller oordentligt”*), vaikka heitä asiasta nuhdeltiinkin. Todettiin, ettei asuntoihin todistettavasti ollut pyydetty lupaa ja niinpä määrättiin, että asumista saa jatkaa vain niin kauan kuin he noudattavat kunniallista elämää ja moitteetonta elämäntapaa. Välitön häätö ja asunnon repiminen oli kuitenkin uhkana, jos irstailua, öisiä kokouksia tai vieraiden henkilöiden hyysäämistä ilmenisi.²²⁴ Laillisen suojelun puuttumista ei sen mainitsemisen lisäksi käsitelty lainkaan. Miksi juuri näiden kolmen naisen kaupungin ulkopuolinen asuminen päätyi käsittelyn alaiseksi, ympärillähän oli muita yhtä vähällä oikeutuksella asuvia? Tapaus oli niitä harvoja etenkin 1850-luvun alkupuolen tai puolenvälin maistraatin pöytäkirjoissa, joissa kaupungin rajojen ulkopuolella asujia ylipäätään uhkailtiin häädöllä. Toisaalta voi kysyä, merkitsikö maistraatin päätös ennakkotapausta siinä mielessä, että naapurienkin asuminen oli näin epävirallisesti hyväksytty.

Vastausta voi hakea ainakin siitä, että naiset olivat entuudestaan tuttuja kaupungin omina kovaosaisina, joiden oli harmittomampaa antaa jäädä kuoppiinsa kuin hätistää liikekannalle. Antamalla heidän jäädä aloilleen, saatiin ainakin tietää heidän olinpaikkansa sen sijaan, että naiset olisivat lähteneet kuljeskelemaan lähiseudun pitäjiin. Toisaalta maistraatti katsoi velvollisuudekseen antaa heille ainakin varoituksen sanan, koska epäilyksiä siveettömyydestä oli olemassa. Antti Häkkinen on alakulttuurista tai alamaailmaan liittyvää toimintaa tutkiessaan huomauttanut, että viranomaiset eivät tavallisesti yrittäneet hävittää toimintaa kokonaan, vaan rajata sitä yleistä järjestystä eniten häiritsevältä osaltaan.²²⁵ Sosiaalinen kurinpito ja viranomaisten kontrollin muodot saattoivat olla hyvin paljon käytännöllisyyden ja jopa sympatian sävyttämiä, kuten erityisesti 1800-luvun jälkipuolen poliisin asenteita tutkinut Paul Lawrence on huomauttanut.²²⁶ Huolimatta epämääräisestä elämäntavastaan ja osallisuudestaan varkauksiin naiset eivät ehkä Porin

²²³ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:26 Maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirjat 7.11.1855.

²²⁴ ”[..]endast till vidare så länge de iaktaga ett anständigt och anmärkningsfritt lefnadssätt kunna få göra bruk.”. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:26 Maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirjat 7.11.1855.

²²⁵ Häkkinen 1998, 328. Ks. myös erityisesti poliisin suvaitsevaisesta asenteesta prostituutiota ja pelaamista kohtaan 1800-luvun jälkipuoliskon Ranskassa ja Englannissa Lawrence 2004, 218–219.

²²⁶ Lawrence 2004, 220–221.

mittasuhteissa muodostaneet aivan alamaailmaan liittyvää verkostoa, mutta joka tapauksessa heidän elämäntapansa erosi radikaalisti valtaväestöstä ja kirkkorangaistukset olivat varmasti taanneet heidän maineensa ”erilaista” elämää viettävinä. Yleisesti olikin niin, että köyhien asuttamille alueille syntyi erityiskulttuureja, jotka toimivat laillisuuden rajoilla tai selkeästi kriminaalein keinoin. Yleisessä kielenkäytössä alamaailma ja alaluokka kietoutuivat Häkkisen mukaan usein yhteen.²²⁷

Toisaalta erikoista on tapa, jolla maistraatti luotti naisiin, vaikka heidän nimensä olivat aiemmin esiintyneet huonossa valossa. Ulrika Kaarlentytär oli liittynyt Anna Lisan ja Karolinan seuraan jouduttuaan edellisenä vuonna 1854 24-vuotiaan aviottoman tyttärensä Alexandra Ulrikan kanssa vaikeuksiin Ulvilan nimismiehen kanssa. Maistraatti oli nimismiehen valituksesta määrännyt naiset tammikuussa 1854 etsimään laillista suojelusta, sillä porilaiset äiti ja tytär olivat kuljeskelleet ympäri Ulvilaa.²²⁸ Kyseessä oli siis vuoteen 1865 voimassa ollut palvelus- ja suojelupakko, jonka mukaan kaikkien 16–60-vuotiaiden tuli olla isännän tai muun työnantajan, esimerkiksi kaupungin tai vuodesta 1852 eteenpäin jopa seurakunnan suojeluksessa tai sen takaavassa vuosipalveluksessa. Pelkkä asuminen isännän luona ei riittänyt, mutta esimerkiksi sairaat ja heitä tai pieniä lapsia hoitavat naiset vapautettiin laillisen suojelun velvoitteesta.²²⁹

Irtolaisen tai suojattoman käsite ”*försvarslös*” tuli käyttöön 1812 keisarillisen kirjeen myötä. Tilattoman väestön kasvu ja nälänhädät muodostivat uhan irtolaisuudesta kollektiivisena ilmiönä: nyt pelättiin työtä tekemättömän väen massoittain tapahtuvaa liikkumista.²³⁰ Köyhäinhoidon

²²⁷ Häkkinen 1998, 311.

²²⁸ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:25 Porin maistraatin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjat.28.1.1854. Hiski:Pori: Ulrica Carlsdotter. Tytär syntyi vuonna 1831. Hiskin kautta ei löydy kaste- tai kuolintietoja Porista. Ulrican tyttärestä Alexandrasta löytyy niin ikään vain vähän tietoja Hiskistä. Hänestä kuitenkin tiedetään, että hän synnytti aviottoman tyttären Aina Eufrosinan vuonna 1863. Hiski-tietokanta:Pori: Alexandra Ulrikasdotter. Luettu heinäkuussa 2009.

²²⁹ Ståhlberg 1893, 8, 22–25, 36, 148. Nygård 1990, 84. Pulma 1994, 59–61. Vuoden 1852 ”Armollinen asetus suojeluksesta ja kuinka suojeluksettomia persoonia menetettämän pitää” sisälsi uutuuksena seurakunnan mahdollisuuden tarjota laillista suojelusta. Edellytyksinä sille olivat vakituinen asuinpaikka, varma elatukseen riittävä varallisuus tai perinteinen itsellisen asema eli tilanhaltijan työhön sitoutuminen ja alaisuus henkikirjoituksessa sekä ”itsensä kunniallinen elättäminen.” Lisäksi vaadittiin 35 vuoden ikää tai 10 vuoden samassa seurakunnassa oloa. Nuoremmilta henkilöiltä edellytettiin ahkeruutta ja rehellisyyttä. Naisten kohdalla vaadittiin lisäksi, ettei henkilö viettänyt siveetöntä elämää. Kriteerit olivat siis kaiken kaikkiaan kohteistaan melko voimakkaasti tiettyjä ennako-oletuksia muodostavia. Kun laillisen suojelun järjestelmä 1865 kumottiin, irtolaisuus tuli käsittämään vain ”pahatapaista laiskurielämää viettävät” työtätekemättömät henkilöt.

²³⁰ Erilaista irtolaisuutta tarkoittavat nimitykset kuten maankulkija, lösdrifvare ja waldoin olivat tietysti vanhaa perua. 1800-luvun kuluessa ja loppupuolella irtolaisuuden pariin liitettiin pahatapainen elämä, joka konkretisoitui kasvavien kaupunkien laidoilla ja maaseudulla kaukaisimmissa kolkissa. Häkkinen 1998, 309–310. Laillisen suojelun käsite (laga försvar) tarkoitti alun perin vapautusta sotaväestä. 1500-luvun lopulla ja 1600-luvun alussa aatelin ja myöhemmin myös talonpoikien alustalaisille, palvelijoille ja käsityöläisille annettiin niin sanottu ”vapaus peninkulman alalla”, joka merkitsi työtä vastaan vapautta sotamieheksi otosta ja ammatinharjoittamiskiellosta. Ståhlberg 1893, 6-7.

uudistuksen yhteydessä 1852 saatiin valmiiksi myös laillista suojelua koskeva uusi asetus, joka yhdisti kulkurielämän irtolaisuuteen. Jotta koko työn perässä liikkuva palkollisväestö ei olisi vuosittain ollut vaarassa leimautua irtolaisiksi, oli painotettava irtolaisen irstasta elämäntapaa ja tahallista työnvieroksuntaa.²³¹ Se, että Ulrika ja Alexandra olivat kuljeksineet ympäri Ulvilaa, teki asiasta asteen vakavamman kuin että kuljeskelu olisi tapahtunut kotiseurakunnassa. Yleisenä käytäntönä oli kotiseurakuntaan palauttaminen, mahdollinen työmuotoinen sanktio tai vesileipärangaistus, jos henkilö tunnettiin tavoiltaan kyseenalaiseksi.²³² Yhtä kaikki menettely näyttää olleen hyvin tapauskohtaista. Esimerkiksi Porin maistraatti määräsi eri henkilöitä tämän tuosta etsimään laillista suojelusta määräjän sisällä. Miten tarkasti sen toteutumista valvottiin, on toinen kuitenkin kysymys, kuten naistenkin tapauksesta ilmenee: heidän laillisen suojelun puutteensa eli suojattomuutensa ainoastaan todettiin. Toivo Nygård onkin huomauttanut, että irtolaisuuteen ei puututtu läheskään sataprosenttisesti, ainakaan mitä tulee varsinaiseen irtolaisiksi julistamiseen. Irtolaisuus oli 1800-luvun alkupuolen aikalaisjulkisuudessa suhteellisen pieni ongelma.²³³

Antamastaan kohtalaisen suopeasta asumisehdosta huolimatta maistraatti näytti pitävän siitä kiinni. Kun Ulrika ja hänen tyttärensä huhtikuun alussa 1859 olivat kaupunginviskaali Holmbergin mukaan rikkoneet edellä mainittua vuoden 1855 päätöstä, jonka mukaan asuminen sai jatkua niin kauan kuin naisten elämä olisi moitteetonta, maistraatti hääsi naiset ehdon rikkomisen takia. Heidän oli itse määrä hajottaa asuntonsa. Muuta johtopäätöstä ei ollut kuin että heidän piti muuttaa nopeassa tahdissa, saman kuun 11. päivään mennessä yksinkertaisesti ”*toiseen paikkaan*.” Jutussa ei kerrottu tarkemmin, oliko kyse edelleen venäläisen kaalimaan lähettyvillä olevasta kuoppa-asunnosta, vai olivatko paikkakoordinaatit tällä välin vaihtuneet jonnekin toisille kaupungin ulkopuolisille alueille. Ilmeisesti eivät. Asetettuaan ehdon, ei maistraatti voinut olla sitä täyttämättä, vaikka toimenpide sinänsä tuskin lopetti naisten majoilemista rajojen tuntumassa tai heidän kyseenalaiseksi syytettyä elämäntapaansa. Naisia ei nytkään määrätty hakemaan laillista suojelusta eikä heidän vastaiselle varalleen tehty muitakaan päätöksiä.²³⁴ Heidät oli nyt esitelty nimekkeellä ”*inhysesqvinnorna*” mökkiläisiksi tai yksinkertaisesti naisiksi tai naisihmisiksi (*qvinna, qvinnperson*). Ulrika tyttärineen saama häätö todistaa myös sen, että kaupungin ulkopuoliseen asumiseen puututtiin myös ennen

²³¹ Ståhlberg 1893, 30–31.

²³² Ståhlberg 1893, 117.

²³³ Julistaminen merkitsi toimittamista maistraattien tai poliisikamarien kautta kuvernöörin tutkinnan alaiseksi lääninkansliassa, tässä tapauksessa Turussa, ja sitä seuraavia pakkotyötoimenpiteitä. Irtolaisiksi julistettu merkittiin henkikirjoihin merkinnällä ”lös” mutta merkitseminen väheni huomattavasti 1800-luvun puolivälin jälkeen, kun tilapäistyöntekijöitä yhä vähemmän eroteltiin suojeluksettomista. Nygård 1984, 333. Nygård 1985, 43, 64.

²³⁴ TMA Porin maistraatti. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb: 15.4.1859.

vuoden 1860 häätötapausta. On tulkinnanvaraista, oliko häädön antaminen kuitenkin jatkoa epäviralliselle hyväksymiselle: majaan saatettiin vain siirtää toiseen paikkaan. Joka tapauksessa asumiseen ei jätetty 1850-luvullakaan puuttumatta, mikäli se aiheutti järjestyshäiriöitä. Naisista Karolina Lundholm jätti maallisen asuinpaikkansa – mikä se tuolloin olikaan – vuonna 1866 kuollessaan keuhkotautiin.²³⁵ Naisista kukaan ei ollut missään vaiheessa 1850-lukua tai 1860-luvun alussa köyhäinavun saajien joukossa, mutta Anna Lisa Jeremiaantytär otettiin lokakuussa 1865 kaupungin sairaalaan köyhäinkassan kustannuksella.²³⁶ Hän kuoli puolitoista vuotta myöhemmin heikkouteen 49-vuotiaana.²³⁷ Ulrika kuoli vuonna 1864, mutta hänen tyttärensä viimeisistä liikkeistä ei ole tietoa.²³⁸

Naisten tilanteeseen voi mielestäni varauksella soveltaa johdannossa esiteltyä haavoittuvaisuuden käsitettä eli köyhyyttä ja nälkää edeltäviä huonoja tai puutteellisia mahdollisuuksia toimia ulkopuolisia sattumia ja rasitteita vastaan.²³⁹ Anna Lisan, Karolinan, Ulrikan ja Alexandran haavoittuvaisuutta ilmensi eri toten heidän mahdollisuuksiaan jatkuvasti heikentävä ongelmien kasaantuminen ja valtaväestön elämäntavoista syrjäytyminen. Kasautumisen yhtenä alkupisteenä kaikkia naisia yhdisti esimerkiksi aviottomien lasten saaminen. Myös Kööpenhaminan rouvasväenyhdistysten hyväntekeväisyyttä tutkinut Timme Vammen käyttää käsitettä sosioekonominen haavoittuvaisuus, ilmiö joka saattoi kohdata juuri alemman sosiaalisen aseman naisia.²⁴⁰ Vammenin tarkastelussa naisten kohdalla edes työnteko tai avioliitto ei aina taannut toimeentuloa. Vuonna 1800 Kööpenhaminan köyhäinavun saajista 30 % oli naisia. Sata vuotta myöhemmin naisia oli enemmän kuin miehiä.²⁴¹ Toisaalta voi ajatella, että edellä kuvatussa tapauksessa kaupungin rajojen ulkopuolelle asettuminen ja elannon hankkiminen kyseenalaisin keinoin olivat naisten yritys selviytyä tilanteestaan eikä sinällään voimatonta lankeamista haavoittavasta ongelmasta toiseen.

²³⁵ Hiski-tietokanta: Pori: Carolina Lundholm.

²³⁶ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 9.-11.10.1865. Hänestä käytettiin tässä yhteydessä nimeä Anna Lisa Jeremiasdotter Nylund. Carolina Lundholmin tytär tosin sai köyhäinapua elättinä ollessaan.

²³⁷ Hiski-tietokanta: Pori: Anna Lisa Jeremiasdotter. Ikä ilmoitettiin kuolintiedon yhteydessä joten syntymävuodeksi on päätelty 1818. Luettu 19.1.2008.

²³⁸ Ulrika Carlsdotter kuoli vuonna 1864, sillä samannimisestä naimattomasta naisihmisestä löytyy Hiskistä kuolintieto. Tosin vainajan ikä, 39, on radikaalisti vähemmän kuin mitä Ulrika Carlsdotterin olisi saattanut olla, sillä hänen tyttärensä Aleksandra Ulrikasdotter olisi vuonna 1864 ollut 34-vuotias. Kyseessä lienee kirjoitusvirhe. Hiski-tietokanta: Pori: Ulrica Carlsdotter. Luettu 2.4.2009.

²³⁹ Weiss 2000, 156–157.

²⁴⁰ Vammen 1998, 96

²⁴¹ Vammen 1998, 96

2.2.3 Vuoden 1860 häätötapauksen henkilöt rikkeiden tekijöinä

Poimimalla tietoja vuoden 1860 häätötapauksesta valittaneista voi huomata, että vaikka he ammattinimikkeiltään olivat melko yhteneväinen ryhmä, he erosivat toisistaan sen suhteen, missä määrin he olivat tekemisissä kaupunkiyhteisön sääntöjen ja normien kanssa.²⁴² Rikkeet, joissa he olivat osallisia, olivat vakavuudeltaan pieniä ja kaupunkiyhteisön kontekstissa suhteellisen arkipäiväisiä.

Haavoittuvaisuutta voisi käsitellä myös niille prosesseille vastakkaisena, jotka ohjaavat yhteisön jäsenen toimimaan sopuinnassa yhteisön elämään kuuluvien normien kanssa. Tämä määritelmä auttaa mielestäni ymmärtämään nimenomaan niitä tapauksia, joissa haavoittuminen merkitsi lähinnä joutumista teoistaan vastuuseen ja tätä kautta erillisyyttä yhteisöön nähden. Yksilöä yhteisön kanssa harmoniaan ohjaavia prosesseja onkin tutkimuksessa nimitetty sosiaalisiksi kontrolliksi.²⁴³ Häädetyistä entinen palovahti Johan Gustaf Rosenqvist näyttäytyi lähteissä tällä tavoin käsitettynä muita haavoittuvaisempana henkilönä: hänen kohdallaan pikkurikkeet, niistä kiinni jääminen ja köyhyys tuntuivat seuraavan toinen toistaan. Rosenqvist (1815–1860) toimi vuonna 1842 kaupungissa, Aittaluodon kruununtilan mailla renkinä, kun hän meni naimisiin piika Serafia Henrikintyttären (1820–1880) kanssa. Heille syntyi yhteensä kolme lasta.²⁴⁴ 1840-luvun puolivälissä hän sai töitä kaupungin suojeluksessa palovahtina, mutta esiintyi kuitenkin jo vuonna 1853 entisenä palovahtina. Tuolloin kaupungintileissä huomautettiin hänen ”*monen muiden tavoin*” jättäneen henkirahansa maksamatta. Hänet oli kirjoitettu Uudenkaupungin (V kaupunginosa) tontille numero 328.²⁴⁵ Saattaa olla, että hän oli jo tässä vaiheessa muuttanut kaupungin rajojen ulkopuolelle väliaikaisesti tai yhtäjaksoisesti. Siitä, miten Rosenqvist oli menettänyt toimensa, ei löydy tietoa. Työn loppuminen sen laiminlyönnin tai väärinkäytöksen takia ei ylipäätään ole Porissa palovahdientien kohdalla aina todennettavissa yksittäisillä lähdemerkinnöillä. Tavallisempaa oli, että palovahdin mainittiin syyllistyneen esimerkiksi juopumukseen, mistä hän kylläkin sai sakot, mutta irtisanominen ei sanktiossa näkynyt. Seuraavan kerran asioidessaan joissain yhteyksissä viranomaistahojen kanssa, hänet kuitenkin saatettiin merkitä ”entiseksi.” Palovahdin toimen

²⁴² Tässä tarkoitettut kymmenen henkilöä olivat siis entiset palovahdit August Silfver, Jakob Wiklund, Johan Gustaf Rosenqvist, Samuel Almberg, entinen purjekankaankutoja Johan Gustaf Rosten, entiset merimiehet Carl Gustaf Grönholm ja Anders Johan Grönvall, entiset työmiehet Gustaf Björklund ja Gustaf Grönroos sekä merimiehen leski Gustava Ahlholm.

²⁴³ Nygård 1984, 335.

²⁴⁴ Hiski-tietokanta: Pori: Johan Gustaf Rosenqvist.

²⁴⁵ Hiski-tietokanta: Pori: Johan Gustaf Rosenqvist. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupungin tilit Gal:1 1853. Tieto palovahtina toimimisesta on saatu vuodelta 1845 ensimmäisen lapsen kastemerkinnästä.

loppuminen saattoi siis tapahtua epävirallisesti. Olihan kaupungissa runsaasti suojelustyöväkeä, jonka joukosta vanhat saatettiin korvata uusilla.²⁴⁶

Rosenqvistin vaikeudet alkoivat varsinaisesti vuodesta 1855. Toukokuussa 1855 hän nimittäin istui Hämeenlinnassa 12 päivää vankeutta tupakkakaupustelusta.²⁴⁷ Vuonna 1858 hänet oli kirjattu työmieheksi, kun helmikuun markkinoilla Nikolaintorilla vaasalaisen peltisepän kisällä Axel Edvard Sundmanin kanssa sattunutta tappelua selviteltiin kämnerinoikeudessa. Juopuneen vaasalaisen väitettiin lyöneen Rosenqvistia kasvoihin.²⁴⁸ Sundmania ei kuitenkaan enää tavoitettu, ja jutun käsittely lykkääntyi, vaikka useita silminnäkijöitäkin olisi ollut osoittaa todistajiksi: päätettiin odottaa, että Sundman ilmaantuisi syysmarkkinoille. Näin ei ilmeisesti koskaan käynyt.²⁴⁹ Syyskuussa 1859 Rosenqvistilta olivat ensimmäisen kerran juoppoudesta langetetut sakot saman vuoden keväältä maksamatta ja syyskuun alussa perjantai-illalla yhdentoista aikaan poliisimestari Franz Lalér tavannut hänet jälleen kaupungin Eteläisellä linjakadulla kovassa humalassa huutelemassa ja räyhäämässä.²⁵⁰ Kevään juopumusten yhteydessä Rosenqvistista käytettiin titteliä työmies, syksyn juopumuksen yhteydessä hän oli taas entinen palovahti. Tästä ja puuttuvista sakkomaksuista Rosenqvist sai yhteensä kovat yli kymmenen ruplan sakot, joilta vain muuntorangaistus, kahdeksan päivän vesi-leipä-vankeus saattoi hänet todennäköisesti pelastaa.²⁵¹

Kyseiset rikkeet, tappelut ja juopumukset olivat mitä yleisimmin kämnerinoikeutta työllistäneitä juttuja. Niihin syyllistyneen kohdalla kyse ei 1800-luvun puolivälin kaupunkiyhteisössä ollut kuitenkaan läpihuutojutusta. Juopumus oli vuonna 1869 annettuun asetukseen asti rikos, joka Veikko Virtasen mukaan vei syyttäjälle ja kaupungin köyhille osoitetun sakkomenetyksen lisäksi enemmän tai vähemmän siihen tuomitun maineen. Asetuksen myötä se muuttui sakotettavaksi pikkurikkeeksi.²⁵² Kun Rosenqvist vuonna 1861 kuoli järkyttävässä tapaturmassa pudoten

²⁴⁶ Esimerkiksi toukokuussa 1854 viskaali kirjasi ylös kaksi palovahtien juopumusta ja yhden tapauksen, jossa palovahti Frans Albert Lingman oli käynyt poliisipalvelija Johan Nylundin kimppuun, kun molemmat olivat olleet virantoimituksessa kaupungin riihialueilla. Viskaali ei minkään näiden juttujen kohdalla kirjoittanut, että tapahtunut olisi johtanut sakkojen lisäksi palovahdin tehtävästä erottamiseen, vaikka näin saattoi todennäköisesti olla. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb: 26.5.1854.

²⁴⁷ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb 15.5.1855.

²⁴⁸ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cc2:1 Kämnerinoikeus 10.9.1858 § 2.

²⁴⁹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb: 23.2.1858.

²⁵⁰ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Kaupunginviskaalin juttuluettelot. Bb: 4.2.1859, 2.3.1859 ja 9.9.1859.

Rosenqvistilla oli siis kaksi juopumusta keväältä 1859, jälkimmäisessä hänet oli tavattu kovassa humalassa Itäesplanadilla väentungoksessa markkinapäivänä.

²⁵¹ sama

²⁵² Virtanen 1961, 74. Sakkosumman jakautumisesta esim. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb: 26.3.1852

höyrylaiva Salaman koneistoon, Porin kaupungin sanomia uutisoi tapauksesta sävyyn, joka ilmaisi, että Rosenqvist oli ollut yleisesti tunnettu nimenomaan alkoholin käytöstään:

[..]sattui entinen kaupungin yöwartija Rosenqvistin, kulkeissaan höyry-laiwa Salamassa kaupungista Räpsiöön [Reposaareen], ja laiwan täkillä wiina-pöhnässä edes takaisin töllistellen, niin pahoin käydä, että putosi täydessä työssä olewiin höyry-koneisiin, jossa paikalla pahoin rutistettiin ja muserrettiin ja mistä, kone pidätettynä, hengetöinnä ylös otettiin.²⁵³

Rosenqvistin vaimolle Serafialle miehen kuolema merkitsi siirtymistä seurakunnan vakituiseksi vuosittaisen avunsaajaksi vuodesta 1861 ainakin vuoteen 1864. Tilapäisiä avustuksia oli jo aiemmin vuodesta 1855 asti myönnetty sekä Serafialle, Johan Gustafille että heidän lapsilleen.²⁵⁴ Heidän kolmas lapsensa oli syntynyt vajaa kuukausi ennen onnettomuutta.²⁵⁵

Myös työmies Jakob Wiklundilta, hädän aikaan 1860 entiseltä palovahdilta, kaivattiin vuosi palon jälkeen eli vuonna 1853 maksamatta jäänyttä henkirahaa. Wiklund oli merkitty Uuteenkaupunkiin eli V kaupunginosaan tontille numero 348.²⁵⁶ Wiklundinkaan kohdalla ei ole mahdollista tietää, saatiinko häntä kyseiseltä vuodelta verotettua eli löydettiinkö hänet. Palolla oli epäilemättä syynsä siihen, että vuonna 1853 kaupungin tileihin kertyi yksittäisiä merkintöjä henkirahan maksamatta jättämisistä ja epätietoisuudesta henkilöiden olinpaikkaa kohtaan. Myös merimies Johan Grönvall (tontilla nro 311) oli anonut avustusta 38 kopeekan henkirahaansa.²⁵⁷

Jakob Wiklund oli keväällä ennen paloa 1852 saanut kämnerinoikeudessa sakkoja sapatin aikaisesta juopumuksesta ja vaimonsa Helenan tukistamisesta ja veriseksi lyömisestä. Juoppous oli Wiklundin ensimmäinen tuomio pullonkallistamisesta yhteensä kahdeksan ruplan ja 28 kopeekan sakkoihin tai kahdeksan päivän vankeuteen Turussa.²⁵⁸ Alkoholin käytön seurauksena tapahtunut perheväkivalta loi varmasti omat varjonsa palovahti-työmiehen maineen ylle.

²⁵³ Porin kaupungin sanomia 7.9.1861. Tapahtunut onnettomuus mainitaan myös kuolleita-kohdassa, jossa sävy on vähän hienotunteisempi: ”Syyskuun 2 p. sattui se onnettomuus tapahtua entinen yöwartija Johan Gustaf Rosenqvistille, kotoisin tästä kaupungista, että, kun höyry-laiwa Salamassa kulki kaupungista Räpsiöön, hän wahingossa, joka nähtävästi oli seurannut juopumuksesta, laiwan kannesta putosi täydessä työssä olewihin koneihin, joissa hän siinä samassa rutistui ja runneltui niin että kohta heitti hengensä.”

²⁵⁴ Porin seurakuntayhtymä II Ca 10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858, Porin seurakuntayhtymä II Cj I Vaivashoitojohtokunnan pöytäkirjat 1856–1866. Tilapäisavustussummat olivat pieniä, 50 kopeekasta kolmeen ruplaan. Vuonna 1861 entisen palovahdin leski Serafia Rosenqvistille myönnettiin vuosiapuna tynnyri ruista.

²⁵⁵ Hiski-tietokanta: Pori: Serafia Rosenqvist, Johan Gustaf Rosenqvist. Luettu maaliskuussa 2009.

²⁵⁶ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupungin tilit Ga1:1 1853.

²⁵⁷ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupungin tilit Ga1:1 1853.

²⁵⁸ Juoppous oli rikos, jonka rangaistusasteeseen vaikutti, montako kertaa henkilö oli aiemmin siitä jäänyt kiinni. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb:26.3.1852.

Muutkin rikkeet, joita tarkasteluajankohtana ilmeni vuoden 1860 hädöstä valittaneiden joukossa, olivat juopumuksia. Vuonna 1858 Carl Gustaf Grönholm, tuolloin merkinnän mukaan vielä toimessa oleva merimies, sai sakot juopumuksesta kaupungin Läntisellä linjakadulla.²⁵⁹ Entinen palovahti Samuel Almberg oli puolestaan helmikuuisena markkinapäivänä 1860 kello kuusi ollut porvari Carl Gustaf Grönvallin pihalla karusellissa monien todistajien mukaan vahvassa humalassa.²⁶⁰ Muiden hädön valitukseen osallistuneiden paperit olivat tarkastelujaksolla puhtaat. Mikä oleellisinta, edellä mainitut rikkomukset olivat samankaltaisia kuin maistraatin ja oikeuksien pöytäkirjoihin tämän tästä muutoinkin merkittiin samankaltaista sosiaaliryhmää edustavien kontolle. Tässä mielessä voisi hieman sarkastisestikin todeta, että kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden velvollisuusrikkomukset olivat ”säädynmukaisia”. Kaupunkiyhteisön alinta säätykerrosta edustaneet olivat niitä, joita erityisesti valvottiin. Kenenkään häädetyt ei myöskään todettu missään vaiheessa tarkastelujaksoa olevan ilman laillista suojelusta – entisistä ammattinimikkeistä huolimatta – eikä heidän asumisen tapansa puututtu ennen vuotta 1860.

Vuoden 1839 poliisijärjestys tarjosi vain sivuavia pykäläiä sen suhteen, miten kaupungin rajojen ulkopuolisilla alueilla tuli käyttäytyä. Järjestys ei kieltänyt kaupungin mailla asumista eikä maininnut sitä, sovellettiinko kaikkia pykäläiä, esimerkiksi pykälää kisällien, oppipoikien, merimiehien, palvelusväen ja kaiken irtaimen väen oleskelua myöhään ulkona ja krouveissa myös kaava-alueen ulkopuolella. Katuvalaistuksesta huolehtimisesta, rakennusten kunnossapitomääräyksistä ja liian nopeasta hevosajosta heidän tuskin tuli välittää. Sellaisia pykäläiä, jotka saattoivat sivuta kaupungin rajojen ulkopuolista aluetta tai siellä asuvia, olivat lähinnä kaikkia kaupunkilaisia ja kaupunkiin tulijoita koskeva kerjäämis- ja suojattomana kuljeskelukielto, sannaottaminen lähempää kuin kymmenen sylvää kaupunkiin johtaviin maanteihin nähden (mikä tietysti periaatteessa tarkoitti, ettei maakuoppaakaan voinut kaivaa tätä lähemmäksi teitä), puiden ja istutusten turmeleminen kaupungissa ja sen ulkopuolella, suurimittainen puiden anastaminen, luvaton karjanpito laitumilla, tulliporteilla ja veräjillä maksaminen sekä risujen, sonnan tai muiden jätteiden levittäminen joenrantaan varville tai maanteiden lähelle. Risut tuli viedä Karjarantaan tai toiselle puolella kaupunkia Herralahdelle, kun taas tarpeeton eläinten sonta tuli levittää sinne, missä

²⁵⁹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb: 27.7.1858.

²⁶⁰ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot. Bb: 6.7.1849 ja 2.3.1860.

Kirkkokokouksessa syyskuussa 1853 valitettiin syyskuussa 1853 työmies Gustaf Grönroosista, joka jo edellisen vuoden syyskuussa oli saanut varoitukset siveettömästä elämästä, mutta ei ollut ”parantunut” vaan kohdellut edelleen kaltoin vaimoan ja lapsiaan. Vaimolle päätettiin maksaa 12 ruplaa ja Grönroosin laillinen suojelus kehoitettiin maistraatissa mitätöimään, minkä jälkeen Grönroos käsitettäisiin irtolaiseksi. Tässä kohden ei voi kuitenkaan pitää varmana, että kyseessä oli sama työmies Grönroos kuin häätötapaauksessa. Kaupungissa oli nimittäin muutamakin täysnimi- ja ammattikaima. Porin seurakuntayhtymä II Ca10 Kirkkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. Kirkkokokous 19.–22.9.1853.

he jo olivat, ”kaupungin riihille tai venäläisten kruununtallien taakse.” Lisäksi pormestarille olisi pitänyt muistaa ilmoittaa muualta saapuvista vieraista tai suurista juhlista, kuten häistä.²⁶¹ Suoraa soveltamisalaa pelkän asumisen luvattomaksi tulkitsemiseen ei siis poliisijärjestyksen turvin ollut.²⁶² Perusteet tuli tarvittaessa hakea muualta, esimerkiksi yksityisen riihiomaisuuteen tai peltovuokraan vedoten.

2.2.4 Yksityisten kaupunkilaisten intressit ja kaupungin ulkopuolella asumisen oikeutus

Edellä pohdittiin ohimennen sitä, miksi tietyt kaupungin rajojen ulkopuolella olleet asunnot herättivät maistraatin huomion luvattomuudessaan ja miksi niihin kaikkiin ei puututtu. Eräs ilmeiseltä vaikuttava vastaus liittyy siihen, että kyse oli todellakin kaupungin maista, metsistä, pelloista ja palstoista, joihin yksityisillä kaupunkilaisilla oli etenkin viljelyksiinsä ja omiin peltovuokriinsa liittyviä intressejä. Ruuth epäilee, että 1830-luvulle tultaessa porvarien maanviljelysinto lakkasi siihen nähden, mitä se oli ollut 1700-luvulla, ”hyödyn aikakaudella.” Tupakka ja hamppu eivät kasvaneetkaan peltojen hiekkamaassa ja pohjoisessa ilmanalassa. Alle kymmenen kapanalan palstoja käytettiin nyt lähinnä perunoiden, kaalien, marjapensaiden ja viljojen kasvattamiseen.²⁶³ Saarisen mukaan pitkään samoilla kaupunkilaisilla olleet vuokrapalstat miellettiin jopa sukupolvelta toiselle periytyväksi omaisuudeksi.²⁶⁴ Omassa tarkastelussani seikka näyttäytyy siinä, miten peltovuokraajien nimistön vakiintui seudun epäviralliseen paikkanimistöön.²⁶⁵ Edellä pohdin mahdollisuutta – ei tosin tässä toteennäytettävää – että myös rajojen ulkopuolelle asuntonsa kyhänneissä olisi ollut maiden vuokraajia. Heti palon jälkeen kaupungille peltoalasta vuokraa maksoivat esimerkiksi vuoden 1860 häätötapaukseen liittyneet porvari Gustaf Ilén ja työmies Gustaf Pihlman (leski Anna Pihlman).²⁶⁶

²⁶¹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus H:15 Porin poliisijärjestys.

²⁶² 18.3.1856 annettu Kaupunkien yleinen rakennusjärjestys (KYRJ) tosin kielsi asumisen ja tulenteon kaupungin peltojen riihissä ja muissa maatalousrakennuksissa. Samlingar af författningar 1856-1857.

²⁶³ Ruuth 1897, 262. Lounaispuolella olevat Päärnäisten pellot olivat erityisesti tällaisia peltoja, joista samat suvut maksoivat ikivanhaa vuokraa, vaikka kaupungilla oli niihin täysi hallintaoikeus.

²⁶⁴ Saarinen 1973,

²⁶⁵ Kirkonkokouksen tekemissä hautausmaan laajennussuunnitelmissa 1855 mainittiin esimerkiksi seuraavia paikkakoordinaatteja: Sjöblomska qvarnarne, Tullportvactarens Dahlbäcks trädgård ja Blomska qvarnen. Näistä ensiksi mainittu viitanee nimenomaan alla olevaan juttuun liittyvään neiti Otteljana Sjöblomiin. Laajennussuunnitelman käsittely: TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:26 Porin maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirja 14.5.1855.

²⁶⁶ TMA Porin maistraatti. Kaupungin tilit Ga1:1 1853. Kyseistä asiaa olisi tietysti mahdollista tutkia kaupungin tilien systemaattisella läpikäymisellä. Työmies Gustaf Pihlman kuoli elokuussa 1856 joten hänen leskensä Anna Pihlman esiintyy omalla nimellään esimerkiksi häätö ja -valitustapauksessa. Hiski-kirkonkirjatietokanta: Pori: Gustaf Pihlman. Luettu tammikuussa 2008.

Alueella asuneista on mahdollista saada tietoa järjestyshäiriöiden ohella siksi, että yksityisillä kaupunkilaisilla oli puuttumista kaupungin mailla majoittamiseen. Lähtihän myös vuoden 1860 häätötapaus liikkeelle siitä, että kolme yksityistä kaupunkilaista vaati omien riihiensä ympäristön ”puhdistamista” kuten edellä on todettu.

Vuoden 1860 häätöön ja siihen tulkintaan nähden, että kaupungin rajojen ulkopuolelle rakentuneen asutuksen annettiin olla oman onnensa nojassa, on yllättävää, että sinne asettuneille yritettiin saada häätöä jo syksyllä 1854.²⁶⁷ Neiti Otteliana Sjöblom vaati tuolloin merimies Jacob Rosenqvistia ja tämän vaimo Sofia Rosenqvistia muuttamaan rakennuksensa heti pois hänen vuokrapelloltaan. Alueena oli keväisin ja syksyisin tulviva Karjaranta kaupungin länsipuolella.²⁶⁸ Rosenqvistit olivat todellakin rakentaneet Karjarannan itäpuolelle (eli kaupungin puoleiseen päähän) kaupungin lahjoitusmaiden vuokrapelloille heinäkuun aikana jonkinlaisen asiattoman kamarin, porstuan ja keittiön käsittävän asumuksen, mutta erikoisuutena muihin tapauksiin nähden sen rakentaminen perustui vuokrasopimukseen Sjöblomin kanssa. Sofia Rosenqvist vakuutti että vuokra oli myös maksettu.²⁶⁹ Neiti Sjöblom oli siis jälleenvuokrannut kaupungin vuokrapellon Grönqvisteille, kuten oikeudessa kävi ilmi. Löyhän sopimuksen seuraamuksia puitiin kaksi kertaa syyskuussa 1854.²⁷⁰

Miehensä puolesta heidän asumistaan puolustamaan ryhtynyt Sofia Rosenqvist oli pyytänyt todistajiksi poliisitarkastaja Carl Stenrothin, kelloseppä Carl Johan Törnrothin sekä kullaalaisen itsellisen Matts Talénin.²⁷¹ Todistajien kertomasta kävi ilmi, että osapuolet olivat sopineet asuinhuoneen rakentamisesta sillä ehdolla, että Rosenqvistit tuottaisivat jauhoja Sjöblomin tuulimyllyllä. Tuulimyllyt kuuluivatkin 1800-luvun alkupuolella ja puolivälissä kaupunkia ympäröivään maisemaan esimerkiksi juuri Karjarannassa ja hautausmaan lähetyillä.²⁷² Sopimus oli ikävä kyllä jäänyt suulliseksi. Osapuolten neuvotellessa asiasta ensimmäisellä kerralla kunnollista paperia kun ei ollut saatavilla. Keväällä 1854 oli kelloseppä Törnrothin luona laadittu

²⁶⁷ Toinen vuotta 1860 aikaisempi häätöhän oli edellä käsitelty Ulrika Kaarlentyttären tyttäreineen saama häätö vuonna 1859. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:24. Maistraatin pöytäkirjat 20.9.1854. Myös tuonempana aluetta käsittelevässä luvussa törmätään yhteen vuonna 1854 annettuun häätöön tai pikemminkin asunnon rakentamiskieltoon.

²⁶⁸ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:24. Maistraatin pöytäkirjat 20.9.1854. Myös Rosenqvistit olivat porilaisia jo paloa edeltäneeltä ajalta. Kirkonkirjoissa he olivat kaupunkiseurakuntaan kirjoitettu aviopari ainakin jo 1833 heidän ensimmäisen lapsensa kastamisen yhteydessä. Jacob Rosenqvist oli tämän tapahtuessa 59-vuotias ja Sophia lähempänä 50 ikävuotta. Jakob Rosenqvist kuoli 1856 61-vuotiaana kylmyyteen/kylmetymiseen, missä yhteydessä hänet mainittiin leskeksi. Vaimosta ei tietokannasta löydy kuolintietoja. Hiski-tietokanta: Pori: Sofia Rosenqvist, Jacob Rosenqvist. Luettu 16.11.2008. Karjarannan tulvimisesta esimerkiksi Ruuth 1897, 324. Myös alueen kartoissa oleva maininta ”*Karjaranda – ligger under vatten i höst och vår.*”

²⁶⁹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:24. Maistraatin pöytäkirjat 20.9.1854.

²⁷⁰ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:24. Maistraatin pöytäkirjat 20.9.1854.

²⁷¹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:24. Maistraatin pöytäkirjat 27.9.1854.

²⁷² Ruuth 1897, suomennos 373

kolmen vuoden vuokrasopimus paikasta, jolla asunto nyt oli. Tällä kerralla neiti Sjöblom oli halunnut jättää allekirjoittamisen tuonemmaksi. Itsellismies Talén tiesi kuitenkin kertoa, että neiti oli ollut paikalla rakennusta pystyttäessä ja hyväksynyt rakennuspuuhat. Otteliana Sjöblom väitti kuitenkin, että Rosenqvistit veivät asunnollaan enemmän tilaa kuin oli sovittu. Lisäksi jauhojen tekeminen ei ollut ollut asianmukaista.²⁷³ Maistraatti kuitenkin katsoi, että Sjöblomin vaatimus vuokralaisiaan kohtaan oli aiheeton, ja niinpä hänet veloitettiin maksamaan yksi rupla Sofia Rosenqvistille, jonka taas piti korvata poliisitarkastajan ja kellosepän ajanhukka 30 kopeekalla. Tapaus kuvastaa, miten moninainen ilmiö kaupungin linjojen ulkopuolella asuminen oli ja miten laajasti kaupungin maiden käyttöoikeus käsitettiin. Maistraatilla itsellään ei tuntunut olevan kantaa siihen, oliko asuminen luvallista vai ei, sillä kahden yksityisen kaupunkilaisen keskinäinen sopimus oli sen mitta. Maistraatin näkökulmasta ainakaan tässä tapauksessa peltoalueella asumisessa ei myöskään ollut mitään järjestyksenpidollista haittaa. Kyse oli yksityishenkilöiden välisestä riita-asiasta.

Suurin piirtein samaan aikaan osuu toinenkin tapaus, jossa kaupungin linjojen ulkopuolisista alueista juuri Karjarantaa käsiteltiin asuinrakennuksen rakentamispaikkana. Entinen kirjanpitäjä Daniel Tacklén anoi vaimonsa Lovisan kanssa tammikuussa 1854 lupaa rakentaa omalle Karjarannassa olevalle vainiolleen seitsemän syltää pitkä ja neljä syltää leveä puinen asuinrakennus. Erikoista on, että Tacklén erikseen anoi lupaa asiaan, jota palon jälkeen oli eri puolilla kaupungin rajoja tehty ilman eri ilmoitusta ja joka edelleen kuulosti palon jälkeisen ajan poikkeustilan asumisjärjestelyltä. Toisaalta maistraattia työllisti edelleen jatkuva kaupungin kaava-alueen rakentaminen ja pöytäkirjoissa onkin hyvin paljon yksityishenkilöiden talonrakentamisen käsittelyä noin viitenä palon jälkeisenä vuotena. Anomukseen annetusta päätöksestä voi päätellä, miten häilyvä palaneen ja uudelleen kaavoitetun kaupungin rajaseutu oli. Koska uudessa asemakaavassa Läntistä linjakatua aiottiin siirtää juuri puheena olevalle paikalle ja kaupungin kaava-alueen pinta-alaa laajentaa juuri tällä suunnalla, maistraatti hylkäsi Tacklénin anomuksen.²⁷⁴ Tämän oli tyydyttävä ostamaan tontti toisen tai kolmannen kaupunginosan länsilaidan kortteleista, mikäli hän mieli vastaisuudessa päästä asumaan samalle paikalle. Ainakin tässä tapauksessa yritys asettua kaupungin rajojen ulkopuolelle liittyi siihen, että rakennusmaaksi ajateltu pelto oli jo itsellä vuokralla. Kun ainoa rakennusluvan epäämissyy oli aikomus laajentaa asemakaavaa juuri puheena

²⁷³ sama

²⁷⁴ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:25. Maistraatin pöytäkirjat 30.1.1854. Maistraatti ei tämänkään anomuksen yhteydessä kuluttanut aikaa esimerkiksi sen pohtimiseen, minkä hankaluuden luvanvaraiset kaupungin ulkopuoliset asuinrakennukset aiheuttaisivat esimerkiksi henkikirjoitukselle. Hylkäämisen syynä oli paperille kirjattuna yksinkertaisesti läntisen linjakadun paikanmuutos.

olleelle paikalle, on kaiken kaikkiaan mielenkiintoista, että peltovuokrasuhde olisi saattanut sisältää myös rakennusoikeuden.

Tacklénin tapaus peilautuu mielenkiintoisena sitä vasten, että itse asiassa rakentaminen ei juuri noihin aikoihin sujunut ihanteellisen empirekaavan mukaisesti aina kaupungissakaan. Maistraatti joutui toisinaan puuttumaan liian korkeisiin kattoihin, vääriin materiaaleihin, kadunleveyksiin tai muihin huomautettaviin paloturvallisuustekijöihin. Myös Höyssä ja Keskinen toteavat, että on vaikea vetää rajaa paloa seuranneen jälleenrakennuksen kauden ja normaalin rakentamisen ajan välille.²⁷⁵ Tämä näyttäytyy myös siinä, että jälleenrakennuksen nimissä tietty epämääräisyys rakentamisen suhteen näytti toisinaan hyväksyttävältä kaupungin näkökulmasta.

Viimeksi mainitusta kertoo tapaus heinäkuulta 1855. Satulaseppä Frans Fredrik Svensberg toi maistraatille tiedoksi huolensa siitä, että eräät tontinomistajat, mukaan lukien hän itse, olivat vuoden 1852 palon jälkeen rakentaneet väliaikaisesti asuntoja ja rakennuksia niille paikoille, jotka ennen paloa olivat olleet katuja ja muita avoimia paikkoja kaupungissa. Näitä ei ollut uuden asemakaavan myötä heti purettu, vaan maistraatti ja kaupunginvanhimmat olivat päättäneet periä niistä vuosittaista vuokraa. Eräänkin saunan oli tällä tavoin rakentanut kauppias Juselius maksaen siitä 20 ruplaa vuodessa, kunnes edellisvuonna purettuaan sen, oli maksanut vain puolen vuoden vuokran. Svensberg pyysi Juseliuksen tapaukseen vedoten takaisin puretusta ulkokuonerakennuksestaan yli jäänyttä vuokraa, joka Svensbergin annettiin luvalla käydä noutamassa konsuli Anton Björnbergiltä.²⁷⁶ Lisäksi vielä molempina kesinä 1857 ja 1858 maistraatti joutui huomauttamaan kaava-alueella kolmannessa kaupunginosassa olevista paloalttiista riihistä ja ladoista, jotka tuli purkaa 10 ruplan sakon uhalla. Samassa yhteydessä määrättiin kirkossa kuulutettaviksi paloturvallisuuden vastaisina myös ne riihet, jotka sijaitsivat 200 kyynärää lähempänä kaupungin rajoja.²⁷⁷ Tällaista reilun sadan metrin matkaa voi siis ajatella myös siksi epävirallisesti sallituksi etäisyydeksi, jonka päässä nimenomaan riihissä majailevat kaupungin rajojen ulkopuoliset asukkaat olivat. Rakentamisen kontrollointityötä riitti joka tapauksessa myös palaneen kaupungin kaava-alueella ja jos siellä rakentamistilanne sai jopa vuosia olla näin epämääräinen, miksei se olisi saanut olla sitä myös kaupungin ulkopuolella.

²⁷⁵ Höyssä ja Keskinen 2002 (sivunumeroinen verkkoartikkeli). Myös Saarinen 1972, 136.

²⁷⁶ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:26. Maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirjat/maistraatti 18.7.1855.

²⁷⁷ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cc2:1 Guvernörens, Magistratens, Rådstufvrättens och kämnerrättens utslag för 1855-1868. Maistraatin tiedonanto 17.6.1857/9.8.1858. Vanhoissa ruotsalaisissa kyynäroissa mitattuna (59,4 cm) matka oli 118,8 metriä ja autonomian ajalla käytetyissä venäläisissä kyynäroissa eli arsinoissa (71, 12 cm) 142, 24 metriä. <http://fi.wikipedia.org/wiki/Kyyn%C3%A4r%C3%A4>. Luettu 20.3.2008.

Tacklènin lähestymistapa oli aivan erilainen kuin esimerkiksi työmies Gustaf Frimanin, josta räätälinleski Ulrika Björkqvist ja kauppias Enrst Fredrik Nordenström valittivat maistraatille maaliskuussa 1854.²⁷⁸ He väittivät, että Friman oli omin päin vallannut yhden niin sanotulle Haka-alueelle rakennutun riihen, jota hän yhä asutti yhdessä monien työmiesten kanssa. Tapaus oli jälleen kerran sellainen, josta voi päätellä, että se tuli ilmi, koska yksityisillä kaupunkilaisilla oli omat intressinsä asiassa. Frimanin valtaama riihi kuului Nordenströmin käsityksen mukaan hänelle – tai itse asiassa paikalla ollut vanha riihi, jonka tilalle Friman oli rakentanut uuden ja jossa hän väitti oleilevansa luvallisesti.²⁷⁹ Riihi oli vuonna 1835 kaupungin kirjanpitäjän lesken Sofia Björkqvistin miniälleen testamenttaama ja arvoltaan 10 ruplaa. Kutsutuista todistajista Christina Lindqvist tiesi riihen olleen Nordenströmin, ja Justina Korström todisti asuneensa Nordenströmin luona, mutta ei ollut tuona aikana koskaan kuullut puhuttavankaan riihestä. Hänen mukaansa Friman oli jo viisi tai kuusi vuotta sitten ottanut vastuulleen joitakin kantajalle kuuluvia peltoalueita ja käyttänyt samalla riihtä viime aikojen riitaantumiseen asti. Porvari Rosengren taas ei halunnut ottaa todistajana kantaa asiaan, olihan Friman kunnostanut ja hoitanut riihtä ympäristöineen.²⁸⁰ Riihen uudelleenrakentamiskulujen arvioitiin olevan 30 ruplaa ja asia ratkaistiin siten, että Nordenström maksaisi korvauksen ja Frimanin riihen käyttö loppuisi. Tämä vaati kuitenkin samalla vuokraa riihen käytöstä. Maistraatti päätti, että Friman sai 30 ruplaansa ja Nordenström kaupungin kassasta hyvityksen riihen käytöstä.²⁸¹ Todistajalausunnot välittävät sen viestin, että Frimanin Hakariihille itselleen ja kanssaihmisilleen järjestämä asuminen oli yleisesti tiedossa ja että sitä pidettiin jopa oikeutettuna, koska mies oli kunnostanut ja pitänyt huolta ympäristöstä. Todistajat liittivät Frimanin asumisen vuoden 1852 paloon, Justina Korström jopa kaukaisempaan aikaan.

Vuoden 1860 hädän vastaosapuoleen kuulunut porvari Fredrik Arksell oli aiemminkin tarkkaillut kaupungin mailla tapahtunutta luvatonta maankäyttöä. Kesäkuussa 1855 hän huomautti entisen rummunlyöjä Maxim Polutsehukin vaimon Elisabeth Polutsehukin vieneen lehmäkarjaansa laiduntamaan luvatta Karjarantaan, mistä hyvästä entisen rummunlyöjän rouva saikin ruplan sakot.²⁸² Kiinnostavalla tavalla vallan toisesta yhteydestä käy sattumalta ilmi, että (luvallinen) venäläisen rummunlyöjän torppa sijaitsi hautausmaan lounaiskulman ja Vähäraumalle johtavan

²⁷⁸ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:25. Maistraatin pöytäkirjat 4.3.1854. Jutun jatkossa ei käy ilmi, millä lailla räätälinleski Björkqvist oli asianosainen. Sukunimi viittaa testamenttaaja Sofia Björkqvistin sukulaisuuteen, mutta tällainen ei selviä ainakaan Hiski-tietokannasta. Hiski-tietokanta: Pori: Ulrica Björkqvist, Sofia Björkqvist, räätäli Daniel Björkqvist. Luettu 6.4.2009.

²⁷⁹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:25. Maistraatin pöytäkirjat 4.3.1854 ja 20.3.1854.

²⁸⁰ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:25. Maistraatin pöytäkirjat 20.3.1854.

²⁸¹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:25. Maistraatin pöytäkirja 27.3.1854.

²⁸² TMA Bb Kaupunginviskaalin juttuluettelot 20.6.1855.

maantien lähellä.²⁸³ Mikäli Elisabeth miehineen oli juuri kyseisen torpan haltija, on ymmärrettävää, alueen vakiintuneelle asukkaalle läheisen maan käyttö karjanpitoon oli luonnollinen asia. Luvattomaan eläinten laiduntamiseen Karjarannassa kuitenkin puututtiin, sillä karjanpito kaupungin mailla ilman siihen hankittua lupaa olikin vuoden 1839 poliisijärjestyksen vastaista.²⁸⁴ Karjan alueella olosta pidettiin siis tarkempaa vahtia kuin ihmisten. Toisaalta jälleen voi huomauttaa, että Arksellin oma valppaus johti siihen, että rummunlyöjän vaimon karjanpitoon ylipäätään puututtiin. On näet oletettavaa, että kun kaupungin rajojen ulkopuolella asuttiin, asukkailla oli toisinaan myös joitakin kodin ulkopuolella laiduntavia eläimiä. Luvanvastaisen karjanpidon seuraukset saivat elokuussa 1858 kokea myös muurarioppilas Johan Hjulgren ja työmies Filip Stenholm, jotka olivat pitäneet Stenholmin hevosta ja käyneet pienimuotoista hevosvaihtokauppaa tietyillä Karjarannan alueen lahjoitusmaan laitumilla. Kaupunginviskaali Holmberg ja kaupunki sekä kruunu perivät näin Stenholmilta 4 ruplan 80 kopeekan sakon kesän hevosleikistä.²⁸⁵ Vuoden 1839 poliisijärjestyksen mukaan markkina-aikoina keväällä ja syksyllä kaikki hevosten kauppaaminen tai vaihtaminen tuli toimittaa nimenomaan venäläistä kruununleipomoa vastapäätä sijaitsevalla karjakentällä eli juuri Vähäraumalle lähtevän tien varressa. Mikäli hevoskauppaa yritti harjoittaa kaupungin toreilla tai kaduilla, sai varautua neljän ruplan sakkoon.²⁸⁶

Se, että asumiseen tai muuhun rajojen ulkopuolella tapahtuneeseen toimintaan puututtiin usein vain yksityishenkilöiden intresseistä, kertoo mielestäni hetkessä tapahtuneista rajankäynneistä. Yhteisön käsitys oikeasta ja väärästä oli tämän asian kohdalla joustava. Maistraatti joutui jokaisen käsittelyyn tulleen yksittäistapauksen kohdalla pohtimaan ja toteamaan, oliko asunto rakennettu ilman lupaa (*”utan tillstånd”*). Eva Österberg huomauttaa juuri tästä oikeudenkäytön historiaan liittyvästä seikasta. Tarkemmin kuin pelkkää lakia, tulisi tutkia sen paikallista tulkintaa hetkellä, jolloin oikeus tapaa syytetyn. Tilanne antaa joko mahdollisuuden soveltaa lakia alistavasti tai lieventää tuomiota armeliaisuuden nimissä.²⁸⁷ Asumiseen liittyvissä tapauksissa ei varsinaisesti tulkittu mitään lain kirjainta. Jutut eivät myöskään liittyneet toisiinsa ennakkotapausten kautta. Toisin sanoen valmista

²⁸³ Kirkonkokouksen tekemissä hautausmaan laajennussuunnitelmissa mainitaan ”Ryska Trumslagarens Torpe”. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:26 Porin maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirja 14.5.1855. Muita tässä yhteydessä mainittuja hautausmaata reunustaneita paikkakoordinaatteja olivat Sjöblomska qvarnarne, Tullportvactarens Dahlbäcks trädgård, Blomska qvarnen. Mainitaan, että laajennusosissa kyse kaupungin maista, joita nyt tilapäisesti jotkut ihmiset käyttävät.

²⁸⁴ Esim. TMA Cj:28 Maistraatin pöytäkirjat 25.8. Muurarioppilas Johan Hjulgren ja työmies Filip Stenholm olivat pitäneet hevosia koko kesän alueella luvatta, mihin kaupunginviskaali viimein elokuussa puuttui. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus.H:15 Porin poliisijärjestys 1839 13§. Sakotettavaa oli myös se, että karjaa tavattiin vapaana juoksentelemassa kaupungissa muutoin kuin matkalla laitumelle tai sieltä pois (4§).

²⁸⁵ TMA Bb Kaupunginviskaalin juttuluettelot 25.8.1858.

²⁸⁶ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus H:15 Porin poliisijärjestys 10§.

²⁸⁷ Österberg 1988, 34–35, 63.

normistoa ei ollut. Tutkittavalla alueella sattuneista rikoksista taasen voi sanoa, että rajojen ulkopuolella näytti päteeneen sama laki kuin sisäpuolella. Tosin niiden selvittely saattoi todistajien puutteessa olla hankalampaa.

3. Köyhyys

3.1 Köyhyyden käsite ja seurakunta avun jakajana

Vuoden 1852 uuden köyhäinhoitoasetuksen myötä avunsaantiin oikeutettujen joukko kasvoi, mikä merkitsi seurakunnalle yhä suurempaa työskätkää köyhäinhoidon parissa. Asetuksen mukaan apua tuli saada heikkomielisten, työkyvyttömien sairaiden ja vanhusten, vähäiseen työhön pystyvien sairaiden ja vanhusten, tapaturman tai sairauden takia väliaikaisesti apua tarvitsevien, alle 16-vuotiaiden turvattomien lasten ja apuaan vastaan työtä tekevien.²⁸⁸ Porin maa- ja kaupunkiseurakuntien yhteisen köyhäinhoitohallituksen perustaminen vuonna 1855 oli niin ikään asetuksen velvoittama toimenpide. Köyhäinhoitoasetus oli joidenkin aikalaisten mielestä syynä köyhyyden lisääntymiseen, sillä sen nähtiin lisäävän laiskuutta. Tällaista kritiikkiä esittivät esimerkiksi sellaiset köyhäinhoidon yhteiskunnalliset keskustelijat ja kehittäjät kuin Agathon Meurman ja G.A. Helsingius.²⁸⁹

1850-luku ei kuitenkaan tuonut suuria muutoksia Porin köyhäinhoidon käytäntöihin: elatusjärjestelmä oli jo entuudestaan yleisin hoitomuoto. 1700-luvun lopulta asti vaihtelevasti käytössä ollut köyhäinhoitoverotusta systematisointiin ja synnytettiin uusia maksuluokittelua.²⁹⁰ Köyhäinhoidon järjestäminen olikin 1870-luvun kunnallisuudistukseen asti monenkirjavaa ja paikkakuntakohtaista.²⁹¹ Oikeanlainen moraalii, järjestys ja työ nähtiin yhteisön tasapainon takaajina ja köyhyyden karkotteina, joskin onnettomuuden aiheuttaman köyhyyden ymmärrettiin voivan ”laskeutua kenen tahansa ylle.”²⁹² Kirkollisen köyhäinavun, viljan ja rahan saaminen oli mitä ilmeisimmin sitä saavan näkökulmasta yksilöllistä nälän hetkellistä taltuttamista ja seurakunnan

²⁸⁸ Rosenberg 1863, 37–38.

²⁸⁹ Haatanen 1968, 35, 115. Kolmas aikalainen J.W.Rosenborg piti asetuksessa huonona erityisesti sitä, että niille, jotka tarvitsivat vain vähän apua ja silloin tällöin, apu maksettiin rahassa eikä ruokana. Apu meni hänen mukaansa tällöin hunningolle salakapakassa. Rosenberg 1863, 45–46. Asetusta oli ehdottomasti noudatettava vain kaupungeissa. Louhivuori 1915, 48.

²⁹⁰ Saarinen 1973, 617. Elättijärjestelmä oli Porissa suosittu siksi, että köyhäintalo oli jatkuvasti 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alkupuolella huonossa kunnossa tai muussa käytössä. Louhivuori 1915, 106, 112. Köyhäinhoitoon tuli tuloja myös kuolinpesien, sakkujen, huvitusten köyhäinosista sekä lahjoitusten, ristiäisten ja häiden yhteydessä vapaaehtoisista osuuksista. Rosenberg 1863, 38.

²⁹¹ Louhivuori 1915, 3–4. Köyhäinapu oli Louhivuoren mukaan silti koko seurakunnan seuraamisen ja yhteisen mielenkiinnon kohde.

²⁹² Jordansson 1998, 67.

näkökulmasta taas kollektiivista, mahdollisesti persoonatonta nälän ja köyhyyden ilmiön hoitamista, sosiaalisen kaaoksen ehkäisyä.

Kaupungin rajojen ulkopuolista köyhyyttä tutkittaessa on hyvä muistaa, että köyhäinavun tarve Porissa ei ylipäättäänkään 1850-luvulla kasvanut yhtäkkiä merkittävästi.²⁹³ Köyhäinapu ei ollut palon aiheuttamien menetysten korjausliikettä vaan seurakunnan normaali toimintamuoto 1850-luvulla. Käytäntöjen muuttuessa hitaasti 1800-luvun kuluessa, myös asenne köyhyyden syihin muuttui. Syitä alettiin etsiä yksilöstä itsestään. Kaisa Kauranen pitää 1830-luvun nälänhädän erityisyytenä 1860-luvun nälkävuosiin nähden sitä, että avunsaajalta ei edellytetty ”todellista avuntarvetta”. Apu oli vastikkeetonta eikä nälännäkemistä ja köyhyyttä pidetty massoja koskevana ilmiönä.²⁹⁴ Lisäksi sosiaalinen kuilu tilallisten ja tilattomien välillä ei ollut vielä 1800-luvun alussa jyrkkä. Vasta kun väestö kasvoi työn kysyntää ja reaaliensioita enemmän, se synnytti myös säädyn mukaisia erottautumisen muotoja, epätietoisuutta ja asennoitumisen muutosta.²⁹⁵ Teollistuminen ja kaupungistuminen, Suomessa lähinnä juuri maaseudun tilattoman väestön kasvu, synnytti jo varhaisessa vaiheessa jaottelun kunnollisiin ja kunnioittomiin köyhiin (”rätta fattiga eller lättingar”). Alaluokkaa, köyhälistöä, alettiin näin määritellä makrotasolta käsin ja sen käsitettiin uusiutuvan pääosin köyhimmän työläisväestön sisällä.²⁹⁶

Aikalaismääritelmät köyhyydestä eivät olleet yksiselitteisiä. Irtolaisuuslainsäädäntöä tutkineen K.J. Ståhlbergin määritelmä oli hyvin yleisluontoinen. Sen mukaan varattomuus oli sitä, että rahaa ei ollut riittävästi nykyisyyteen ja lähitulevaisuuteen.²⁹⁷ Samanlainen käsitys oli myös köyhyyttä tutkineella J.W. Rosenborgilla, jonka mukaan köyhyys oli ilman muuta ”*elatuskeinojen puutetta*” eli mahdottomuutta huolehtia asunnosta, elannosta ja vaatetuksesta. Toisaalta köyhyys voitiin käsittää niin, että se koski enemmän tai vähemmän kaikkia, mutta se määriteltiin vertailemalla elintasoeroja yksilöiden tai yksilöiden ja kansanluokkien välillä.²⁹⁸ Esimerkiksi välittömästi palon jälkeen saatettiin ajatella, että kaikki olivat enemmän tai vähemmän onnettomuuden kohtaamia

²⁹³ Turun ja Porin läänissä 1800-luvun puoliväli oli kuitenkin kaupungeja ympäröivän maaseudun tilattoman väestön kasvun jyrkintä aikaa aina vuoteen 1860 asti. Haatanen 1968, 60–63. Lisäksi Matti A. Mustosen mukaan vuoden 1852 asetus aiheutti Porissa kylläkin köyhien keskuudessa ryntäyksen kotipaikkaoikeuden saamiseksi eli päätymiseksi seurakunnan jäseneksi. Mustonen 1976, 92.

²⁹⁴ Kauranen 1995, 94. Weiss 2000, 123, 126–127. Nälkääjankohdista käytetty käsite ”kalliit ajat” viittaa kaupunki-ilmiöön: keskiajan Euroopassa nälänhätä merkitsi kaupunkilaisille korkeiden hintojen aikaa. . Ks. myös Nygård 1985, 45. Häkkinen & Peltola 2005, 40.

²⁹⁵ Haatanen 1968, 73–77. Myös kerjääminen, joka vanhastaan oli ollut hyväksyttävä sosiaaliturvan muoto, alettiin 1800-luvun mittaan liittää laiskuuteen. Myös laiskuus ja osaamattomuus alettiin liittää yhteen.

²⁹⁶ Häkkinen 1998, 317. Haatanen 1968, 58.

²⁹⁷ Ståhlberg 1893, 126

²⁹⁸ Rosenborg 1863, 5.

köyhiä. Vasta katastrofin jälkeinen sopeutuminen erotti rikkaat ja köyhät, toisin sanoen haavoittuvaiset ja haavoittumattomat, toisistaan.

Keskustelu pauperismista eli köyhäläisyydestä alkoi Suomessa 1830–40-luvuilla. Tuolloin perusvireenä oli Haatasten mukaan ilmiön kieltäminen: koska maassa ei ollut teollisuutta, ei ollut köyhäläisyyttäkään.²⁹⁹ Merkit pysyvistä ja laajoja ihmisjoukkoja koskevasta köyhyydestä olivat hänen mukaansa selkeästi nähtävissä jo ennen 1860-luvun nälkävuosia: ihailtiin väestön paikallaan pysymistä ja pelättiin paisuvan köyhän väen liikkumista.³⁰⁰ Pauperismin käsitteeseen sisältyy toivoton, haluton, alistunut tai passiivinen asenne tilanteen muuttumisen suhteen. Sen voi myös nähdä kastimerkin tapaan määrittävän yksilön koko elämää sosiaalisesti jäykässä yhteiskunnassa.³⁰¹ Täysin vastakkaisesti aikalaisajattelija Rosenborg näki pauperismin kylläkin syvään juurtuneena ja avusta riippuvaisena ”*wiheliäisyyden tilana*”, mutta liitti siihen nimenomaan sen uuden ”*hengellisen ja siveellisen puolen*” että ”*köyhistö*” tiedosti tilansa ja pyrki siitä eroon.³⁰²

Entä miten sitten kaupungin rajojen ulkopuolinen asuminen, johon liitettiin sekä köyhyys että vuoden 1852 palo, näyttäytyi köyhäinavun lähteissä? Oliko kyse köyhälistömassasta? Alkuperäisenä tarkoituksena oli tutkia, esiintyvätkö nimeltä tunnetut kaupungin rajojen ulkopuolella asuneet pöytäkirjoissa köyhäinavun saajina, elätteinä tai elättien ottajina. Sen selvittämiseksi, ketkä avunsaajista olivat kaava-alueella ja ketkä sen ulkopuolella, tuli ennakolta tietää etsimiensä henkilöiden nimiä, sillä avunsaajan kohdalla mainittiin vain harvoin, missä päin kaupunkia hän asui. Tärkeätä, on että jossain tapauksissa se kuitenkin mainittiin, nimittäin vuosina 1860, 1864 ja 1865.³⁰³ Miksi juuri näinä vuosina merkittiin ylös henkilöiden asuinpaikkoja, saattaa olla sattumanvaraista, mutta sillä saattaa olla syy-yhteytensä myös siihen, että keskustelu kaupungin ulkopuolisesta alueesta ja uuden VI kaupunginosan valmistelu oli käynnissä. Joka tapauksessa

²⁹⁹ Haatanen 1968, 54.

³⁰⁰ Haatasten tutkimuksessa juuri Suomen maaseutujen runsaslukuinen tilattoman väestön joukko nähdään Länsi-Euroopan teollistuneiden maiden kotoiseksi vastineeksi köyhäläisyyden eli pauperismin ilmentymälle, mikä onkin perusteltua, kun kaupungeissa eli vain pieni osa väestöstä. Haatanen mainitsee vuosien 1815–1875 800 000 hengen väestönkasvusta 700 000:n menevän maaseudun hyväksi. Haatanen on periodisoinut suomalaisen köyhäläisyyden vuosikymmenet 1830–1890-lukujen väliseen aikaan siten, että merkkipaaluja olivat maakaupan osittainen vapautuminen 1859, ammattikuntalaitoksen lakkauttaminen 1868, elinkeinovapauden laajennukset 1868 ja 1879, irtolaisuuden perusteeksi enää pelkän pahantapaisuuden määritellyt joutolaisasetus 1865 ja laillisen suojelun lopullinen purkaminen vuonna 1883. Muutokset näkyivät maaseudulla vasta 1890-luvulta alkaen. Haatanen 1968, 2, 22, 27, 54, 115.

³⁰¹ Haatanen 1968, 3-4.

³⁰² Rosenborg 1863, 6, 10. Köyhyyden käsittämällä syväänjuurtuneena ja monimutkaisena ilmiönä on syytä huomauttaa olevan selvästi sukua tässä työssä käytetylle haavoittuvaisuuden käsitteelle.

³⁰³ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 23. – 25.10.1860. Muina vuosina avunsaajien asuinpaikan selville saaminen kävisi tietysti päinsä etsimällä kaikkia avunsaajia esimerkiksi henkikirjoista ja siten kartoittamalla, miten köyhyys jakaantui eri kaupunginosiin, mutta näin massiiviseen työhön en tässä ole ryhtynyt.

noina vuosina haluttiin jostain syystä kartoittaa myös rajojen ulkopuolella olevia köyhiä. Noina vuosina kirjatut asuintiedot eivät varmuudella merkitse muuta kuin kyseisen vuoden olinpaikkaa; ne eivät kerro, olivatko kyseiset henkilöt muuttaneet rajojen ulkopuolelle jo palon jälkeen 1850-luvun puolella. Joka tapauksessa osa heistä sai köyhäinapua jo silloin. Vaikka tietoa kaupungin rajojen ulkopuolisesta tilanteesta ei voikaan köyhäinhuoltoaineistolla seurata vuosi vuodelta, oli alueen tiedostaminen toiminnan kohteeksi köyhäinhuoltohallituksen jäsenten parissa jotenkin selkeämpää kuin maallisen kaupungin johdon lähteissä. Esimerkiksi tammikuussa vuonna 1862 todettiin ykskantaan, että johtokunnan jäsenistä Grönblom, Fager ja Löfblom ”*tutkivat maakuopat*” helmikuun neljänteen päivään mennessä ja merkitsevät ylös, ketkä harjoittavat kerjäämistä.³⁰⁴ Tällöin myös lehtipolemiikki oli käynnissä. Samassa kokouksessa tilapäisapua saaneista kolmesta henkilöstä työmies Michel Gröndahlin lesken mainittiin asuvan maakuopassa.³⁰⁵

Köyhäinapu oli tilapäisavun saamista suoraa anomista tai suositusta vastaan, elätteelle antamista tai suurempaa kertamaksua vuosikatselmuksissa (”*mönstringen*”).³⁰⁶ Koko yhteisön koonneessa tilaisuudessa voitiin myös erottaa ulkopaikkakuntalaiset oman paikkakunnan köyhistä. Paikalla oli usein myös köyhän edustaja eli se, jonka luona hän asui.³⁰⁷ Rajojen ulkopuolella asuneiden köyhien avustaminen asetui – sikäli kun sitä harjoitettiin – samaan viiteryhmään varsinaisen kaupunkialueen köyhien kanssa: ropojaan hakemaan saapui vuosittain leskiä, vaimoja, merimiehiä, työmiehiä, käsityöläisiä, kisällejä, itsellisiä, paimenia, tullivahtimestareita, rummunlyöjiä, usein entisinä ammatinharjoittajina, vanhoina tai sairaina. Heistä merkittävin joukko niin kaikista köyhäinavun saajista kuin rajojen ulkopuolelle merkityistä avustuksensa noutaneista olivat lesket.³⁰⁸

Vaikka puuttuvien asuinpaikkatietojen vuoksi on mahdollista, että köyhäinavun saajista useampi asui rajojen ulkopuolella kuin tässä on saatu selville, ainakin entuudestaan maistraatin lähteistä tunnetut ulkokaupunkilaisnimet ovat vähemmistössä muiden apua saaneiden seassa. Edellä olen pohdiskellut eri näkökulmista kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden kaupunkilaisuutta.

³⁰⁴ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 28.1.1862

³⁰⁵ sama. Hän sai avustusta saman summan kuin kaksi muuta samalla kertaa hakenutta eli 1 rupla 50 kopeekkaa Kahden muun hakijan asuinpaikkaa ei erikseen mainittu.

³⁰⁶ Tilapäisten pikkusummien anomisessa näytti olleen se käytäntö, että avuntarvitsija anoi apua alueensa tarkastusmieheltä eli ruotumestarilta, joka toi anomuksen köyhäinhuoltohallituksen tietoon ja sen päätettäväksi. On myös ilmeistä, että köyhiä ilmaantui paikalle pyytämään suoraan avustusta, kun köyhäinhuoltohallituksen tai kirkonkokouksen tiedettiin olevan koolla. Köyhälle ihmiselle ei otaksuttavasti heti köyhäinhuoltohallituksen perustamisen myötä selvinnyt, miten työnjako avustusten jaossa meni.

³⁰⁷ Louhivuori 1915, 67.

³⁰⁸ Leskiä esiintyi avunsaajina miltei kaikista muista säätyryhmistä aivan ylimpiä porvaris- ja virkamiessäätyjä lukuun ottamatta. Pöytäkirjojen avulla olisi mahdollista luoda katsaus siihen, miten kaupungin väestörakenteen yllättävän tasapuolisesti kattava järjestelmä köyhäinapu, viimeinen ja leimaava keino, leskien kohdalla oikeastaan oli. Köyhäinavunsaajan status kirkonkirjoissakin oli ”*kyrkofattig*” tai ”*fattighjon*.”

Epäilemättä myös mahdollisuus hakeutua köyhäinavun pariin eli yhteisön huolehdinnan alaisuuteen kuului kaupunkilaisuuden tunnusmerkkeihin. Toisaalta lähteiden perusteella ei voi saada vihiä siitä, sulkiko kaava-alueen ulkopuolella asuminen joissain tapauksissa mahdollisuuden avunsaantiin. Jos köyhiä ruokakuntia kaupungin rajojen ulkopuolella todella asui ”sadoittain”, vain pieni osa heistä näytti turvautuneen julkiseen köyhäinapuun. Toisaalta niiden kohdalla, jotka apua hakivat ja saivat, avunsaantia voidaan pitää yhteisöön kuulumisen merkinä, sillä köyhien auttamisen perinteinen kriteeri sekä kriisi- että normaaliaikoina aikoina oli ”omien köyhien” auttaminen ja ulkopuolisten poissulkeminen.³⁰⁹

3.2 Maistraatin lähteistä tunnetut asukkaat köyhäinavun saajina

Myös elokuussa 1860 hädetyt hakivat köyhäinapua. Varsinaisten vuosittaisten avustusten saajia heistä ei kuitenkaan ollut kuin kolme: ikääntyvä työmies Gustaf Grönroos perheineen, entisen palovahdin leski Serafia Rosenqvist miehensä kuoltua 1860-luvulla ja työmies Tobias Trändén vuonna 1864. Heidän ulkopuolellaan pienehköistä puuvarkausjutuista hautausmaan lähellä kiinni jäänyt ja tätä kautta maistraatin lähteistä tunnettu iäkäs työmies Gustaf Hurtig sekä myöhemmin hänen leskensä Justina olivat köyhäinavun vakituisia avustettavia. Gustaf Grönroos oli lisäksi ainoa, joka oli elätteellä: hänen lapsensa ja vaimonsa olivat olleet eläteinä vuosina 1850 ja 1851 ja hän itse vanhuuden päivillään tyttärellään työmiehen vaimo Tallgrenilla Malmirihillä vuosina 1864–1865.³¹⁰ Muille yhteisöapuun turvautuminen oli tilapäinen ja kertaluontoinen selviytymisstrategia ja saadut avustukset verrattain pieniä. Maistraatin aineistossa kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiksi ilmenneiden esiintyminen 100–300-päisen avustettavien joukossa ei siis ollut erityisen silmiin pistävää.³¹¹ Haatanen on kuitenkin huomauttanut, että siinä missä irtolaisten lukumäärän kehitys saattaa antaa liian väljän käsityksen 1800-luvun köyhäläisyydestä, vaivaihoidon piirissä olleiden määrä antaa siitä ahtaimman mahdollisen käsityksen.³¹² Oman näkemykseni mukaan köyhäinhoidon

³⁰⁹ Weiss 2000, 116. Omien köyhien auttaminen eli niin sanottu kotipaikkaoikeus oli köyhäinavun antamisen perusta kunnallisuudistukseen asti. Vuonna 1788 annettu kuninkaallinen julistus määritteli, ettei kukaan itsellinen eikä vanha ja vähemmän työkykyinen palkollinen saanut muuttaa seurakuntaan, ennen kuin siitä on yleiselle kirkkokokoukselle ilmoitettu ja seurakunta on siihen suostunut. Louhivuori 1915, 30–31.

³¹⁰ Porin seurakuntayhtymä II Ca 9. Kirkkokokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 30.7.1843–24.10.1852. Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 9.-11.10.1865.

³¹¹ Luvulla tarkoitetaan suuntaa antavaa määrää vuosiavun saajien ja tilapäisavunsaajien lukumäärässä. Esim. Saarinen 1973, 619. Porin seurakuntayhtymä II Ca 10 Kirkkokokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858, Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866.

³¹² Haatanen 1968, 69–70. Samoilla linjoilla oli myös 1800-luvun puolivälissä J.W. Rosenberg (”*Jos köyhiksi luettaisiin vain holhotut, olisi Suomi onnellisin Euroopan maista lähinnä Wenäjää, jossa vain joka sa’dannes asukas luetaan köyhäksi.*”) Rosenberg 1863, 10–11. Esimerkiksi juuri köyhäinohitomaksuista vapautumiseen riitti yleinen todettu varattomuus, ei siis tarvinnut itse olla köyhäinhoidon kohde. Louhivuori 1915, 47.

kautta käsitelty köyhyys, jos ei suorastaan köyhäläisyys, oli kuitenkin köyhyyden todellisuutta. Se oli aikalaisille näkyvää ja selkeästi hahmotettavaa.

Avustusmerkinnöistä saadaan tietää, että köyhäinhoito tuli vastaan, kun hädettyihin kuulunut merimies Anders Johan Grönvall vaimoineen sairastui ja puoliset joutuivat lasarettiin vuonna 1855. Myös August Silfver joutui samana vuonna turvautumaan yhden kerran samana vuonna yhden ruplan tukeen ollessaan entinen palovahti ennen kuin hänet otettiin kaupungin ajuriksi. Tilapäisapuun turvautuminen olikin tavallista suojelusmiesten epäsäännöllisten työjaksojen välissä. Näiden henkilöiden avunsaanti koko tarkastelujaksolla on poimittu alla olevaan taulukkoon.

TAULUKKO 2. Kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden saama köyhäinapu 1852–1864. Sama henkilö voi esiintyä taulukossa useita kertoja, sillä se on koottu avustuskertojen perusteella. Vuonna 1860 hädetyt lihavoitu.

Henkilö	Päivämäärä	Avustussumma tai muuta huomioitavaa
Työmies Gustaf Grönroos, vaimo ja tytär	27.3.1855	tilapäisapua 4 ruplaa
Entinen palovahti Jacob Wiklund (neljä lasta)	6.5.1855	tilapäisapua 1 rupla 50 kopeekkaa
Työmies Gustaf Grönroos (sairas)³¹³	6.5.1855	tilapäisapua 3 ruplaa
Merimies Anders Johan Grönvallin ja vaimo Agathan lapsi	29.5.1855	Lapselle yksi rupla, vanhemmat kaupungin lasarettiin
Työmies Carl Gustaf Grönholm	29.5.1855	tilapäisapua 1 rupla
Entisen palovahdin vaimo Serafia Rosenqvist (kaksi lasta)	29.5.1855	tilapäisapua 1 rupla 50 kopeekkaa
Entinen palovahti August Silfver	11.12.1855	sairas, tilapäisapua ”tämän kerran” 1 rupla
Entinen työmies Gustav Hurtig	15.4.1856	50 kopeekkaa
Entinen palovahti Gustaf Rosenqvist	15.4.1856	50 kopeekkaa
Entinen työmies Gustav Hurtig (S. 1791)	30.9.1856	2 ruplaa
Entinen työmies Gustaf Grönroos (s.1800, sairastunut)	30.9.1856	1 tynnyri, 10 kappaa ruista ja 2 ruplaa
Entisen palovahdin Gustaf Rosenqvistin kolme lasta	13.1.1857	3 ruplaa (kuppatauti)
Entinen työmies Gustav Hurtig	29.–30.9. ja 1.10.1857	2 ruplaa
Entinen työmies Gustaf Grönroos	29.–30.9. ja 1.10.1857	1 tynnyri 15 kappaa ruista ja 2 ruplaa
Entinen työmies Gustaf Grönroos	18.–19.10.1858	1 tynnyri 15 kappaa ruista ja 2 ruplaa
Entinen työmies Gustav Hurtig	18.–19.10.1858	2 ruplaa
Entinen työmies Gustaf	25.–27.10.1859	1 tynnyri 15 kappaa ruista ja 2

³¹³ Toistuvia sairauten perustuvia tilapäisavustuksia esim. 24.7.1855.

Grönroos		ruplaa
Carolina Lundholmin 9-vuotias tytär Josefina Carolina	25.–27.10.1859	6 ruplaa, tätinsä luona
Entinen työmies Gustav Hurtig	25.–27.10.1859	3 ruplaa
Entinen työmies Gustaf Grönroos	23.–25.10.1860	1 tynnyri 15 kappaa ruista ja 2 ruplaa
Carolina Lundholmin 10-vuotias tytär Josefina Carolina	23.–25.10.1860	6 ruplaa, tätinsä luona
Entinen työmies Gustav Hurtig	23.–25.10.1860	6 ruplaa + 2 ruplaa tilapäisapua
Entinen merimies Carl Gustaf Grönholm (s. 1804)	9.-11. ja 15.10.1861	avustussummaa ei merkitty
Entinen työmies Gustaf Grönroos	9.-11. ja 15.10.1861	1 tynnyri 15 kappaa ruista ja 2 ruplaa
Entinen työmies Gustav Hurtig (tässä s. 1795) ja vaimo Justina (s.1795) (Gustav Hurtig kuoli vuoden 1862 aikana)	9.-11. ja 15.10.1861	18 ruplaa
Carolina Lundholmin 11-vuotias tytär Josefina Carolina	9.-11. ja 15.10.1861	Tätinsä Maria Elisabeth Lundholmin luona 6 ruplaa
Entisen palovahdin leski Serafia Rosenqvist (s. 1821) ja kaksi lasta	9.-11. ja 15.10.1861	1 tynnyri ruista
Entisen työmiehen leski Justina Hurtig	4.3.1862	tilapäisapua 1 rupla 50 kopeekkaa
Entisen palovahdin leski Serafia Rosenqvist	4.3.1862	tilapäisapua 1 rupla
Entinen merimies Carl Gustaf Grönholm	Lokakuu 1862 (ei tarkempaa merkintää)	Avustussumma puuttuu
Entinen työmies Gustaf Grönroos	Lokakuu 1862 (ei tarkempaa merkintää)	14 ruplaa
Entisen työmiehen leski Justina Hurtig	Lokakuu 1862 (ei tarkempaa merkintää)	10 ruplaa
Entisen palovahdin leski Eva Lena Loven (s.1801)	Lokakuu 1862 (ei tarkempaa merkintää)	5 ruplaa
Carolina Lundholmin 12-vuotias tytär Josefina Carolina	Lokakuu 1862 (ei tarkempaa merkintää)	Avustussummaa ja elättipaikkaa ei merkitty
Entinen työmies Gustaf Grönroos	1.-3.12. ja 14.12. ja 22.12.1862 sekä 5.1.1864 ja 2.2.1864 listatut	56 markkaa
Entisen työmiehen leski Justina Hurtig	1.-3.12. ja 14.12. ja 22.12.1862 sekä 5.1.1864 ja 2.2.1864 listatut	48 markkaa
Entisen palovahdin leski Eva Lena Loven (s.1801)	1.-3.12. ja 14.12. ja 22.12.1862 sekä 5.1.1864 ja 2.2.1864 listatut	32 markkaa
Entisen palovahdin leski Serafia Rosenqvist	1.-3.12. ja 14.12. ja 22.12.1862 sekä 5.1.1864 ja 2.2.1864 listatut	48 markkaa + tilapäisapu 4 mk
Työmies Tobias Tränden	1.3.1864	vuosiapua 6 mk ja tilapäisapua 4 mk

Entisen palovahdin leski Serafia Rosenqvist	1.3.1864	tilapäisapua 2 mk
--	----------	-------------------

Lähde: Porin seurakuntayhtymä II Ca 10 Kirkkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858, Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1856–1866.

3.3 Köyhäinhuoltoluettelot paljastavat uusia kaupungin rajojen ulkopuolella asuneita

Vuosina 1860, 1864 ja 1865 avunsaajan nimen perään oli merkitty hänen asuinpaikkansa. Köyhäinavun saajia oli noina vuosina 192 (1860), 245 (1864) ja 243 (1865) henkilöä. Vain pieni osa suuresta joukosta asui kaupungin rajojen ulkopuolella, suurin osa kaupungin sisällä tai heidän asuinpaikkaansa ei merkitty. Vuonna 1860 heitä oli merkitty vähemmän vuosiin 1864 ja 1865 verrattuna: vuonna 1860 kaupungin rajojen ulkopuolelle oli merkitty vain kahdeksan 192:sta, vuonna 1864 27 henkilöä 245:stä ja vuonna 1865 20 henkilöä 243:sta. Sen lisäksi, että köyhyyden esiintyminen alueella alkoi näyttää ongelmalta vasta tässä vaiheessa, kun uusi työväenkaupunginosa alkoi olla todellisuutta, alueelle saattoi muuttaa uusia köyhiä vasta tässä vaiheessa.

Mainittuina kolmena vuotena köyhäinapua saaneiden joukossa oli yhteensä 36 kaupungin rajojen ulkopuolisille alueille merkittyä.³¹⁴ Varsinaisesti miltään köyhälistökasaumalta alue ei siis näyttänyt. Yleisesti ottaen pöytäkirjoista tehtyihin päätelmiin tulee kuitenkin suhtautua varauksella. Esimerkiksi Helsingissä 1800-luvun puolivälissä vakituisista köyhäinhuollon avustettavista jopa 2/3 asui laitakaupungilla.³¹⁵ Ongelmaksi jää vielä se, miten suhtautua niihin, joiden asuinpaikaksi ei ollut merkitty mitään. Oliko sattumaa, että toisten rajojen ulkopuolella asuminen päättyi kirjatuksi ja toisten ei?³¹⁶ Toisaalta voi olettaa, että asuinpaikka merkittiin, jos se oli tiedossa ja jos se koettiin avunsaannin kannalta merkittäväksi. Voikin olettaa, että esimerkiksi vuoden 1860 kahdeksan avunsaajaa eivät edusta koko rajojen takaista köyhäinavun saajien joukkoa, vaan asuinpaikkatietoihin on jäänyt aukkoja. Ehkä kaikkien asuinpaikkaa ei edes saatu selville.

³¹⁴ Luvulla tarkoitetaan apua saaneita yksin asuneita tai ruokakuntia, joten avustettujen ruokakuntien määrästä riippuen tämä lukumäärä merkitsee isompaa väkimäärää.

³¹⁵ Waris 1973, 23.

³¹⁶ Niiden joukossa, joiden asuinpaikkaa ei ollut merkitty saattoi tosin hyvinkin olla myös rajojen ulkopuolella asuneita, koska myös vuosien 1864 ja 1865 listoissa muutamia samoja henkilöitä oli alueelle toisena vuonna merkitty ja toisena vuotena asuinpaikkaa ei merkitty. Esimerkiksi jo aiemmin mainittu työmies Michel Gröndahlin leski Anna Stina (s.1815) ja hänen yksi lapsensa saivat sekä tammikuussa että lokakuussa 1862 (s.1815) kerta-avustusta ja näissä yhteyksissä Annasta mainittiin: ”Asuu maakuopassa.” Hän oli myös vakituinen vuosiavun saaja vuosina 1862 ja 1864, mutta näissä yhteyksissä hänen asuinpaikastaan ei todettu mitään. Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 28.1.1862.

Avustettavia asui rajojen ulkopuolella myös siksi, koska he olivat siellä asuvan luona elättinä tai majailivat muuten samassa ruokakunnassa.³¹⁷

Kaupungin ulkopuolella asuneet avustetut olivat suurimmaksi osaksi vanhoja naisia ja miehiä sekä leskiä lapsineen.³¹⁸ Loput olivat statukseltaan lähinnä työmiesten, palovahtien ja merimiesten perheenjäseniä ja entisiä käsityöläisiä. Peräti 23 näistä 36 avunsaajasta oli yli 50-vuotiaita eli ennen vuotta 1810 syntyneitä, jokusten perässä oli merkintä mahdollisesta sairaudesta. Kun lapsia, joiksi tässä on laskettu vuoden 1845 jälkeen syntyneet, oli avunsaajissa neljä, jäivät lopuiksi avunsaajiksi käytännössä ”keski-ikäiset” lesket ja vaimot lapsineen. Porissa köyhäinapuna jaetut ruistynnyrimäärät olivat hyvin kohtuullisia, jos niitä vertaa esimerkiksi Kajaanin kihlakunnassa katovuosien 1832–1833 aikana jaettuun viljamääriin. Kajaanissa 20 000 asukasta kohti viljaa oli varattu 5400 tynnyriä eli 0,27 tynnyriä henkilöä kohti.³¹⁹ Porissa köyhä, joka sai vuosiapunsa rukiina, sai aina vähintään tynnyrillisen.³²⁰

Köyhäinhoitohallituksen kirjuri merkitsi rajojen ulkopuolisia asuinpaikkoja melko värikkäästi. Joidenkin kohdalla oli mainittu yksinkertaisesti ”asuu kuopassa”, ”maakuopassa” tai ”riihillä.” Ylöskirjattuja asuinalueita olivat Tiiliruukit (Höckertin tiiliruukki ja muut), Hirsipuumäki, armeijan vanhan harjoituskentän läheinen alue ja ”nummenkuopat” (planen), Malmiriihet, Väliiriihet, Hakariihet, hautausmaan vieressä tai lähellä (myös ”Haapalan luona/vieressä hautausmaan lähellä”), ”Lindgrenin mylly”, ”Hampuksen mylly” ja Kissämäki-peltoalue. Vaikka tiedot olivat pelkistettyjä nimiluetteloita, niissä oli toisinaan yksittäisiä kiinnostavia seikkoja. Esimerkiksi vuonna 1861, kun työmiehen leski Eva Nordling (vuonna 1864 ”riihillä”) sai apua vain kaksi ruplaa, hänen nimensä perässä oli suomeksi sitaatti: ”Mitä minä niin vähällä teen?” Hän ei siis ollut tullut kaikkien seurakuntalaisten eteen vain katsoakseen nöyränä, mitä annettaman piti, vaan yritti myös vaikuttaa saamaansa summaan. Vuoden 1852 köyhäinhoitoasetus paransi autettavan asemaa

³¹⁷ Kun nämä 14 köyhäinapua saaneen majoittanutta tahoa lisätään tässä yhteydessä ilmi tullee rajojen ulkopuolella asuneisiin (36), heitä oli yhteensä 50. Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 28.1.1862.

³¹⁸ Sivuhuomautuksena sanottakoon, että liitteestä 7. voi myös panna merkille, miten moni avunsaajista kuoli nälkävuosien 1866–1868 aikana. Toisaalta kyse saattoi olla ”luonnollisesta” vanhuuteen kuolemisen. Useimmiten henkilöiden kuolinsyynä kuitenkin oli jokin tauti, joiden leviämistä ja purevuutta katastrofijankkohta varmasti edesauttoi. Henkilöiden kuolinsyyt kuolintietojen yhteydessä Hiski-tietokannassa.

³¹⁹ Kauranen 1995, 89 viljätaulukko.

³²⁰ Perheellisten kohdalla määrä oli enemmänkin. Porin seurakuntayhtymä II Ca10 Kirkkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858 ja Porin seurakuntayhtymä II Cj I Vaivahoitojohtokunnan pöytäkirjat 1856–1866.

sikäli, että hänelle tuli nyt valitusoikeus: tultuaan mielestään kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti avunsaannissa hän saattoi valittaa siitä kuvernöörille tai senaatin talousosastolle.³²¹

Vuonna 1864 haluttiin kartoittaa köyhien lasten sisä- ja ulkolukutaitoa. Kun tiiliruukeilla työmiehen vaimo Maria Bärlundin luona asuneen 12-vuotiaan merimiehen tyttären Maria Emilia Sandelinin todettiin olleen sekä ulkoluku- että tavauskyvytön, hänen kohdalleen merkittiin ”*pidettävä rouva Björkströmin tavauskoulussa.*” Ne muutamat muut lapset, joiden lukutaitoa seurattiin, osasivat katekismuksensa. Vuonna 1865 yksittäinen merkintä kertoi, että maakuopassa ”*Haapalan vieressä*” asuneen suolamittaajan leski Anna Lovisa Martinin keskimäinen lapsi, 7-vuotias Josefina kävi tyttökoulua. Yksityinen hyväntekeväisyys oli siis vastannut näiden lasten opetuksesta. Josefinan käymä koulu oli mitä ilmeisimmin jo vuonna 1849 perustetun rouvasväenyhdistyksen ylläpitämä köyhäinkoulu 15 tytölle.³²² Myös kirkonkokous oli käsitellyt jo vuonna 1853 ”*kaupungin työtätekevään luokkaan kuuluvien*” pyyntöä erityisestä köyhäinkoulusta, jossa lapsille opetettaisiin tavausta ja sisälukutaitoa sekä kristinoppia ja kirjoitusta. Kirkonkokous totesi koulurakennuksen tarpeellisuuden, sillä köyhät vanhemmat eivät voineet itse opettaa lapsiaan ”*osamaattomuuden ja lisääntyneen sivistymättömyyden vuoksi.*” Julkisen kouluhankkeen edistäminen ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa edennyt koulurakennuksen hankinnan ja opetusmetodien kaivatessa lisäkäsittelyä.³²³

Merimiehet, heidän leskensä tai lapsensa saivat muutamassa tapauksessa apua myös merimieshuoneelta. Vuonna 1865 iäkäs rummunlyöjän leski Serafia Grandell sai ainoana avustettavana 16 markan vuosiapunsa lisäksi 4 markan lisäävun hyväntekeväisyyden kautta, ”*Moliisin rahastosta.*”³²⁴ Julkisen köyhäinhoidon täydennykseksi kaupungin kauppiaat ja käsityöläiset olivat perustaneet omia ryhmiensä jäsenten varattomuuden, leskeyden ja orpouden kohtaamisen varalle tukikassoja 1840- ja 1850-luvulla, kun taas vastaavaa toimintaa alempien sosiaalikerrosten parissa harjoitti lähinnä merimieshuone.³²⁵ 1860-luvun puolella

³²¹ Louhivuori 1915, 37. Rosenborg kuitenkin huomautti jo valitusoikeuden myötä 1850-luvulla, että paikallisia köyhäinhoitohallituksia olisi pitänyt valvoa jotenkin keskitetysti, sillä köyhät tunsivat vain harvoin lain sisällön ja osasivat valittaa. Rosenborg kannatti muutoinkin köyhäinavun siirtämistä kirkolta maallisen hallinnon piiriin siten että papistolle hän varasi köyhien valistamistehtävän. Rosenborg 1863, 52–54.

³²² Saarinen 1972, 737.

³²³ Porin seurakuntayhtymä II Ca10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858.

Kirkonkokous 5.3.1853. Todettiin palon lykänneen suunnitelmia myös tyttökoulusta. Louhivuori 1915, 125.

Kaupungissa oli kuitenkin annettu köyhille lapsille opetusta jo 1830–1840-luvuilla, vuodesta 1844 sunnuntaikouluna ja vuodesta 1854 vuoro-opetuskouluna. Kenties palo oli aiheuttanut keskeytyksen näiden ylläpitämiseen.

³²⁴ Moliisit olivat ainakin 1600-luvulta Porissa vaikuttanut porvarissuku. Kaikki tiedot Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. Tiedot koottu liitteen 7. taulukkoihin.

³²⁵ Saarinen 1973, 621.

köyhäinhuoltojohtokunta toimi Porin rouvasväenyhdistyksen kanssa yhteistyössä.³²⁶ Esimerkiksi maaliskuussa 1865 yhdistykselle varattiin yhdistyksen puheenjohtaja rouva Maria Grönfeldtin pyynnöstä köyhäinkassasta 120 markkaa hyväntekeväisyystyöhön.³²⁷ Rouvasväenyhdistys myös antoi ruotumestarien ohella suosituksia avun saajiksi.³²⁸ Yhdistyksen toimintatapoihin kuuluivat kotikäynnit köyhien luona, ja jäsenet kävivät myös ”kuopilla.”³²⁹ Helsingissäkin rouvasväenyhdistyksen naiset kävivät kotikäynneillä kaupungin rajojen ulkopuolella, mitä köyhäinhoidon viranomaiset eivät tehneet.³³⁰

Porin kaupungin sanomia ja Björneborgs Tidning julkaisivat loppusyksyllä 1860 esittelyn Porin rouvasväenyhdistyksen toimista. Jäsenet etsivät käsiinsä kotikaupungin maan alle kätkeytyntä köyhäläisyyttä myös kaupungin rajojen ulkopuolelta, sillä siihen näytti olevan aihetta: *”Mitä muutakaan voi odottaa sellaisista matalista, kosteista ja epäterveellisistä maakoloista, joissa sitä paitsi synnillä ja siveettömyydellä on varmimmat tyssijansa [...]?”*³³¹ kirjoittaja kyseli. Mielenkiintoinen kirjoitus ilmentää hyvin yhdenlaista aikalaiskäsitystä: se piti kuoppia ilmeisen likaisina, epäterveellisinä ja siveettömyydelle sekä rikollisuudelle altistavina. Nämä kurjuudet eivät silti johtuneet itse ihmisistä, vaan hätä ja pahuus kasvoivat, kun olosuhteet vaikuttivat heihin. Köyhyys oli siis epätoivottua siksi, että se aiheutti pahoja ominaisuuksia. Toisaalta kyseinen asumismuoto näyttäytyi epäesteettisenä.³³² Pelastusarmeijan slummisisarten kotikäyntikuvauksissa 1900-luvun alussa taistelu naturalistiseksi kuvattua kurjuutta, likaa, syöpäläisiä ja resuisuutta vastaan oli toistuva teema.³³³ Rouvasväenyhdistyksen puolesta kirjoittanut henkilö esitti ajatuksen köyhyyden kierteestä argumentoidessaan, etteivät sairaat ihmiset kyenneet hakemaan työtä, vaan odottelemaan vain käteisellä maksettavia satunnaisia avustuksia. Harkitsemattomasti jaettuna kerta-avustukset taas *”kannustivat joutilaisuutta ja välinpitämättömyyttä vakiintumaan monien niiden*

³²⁶ Ruuthin mukaan rouvasväki oli organisoitunut ainakin pientä tyttökoulua ylläpitäväksi yhdistykseksi jo 1849. Ruuth 1897, 419.

³²⁷ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhuotohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 7.3.1865.

³²⁸ Esim. Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhuotohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 7.3.1865. Työmiehen rouva Fredrika Wilhelmina Ståhle ja tämän kolme lasta suositeltiin tilapäisavun saajaksi.

³²⁹ *”Rouwa-seura on kuulunut löytäneen paljo surkeutta köyhäin asunnoista sekä kuopista että kaupungista.”*

Porin kaupungin sanomia 1.12.1860.

³³⁰ Ramsay 1990, 322, 328. Kohdatessaan erityisesti prostituoituja, mutta myös muita naisia ja lapsia rouvasväen naiset eivät aina olleet tervetulleita heidän koteihinsa. Naishyväntekeväisyyden suhteen kuultiinkin äänenpainoja, joiden mukaan prostituoitujen auttaminen ei ollut naisten asia. Uno Cygnaeuksen mukaan tehokkainta apua tarjosi esimerkiksi koulutus.

³³¹ Björneborgs Tidning 30.11.1860. *”(W)had kan man wäl annat wänta af slika låga, fuktiga och osunda jordhål, der dessutom lasten och osedligheten torde hafwa sitt säkraste tillhåll[...]?”* Suomennos tekijän.

³³² Helsingissä rakennustoiminta oli Krimin sodan jäljiltä aina 1860-luvun alkuun asti miltei kokonaan pysähdyksissä ja tuona aikana tonttien ja vuokrahintojen nousu oli huimaa. Samalla asemakaavan ulkopuolelle rakenteleminen yleistyi. Waris 1950, 172–175.

³³³ Markkola 2002, 133

joukossa, joihin yhdistyksen hyväntekeväisyys kohdistuu.³³⁴ Joutilaisuus ja välinpitämättömyys esiintyivät protestanttiseen ahkeruuden eetoksen vastaisina paheina, joiden uhrit olivat ilmeisen passiivisia ja kyvyttömiä itse vaikuttamaan terveyteensä saati ahkeruuteensa.

Alueeseen liittyvässä mielipidekirjoittelussa, jota käsittelen tuonnempana tarkemmin, Helsingistä kirjoittanut nimimerkkien Toiwo ja Caphis taakse kätkeytynyt Tilastollisen toimiston johtajana, valtiopäivämiehenä ja senaattorina toiminut fennomaani Karl Emil Ferdinand Ignatius kehotti juuri porilaisia naisia ottamaan mallia helsinkiläisistä sisaristaan ja auttamaan kuopissa asuvia.³³⁵ Ignatius rohkaisi naisia, joilla oli hänen mukaansa luontainen kyky säälin ja hellyyden tunteeseen, näkemään toiminnan omaa emansipoitumistaan ohjaavana ja vannotti Jumalan antavan voimaa työlle, mikäli naiset tunsivat itsensä heikoiksi.³³⁶ Hänen kirjoituksensa olivat osa hänen lehdessä ilmestynyttä pakinatyyppistä sarjaansa ”kirjeitä Helsingistä serkku Minalle ja Mirandalle.”³³⁷

Helsingin rouvasväenyhdistys oli vuoden 1860 paikkeilla kaupungin suurin filantrooppinen järjestö ja sen johdossa oli 15 kaupungin eliittiin kuuluvaa rouvaa sekä jäseninä keskiluokan naisia.³³⁸ Ignatiuksen porilaiset vastakirjoittajat nimimerkit N. ja T.T. kokivat naisten mukaan lietsomisen vieraana. T.T:stä se oli merkki siitä, ettei Ignatius tuntenut paikallista tilannetta.³³⁹ N. muotoili mielipiteensä seuraavasti: ”Itse en sanan tavallisimmassa mielessä ole mikään naistenmies enkä siten myöskään arvosta heidän vaikuttamismahdollisuuksiaan paljon korkeammalle kuin köyhäinhoidon.”³⁴⁰ Ja juuri köyhäinhoidon täydennystähän porilainen naishyväntekeväisyys oli.

³³⁴ Björneborgs Tidning 30.11.1860. “*tjänade till att bejordra syslölöshet och likgiltighet hos mången bland dem, som blefwe föremål för föreningens wälgörenhet.*” Suomennos tekijän.

³³⁵ Ignatiuksen henkilöllisyyden on selvittänyt L.I. Kaukamaa. Kaukamaa 1952, 328. Ignatius (1837–1909) mainitaan Yrjö Koskisen johtavaksi fennomaaniseksi puoluetoveriksi, joka senaattorin ja Tilastollisen päätoimiston johtajana osoitti kiinnostusta suomalaiseen kansallisuunteeseen oppimatta tosin koskaan suomen kieltä ja teki mm.1880-luvulla tilastoselvityksiä alkoholinkulutuksesta (Statistika bidrag till belysande af brännvinskonsumtion, 1884). Hän kuului muun muassa uuden Suomettaren ja Suomen historiallisen seuran perustajiin. Köyhyyskeskustelun kannalta on kiinnostavaa, että Kamaritoimituskunnan päällikkönä Ignatius teki myöhemmin 1890-luvulla aloitteita tilattoman väestön pääsystä maanomistajiksi, mistä pyrkimyksistä hän sai kritiikkiä osakseen. Ks. esim. Suomen kansallisbiografia 4. 2004, 271–273. Peltonen 1988, 19. Klinge 1997, 120, 200.

³³⁶ Björneborgs Tidning 21.1.1862. ”*Söker i konsten att göra godt, i sträfbandet att lindra olyckan, hwarhelst dess sorgliga uppenbarelser möta eder, qvinnans rätta och sanna emacipation. Ryggen ej tillbaka wid tanken på eder swaghet; Han som mäktig är i de swaga, skall stärka och lifwa edra krafter.*”

³³⁷ Björneborgs Tidning 22.2.1861. Gunvor Zilliacus esittelee Mirandaksi lehden silloisen päätoimittajan Charles Selinin. Zilliacus 1960, 24. Vastaanottaja Mina edusti Porin rouvasväenyhdistystä. M. Saarenheimo mainitsee Toiwon ahkeraksi kirjoittajaksi. Saarenheimo 1916, 127.

³³⁸ Ramsay 1990, 315–316. Ramsay 1993, 13. Yhdistyksen toimintaa motivoi auttamisen ja naisten emansipaation lisäksi yhdistyksen sihteerinä toimineen Topeliuksen mukaan lisäksi se, että ylempien säätyjen oli välttämätöntä nähdä myös yhteiskunnan ”metsäpuolia.” Helsingissä toimi 1800-luvun puolivälissä kaksikin naisten hyväntekeväisyysyhdistystä, Orpolasten ystävät ja Fruntimmersförening i Helsingfors.

³³⁹ Björneborgs Tidning 4.2.1862.

³⁴⁰ Björneborgs Tidning 28.1.1862. ”*Jag i ordets wanligaste bemärkelse icke är någon fruntimmerskarl samt således icke heller uppskattar deras verkningförmåga stort högre än fattigförsörjningens_.*” Vastineessaan N.lle Ignatius eli nimimerkki Caphis muisti ironisoiden pahoitella, ettei N. ollut naistenmies. BjT 11.2.1862.

Kirjoittajien henkilöisyyttä tai kytköksiä esimerkiksi kaupungin johtoon on vaikea hahmottaa. Joka tapauksessa on tärkeä huomata, että he halusivat tuoda omat tietonsa ja näkemyksensä asiasta esiin peitenimien turvin. Nimimerkkien käyttö näytti tosin ylipäättäänkin olleen vallitseva tapa lukijoiden lähettämässä kirjeissä.

Pohjoismaissa toimineet hyväntekeväisyisyhdistykset koostuivat pääosin porvariston naisista ja niiden kohderyhmänä olivat työläisnaiset.³⁴¹ Kirkon diakoniatyön ja vapaakirkollisten suuntien parissa työskentelevät naiset pyrkivät pelastamaan eli nostamaan langenneita sisariaan.³⁴² Birgitta Jordanssonin mukaan julkinen köyhäinapu jätti yksityisen hyväntekeväisyyden käsiin moraalisen neuvonnan eli kysymyksen köyhien lasten kouluttamisesta yhteiskunnan jäseniksi. Kotikäynnein varmistettiin avun perille meno oikeaan osoitteeseen eli sitä todella tarvitseville, kerättiin tietoa olosuhteista ja välitettiin tietoa kodista ja perheestä yhteiskunnan peruspilareina.³⁴³ Kaikkein henkilökohtaisimmat kontaktit köyhien kanssa jäivät siis naisille.³⁴⁴ Opastamisen tarve merkitsi käänteisesti sitä, että työläisväestön ei oletettu käyttäytyvän sosiaalisesti hyödyllisellä tavalla, vaan siihen tuli asennoitua moralismilla ja holhouksella. Näin ollen köyhyyskin oli vääränlaisen käyttäytymisen myötä itse aiheutettua.³⁴⁵ Juuri tähän ajattelusuuntaan oli myös edellä siteerattu Porin kaupungin sanomiin kirjoittanut Porin rouvasväenyhdistyksen edustaja kallellaan.

Hyväntekeväisyys kehittyi täydentämään köyhäinhoitoa, mutta sen alkupiste oli auttaa nimenomaan köyhiä porvarissäädyn jäseniä. Vasta hyväntekeväisyyden käsittäminen 1800-luvun köyhäinavun välineeksi, liitti sen vastaukseksi heränneeseen sosiaaliseen kysymykseen. Tällä tarkoitetaan nimenomaan työväen parissa tehtyä hyväntekeväisyyttä, vapaaehtoista armoa eli filantropiaa.³⁴⁶ Toisaalta 1900-luvun alussa köyhäinhoitoa tutkineen Louhivuoren mukaan kirkollinen köyhäinhoito oli nimenomaan vanhastaan lähimmäisenrakkauden ja filantropian motivoimaa enemmän kuin yhteiskunnallinen velvollisuus.³⁴⁷ Paikallisen julkisen köyhäinavun ja

³⁴¹ Naisten organisoituminen oli alkanut jo 1800-luvun alun pietistisistä Raamattuseuroista, jotka puuttuivat myös ”sosiaalisiin ongelmiin.” Ruotsissa 1800-luvun alussa naineet naiset saatiin määrätä valtion virkamiesten, opettajien ja köyhäinhoitoviranomaisten ohella huolehtimaan erityisesti köyhien tyttöjen opetuksesta. Naisfilantropia kukoisti juuri ennen kunnallistumiskehitystä 1860- ja 70-luvulta alkaen kunnes paikallishallinto vakiinnutti ja maallisti köyhäinhoidon. Åberg 1998, 17, 24, 32.

³⁴² Markkola 2002, 13.

³⁴³ Jordansson 1998, 72–73, 77. Neuvonnan taustalla oli ns. self-help-ideologia, jonka mukaan köyhät oppivat huolehtimaan elannostaan, kunhan heidät ohjataan siihen. Rouvasväenyhdistysten roolista köyhäinhoidon luotettavana tiedonhankkijana myös Åberg 1998, 30.

³⁴⁴ Jordansson 1998, 77–78, 83. Jordansson perustaa artikkelinsa aikalaissäityksiin yhteiskunnasta suurena kotina ja porvarisnaisten sosiaalisesta äitiydestä.

³⁴⁵ Jordansson 1998, 84.

³⁴⁶ Jordansson 1998, 71–72. Åberg 1998, 27.

³⁴⁷ Louhivuori 1915, 298.

hyväntekeväisyyden suhde saattoi olla toisiaan täydentävä, sikäli että hyväntekeväisyydellä tuettiin toisinaan myös muitakin kuin yhdistysten kohderyhmänä olleita ”apua ansaitsevia todellisia köyhiä”.³⁴⁸ Näin tehtiin siitäkin huolimatta, että hyvää ja oikeanlaista hyväntekeväisyyttä eivät jäsenten mielestä aina olleet almut ja kontrolloimaton apusummien jakeleminen vaan pitkän tähtäimen metodeja noudattava, tarkoituksenmukainen auttaminen.³⁴⁹ Auttamisen motiiveja ei varmastikaan aina perusteltu ja linjattu vaan avun antaminen voi olla spontaania ja siten Louhivuoren tarkoittamalla tavalla ”tunteeseen perustuvaa” filantropiaa.

1860-luvun puolella köyhäinapua saaneiden rajojen ulkopuolella asuneiden köyhyys oli joidenkin vakituisten kirkonköyhien kohdalla perua jo paloa edeltävältä ajalta. Vuosien 1850–1852 välillä ruistynnyrinsä tai raha-apunsa olivat joutuneet seurakunnalta toistuvasti anomaan työmies Wilhelm Åman lapsineen (avustus annettiin usein lapsille), entinen työmies Carl Holm, merimiehen poika Carl Linus Sjöblom, työmies Gustaf Hurtig perheineen, työmies Gustaf Grönroos perheineen, porvarinpojan leski Hedda Forsman lapsineen sekä iäkäs entinen rummunlyöjä Erik Tall. Näin yhteensä seitsemän henkilöä tai ruokakuntaa 1860-luvun puolella 36 avustetusta oli köyhäinavun varassa jo ennen paloa, vaikkei luultavimmin vielä tuolloin asunut kaupungin rajojen ulkopuolella. Muutaman heidän elämäänsä liittyi myös elättinä oleminen tuona aikana.³⁵⁰

3.4 Köyhät elättivät toisiaan

Johan Gustaf Rosenqvistin leski Serafia joutui vuoden 1861 jälkeen odottamaan yksin vastausta valitukseen, jonka hänen miehensä oli muiden elokuussa 1860 hädettyjen tapaan allekirjoittanut. Vaikka miehen kuolema pakottikin hänet turvautumaan lapsineen vuosittaiseen köyhäinapuun eli teki hänestä kirkonvaivaisen, ”köyhän” virallinen leima ei kuitenkaan evännyt hänen hyvämaineisuttaan todistajana. Eläessään keskellä köyhyyttä Serafialla oli köyhäinhoitohallituksen kannalta arvokasta tietoa naapurustostaan, kun se joutui puuttumaan köyhissä perheissä tai elätissuhteissa tapahtuneisiin väärinkäytöksiin huollettavaa kohtaan.³⁵¹ Esimerkiksi vuonna 1864 johtokunta käsitteli vaivaisen Karl Fredrik Ahlforsin mahdollista pahoinpitelyä ja liian raskaan työn teettämistä. Ahlforsia elättinä olivat pitäneet työmies [Johan Fredrik] Tihl ja hänen vaimonsa

³⁴⁸ Jordansson 1998, 72, 80.

³⁴⁹ Åberg 1998, 24.

³⁵⁰ Porin seurakuntayhtymä IICa9. Kirkkokokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 30.7.1843–24.10.1852.

Porvarinpojan leski Hedda Forsman lapsineen ja työmies Gustaf Grönroosin perhe joutuivat myös elätteelle vuosina 1850 ja 1851.

³⁵¹ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866.

Maria.³⁵² Todistajiksi oli pyydetty köyhäinhallituksen jäsen apteekkari Sourander sekä Serafian lisäksi toinenkin häätötapauksesta tuttu nimittäin Anders Johan Grönvall. Grönvall todisti nähneensä Ahlforsin yhdessä Tihlin kanssa työssä ja kuullut Ahlforsin valittavan oloaan ja näyttäneen surkealta. Serafia Rosenqvist vakuutti, että Ahlforsia oli pidetty työssä aikaisesta aamusta iltamyöhään, mutta Ahlforsin pahoinpitelemistä hän ei ollut nähnyt.³⁵³ Ahlforsin elätissuhde sanottiin todistajalausuntojen myötä irti, mihin myös itse Tihlit olivat tyytyväisiä ja maksoivat neljän markan korvaussumman. Käsittelyssä ei käynyt ilmi, missä kaikki nämä henkilöt asuivat vuonna 1864 tai missä Grönvall ja Rosenqvist olivat nähneet Ahlforsin työskentelevän. Pellolla vai kotona Malmirihillä? Tihlien asuinpaikaksi mainittiin kuitenkin vuoden 1865 avustusluetteloissa ”riihet”. Tihlien kohdalla kyse näytti siis olleen tapauksesta, jossa kaupungin ulkopuolelle asettuneet osallistuivat muiden kaupunkilaisten tapaan köyhien elättien ottamiseen pienintä tarjottua korvausta vastaan.³⁵⁴

Serafia Rosenqvist toimi ylimääräisenä vastaajan kutsumana todistajana samankaltaisessa tapauksessa myös lokakuussa 1865, kun elätti Katrina Ulrika Björkström väitti hoitajansa leski Katrina Rosenbladin tyrannisoineen häntä ja kohdelleen häntä huonosti.³⁵⁵ Serafian kertomuksesta saatiin tietää, että tuohon aikaan hän oleskeli juuri näiden naisten seurassa melkein päivittäin ja että hän oli varma, ettei (Katrina) Ulrika Björkströmillä ollut syytä valitukseen kohtelustaan. Puhtaat vaatteet ja puhdas asunto elätillä niin ikään oli. Tapauksesta ei käy ilmi, missä itse ainakin edellisenä vuonna 1864 Malmirihillä asunut Serafia oli naisten luona käynyt oleskelemissa (”*vistas*”).³⁵⁶ Elätin valitus todettiin kuitenkin Serafian ja muiden todistajien lausuntojen nojalla mitätöidyksi ja elätissuhdetta päätettiin jatkaa aina vuoteen 1867.³⁵⁷

Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjoista löytyy vain harvoin sellaista suoraa proosaa kuin edellä. Luettelot ja henkilömerkinnät kertovat kuitenkin, että kaupungin rajojen ulkopuolella asuneet olivat

³⁵² Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 17.6.1864. Hiski-tietokanta:Pori: Tihl. Luettu 16.1.2009.

³⁵³ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 17.6.1864.

³⁵⁴ Tällöin he elättivät iäkästä neiti-ihmistä, perämiehen tytär Brita Stina Rislundia joten edellisvuonna epäonnistunut elätissuhde ei estänyt Tihlejä toimimasta elättäjänä jatkossa. Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 9.-11.10.1865.

³⁵⁵ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 3.10.1865. Rosenblad oli merimiehen leski (s. 1819, k. 1884). Hiski-tietokanta:Pori: Katrina Rosenblad. Luettu kesäkuussa 2009.

³⁵⁶ Katrina Ulrika Björkströmistä tai Katrina Rosenbladista ei käy missään lähteissä ilmi, että he olisivat asuneet Malmirihillä tai jollain muulla kaupungin rajojen ulkopuolisella alueella, mutta Serafian vihjeestä, että he tapasivat päivittäin, voi sellaista otaksua, ellei sitten Serafialla ollut tapana vieraila heidän luonaan kaupungissa. Serafian oma Malmirihillä asuminen on poimittu vuoden 1864 köyhäinapuluetteloista. Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866.

³⁵⁷ sama.

toisinaan paitsi itse köyhäinavun saajina, myös köyhien elättien ottajina. Itse asiassa se näytti olleen joillekin enemmän tai vähemmän toimeentulomuoto, minkä lisäksi voi pitää luontevana, että asumisen epämääräisyydessä samaan asumukseen tai maakuoppaan otettiin asumaan köyhä yksinäinen vanhus tai lapsi, minkä suhde saatettiin vasta jälkikäteen merkitä pöytäkirjoihin elättisuhteeksi. Elättisuhteita solmittiin epävirallisesti ja omatoimisesti, koska kirkon elättikorvauksia maksettiin myös takautuvasti.³⁵⁸ Köyhäinhoidon tutkija J.W. Rosenborg valitti 1850-luvun lopulla elättijärjestelmää huonoksi juuri siksi, että se oli alettu nähdä voittoa tuottavaksi huutokauppatoiminnaksi, kun jopa muonamiehet ottivat elättejä, vaikka eivät omilta töiltään näitä ehtineet hoitaa.³⁵⁹ Porissa kaupungin rajojen ulkopuolella tapahtunut köyhien harjoittama elätinpito ei aina välttämättä ollut Rosenborgin kritisoimaa huutokauppaa vaan luontevaksi koettu asumisjärjestely. Esimerkiksi Katrina Mathilda Hartogin lapselle (s.1861) Karl Fredrikille annettiin avustusta vuodelle 1865 60 mk, joista 30 markkaa maksettiin ”vuokraa ja lämpöä vastaan” työmiehen vaimo Fredrika Rosendahlille Väliiriihillä. Mathilda Hartog asui lapsineen hänen luonaan. Lisäksi hän sai tilapäisapua 10 mk.³⁶⁰

Köyhäinhoidon kielessä ei siis aina puhuttu eläiteistä, vaan joskus ihmisten elintapaan sopi paremmin sanamuoto, jonka mukaan toinen henkilö yksinkertaisesti asui toisen luona. Myös Saarinen on kaupungin väestösuhteita tutkiessaan pannut merkille erityisesti yksinäisten ja ilman ammattia olleiden naisten tavan muodostaa yhteinen ruokakunta.³⁶¹ Edellisessä kappaleessa monen kaupungin ulkopuolisille alueille kirjatun köyhäinavun saajan tila tai asuminen on merkitty juuri tällä tavalla: hän ”asui jonkun luona” tai ”jonkun kanssa”.³⁶² Myös Waris huomauttaa, että Helsingissä köyhät saattoivat lyöttäytyä yhteen.³⁶³

Oheiseen taulukkoon on havainnollistettu kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden harjoittamaa elätin ottamista. Elättien ottajia ei ole määrällisesti paljon, mutta joukossa on useita vuoden 1860 häätötapaukseen liittyneitä joten he kaikki eivät olleet asujien vaivaisimmasta päästä. Toisten

³⁵⁸ Esimerkiksi entinen palovahti Johan Ilvan oli vuoden 1854 keväällä ottanut hoitoonsa neljä lasta, joista hänelle päätettiin maksaa myöhemmin heinäkuussa 3 ruplaa. Ilvan itsekin joutui turvautumaan saman vuoden joulukuussa tilapäiseen 4 ruplan köyhäinapuun. Porin seurakuntayhtymä II Ca10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. Kirkonkokous 9.5.1854 ja kopio köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjasta 19.12.1854.

³⁵⁹ Rosenborg 1863, 43.

³⁶⁰ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 1.11.1864.

³⁶¹ Saarinen 1973, 511.

³⁶² Myös termiä olla täysihoidossa jonkun luona ”(*inaccorderats*)” esiintyi, mikä kenties viittaa selkeämmin elättämiseen.

³⁶³ Waris 1973, 24. Esimerkiksi Punavuorten rinteillä yhdessä asuivat sellaista sosiaalista statusta edustavat henkilöt kuin kivenhakkaajan leski, pari köyhäinhoidon holhokkia, ja yksi ”siveettömyyttä harjoittava nainen” kolmen aviottoman lapsensa kanssa. ”Köyhien asumisen köyhien luona”, toteaa myös Åström 1957, 108

kohdalla elättäminen oli tilapäistä, kun taas toisista elättsuhteista muodostui monivuotisia. Elättitiedoista kävi joskus ilmi muutakin kuin korvaussumma. Niinpä esimerkiksi buldaaninkutoja Gustaf Rostenin elättilleen antamaan ”hoitoon” puututtiin ja muistutettiin elättäjän velvollisuudesta.

TAULUKKO 3. Kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden henkilöiden elättsuhteet vuosina 1852–1864.

Elätin ottanut henkilö	Kenet ottanut	Ajankohta	Korvaussumma /muuta
Buldaanintekijä Gustaf Rosten ³⁶⁴	tyttö Maria Lovisa Grönblom	28.11.1852	2 ruplaa 50 kopeekkaa, mitä summaa Rosten valitti riittämättömäksi tytön sairauteen vedoten. Lisää maksettiin 1,50 ruplaa
Merimiehen leski Gustava Ahlholm	mielenvikainen merimiehen leski Johanna Broman	3.7.1855	Bromanin ottajaksi ei löytynyt halukasta ja niinpä Ahlholm hoiti Bromanin yhdessä vahtimestari Fagerlundin ja työmiehen vaimo Grönholmin kanssa vastaten hänen ruuastaan 14 päivän ajan 20 ruplalla 20 kopeekalla ennen Turun lasarettiin pääsyä
Palovahti Henrik Lovénin vaimo Anna Sofia	äitinsä luovuttama tyttö Erica Färm (s.1847)	11.12.1855 myös seuraavaksi vuodeksi	Färm sai loppuvuodesta köyhäinapua 1 ruplan, vuodesta 1856 8 ruplaa elättäjälle
Anna Pihlman	Leski Ulrica Lundgrenin kolme lasta	27.5.1856	75 kop. viikossa äidin parantumiseen asti
Ajuri August Silfver	entinen merimies Johan Wahlroos	15.7.1856	Silfver otti Wahlroosin huutokaupassa vähiten tarjoavana 30 päiväksi 2 ruplaa 10 kop.
Ajuri August Silfver	Johan Rosnellin lapsi	15.7.1856	Kahdeksi viikoksi 1rupla 50 kop.
Entinen buldaaninkutoja Gustaf Rosten	leski Stina Wahlroos ³⁶⁵	29.9.1857	Puhuteltiin johtokunnassa 1.12.1857 hoidon laiminlyönnistä ja Rostenin vaimo velvoitettiin huolehtimaan vuoden 1858 hoidosta tai anomaan kuvernööriltä elättipaikan vaihtoa
Porvarin leski Maria Höckert	rääätälipoika Hjalmar Argelin	18.–19.10.1858	köyhäinavun yhteydessä 8 ruplaa pojalle
Porvarin leski Maria Höckert	kuusivuotias Johan Gustaf Sjöman	25.–27.10.1859	köyhäinavun yhteydessä 12 ruplaa pojalle jatkuu myös seuraavina vuosina
Työmiehen vaimo Mariana Lingman ³⁶⁶	ent. puuseppä Johan Wilhelm Wahlgren	5.2.1861	

³⁶⁴Ei vielä tällöin entinen ammatinharjoittaja. Porin seurakuntayhtymä II Ca10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. Kirkonkokous 27.11.1852

³⁶⁵Hiski-tietokanta: Pori: Stina Wahlroos. Stina Wahlroos kuoli joulukuussa 1859 69-vuotiaana halvaukseen. Luettu kesäkuussa 2009.

Entisen palovahdin vaimo Margareta Helin	Merimiehen poika Johan Gustaf Sjöman (s. 1853)	1.-3.12. ja 14.12. ja 22.12.1862, 5.1.1864 ja 2.2.1864	14 tynnyriä ruista ja 24 mk 76 penniä
--	--	--	---------------------------------------

Lähde: Porin seurakuntayhtymä II Ca 10 Kirkkokokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858, Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866.

Elätteelle ottaminen oli sosiaalisesti heterogeenistä. Pienituloiset ja yksinelävät naiset elättivät toisiaan, terveemmät sairaita, sukulaiset sukulaisiaan. Kaupunkiseurakunnan elättejä sijoitettiin paitsi kaava-alueen ulkopuolelle, myös paljon yleisemmin johonkin maaseurakunnan kylistä. Elättijärjestelmän edeltäjänä Porissakin oli 1700-luvun lopulle asti niin sanottu ruotujärjestelmä, jossa kaupunki oli jaettu 10–17 ruotuun, joiden sisällä sovittiin kaikkein raihnaisimpien hoitamisesta. Kotihoidossa köyhästä vastasi yksi tai korkeintaan kaksi ruokakuntaa ja köyhän hoitoa vastaan annettiin mahdollisimman pieni korvaus, minkä katsottiin myös kannustavan köyhää työntekoon ja säästäväisyyteen. Avuntarpeen ”todellisuutta” ja avustuksen käyttöä oli luonnollisesti hankala valvoa. Tosin hoidettavia oli vähän joten melkein jokainen tapaus tunnettiin.³⁶⁷

Elättien elämästä pöytäkirjat kertoivat harvoin, lähinnä laiminlyöntitapauksissa. Erica Färm oli lapsuudessaan ollut kaupungin rajojen ulkopuolella palovahdin vaimo Anna Sofia Lovénin elätettävänä. Vielä 18-vuotiaana nuorena tyttönä syksyllä 1865 Färm oli elättinä muurarioppilaan vaimo Fredrika Nymanilla. Färmin tapauksen kautta käy ilmi, millaisena Fredrika Nyman kaupungin rajojen ulkopuolisen asuinalueen näki: äärimmäisen pahamaineisena ja pelottavana. Tuolloin uusi VI osa oli osittain kaavoitettu jo Malmirihien alueelle ja Nymanin tarkoittama pahamaineisuuden alue oli siirtynyt hautausmaan vierestä vähän matkaa etäämmälle, tiiliruukeille. Färm oli oikeutensa tiedostaen valittanut, että Nyman esti häntä tekemästä työtä talon ulkopuolella ja ansaitsemasta vähän rahaa kengistä, joita suutari Rosenberg oli antanut hänelle jälleenmyytäväksi.³⁶⁸ Nyman myönsi, että hän ei ollut päästänyt Färmiä ulos talosta, siksi ettei tämä oleskeli öisin ulkona. Nyman halusi estää Färmiä seurustelemasta ”*irstaan väen kanssa*” tiiliruukkien ulkopuolella olevissa maakuopissa, mistä hänet oli usein yllätetty. Nyman myös väitti,

³⁶⁶ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 5.2.1861.

³⁶⁷ Louhivuori 1915, 77–97.

³⁶⁸ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 3.10.1865. Hiski-tietokanta: Pori: Erica Färm. Färmistä ei löydy syntymätietoa Porista tai muualta Satakunnasta. Toukarilla (Thorbonäs) Erica Färm s. 1844, mutta hänet merkitty kuolleeksi alle vuoden ikäisenä. Kaupungissa itsellisenä Erica Färm ja tiiliruukin renki Fredrik Pihlman vihitty 1878. Kuolintietoja Erica Färm tai Erica Pihlman ei löydy Porista eikä muualta Satakunnasta ennen vuotta 1900. Luettu 19.1.2009. Köyhäinavustusluetteloiden mukaan Färm oli syntynyt 1847 eli tapahtumahetkellä hän oli 18-vuotias. Esim. Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 9.-11.10.1865.

että Färm oli alentunut valehtelemaan ja näpistelemään, minkä Färmin hyvin tunteva leipuri Lindroos voisi todistaa. Nyman lisäsi lausuntoonsa, että hän oli itse halukas maksamaan Färmin velat suutari Rosenbergille. Färmillä ei ollut huomauttamista elättäjänsä kertomaan ja niinpä elatussuhdetta päätettiin jatkaa. Nyman velvoitettiin vahtimaan tarkasti elättinsä käytöstä käyttämällä tarvittaessa kuritusta. Lisäksi Färmiä puhuteltiin ja kehoitettiin tottelevaisuuteen varoittamalla siveettömyydestä ja jumalattomuudesta.³⁶⁹ Tapaus kertoi elättisuhdeiden monimutkaisuudesta. Nymanille ei ollut yhdentekevää, miten Färm eli, ja hän oli valmis maksamaan tämän velat. Elättisuhde ei ollut vain köyhäinhoidon väline, vaan köyhäinhoitohallitus edellytti, että muurarioppilaan vaimon oli myös oman arvostuksensa tähden valvottava elättinsä elämänmenoa. Yhtä kaikki, toimivaksi määritelty elättisuhde purkautui vuotta myöhemmin. Sairas ja heikkonäköinen Erica Färm oli vuodelle 1866 tehdyissä avustusluetteloissa sijoitettu maaseurakuntaan Harjunpäähän erääseen torppaan.³⁷⁰ Tiiliruukkien ja maakuoppien läheisyydessä tarjolla oleva seura näyttäytyi tässä tapauksessa köyhäinhoitohallituksen ja Nymanin sanattomasta yhteisymmärryksestä perin kartettavalta. Erica Färmille se oli ollut paikka, jossa hän pistäytyi kaupungista käsin; kaupustelemassa kenkiä tai muilla asioilla.

Yhdeltä kantilta katsoen alueen asukkaiden toinen toisensa elättäminen voi näyttäytyä yhteisön välinpitämättömyytenä huono-osaisiaan kohtaan. Se oli helppo ratkaisu köyhyysongelmaan. Itsekin vähävaraisille ihmisille maksettiin korvaus jo valmiiksi nurkissa majoilleiden kohtalotoverien huostaan ottamisesta. Yhtä hyvin tilannetta voi kuitenkin tulkita kaupungin rajojen ulkopuolella asuvien köyhien hoidon normalisoitumisena. Seurakunta luotti laitakaupunkilaisiin elättien ottajina siinä missä kaupunkilaisiinkin, antoi köyhäinapua, pyrki puuttumaan elättien kaltoinkohteluun ja valvoi aluetta. Köyhäinhoitohallitus näytti tunnustaneen alueen köyhyiden maistraattia selvemmin. Ruotumestarit selvittivät kerjäämisen olleen joillekin kuopissa asuneille yritys tulla toimeen. Köyhäinkatselmukseen ilmaantunut riipherillä maakuopassa asunut kirkonvaivainen joutui toki nöyryyttävään ja leimaavaan asemaan kirkkoväen edessä, mutta toisaalta kyse ei ollut ensisijaisesti näytöksestä vaan asioiden hoitamisen tavasta. Lisäksi toimeentulon alarajoilla elänyt ja köyhäinavun kriteerit täyttänyt saattoi luottaa avun tai elättipaikan järjestymiseen. Vain ani harvoin luetteloihin kirjattiin köyhän nimen perään: ”*får ej.*”

3.5 Kurjuutta vai kahvipannun taikaa - asukkaiden köyhyys ja sanomalehtikeskustelu

³⁶⁹ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 3.10.1865.

³⁷⁰ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 9.-11.10.1865.

Seurakunnan harjoittaman köyhäinavun ”todellisuuden” tutkimisen jälkeen on luotava silmäys siihen, miten porilaisissa sanomalehdissä kirjoitettiin kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden elintasosta. Vaikka kirjoittajat esittivät subjektiivisia kommentteja, aikalaislehdistä saatava kuvaus asukkaista edustaa saatavissa olevista lähteistä relevanteimmin yleisiä näkemyksiä. Köyhyys liitettiin kaupungin rajojen ulkopuoliseen alueen asukkaisiin niin itsensä August Silfverin kuvaamana kuin niissä Björneborgs Tidningin kirjoituksissa, jotka K.E.F. Ignatius kirjoitti Helsingistä käsin entisen kotikaupunkinsa ilmiöstä helmikuusta 1861 alkaen.³⁷¹ Toiwo, jota siis jatkossa pidän Ignatiuksena, kirjoitti ensimmäinen kirjoituksensa helmikuussa 1861 serkulleen Minalle näkemyksiään Porin kuoppa-asumuksista:

Kaupungissanne – rikkaassa Porissa – on kokonainen asutus, joka elää kaupungin ulkopuolella niin sanotuissa ’kuopissa’, joissa pulalla, sairauksilla, siveettömyydellä ja rikollisuudella on etuoikeutettu asuinsijansa. Tämä pahuus vaatii pikaisia ja voimakkaita parannuskeinoja. Se on puhdistettava juuriaan myöten ennen kuin se ehtii levittää myrkylliset ääripäänsä yhdyskunnan ytimeen ja muuttumaan parantumattomaksi.³⁷²

Ignatius siirtyi nopeasti kuoppakysymystä koskeneen alun jälkeen muihin aiheisiin, mutta toisessa kirjoituksessaan hänet tavattiin jälleen ehdottamassa keinoja *“hädän, syntien ja rikollisuuden poistamiseksi.”*³⁷³ Hän aloitti ajatuksesta, että satunnaiset hyväntekeväisyyden rahalahjoitukset vain kannustivat laiskuuteen.³⁷⁴ Tällä kertaa hän vetosi Minan kautta kaikkiin Porin kaupungin asianosaisiin papistosta liikemiehiin:

Siksi pyydän teitä sisimmässänne, hellä ja ihmisystävällinen serkkuni, yrittämään, että kaupungin papisto ja virkamiehet tekisivät aloitteen asiassa, ja toivon että kaupunkinne suuret liikemiehet eivät olisi niin kuuroja velvollisuuden ja ihmisyyden vaatimuksille [...]³⁷⁵

³⁷¹ Tarkastelemistani sanomalehdistä vuonna 1860 perustettua Björneborgs Tidningia oli kaupungin 1800-luvun puolivälin jälkeen ilmestyneistä sanomalehdistä elinvoimaisin. Ruotsinkielisyydestä huolimatta Björneborgs Tidning ei sitoutunut ideologisesti kielikysymyksen ympärille vaan luonnehti itseään kaupunkilaisen tilaajakunnan paikallisen tarpeen tyydyttävänä ilmoitus- ja yleislehtenä. Toimittajina olivat 1860 vuodesta tohtori Theodor Tigerstedt, 1861 Charles Selin, vuodesta 1862 kirjailija Karl Rosendahl sekä 1863 vuodesta lehden päättymisvuoteen 1865 maisteri Ivar Bergroth. Saarenheimo 1916, 126–130. Zilliacus 1960, 13; Tommila 1988, 349–350.

³⁷² Björneborgs Tidning 22.2.1862 ”*Uti eder stad -i den rika kommunen Björneborg - finnes en hel befolkning, som lefwer utanför staden i de såkallade “groparne” hwaret eländet, sjukdomen, osedligheten och brottet tyckas hafwa sin privilegerade bostad. Detta onda fordrar ett häftigt och kraftigt botemedel, det måste bortstädas med rötterna, innan det hinner sprida sitt gift ända till samhällets kärna och blifwa obotligt*” Olen lehtitekstejä tutkiessani suomentanut samhälle-useimmiten yhdyskunnaksi siten että sanan on tulkittu tarkoittavan porilaista kaupunkiyhteisöä. Toisaalta kirjoittajien kannanotot köyhyyden yleisistä vaikutuksista voi tulkita myös ”yhteiskunnallisiksi” tai köyhyyden vaikutusten kohdistamiseksi johonkin sellaiseen, mikä on ”yhteistä.” Pauli Kettusen mukaan yhteiskunta-sanana nykymerkitys todettiin ensimmäisen kerran sanakirjatasolla 1865 (samhälle), mitä ennen sen etymologia viittasi usein maanomistus – tai muuhun rajattuun yhteisöön. Toisaalta esimerkiksi 1700-luvun yhteiskuntateoreetikoista Anders Chydenius liitti samhälle-sanaan poliittisia, kansallisia ja sosiaalisia merkityksiä. Kettunen 2003, erit. 167, 174-179.

³⁷³ Björneborgs Tidning 10.5.1861 ”*att undanrödja eländet, lasten och brottet*”

³⁷⁴ sama.

³⁷⁵ sama. ”*Jag ber dig derföre på det innerligaste, min milda och menniskowänliga kusin, att söker förmå stadens presterskap och kommunala embetsmän taga initiativet i saken, och jag hoppas, att de stora affärsmännen i eder stad*

Ignatius piti kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden elintasoja huonompana kuin kotieläinten.³⁷⁶ Lisäksi hän valoi toivoa huomauttamalla, että pienimmissä kaupungeissa, kuten Porissa, ainakin aikaisin asiaan puututtuna, mainituille paheille alttiit ihmiset ”eivät vielä olleet niin demoralisoituneita, etteivätkö heidät paremmat tunteensa voisi vielä herätä ja hyvin pian huomattaisiin [heräämisen] siunatuimpia hedelmiä.”³⁷⁷

Lehden samassa numerossa nimimerkki Beata kirjoitti mamselli Mirandalle. Hän ei suoranaisesti käsitellyt kaupungin rajojen ulkopuolella asuneita, mutta hän ajoi voimakkaasti hyväntekeväisyyden asiaa: hänen mielestään erityisesti teatterilla tuli kerätä varoja köyhien avustustyöhön. Se ei saanut olla vain herrasväen ajankulua ja viihdytystä, vaan sillä tuli olla korkeampia tavoitteita, esimerkiksi juuri köyhien avustustyö, josta ”taivaan siunaus laskeutuisi kaikessa hiljaisuudessa hyväntekijän ylle.”³⁷⁸ Hyväntekeväisyyttä harjoittavien naisjärjestöjen toiminnalle olikin ”yleispohjoismaalaisesti” ominaista kontribuution antaminen kaupungin huvielämään erilaisten tilaisuuksien ja myyjäisten muodossa.³⁷⁹ Kuitenkin jo seuraavassa numerossa nimimerkki Miranda eli oletettavasti lehden päätoimittaja Selin irvaili ”raivotar Beatan” ehdotuksia 40-vuotiaan vanhanpiian ja puhtaan naissielun hurskasteluksi.³⁸⁰ Miranda sanoi itsekin osallistuneensa usein seurapiirien jumalattomuuksiin, ja ironisoiden hän toivoi Beatan kaltaisten valon ja puhtauden lähettäjien kirkastavan pimeyden syövereitä tänä aikakautena.³⁸¹ Teatterihan oli turmeluksen rakennelma, Mirandasta oli ennen kuulumatonta, että Porissa köyhien varat näyteltäisiin kokoon ja nämä saisivat avustuksineen oleilla ”in dulci jubilo.”³⁸² Kirjoittajien positiosta ja asenteesta köyhiin voi panna merkille ensinnäkin sen, että kyseessä näyttää olleen jonkinlainen sisäpiirin kirjoittelurinki, jossa välillä mentiin jopa kirjoittajien henkilökohtaisuuksiin. Kirjoituksissa niiden lukijaa viihdyttävä tyyli näytti välillä olleen itse asiaa tärkeämpi; kaupungin köyhien avustaminen oli asia muiden joukossa ja sillä oli hurskaana tekona yhtä suuri merkitys auttajalle kuin autettavalle.

icke skola wara så döfwa för pligtens och mensklighetens fordringar [..]”

³⁷⁶ sama.. Hänestä kuopat olivat asuntoja, jotka ”warit wida sämre med husrum försedda än wanliga husdjur“.

³⁷⁷ sama. ”de ännu icke blifwit så demoraliserade, att icke deras bättre känslor skulle wakna och man snart nog skulle så se de mest wälsignelserika frukter.“

³⁷⁸ Björneborgs Tidning 10.5.1861. ”[.] lättandet af armodets bördor__ och nödens tårar, utan tro fastmer att den wärnlösa enkan och de faderlösa barnen för undansångna bidrag, som både förr och nu insamlats wid sällskapspektaklerna”, ofta i tysthet nedfallar himlens wälsignelser öfwer sina wälgörare.”

³⁷⁹ Vammen 1998,98.

³⁸⁰ Björneborgs Tidning 17.5.1861.

³⁸¹ Björneborgs Tidning 17.5.1861. ”_ låta ditt ljus och din renhet förädlande inverka på ett i mörker försjunket och förderswadt tidehwarf!”

³⁸² In dulci jubilo = (keskiajan lat.) suloisessa riemussa, erään vanhan jouluvirren alku. Uusi sivistyssanakirja. Otava. Helsinki, 1993.

Miltei kaikissa lehtikirjoituksissa huomio keskittyi nimenomaan maakuoppiin. Kaksivuotiaan Björneborgs Tidningin toimitus riimiteli vuoden 1862 ensimmäiseen numeroon muun muassa porilaisesta katuvalaistuksesta, nuorison naimakaupoista ja mainioista lehden tilaajista 11-säkeistöisen Nyårs-önsknigar -runon, jonka kuudes, vetoava säkeistö muistutti myös ”kansasta”, joka kärsi ”kuopissaan.”³⁸³

Ignatius reagoi Björneborgs Tidningin uuden vuoden 1862 runoon uudella nimimerkillä Caphis. Hän pyrki nyt entistä voimakkaammin antamaan toimenpide-ehdotuksia. Toimitus kertoi julkaisseensa Caphiksen kirjoituksen "*Ett tänkwärd ord i sorglig sak*" Björneborg-palstan alla, koska se käsitteli yhtä kaupungin ja yhteisön tärkeimmistä elinkysymyksistä, onnettomia, joiden piti köyhyyteen pakotettuna asua "*i eländiga jordkulor*", ja kehotti lukemaan sen ajatuksella. Ignatius korosti nyt, että maakuopissa ihmiset elivät paljaan maan ja viheliäisten lankunpätkien suojaamina ja että niissä asui erityisesti työläisperheitä.³⁸⁴ Köyhäinhoidon aineistoon verrattuna Ignatius osui väestön koostumusta arvioidessaan jotakuinkin oikeaan: sikäli kun köyhäinapua saaneet kaupunginrajojen ulkopuolella asuneet eivät olleet vanhuksia ja sitä kautta entisiä ammatinharjoittajia ja yksinäisiä naisihmisiä, he tai joku heidän ruokakunnastaan oli toisinaan kaupungin työmies. Tosin työmiehiä avunsaajissa oli perin vähän eivätkä he rajojen ulkopuolisten alueiden asuttajina olleet erityisen näkyvä ryhmä köyhäinhoidon kannalta. Sekatyömiehen ammattia pidettiin kuitenkin yleisesti riskinä mihinkään kiinnitäytymättömälle elämälle ja irtolaisuudelle.³⁸⁵

Myös Ignatiuksella oli Helsingistä käsin epävarmaa tietoa siitä, miten suuresta ilmiöstä loppujen lopuksi oli kysymys. Hän kehotti niitä porilaisia, jotka olivat "*wänner af menskelig känsla*", kiireesti ottaa heidän, joilla juuri vietettyä joulua ei ollut, lukumääränsä selville. Ensimmäisen kirjoituksensa tapaan hän korosti, että tällaisella asumisella oli epäsuotuisat vaikutuksensa säädyllisyyteen ja siveyteen, ja siksi yhteisön "*madonsyömä osa*" tuli paikata.³⁸⁶ Hän sanoi näkevänsä edessään perin vastenmielisen taulun, kun epäkohtaa verrattiin varakkaiden oloihin, sillä se paljasti heidän sydämettömyytensä eikä kristillisyytensä kadottaneita viranomaisiakaan ollut kehuminen.³⁸⁷

³⁸³ Björneborgs Tidning 7.1.1862. Nog gifvs det mycket, der såsom tolk/ behofvet högt dig anropar./ Men framför allt på detta 'folk' som nödgas bo uti 'gropar'!

³⁸⁴ Björneborgs Tidning 21.1.1862. "*_ _icke andra golf och väggar,än de, som den omkringgifwande marken kunde lemna och hwilkas tak några murkna bräder skulle föreställa.*"

³⁸⁵ Haapala 1989, 169.

³⁸⁶ Björneborgs Tidning 21.1.1862. "*denna maststungna del af dess samhälle.*"

³⁸⁷ sama. "*Det är nogsamnt känd, hwad proper och rymlig beqämlighet de förmögnare derstädes fordra och detta angår egentligen wäll ingen, men der nöd och grufsam brist sammanspara sig med öfwerstöd och slärd, der blifwer taflan widrig, emedan den beskuggas af den rikes hjertlöshet och hårdhet mot den fattige. Säkert skall ingen mycket*

Kirjoituksesta voi huomata vielä yhden asian: se ei pitänyt asujia täysin passiivisina ja oman hätänsä syvyydestä tietämättöminä, vaikka äänenpaino perin vähättelevä olikin: “_ _jopa köyhällä on tunteita omaa toimeentuloaan ja tuskaansa kohtaan, niin että hän pystyt näkemään sen sairauksien ja hätänsä juureksi.”³⁸⁸ Aikalaisajattelijan ja suomalaisen köyhyystutkimuksen isän J. W. Rosenborgin mukaan juuri sellainen köyhyyden muoto, joka tiedosti itse itsensä ja pyrki siitä pois, vaikkakin tietämättömyydestä johtuvin kyseenalaisin keinoin, oli edistystä verrattuna köyhyyteen, joka ”ei tunne itseänsä” vaan ”kestää salawihaisessa huolettomuudessa” ja alistuu tilaansa.³⁸⁹

Vaikka lehdissä pidettiin erityisesti maakuoppia ainutlaatuisena ilmiönä, esimerkiksi Ignatius vertasi Porin ja Helsingin Katajanokkaa, kun hän toivoi, että alue siistittäisiin.³⁹⁰ Myös Katajanokan ja Punavuoren alueen asukkaat olivat saaneet kuulla häätö- ja purkupäätöksiä, joita ei kuitenkaan ollut toimeenpantu. Uudistaminen alkoi 1850-luvun lopulla siten, että alue sai asemakaavan 1864. Suunnitelmiin kuului, että välittömästi keskustan tuntumassa oleva alue tuli muuttaa parempituloisten kivitaloalueeksi eikä siis työväenkaupunginosaksi. Siksi on erikoista, että Ignatius otti esikuvaksi juuri Katajanokan.³⁹¹ Lisäksi on kiinnostavaa, miten samankaltaisesti hän asennoitui Porin ja Helsingin tapauksiin. Katajanokkaa pidettiin yleisesti ”menneiden aikojen kuvana” ja sen uudistusta perusteltiin hyvin vahvalla vastakkainasettelulla uuden ja vanhan, menneisyyden ja tulevaisuuden, rähjäisen ja edustavan, epäterveellisen ja terveellisen sekä vaarallisen ja paloturvallisuuden välillä.³⁹² Samalla tavoin Porissa maakuopissa ja muissa majoissa asuvat olivat menneiden aikojen luola-asukkaita eli troglodyytteja eikä heidän asumistaan pidetty 1800-luvun sivilisaatiotasoa vastaavana.

Jo Björneborgs Tidningin seuraavassa numerossa nimimerkki N. kertoi askaroineensa asian parissa muutamaankin otteeseen, ja, että ”herra Caphis” syytti lapsuuskaupunkinsa hallintoelimiä julmuudesta ja rikollisuudesta suuremmin kuin oli todenmukaista.³⁹³ N. kertoi valottavansa asiaa

beprija en kommun, som begår denna rymhet och icke kraftigt och med kristligt sinne söker afhjelpa eländet, som derinom bor.”

³⁸⁸ sama. ”...äfwen den fattige har känsla för sin afkomma och lider lika djupa af att se denna ett rot för sjukdomar och elände.“

³⁸⁹ Rosenborg 1863, 6.

³⁹⁰ Björneborgs Tidning 22.2.1861, jossa Toiwo mainitsi erään helsinkiläisen yhtiön antaneen hänelle aiheen ehdottaa Katajanokalla tehtyjä toimenpiteitä porilaisillekin. Lisäksi hän mainitsi Göteborgin, jossa työväenasuntoloita oli rakennettu erityisen ohjelmallisesti. Myös Porin kaupungin sanomia 24.11.1860.

³⁹¹ Åström 1957, 114–118, 122, 130. Aikalaiskäsitys ”paremmista kaupunginosista” oli Åströmin mukaan voimissaan, vaikka todellisuudessa kaikki kaupunginosat, jopa laita-alueet, olivat sosiaalisesti heterogeenisiä.

³⁹² Åström 1957, 108, 129.

³⁹³ Björneborgs Tidning 28.1.1862.

Helsinkiin päin itse jo sikäli monta vuotta Porissa asuneena, että oli pääsyt kaupungin oloista perille. Josko Caphiksen ulkopaikkakuntalaisena olisi ollut syytä olla puuttumatta asiaan, sillä ”*eihän eläinkään pure oman pesänsä ulkopuolella*”? N:n tietojen mukaan, vaikkei hän halunnutkaan kuoppa-asujien oloja ylistää, kuopissa oli kunnollisen lattian lisäksi jopa pieni ikkuna ja tulisija. Polttopuita niihin saatiin siten, että lapset kävivät varastamassa polttopuut toisten tonteilta, sillä aikaa, kun isä oli humalassa tai rikoksenteossa. Työtä tekemällä pääsi kirjoittajan mielestä sen verran varoihin, että pystyi halutessaan hankkimaan kunnan asunnon eikä kuoppa-asujien kärsimys ollut niin suurta, että kaupungin olisi tarvinnut tuntea syyllisyyttä.

N:n kanta ei ollut muiden aikalaisnäkemysten joukossa mitenkään tavaton. Jopa laillisen suojelun purkua ja kaikenlaisen liikkumisen, maanomistuksen ja talouden rajoitteiden purkamista kannattanut J.W. Rosenborg piti työmiesten tietämättömyyttä, velttoutta ja päivä kerrallaan elettyä elämää itse aiheutettuna syynä köyhyyteen: ”*Se [laiskuus] ei ainoastaan ole köyhyyden alkuperä, mutta siitä syntyikin kaksi toista köyhyyttä vielä lisäävää pahaa tapaa, nimittäin juopumus miehessä ja haureliaisuus naisessa [...] Kuitenkin voitane päätätä, että kurjuus yhtä usein langettaa ihmisen juopumukseen, kuin juopumus kurjuuteen [...] wankeus ja sakot ei vaikuta siinä mitään. Siwistys on ainoa parannuskeino [...] Työmiehen sivistyessä tahtoo juopumus katoamistansa.*”³⁹⁴ Rosenborg kylläkin kannatti kaikenlaisesta holhoavasta lainsäädännöstä luopumista ja luotti enemmän yksilöiden henkisen kasvun mahdollisuuksiin ja kykyyn huolehtia itse itsestään.³⁹⁵ N:n mukaan monet kuoppa-asujat olivat huolehtineet itsestään niin hyvin, että hän kehotti epäilijöitä menemään katsomaan, kuinka näissä useinkin mukavaksi järjestetyissä asunnoissa ”*kahvipannu porisi ja päiväjärjestykseen kuuluivat monet sellaiset elintarpeet, joihin kaikilla hyvin toimeentulevilla perheenisilläkään ei ollut varaa.*”³⁹⁶ N:n kirjoitus pyrki palauttamaan moralisointiin ja yhteisön soimaamiseen hyvinkin värikkäin mielikuvien pyrkinyttä Ignatiusta takaisin maan pinnalle – tai vähän sen alapuolelle. Vastineen kirjoittajana hän oletettavasti tuli liioitelleeksi asumisololoja liian hyväksi, mutta toisaalta kirjoitus paljastaa sen puolen, että rajojen ulkopuolista asumista pidettiin jossain määrin myös paikallisena normalisoitumisena, jossa asukkaat olivat itse eri tavoin järjestäneet elämisensä ja johon ei aina automaattisesti liitetty köyhyyttä sikäli kuin sillä tarkoitettiin mahdottomuutta tulla toimeen.

³⁹⁴ Rosenborg 1863, 33–34.

³⁹⁵ Rosenborg 1863, 13–14, 18–20, 25, 31. Yhtenä köyhyyden suurimmista syistä Rosenborg näki juuri laillisen suojelun järjestelmän, joka perustui irtolaisuuden uhkaan ja esti elämän suunnittelun vuotta pitemmäksi. Isännille se taas merkitsi huonolaatuista työtä. Suojelujärjestelmässä esiintyi lisäksi hänen mukaansa vilppiä.

³⁹⁶ Björneborgs Tidning 28.1.1862. ”... *utom kaffepannan, hwars handterande börer till ordningen för dagen, öfverkommer lifsförnödenheter, hwilka den wälbehällne familjefadren, som har både hus och hem, icke anser sig hafwa råd att bestå de sina.*”

N. ei kuitenkaan suositellut kuoppiin kahvinkeitäjäksi muuttamista kaikille sen takia, että siellä ”muutoin melko rauhallisen ja säädyllisen kaupunkiyhteisön ulkopuolella” todella tapasi rikollisuutta, joutilaisuutta, juoppoutta ynnä muuta ”päivänvalolta kätettyä”. Toimiin ryhtymättömyys ei ollut N:stä asia, josta kaupunkia pitäisi moittia, sillä ”eihän Roomaakaan rakennettu päivässä.”³⁹⁷ Alue siis kuitenkin oli kirjoittajan mielestä asuja-ainekseltaan ja maineeltaan tyystin erilainen kaupunkiin nähden. Olikin ymmärrettävää, että slummimaisen asuinalueen ajateltiin sekä mahdollistavan että ehdollistavan eräänlaiselle päivä kerrallaan -elämälle sekä houkutusten että aineellisen kurjuuden tähden.³⁹⁸ Kaupunkityöväestön kasvaessa alettiin huolehtia myös siitä, että miehen johtama huonekuntiin perustuva yhteiskuntajärjestys näytti horjuvan: kaupungistuminen ja alkava teollistuminen asettivat haasteita perhettään elättävälle ja kaitsevalle miehelle.³⁹⁹ N. saati muut keskustelijat eivät pohtineet sitä, missä pimeyden töiden harjoittajat ja kurjalisto olivat olleet ennen paloa ja kuoppiin muuttoa, sanalla sanoen sitä, olivatko kuopissa asuneet kuvatonlaisia jo ennen niissä asumistaan. Sosiaalisen alaspäin liikkumisen mahdollisuutta, palon aiheuttaman yhteiskunnallisen aseman heikkenemistä, ei juurikaan esitetty. Toisin sanoen mielipidekirjoituksissa pistää silmään se, miten vähän niissä korostettiin vuoden 1852 palon katastrofaalisuutta.⁴⁰⁰ Katastrofia korostavia olivat ennen kaikkea August Silfverin omat kirjoitukset⁴⁰¹ ja Porin kaupungin sanomien kuvaus kuoppa-asumuksista marraskuulta 1860.⁴⁰²

N:n kirjoituksen perään lehden toimitus kirjoitti, että lähettäjä vastasi itse sanoistaan ja siitä, että tämä vaikutti tuntevan Caphiksen. Lehti kieltäytyi muutenkaan asettumasta kenenkään kirjoittajan kannalle, koska toimituksella ei ”ollut aikaa käydä tarkistamassa jokaista kuoppaa.” Joka

³⁹⁷ Björneborgs Tidning 28.1.1862.

³⁹⁸ Parikka 1994, 68.

³⁹⁹ Markkola 2002, 108.

⁴⁰⁰ Ilmiön jäsentämisen palon kautta voisi ajatella olleen luontevaa, sillä onnettomuudet näyttivät 1800-luvun onnettomuus uutisissa usein tekevän yksilön tai yhteisön onnettomuutta edeltäneen menneisyyden tyhjäksi ja ne olivat menneen ja tulevan taitekohtia. Onnettomuus oli toisaalta uhka, joka saattoi toistua ja siksi onnettomuus uutisia ja kuvauksia voi Hannu Salmen mukaan pitää kollektiivisena terapiana ja pahan ennakointina. 1840–50-luvulle mennessä onnettomuus uutiset olivat vakiintuneet lehdissä ja katastrofin keskellä olevan yksilön syyllistämisen sijaan oli syntynyt myötätuntoa kokeva lukija. Salmi 1995, 197–198.

⁴⁰¹ Lännetär 5.8.1863, Finlands Almänna Tidning 14.7.1863, Sanomia Turusta 3.7.1863.

⁴⁰² Porin kaupungin sanomia 24.11.1860 Sellaiseksi voisi myös lukea Satakunta-lehden Porin onnistunutta palon jälkeistä jälleenrakennusta tarkastelevan kirjoituksen 12.7.1873 numerossa. Rajojen ulkopuolisen asutuksen syytä ei siinä enää suoraan liitetty paloon, mutta sen erikoisuutta painotettiin: ”Näitten asumusten ruotsinkielinen nimi on jo perehtynyt ja käynyt niin tutuksi, että kun sen nimen kuulee, kohta tietääkin, että tarkoitetaan ihmisasuntoa. [...]Jehkä kyllä olemme kuulleet senkin, että asukkaat kuopissa owat olollaan ja asunnoillaan tyytyväiset, jota kuitenkin on työläs uskoa, vaikka kohta tottumuskin oloonsa on hyvä asia ja muuttuu pian toiseksi luonnoksi.” Yksittäinen lehtikirjoitus 1870-luvulta antoi siis ymmärtää, että ”kuopat” olivat tuolloin paikallinen vakiintunut käsitys. Samoin Satakunta 16.8.1873 Porin historiaa käsittelevässä katsauksessa todettiin kuoppa-asutusten syntyneen palon vuoksi sekä jopa niinkin myöhäiseltä ajankohdalta kuin 31.10.1889 Satakunta-lehdessä oli pitkä kirjoitus, jossa käsiteltiin ilmiötä otsikolla ”Kaupungin ulkopuolella olevat asumukset” ja joka otti kantaa asuntojen hävittämisaikaisiin. Tätä kirjoitusta on sivuttu tässä työssä toisaalla.

tapauksessa mainittiin, että jokainen mielipide ”*trogloodyyttien kohtalosta*” oli käypää julkaistavaksi ja keskustelun lietsominen itseisarvo. Halusipa lehti itsekin lisätä keskusteluun kantansa, joka yllättäen on perin erilainen saman vuoden uuden vuoden runoon verrattuna: ”*Meidän ajatuksemme troglodyyteista on, että asuivatpa he nyt maakuopissaan miten onnellisina ja mukavasti tahansa, poliisiviranomaiset tulevat karkottamaan heidät niistä ennen pitkää. Etenkin kun asia taitaa olla niin, että monella heistä on kunnollinenkin asunto olemassa. Eikä hätäkään ole meidän mielestämme niin suuri, siveettömyys kylläkin. Sen tähden `kuoppayhteisö` on ainainen tauti yhdyskunnalle.*”⁴⁰³ Näin joissakin aikalaispuheenvuoroissa köyhyys ja huonot ominaisuudet yhdistettiin ikään kuin kaksisuuntaisella nuolella: ei vain köyhyys aiheuttanut huonoja ominaisuuksia vaan myös ne, kuten laiskuus, joutilaisuus, siveettömyys ja muut demoralisoitumat aiheuttivat köyhyyttä. Tällainen köyhyys ei kuitenkaan ollut nöyrää ja auttamista vaativaa, oikeaa köyhyyttä.

Ignatiuksen maalaama taulu herätti myös nimimerkin T.T. huomion.⁴⁰⁴ T.T:nkin kirjoituksen yhteydessä Björneborgs Tidningin toimitus huomautti, että kaikki mielipiteet oli julkaistava, jotta saataisiin koottua ”*totuus asiassa*.” T.T:stä Caphiksen sivellin oli todella laaja ja värivalikoima sellainen, että kaukaa katsoen maalaus varmasti vaikutti syvästi. Läheltä näkijät sen sijaan erottivat värien vääristyneisyyden ja komposition ristiriitaisuuden mallinsa nähden. Niinpä Caphis oli tullut maalanneeksi taulun, joka ”*oli ainoastaan kopio italialaisten ja espanjalaisten maisemamaalarien kauhukuvauksista*.”⁴⁰⁵ Voi myös miettiä, miten kirjoittajien keskustelun seuraaminen koettiin lukijoiden keskuudessa. Hannu Salmen mukaan juuri 1800-luvun lisääntyneen sanomalehtijulkisuuden myötä ihminen muuttui katastrofin tai tragedian kokijasta ja aiheuttajasta sen ulkopuoliseksi katsojaksi.⁴⁰⁶ Vaikka mielipidekirjoitukset eivät olleet katastrofiuutisia, ne etäännyttivät jopa porilaisia lukijoita oman kaupunkinsa kuoppailmiöstä, joka näin sananmukaisesti ”maalattiin kauhukuvaksi”, jota seurata maakuopan reunalta.⁴⁰⁷

Kieltämättä nämä kaksi kirjoittajaa, N. ja T.T. saivat Ignatiuksen julistuksen näyttämään ristiriitaiselta vetoamalla tämän ulkopaikkakuntalaisuuteen ja siihen, ettei tällä ollut konkreettista

⁴⁰³ Björneborgs Tidning 28.1.1862. ”*Vår tanke är om troglodyterne, de må bo så lyckligt och beqvämt som möjligt i sina jordhål, att de förr eller sednare genom polismyndigheten böra drifvas derifrån, synnerligast om, såsom fallet lärer vara, mången af dem eger en viss förmögenhet. Om nöden också icke är der så stor, så är tanke lasten desto mer, derföre förblifwer `gropsocieten` alltid en krästa för samhället.*”

⁴⁰⁴ Björneborgs Tidning 4.2.1862.

⁴⁰⁵ Björneborgs Tidning 4.2.1862. ”... endast är en kopia af italienska och spanska by-artisters afbildningar ur pinohistorien – taflor, i hvilka fantasiens gräslighet täflar med de röda och gula färgernas – styrka och myckenhet”

⁴⁰⁶ Salmi 1995, 195.

⁴⁰⁷ Salmi 1995, 196.

kosketusta kuoppiin tai muihin asumuksiin.⁴⁰⁸ Toisaalta ainakin nimimerkki T.T:n kynänjäljestä lukija saa käsityksen, että juuri kosketusta alueeseen on syytä karttaa, oli etäisyys sitten Helsingin ja maakuoppien tai Porin keskustan ja maakuoppien välinen: ”*On yksinkertainen tosiasia, että jokaisella yhteiskunnalla, jopa parhaiten järjestetyillä, on paaria-luokkansa [...] meidän paariamme on niin näkyvä, siksi että se on sijoittunut yhteen paikkaan.*”⁴⁰⁹

Paarian syyksi myönsi T.T:kin tulipalon, mutta sen edelleen jatkuvaan olemassaoloon vaikutti se, että asujilla oli ”*maamyrän elinoloihin tottunut maku*” (”*smack för mullwadens lefnadewanor*”). Kyseessä oli siis hänenkin mielestään normalisoituma. Asujaimiston koostumuksesta nimimerkki esitti kuitenkin myös analyysiinsä: vaikka enemmistö hänen mielestään oli prostituoituja, juoppoja ja vetelehtijöitä, kunnollisia työläisperheitäkin hän myönsi troglodyytteihin lukeutuvan. Työläisiä koski kuitenkin se, että he olivat siis tottuneet kontiaisen oloihinsa ja todella halutessaan voisivat vaihtaa kortteeria päivänvaloon. Juuri perheellisyys näytti teksteissä nostavan kuoppalaisen astetta moraalisemmalle tasolle kuin perheettömät kohtalotoverinsa. Prostituuhtiota ja muita perheinstituutioon kohdistuvia uhkia lukuun ottamatta teksteissä mainitut paheet olivat perin miehisiä, alkoholiin ja työkelpoisuuteen liittyviä. Ilotyttöjä (”*glädjeflickor*”) T.T. mainitsi paikan houkuttelevan, millä kirjoittaja saattoi tarkoittaa taloudellista houkutinta alemman sosiaaliryhmän naisille. Prostitutio oli kaupungeissa sallittua vuoteen 1907 asti, mutta prostituutiopaikkojen katsottiin tarpeelliseksi erottua ympäristöstä ja olla yleisesti tiedossa.⁴¹⁰ Toisaalta prostitutio saattoi olla sellainen mielikuvissa epämääräiseen alueeseen helposti liitetty ominaisuus, että se ikään kuin kuului samaan ominaisuusperheeseen juoppouden ja joutilaisuuden kanssa.⁴¹¹

Ignatius vastasi nimimerkki N:lle, että Porin polttomerkitsemisen sijaan hän oli juuri yrittänyt vedota ystävällisyyteen ja ihmisyyteen kirjoituksensa perusteina ja pyöristi muutenkin lausuntojaan sen suhteen, että epäilisi kaupungin tahtoa ja sen ”*opera omnian*” hoitamisessa, mutta totesi, että

⁴⁰⁸ Toisaalta väitteet Ignatiuksen huonosta Porin tuntemuksesta saavat vastapainoa esimerkiksi siitä, että kaupunkihistorioitsija J.W.Ruuth kiitti Porin historiansa (1897) esipuheessa Ignatiusta suullisista tiedonannoista. Lisäksi teoksessa mainitaan, että Ignatius oli yläalkeiskoulussa koulupoikana, kun vuoden 1852 palo kohtasi kaupunkia. Ignatius pelasti yhdessä J. Forsmanin ja von Schantzin veljesten kanssa kirjoja ja kokoelmia palavasta koulutalosta. Ruuth 1897, esipuhe, 396.

⁴⁰⁹ Björneborgs Tidning 4.2.1862. ”(D)et är en lika konstaterad factum att alla samhällen, äfwen de bäst lottade, hafwa sina parias, som med affeende å bostäder, antingen äro blandade med samhället (och sålunda föga bemärkta) eller ock afföndra sig från detsamma och bilda skilda qwarter och gator _ våra parias äro till finnandes på en enda punkt.”

⁴¹⁰ Häkkinen 1994, 102-121. Toivo Nygård mainitsee, että jonkinlaista ammattiprostituutiota ennen 1880-lukua esiintyi Porissa. Nygård 1998, 60. Jaakkola 1994, 85.

⁴¹¹ Esim. Rosenborgin aikalaisnäkemys, että köyhyys ja laiskuus aiheuttivat naisille helposti haureutta siinä missä miehille juoppoutta. Rosenborg kannatti haureuden kitkemisessäkin köyhän väestön kasvattamista: ”[Hauruskin voidaan] pidättää ainoastaan niin, että naisetkin siwistetään ja niille warustetaan etewämpi waltakunnallinen tila.” Rosenborg 1863, 34.

sitä mitä rakastaa, kurittaa (*”Den man älskar, den agar man”*).⁴¹² Hän myönsi mielikuvituksensa olleen vilkas ja ”ihastuneensa” kuopista kuulemiinsa tarinoihin. Hän oli siis kuullut niistä Helsinkiin saakka jotakin epävirallista tietä. Tarinat kahvinkeiton ylellisyydestä ja kuoppa-arkkitehtuuriin kuuluvien tulisijojen viehätysvoimasta hän kuitenkin kuuli ensi kertaa N:lta. Kahvin keitosta tulikin Ignatiuksen ironian takertumiskohde:

Tietysti kahvipannun näkemisen on täytynyt vaikuttaa teihin kerrassaan maagisesti, koska se on saanut teidät arvioimaan troglodyyttien materiaalisen elämän niin korkeaksi. Mutta minä, joka en ole sattunut astumaan tämän houkuttelevan laiden taikapiiriin, en voi nähdä tilannetta yhtään vähemmän toivottamana.⁴¹³

Ignatius päätti kirjoittelun seuraavassa numerossa.⁴¹⁴ Tälläkin kertaa hän otti sanojaan takaisin myöntäen, että auttamisvaatimustensa ohessa tiesi kuoppiin asettuneen myös löysäläisväestöä ja roistoja (*”uslingar*), mutta T.T:n ja N:n kuvauksista sai sen kuvan, että itse paholainen piti hoviaan Porin kuopissa. *”Dessa är mina slutord i denna sak”*, kirjoitti hän lopuksi ja mainitsi keskustelun menevän henkilökohtaisuuksiin eikä sitä ollut epäolennaisena syytä jatkaa.⁴¹⁵

Ignatiuksen puheesta välittyy vahvasti sen asian myöntäminen, että niin hän kuin nimimerkit N. ja T.T:kin olivat ”kuoppalaisia” luonnehtiessaan tarinoiden ja kuulopuheiden varassa. Silti erilaiset negatiiviset määreet esitettiin värikkäästi ja voimakkain ilmaisin. On ymmärrettävää, että asukkaisiin liitetty joutilaisuus oli kirjoittajista ongelma – johtui se sitten köyhyydestä tai laiskuudesta. Kaikilla alamaisilla nähtiin olevan parempaa käyttöä kuin työttömänä olo.⁴¹⁶ Nygårdin mukaan 1800-luvulle tyypillistä ajattelua oli, että tahallisesti hankitut heikkoudet olivat rikos itseään Jumalaa kohtaan.⁴¹⁷ Niin Ignatiuksen kuin hänen vastustajiensa kirjoituksissa viljeltiin ajatusta köyhien saamisesta riippumattomiksi yhteisön avusta ja taakkana olosta.⁴¹⁸ Peräänkuulutettiin ”luolaihminen” entistä tiukempaa kasvatuksellista ja aineellista holhoamista.

Kaukamaa on jakanut Ignatiuksen kannan uudelleenlaiseksi filantropiaksi ja hänen vastakirjoittajansa

⁴¹² Björneborgs Tidning 11.2.1862. Ignatiuksesta hän oli tullut vastustajiensa kanssa jo miltei ystäviksi kirjoittelun myötä ja toivoi, ettei se olisi hän joka lopulta näyttäisi kuoppakysymyksen äärellä happamia ilmeitä (*”sura miner”*).

⁴¹³ Björneborgs Tidning 11.2.1862. *”Wisst måtte dock kaffepannans åsyn haft ett magiskt inflytande på eder, eftersom den låtit eder finna en så hög grad af försoning i troglodyternas materiella lif, men jag, som icke råkat inom den förledande pjesens trollkrets, kan icke derföre anse ställningen mindre förtwiflad och hjälplös.”*

⁴¹⁴ Björneborgs Tidning 18.2.1862.

⁴¹⁵ Björneborgs Tidning 18.2.1862. *”Man wore verkligen böjd att tro, att sjelfwa Mephistopheles förflyttat sitt resp. hof till `groparne` i Björneborg.”* Samassa lehdessä heti Caphiksen kirjeen perässä N. kirjoitti hänelle jo perin ”ystävälliseen” sävyyn, ja toivoi fariseuksen ja publikaanin taas tapaavan veljellisissä ja toisistaan oppia ottavaisissa merkeissä kuoppa-asujen asiassa. *”Onnea maalarinuralle”*, toivotti hän lopuksi.

⁴¹⁶ Nygård 1998, 17.

⁴¹⁷ Nygård 1998, 23.

⁴¹⁸ Tämä huolenaihe näyttäytyy erikoisen korostettuna, kun muistetaan miten vähän kaupungin rajojen ulkopuolella asuneita oli kaikkien köyhäinavun saajien joukossa edellisissä luvuissa tarkastellun aineiston valossa.

vanhan säätyajattelun edustajiksi.⁴¹⁹ Siitä, miten uudenaikaisia tai säätykantaisia kirjoittajat olivat, on kuitenkin vaikea vetää johtopäätöksiä. Vaikka kirjoittajat ottivat jyrkästi yhteen, voi näkemykset molemmin puolin liittää sellaiseen köyhyyskeskusteluun, joka muutenkin oli ilmassa 1800-luvun puolivälissä.⁴²⁰ Toisaalta Ignatiuksen vastustajien kohdalla kyse saattoi olla henkilökohtaisesta tuohtumuksesta ja väitteet varkauksista, juoppoudesta, prostituutiosta ja joutilaisuudesta saattoivat olla tahallisia tehoilmauksia. Ignatiuksen kirjoituksissa painottui erityisesti se, että köyhälistön itsensä arvostelemisen sijaan hän arvosteli olosuhteita ja penäsi niiden parantamista ja köyhyyden syihin puuttumista pelkkien avustusten sijaan.⁴²¹ Raha-avustuksen hän näki Rosenborgin tapaan jopa turmiollisena, mikä ilmensi epäluottamusta köyhien ihmisten kykyyn käyttää rahaa itse pitkäjänteisesti ja sitä kohtaan että se kannustaisi itsensä elättämiseen. Erotuksena alkuperäiseen amerikkalaiseen armoon perustuvaan filantropiaan pohjoismaiseen ennaltaehkäisyyn ajatukseen sisältyi pelottelun ja kasvatuksen sekä protestanttinen ahkeruuden etiikan idea.⁴²² Toisaalta juuri N. ja T.T. korostivat, että pahatapaista elämää viettäviä oli turha auttaa, mikä painotus köyhäinhuolto- ja irtolaislainsäädäntöön tuli vasta 1860-luvun katovuosien jälkeen konkretisoituen vuosien 1863 joutolaisasetuksessa ja 1879 vaivashoitoasetuksessa. Näin irtolaisuuskin alettiin vasta 1800-luvun kuluessa liittää rikollisuuteen ja työn vieroksumiseen.⁴²³

Myös Haatanen on kiinnittänyt huomiota siihen, että aikalaiset kuvasivat pitkin 1800-lukua kasvanutta ”paarialuokkaa”, erityisesti kaskialueiden köyhtyneitä loisia, enemmän tai vähemmän liioittelevin sanakääntein.⁴²⁴ Myös Haatanen tekemä huomio siitä, että Länsi-Suomessa kuva kerjäläisistä ja köyhistä esitettiin usein salarikkaina, kun taas itäsuomalainen kuva oli surkuttelevampi, on kiinnostava ajateltaessa toistuvia väitteitä kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden kahvinkeitosta ja mukavista ikkunoista ja liesistä sekä jopa kunnollisista ”kakkosasunnoista” kaupungissa kaava-alueella.⁴²⁵

⁴¹⁹ Kaukamaa 1956, passim.

⁴²⁰ Filantropian mieltäminen 1860-luvun puhunnassa uudeksi on kyseenalaista esimerkiksi sikäli, että taantumuksellisen arvosteltua ja 1865 kumottua laillisen suojelun pakkoa ja palvelupakkoa sekä vuoden 1852 laajaa vaivashoitoasetusta pidettiin filantrooppisena, mutta patriarkaalisenä. Esim. Pulma 1994, 60.

⁴²¹ Esim. Haatanen pitää sekä köyhien arvostelemista että huomion kiinnittämistä köyhyyttä ruokkiviin oloihin uusina köyhyyskeskustelun piirteinä 1800-luvun kuluessa. Haatanen 1968, 67.

⁴²² Haatanen 1968, 137. Fennomaaniliikkeen sisäinen sosiaalireformismi kannatti lisäksi tutkimustoimintaa ja saksalaisen idealismin (Kant, Hegel) mukaisesti yksilön moraalisia periaatteita ja vastuuta kollektiivista kohtaan, missä yksilön rooli täydellistyi. Ks. myös esim. Jaakkola 1994, 93.

⁴²³ Pulma 1994, 56–57. Nygård 1984, 333. Pulma esittää, että irtolaisuuden ja pahatapaisuuden yhdistämiseen saattoi osaltaan vaikuttaa myös se, että vuoden 1852 vaivashoitoasetuksen mukaan myös työkykyinen oli apuun oikeutettu, minkä laillistaminen hämärsi vaivashoidon ja irtolaisuuden rajaa.

⁴²⁴ Haatanen 1968, 73.

⁴²⁵ Haatanen 1968, 76.

Kirjoittajien mielipiteiden kirjo sopii lopulta melko hyvin yhteen niiden huomioiden kanssa, joita muista lähteistä voidaan tehdä: toisaalta alueella näytti – vuoden 1860 hädetyt henkilöt mukaan lukien – asuvan hyvin samantyyppisiä tavallisia pieneläjiä kuin varsinaisessakin kaupungissa, toisaalta asujien keskuudessa ilmeni jonkin verran järjestyshäiriötä ja köyhäinhoidon vastuulla olevaa vaivaisuutta ja köyhyyttä. Lisäksi myös katkera asenne rajojen ulkopuolella asuvien helppoa elämää kohtaan saattoi selittyä osaksi sillä sekavuudella, että osa asukkaista oli samaan aikaan henkikirjoitettuna kaava-alueella ja että heidän elämänsä saattoi muistuttaa niin paljon ”tavallista” elämistä kaupungissa. Lopulta alueen asukkaiden ja köyhyyden voi sanoa liittyneen tiiviisti yhteen, kun huomioidaan köyhyyden koko kuvio Antti Häkkisen ja Jarmo Peltolan ehdottamalla tavalla: taloudellisesti, kulttuurisesti, poliittisesti ja toiminnallisesti.⁴²⁶ Taloudellisessa mielessä asukkaat olivat koko kaupunkiyhteisön rakenteessa, sen omistus- ja sosiaalisissa suhteissa muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta katveessa. Kulttuurisesti asukkaiden köyhyys määrittyi vierautena ja erilaisuutena varsinaisiin kaupunkilaisiin nähden. Asukkaat yksilöinä joutuivat vastaamaan heihin kasvottomasti ja kollektiivisesti liitetystä negatiivisista ominaisuuksista riippumatta siitä, olivatko ne totta vai perustuivatko ne kenties yksittäistapausten perusteella tehtyihin yleistyksiin. Poliittisesti ajatellen asukkaat määriteltiin erityisesti sanomalehdissä niin vakiintuneesti köyhiksi, että käsityksen voi ajatella ylläpitäneen itse itseään. Loppujen lopuksi asukkaiden oma aktiivisuus itsensä köyhäksi määrittelemisessä esimerkiksi hädöstä valittaessa tai kirkon köyhäinavun puoleen kääntyttäessä ja toisaalta eräänlainen asukkaiden köyhyyteen liitetty fatalismi tekivät matalan elintason jakaneista köyhiä. Paitsi että köyhyys saattoi joidenkin kohdalla olla suoranaista puutetta, se oli sitä myös siksi, että määritelmät kohdistuivat heihin ja näin köyhdyttivät heitä sosiaalisesti. Olennaista kuitenkin on, että tilannetta ei aina mielletty luonnottomaksi. Kyseessä oli samaan aikaan stigma ja asukkaiden aktiiviseksi mielletty sopeutuminen elämän ehtoihin.

4. Paikan jäljillä

Keisariajan Helsingin alueellista eriytymistä ja kaupungin suunniteltua ja suunnittelematonta kasvua tutkineen Sven-Erik Åströmin mukaan erityisesti yksi piirre erotti kaava-alueen ja sen ulkopuolisen alueen asuttamisen toisistaan: siinä missä varsinaiset ja ”paremmat” kaupunginosat suunniteltiin etukäteen, laita-alueiden työläiskaupunginosat suunniteltiin jälkikäteen, kun ne oli jo asutettu ja rakennettu.⁴²⁷ Tässä kappaleessa tutkitaan sitä, miten kaupungin ulkopuolinen alue oli

⁴²⁶ Häkkinen & Peltola 2005, 40, 86.

⁴²⁷ Åström antaa ymmärtää, että sosiaalinen eriytyminen eli se, että köyhempi väki asettui keskustan ulkopuolelle, oli samaan aikaan sekä todellisuutta että säätytietoinen tavoite ja eriytymistä tapahtui vielä enemmän mitä suunnitelmat

osa kaupunkiyhteisön käyttämää tilaa jo ennen VI osan kaavoittamista. Miksi oli luontevaa jopa asua alueella? Millaisia aikalaisulottuvuuksia rajojen ulkopuolisella kaupungin maalla oli ja olivatko ne hyviä vai pahoja?

4.1 Sattumuksia pahamaineisuuden taustalla

Miksi muurarioppilaan vaimo Fredrika Nyman huolestui elättinsä Erica Färmin ulkonaolosta ja väitti tämän seurustelevan tiiliruukkien viereisissä maakuopissa asuvan irstaan väen kanssa? Millaisilla koordinaateilla oikeastaan liikuttiin alueella, jolla lehtikirjoittelijat N. ja T.T. kirjoittivat asuvan kaupungin välttämätön ”*paaria-luokka*”, lähinnä juoppoja, laiskureita ja ilotyttöjä? Korrektimmassa ilmaisussa kuten Ignatiuksella tai Björneborgs Tidningin ja Porin kaupungin sanomia-lehden toimittajilla he olivat yhteisön ”*epäonnen lapsia*” ”*rikollisuudelle ja siveettömyydelle proivilegoidussa asuinsijassa*” tai *ainainen tauti yhdyskunnalle*.⁴²⁸ Alueeseen liitettyä pahamaineisuutta voisi lähestyä huhupuheen näkökulmasta: kuten huhukin luonnehdinnat alueesta ja asukkaista korostivat ja dramatisoivat yksityiskohtia sopusoinnussa kertojien ennakkoluulojen ja asenteiden kanssa. Mutta vielä enemmän ne saattoivat olla yksityisten ihmisten yritys selittää ongelmatilannetta.⁴²⁹ Huhupuheen kaltaisinkin pahamaineisuutta ilmentäneille ilmauksille on mahdollista etsiä vastaavuuspohjaa. Vastaavuuspohjaa löytyy siitä, miten aluetta näytettiin valvottavan tarkasteluajankohtana. Valvonta ja kontrolli on helppo mieltää negatiiviseksi, sillä kontrolli käsitetään usein seuraukseksi tai varautumiseksi konfliktiin. Kontrollin voi kuitenkin ajatella liittyvän yhteisöön sisäänrakennetusti: konfliktit ja rajankäynnit ovat osa yhteisöelämää joten kontrollin voi nähdä pyrkimyksenä integraatioon ja tasapainoon.⁴³⁰ Jo edellä on käsitelty alueella sattuneita rikoksia ja järjestyshäiriöitä niiden asianosaisten näkökulmasta, ja tässä tulkittu aineisto esiintyy sekä sen tukena että tarjoaa vastauksia erityisesti aluetta koskeviin kysymyksiin.

Yksi valvonnan muoto oli jo mainittu kirkon vaivashoitohallituksen toimenpide asettaa ”*riihille ja maakuopilla asuvien keskuuteen*” kaksi tarkastusmiestä eli ruotumestaria kaava-alueen tarkastajien

edellyttivät. Kuviota kuitenkin monimutkaistaa, että kaikista pienimmät ja sosiaalisesti matalimman säätykerroksen asuttamat tontit eivät aina olleet kaukaisimpia, vaan esimerkiksi kirvesmiehet rakensivat verrattain kauemmas ja tilavammin kuin muu suojelustyöväki ja pieneläjät, jotka pyrkivät aivan linjojen tuntumaan tai pienille tonteille keskustaan. Åström 1957, 65, 69, 262. Elina Hankala on huomauttanut Åströmin eriytymismalliin liittyen, että Suomen esiteollisissa kaupungeissa alueet muodostuivat monen tekijän, kuten yhteiskuntarakenteen, ulkomailta omaksuttujen kaupunki-ihanteiden ja esivallan harjoittaman suunnittelun sekä sattuman ja vanhojen käytäntöjen summana. Hankala 2003, 50.

⁴²⁸ Björneborgs Tidning 28.1.1862. 22.2.1862. 26.8.1862

⁴²⁹ Lisäksi huhupuhe tulisi käsittää lyhytkestoisen, tässä ja nyt tapahtuvana ja kiinnostavana toimintana, jotka voivat myös menettää nopeasti uskottavuutensa ja ajankohtaisuutensa. Leimaavuudessaan ne kuitenkin edustavat vallankäyttöä. Peltonen 1996, 47. Neubauer 2004, 13.

⁴³⁰ Esim. Österberg et. al. 2000, 239.

joukon jatkeeksi heti hallituksen ensimmäisessä kokouksessa vuonna 1856.⁴³¹ Ainakin näille miehille karttui siis kokemusta siitä, olivatko asiat kaupungin rajojen ulkopuolella pelottavalla tolalla.⁴³² Vaikka kaupungin ulkopuolisten alueiden mukaanotto tarkastusalueisiin vaikuttaa tehokkaalta puuttumistavalta, alueen kuuluminen niihin vaihteli vuosittain. Esimerkiksi vuonna 1861 ruotumestarit asetettiin vain viiteen kaupunginosaan ja maaseurakuntaan.⁴³³ Vuonna 1864 ruotumestarit asetettiin jälleen monen vuoden tauon jälkeen kaava-alueen lisäksi ”*maakuoppien ja tiiliruukin köyhille*.” Tehtävään valittiin nyt kauppias Ellström ja ajuri Stenros, siis statukseltaan August Silfverin kaltainen kaupunkilainen.⁴³⁴ Köyhyyteen liittyneiden sosiaalisten ongelmien valvonnan lisäksi ruotumestarien asettamista saattoi motivoida syntynyt huomio siitä, että alueelle todella oli asettunut varteen otettava määrä kaupunkilaisia. Heidät tuli tavoittaa paitsi valvottavina ja avustettavina, myös mahdollisina köyhäinhoitoverovelvollisina.

Ei ole mahdollista päätellä, miten systemaattisesti poliisi valvoi kaupungin tullien tai rajojen ulkopuolista aluetta, sillä järjestyshäiriöiden käsittelyssä ei aina mainittu tapahtumapaikkaa. Esimerkiksi irtolaisuustapauksissa ei käy ilmi, missä irtolaisuudesta epäiltävä henkilö oli tavattu. ”Kiinniottopaikka” olikin luonnollisesti aikalaisille triviaali asia muistiin merkittäväksi. Itse henkilön ”paikattomuushan” oli irtolaiseksi epäilemisen syynä. Irtolaisia ei näin perusteiden löytynyt lukemistani lähteistä asumasta kaupungin rajojen ulkopuolella, vaikka olosuhteet olivat varmasti otolliset. Ainoana poikkeuksena voi pitää marraskuussa 1855 entisten kehruuhuonevankien ulvilalaisen Maria Vilhelmina Friskin ja merikarvialaisten Fredrika Adolfina Lönnqvistin ja Anna Sofia Fromin oleskelua ilman toimeentuloa tai muuta asiaa ”*kaupungissa ja sen ympäristössä*”, mistä hyvästä heidät passitettiin kotipitäjiensä nimismiesten pakeille.⁴³⁵ Edellä on tosin jo muutamissa yksittäistapauksissa käynyt ilmi, että rajojen ulkopuolella asuneet majoittivat satunnaisesti ulkopaikkakuntalaisia vieraina esimerkiksi markkina-aikoina.

⁴³¹ Hallitukselle maakuoppien alue oli näin ollen vakiintunut käsite jo vuonna 1856, mitä ilmaisua ei maistraatin pöytäkirjoista juuri tapaa. ”*Riihille ja maakuoppiin asettuneita kaupungin asukkaita varten*” määrättiin kuulutuksen jälkeen kirkonkokouksessa 12.3.1856 tarkastusmiehet, jotka olivat kauppiaat Daniel Widbom ja Victor Stengrund. Porin seurakuntayhtymä II Cj I Vaivahoitojohtokunnan pöytäkirjat 1856–1866. 4.3.1856. Porin seurakuntayhtymä II Ca10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. Kirkonkokous 12.3.1856. Saarisen mukaan Daniel Widbom kuului 1860-luvulla Porin kymmenen rikkaimman kauppiaan joukkoon. Saarinen 1972, 518. Myös Mustonen 1976, 113.

⁴³² Valitettavasti köyhäinhoitoaineisto ei sisällä minkäänlaisia merkintöjä ruotumestarien tarkastuskierroksista yksittäisiä avustussuosituksia lukuun ottamatta, mikä antaa olettaa että mahdollinen raportointi on tapahtunut suullisesti.

⁴³³ Porin seurakuntayhtymä II Ca 11 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat. Kirkonkokous 6.1.1861. Ruotumestarit velvoitettiin myös raportoimaan alueistaan viikoittain.

⁴³⁴ Porin seurakuntayhtymä II Ca 11 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat. 27.11.1864. VI osasta ei vielä puhuttu mitään. Samassa kokouksessa köyhäinhoitohallitukseen valittiin maisteri Carl Ferdinand Nordlund, joka toimi myös rouvasväenyhdistyksen sihteerinä. Ruotumestarit jaettiin 31.5.1852 palaneen kaupungin mukaisesti, vaikka palo oli tapahtunut 22.5. Porin seurakuntayhtymä II Ca 9. Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat. 31.5.1852.

⁴³⁵ TMA Bb Kaupunginviskaalin juttuluettelot 14.11.1855.

Kaupungin rajojen ulkopuolisilla alueilla tapahtui rikkeitä ja järjestyshäiriöitä siinä missä kaupungissakin. Alue ei kuitenkaan näyttäydä toistuvasti levottomana eikä korostu kaava-alueita vaarallisempaan mitenkään siihen tapaan, jolla Ruuth kuvaa esimerkiksi 1860-luvun nälkävuosia: vuonna 1866 erityisesti riihillä sattui sekavissa olosuhteissa tulipaloja ja murtoja.⁴³⁶ Sattuneita tapauksia olivat muun muassa edellä käsitellyt omaisuusrikokset, perunavarkaudet⁴³⁷ ja tappelut. Esimerkiksi keväällä 1854 poliisipalvelija Johan Nylundin kanssa tappeluun oli joutunut palovahti Frans Albert Lingman siten, että jutussa syytettynä oli nimenomaan poliisipalvelija joka joutui sakkojen lisäksi maksamaan Lingmanille jopa lääkärikulut. Aiheen kannalta on kiinnostavaa, että tapaus sattui poliisipalvelijan ollessa virantoimituksessa kaupungin ”riihiperillä” (*”uti stadens riaktrene”*).⁴³⁸ Poliisin valvonta-alue ei siis ilman muuta päättynyt kaupungin rajalinjoihin, mutta yksittäiset viitteet rajojen ulkopuolisten alueiden järjestyksenpidosta ovat pääsääntöisesti juuri tämän jutun tapaan vain rivien välistä luettavissa. Tarkkaa selontekoa poliisin, palovahtien tai muiden järjestyksenpidosta vastaavien henkilöiden velvollisuudesta valvoa myös rajalinjojen tuntumassa ei tapaa.

Niin järjestyksenpitoon kuin rajojen ulkopuoliseen asumiseen viittaavissa lähdemerkinnöissä on korostunut se, että sen osalliset mainittiin usein kaupunkilaisiksi. Poikkeuksena muista oli maaseurakunnan puolelta Vähäraumalta nimismies Josep Andersson Juholan huomautus maaliskuulta 1865 itsellisleski Lisa Lukista [Luukista] ja tämän sairaasta tyttärestä, jotka hän oli vahtikierroksellaan tavannut kaupungin ja Vähärauman kylän välisen veräjän luona. Oli käynyt ilmi, että Lisa Lukilla oli kaupungin mailla maantien pohjoispuolella veräjän lähellä ”välttämätön ja huonokuntoinen asuinhuone”.⁴³⁹ Vain muutama päivä tästä alettiin huutokaupata uuden kuudennen osan tontteja. Nimismiehen huolenaihe häiritsi tai kiinnosti maistraattia järjestyksenpidon kannalta vain vähän, sillä sen tutkittua asiaa, asumuksen annettiin jäädä paikoilleen Luukin ja tyttären eliniäksi.⁴⁴⁰ Tapaus on kenties konkreettisimmin kaupungin ja maaseudun rajoilla. Nimismiehen

⁴³⁶ Ruuth 1897, 423. Tulipaloja ja murtovarkauksia sattui myös muissa osissa kaupunkia, mutta erityisesti Ruuth mainitsee riihet.

⁴³⁷ Esimerkiksi Lännettären ”polisi- ja oikeusasioissa” kerrottiin, että työmiehen leski Anna Lindgreniltä oli hänen peltomaastaan ”tiilipruukkien tykönä” viety vähintään tynnyrillinen perunoita, mistä tihutyöstä lehti tiesi kertoa kaupungista olevan ”vaimoihmisen” Amanda Grandellin vastaavan kämnerinoikeudessa. Lännettär 26.8.1863.

⁴³⁸ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Bb Kaupunginviskaalin juttuluettelot, jutut 26.3.1854.

⁴³⁹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:35 Maistraatin pöytäkirjat 11.3.1865.

⁴⁴⁰ Sama. *”der icke får qvarstå längre än uti Lisa Luks och hennes nidarbemälda dotters lifstid.”* Mikäli päätös piti paikkansa, asumus sai olla paikoillaan melko kauan, sillä torpparinleski Lisa Luuk kuoli vasta 1879 73-vuotiaana vanhuuteen kirkonvaivaisena. Hsiki-tietokanta:Pori: Lisa Luuk, Luuk. Lisa Luuk oli siis kirjoilla maaseurakunnassa Vähärauman kylässä ja hänet oli vihitty 1831 torpparinpoika Jeremias Isaacssonin kanssa. Heille oli syntynyt lapsia Lyttylän (Lyttskär) ja viimeksi Vähärauman kylissä. Mies oli kuollut 1856 44-vuotiaana. Luettu 16.11.2008.

vahdinpito maaseudun ja kaupungin välisillä mailla saattoi olla kaupungin kontrollia tehokkaampaa, kun kaupungin neljällä poliisipalvelijalla riitti työtä kaupungissakin.⁴⁴¹ Maistraatin näkökulmasta kahden köyhän naisen omin luvin järjestetty asuminen kaupungin mailla oli järjestystä uhkaavana tekijänä minimaalinen.

Aivan kaupungin rajojen tuntumassa asuminen ja kaupunkilaiseksi kirjattuna oleminen oli selkeästi eri asia kuin suorastaan maaseurakunnan puolelle asettuminen. Lokakuussa 1855 kaupungin entinen palovahti Johan Lindgren lähetti maistraatille kirjeen, jossa hän kertoi, että hänet oli kuluvana vuonna henkikirjoitettu löysäksi eli irtolaiseksi ja siirretty kaupungin kirkonkirjoista maaseurakuntaan. Hän kertoi asuneensa kaupungissa kymmenen vuotta ja olleensa palovahtina, mutta asettuneensa vuoden 1852 palon jälkeen Savon tilaan kuuluvan Rajatorppa-nimiseen torppaan Kokemäensaareen eli Kyläsaareen (Inderö). Palovahtiaikana Lindgrenillä oli vaimo ja seitsemän lasta, joista neljä oli sittemmin kuollut. Lindgren pyysi nyt nöyryimmästi päästä takaisin kaupunkiseurakuntaan ja takaisin palovahdiksi. Pöytäkirjassa liitteenä olevan kappalainen Johan Nordgrenin mukaan entinen torppari Lindgren oli syyllistynyt juoppouteen eikä kyennyt hoitamaan torppaa ja eli nyt kovassa köyhyudessa. Maistraatti eväsi Lindgrenin hakemuksen ja joutui toteamaan, että hakija oli jo kauan aikaa sitten erotettu palovahdin tehtävistä ja oli nyt verokirjoitettu toiselle paikkakunnalle. Ainoa lopputulos, jonka Lindgrenin hakemus tuotti, oli määräys hakea laillista suojelusta ja mahdollisuus valittaa kuvernöörille.⁴⁴² Kaupunkiseurakunnan kirjoissa pysyneet ja välittömästi kaupungin rajojen tuntumassa asuneet pääsivät siis entisinä ammatinharjoittajinakin verrattomasti Lindgreniä helpommalla.

Vaikka vahdinpito alueella ei välttämättä ollut systemaattista, voi tehokkaaksi kontrollikeinoksi ajatella sen, jos alueella liikkui tarpeeksi väkeä todistamaan tapahtuneita ja yksityisten ihmisten toimintaa. Kääntäen ajatellen epämääräisyyttä, pelkoa ja huhuja olivat varmasti omiaan synnyttämään sellaiset tilanteet, joissa rikoksia tuli epäilyksen alaisiksi, mutta niiden todistajiksi ei paikalla ollut ristinsielua. Palovahti Johan Helinin tapauksen perusteella saadaan tietää, että

⁴⁴¹ Kun puhutaan kaupungin raja-alueista joista seuraavana oli maaseutua, on hyvä tiedostaa nimismiehen asema kaupunkiin nähden itsenäisenä poliisiviranomaisena. Porin maaseurakunnan alueilla nimismies oli lähimpänä kaupunkia esimerkiksi juuri Vähärauman kylän suunnassa lännessä. Alueellinen vastuu kaupungin järjestyksenpitäjien ja nimismiehen välillä vaikuttaa ainakin Porissa aiheuttaneen joskus epäselvyyttä. Pohjoispuolella maaseudun rajana oli joki, mutta joen pohjoispuolella kaupunkia vastapäätä asui kaupunkilaisiksi kirjattuja Konepajan työläisiä, joita kaupungin poliisi ei valvonut. Jos tieto nimismiehen ja kaupungin välillä ei kulkenut, se saattoi edesauttaa eri puolella kaupungin laita-alueita tapahtuneista järjestyshäiriöistä syntyneitä epäluuloisuutta. Porin kaupungin sanomia 18.8.1860 uutisoi puukkotappelusta Konepajan kahden työläisen välillä. Toimitus kirjoitti: ” *Itse paikka ei kuulu kaupungin poliisi hallituksen alle, vaan **jonkun** nimismiehen, ja toisella puolen jokea löytyy mökkiä, joissa pidetään sala-krouwia.* ” Lihavointi tekijän merkitsemä.

⁴⁴² TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:26 Porin maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirja 13.10.1855.

Hakariihille, muutaman sylin matkan kaupungin rajasta oli 1850-luvun lopulla rakennettu rajaseudun yleinen sauna. Eräänä elokuisena yönä 1858 palovahti Helin oli tilapäisesti nukkunut iltayhdeksästä ”aamunharmauteen” ulkona saunan lähellä. Ennen nukahtamistaan Helin oli saanut seuraa paikkansa menettäneestä rengistä Johan Lindgrenistä Ulvilan Söörmarkusta, porilaisesta renki Christian Sjöblomista ja kullaalaisesta talollisen pojasta Tuomas Tommolasta, jotka olivat valittaneet olevansa aivan rahattomia. Herättyään Helin oli saanut todeta ylimmän housuntaskunsa tyhjäksi. 96 kopeekkaa oli tipotiessään. Pikaistuksissaan Helin oli kuljettanut aamulla vielä humalaisen Lindgrenin kaupungin vankilaan ja esittänyt varkaussyytteet. Todistajien puutteessa kämnerinoikeus ei pystynyt tutkimaan asiaa ja se siirtyi raastuvanoikeuteen. Raastuvanoikeudessa Lindgrenin onnistuikin yllättäen osoittaa, että Helin olin nimenomaan ennen nukahtamistaan antanut sekä hänelle että Christian Sjöblomille 25 kopeekan kolikot. Muista kadonneista rahoista ei ollut näyttöä ja lopulta Lindgren vapautettiin syytteistä. Toisen kerran juoppoudesta hän tosin keräsi isommat sakot kuin koko jutussa oli kyse, kuusi ruplaa.⁴⁴³

Alue siis oli myös muualta tulleiden ja kaupunkilaisten kohtaamispaikka. Joskus kohtaamiset olivat hämäämpä, joskus tavallisempia. Tässä tapauksessa juttu vesittyi uhrin kannalta omaan epämääräisyytensä. Yleinen saunarakennus soi toisiaan tuntemattomien kaupunkilaisten ja maalaisten tapaamiselle vähintään yhtä suotuisat seuranpidolliset olosuhteet kuin yksityisten ihmisten asunnot. Juuri rajojen tuntumassa sijainneet saunat toimivatkin vieraspaikkakuntalaisten yösijoina.⁴⁴⁴ Toisaalta voi kysyä, olisiko se, mitä tapahtui Helinille, ollut sellainen tyypillinen rikos, jota 1800-luvun puolivälin ”tavalliset” kaupunkilaiset olisivat pelänneet kohtaavansa kaupungin rajojen ulkopuolella; joutumista vieraspaikkakuntalaisten ryöstämäksi ilman silminnäkijöitä. Se, että samankaltaisista tapahtumista kaupungin rajojen ulkopuolella saattoi lukea lehdestä, oli tietysti omiaan herättämään pelkoa. Enemmän kyse näyttää kuitenkin olleen yksittäistapauksista, joille yöllinen ajankohta ja alkoholinkäyttö antoivat oman painoarvonsa.⁴⁴⁵ Yöllinen ulkona liikkuminen ei kuulunut luontevasti kaupunkielämään, sillä se oli kiellettyä paloturvallisuuden takia.

⁴⁴³ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Kaupunginviskaalin juttuluettelot. Bb: 27.8.1858.

⁴⁴⁴ Aina kaupungin rajojen ulkopuolinen alue tai vieraspaikkakuntalaisten asianosaisuus ei tarkoittanut epämääräisyyttä juttujen selvittämisessä. Samankaltainen saunaepisodi sattui elokuussa 1860: ”*Entinen sotamies Isak Topp, Sorkin kylästä Euran pitäjää, ilmoitti että hän yöllä heinäk. 28 päivää vastaan, maatessaan eräässä saunassa Karjarannan laitumen tienoilla, oli warkaan käden kautta kadottanut kolme ruplaa hopeaa. Entinen trenki Johan Björklund Lapwäärtin pitäjämästä, joka myös oli samassa saunassa maannut, ja jolta raha löydettiin, pantiin kiinni, Kämneri oikeudelta tutkittaa.*” Porin kaupungin sanomia 4.8.1860.

⁴⁴⁵ 1600-luvun Turun rikollisuutta tutkineen Karosen mukaan kaupunkilaiset eivät pelänneet tuntematonta vierasta väkivallantekijää, sillä irtolaiset ja muut yhteisön ulkopuolella olevat henkilöt eivät olleet merkittävässä roolissa väkivaltajutuissa. Karonen 1996, 74–75, 81.

Nimimerkki N. pyrki lehtikirjoituksessaan argumentoimaan, etteivät asiat kuopissa olleet niin huonosti kuin Ignatius oli antanut ymmärtää. Perusteluksi hän kuvasi asumusten mukavuuksia ja mainitsi, että lasten käydessä toisten tonteilla puuvarkaisissa, polttopuutilannekin oli turvattu.⁴⁴⁶ Väite oli kieltämättä melko lennokas, mutta raja-alueiden ulkopuolella juuri puuvarkaudet yksittäisenä järjestyshäiriönä olivat myös kaupungin johdolle silloin tällöin ilmenevä alueen levottomuuden muoto. Tosin kyseessä olivat kaupungin metsässä (kaupungin eteläpuolella) eivätkä ihmisten pihoissa tapahtuneet puuvarkaudet. Maistraatin näkökulmasta kaupungin metsän puustoon kajoaminen oli ilkeää. Vuoden 1839 poliisijärjestys sisälsi pykälänsä koskien koristustarkoituksiin istutettujen puiden ja pensaiden turmelemista kaupungissa tai sen ulkopuolella neljän ruplan sakon uhalla. Kaupungin metsässä kasvavien puiden käyttö ja turpeen nosto tiesi 10 ruplan sakkoja, mutta lehtipuiden, kuusien ja katajien oksia sai jokainen kaupunkilainen ottaa luutiin, vihtoihin tai muihin pienempiin tarkoituksiin siten, että kasvavat puut tuli jättää rauhaan.⁴⁴⁷ Poliisijärjestyksen valossa esimerkiksi taluspuiden hankkiminen oli rikos ja niinpä maistraatti myös puuttui tähän itseään vastaan kohdistuneeseen myyräntyöhön.

Puuvarkaudet yksittäisenä kaupungin rajojen ulkopuolisen alueen ”levottomuutena” ovat kiinnostavia siksi, että niiden yhteydessä kävi toisinaan ilmi, että puiden hankkija myös asui linjojen tuolla puolen. Joissain harvoissa yksittäistapauksissa rikkeen käsittelyn yhteydessä koettiin merkittäväksi mainita myös henkilöiden asuinpaikka. Viskaalin sakkoluetteloja lukeva ei vielä saa tietää, että merimiehen vaimo Catharina Sjöman, itsellisenainen Carolina Roslund ja entinen työmies Gustaf Hurtig asuivat ainakin vuonna 1856 kaupungin lounaispuolella Vähäraumalle johtavan maantien tuntumassa venäläisen leipomon lähellä. Ainoastaan Catharina Sjömanin todettiin olevan kotoisin ”täältä” (*”härifrån”*) [Porista].⁴⁴⁸ Maistraatin pöytäkirja antaa lisätietoa henkilöistä ja heidän asuinpaikastaan. 22.3.1856 oli karanteenin merimiehen Johan Sjömanin vaimo Catharina Sjöman ja itsellisenainen Carolina Roslund tavattu itse teosta Ritthafwiskan trädgårdenin luona tulemassa kaupungin metsästä mukanaan kelkanlavallinen puita, jotka viskaali Jakob Holmberg oli arvioinut 15 kopeekan arvoisiksi. Naiset valittivat maistraatille, että puut olivat heille kaataneet ”eräät miehet”, jotka kuitenkin vapautettiin vastuusta. 15 kopeekan puiden edestä nähtiin niin paljon vaivaa, että viskaalia määrättiin keräämään lisää todisteita viikon päähän.⁴⁴⁹ Samanlaisen

⁴⁴⁶ Bjerneborgs Tidning 28.1.1862.

⁴⁴⁷ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus H:15 Porin poliisijärjestys.

⁴⁴⁸ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cc1:81 Kaupunginviskaalin sakkoluettelot 1856.

⁴⁴⁹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:27 Maistraatin pöytäkirjat 24.3.1856. ”[...]hurusom härtill insendte och på upprop nu tillstädeskomma förgymda sjömannen Johan Sjömans hustru Catharina Sjöman och inhysesqwinna

lykkäyksen sai samassa käsittelyssä entinen työmies ja kirkonvaivainen Gustaf Hurtig puuvarkaussyytökselleen. Hän oli omasta mielestään kerännyt vain vanhoja oksia.⁴⁵⁰

Viikkoa myöhemmin poliisipalvelija Johan Sederling todisti nähneensä virantoimituksessa Anton Aron Wittsbergin kanssa ollessaan kyseisenä päivänä naiset tullin ulkopuolella tai hieman etäällä siitä venäläisen leipomon luona tulemassa kaupungin metsästä ylittämässä maantietä ja suunnistamassa kohti sen ”*alapuolella*” sijaitsevaa ”*tyyssijaansa*” eli kotiaan kelkassaan paksuja, vastahakattuja mäntypuita noin 15 kopeekan arvosta.⁴⁵¹ Wittsbergillä ei ollut lisättävää kertomukseen ja niinpä poliisien kenties sattumanvarainen paikallaolo tuotti naisille vuoden 1839 poliisijärjestyksen rikkomisesta 10 ruplan 50 kopeekan sakot.⁴⁵²

Kalliiksi puut kävivät myös vanhus Gustaf Hurtigille, jonka jutusta kävi yhtä selvästi ilmi, että hän tuli puukuormansa kanssa kotiinsa kaupungin rajojen tuntumaan. Sederling ja Wittsberg todistivat lähes samoin sanamuodoin Hurtigin olleen tulossa kaupungin metsästä tullin ulkopuolella tai hiukan siitä etäällä venäläisen leipomon luona ja matkanneen maantien alapuolella, hautausmaan vieressä sijainneeseen asuntoonsa.⁴⁵³ Hurtigin kelkkaan oli lastattu mäntypuuta 20 kopeekan arvosta, mikä kasvoi samaksi sakkosummaksi kuin naisillakin: 10 ruplaa, 50 kopeekkaa. Tällainen sakkosumma oli enemmän, mitä seurakunta jakoi köyhilleen köyhäinapua vuodessa.⁴⁵⁴ Olisi vaikea tietää, merkitsikö ”*maantien alapuoli*” aikalaisille vasenta vai oikeaa puolta, toisin sanoen, miten päin he kaupungin karttaa katsoivat, ellei Hurtigin yhteydessä olisi erikseen sanottu, että kyse oli hautausmaan vierestä eli Porista lähdettäessä tien vasemmasta eli pohjoisesta puolesta.

Carolina Roslund på sätt actor sjelf erfarit, den 22 i denne måned antræffats i nærheten af den såkallade Rittjihaffska trädgården, kommande från stadens skog, medfört ett kälklafs ned, värddh 15 kopek silfver: i anseende hwartill och som påtagligt vore att nämde ned blifwit från berörde skog afhemtad, Holmberg påstad svarandernes föllande till laga ansvar. Öfwer klagomålet hörde erkände svaranerne att de från stadens skog väl afhemtat ifrågavarande ned, som kvarblifwit efter någre karlar, hwilka der verkställt hyggnen, men befredo deremot att de försvar någon överkom; hvarå och sedan actor förbehållit sig bewisning i målet nederbörande tillsades aftrända meda Beslöts: Detta mål uppskrifves af i protokollet antecknad orsak till nästkommande onsdag den 2 instundande april del Mfem, då actor å tjenstens vägnar åter egen anmäla och uthöra mått samt svaranderne ovägerligen tillstädeskomma åklagaren Holmberg derwid förskedd med all den bewisning han i målet önskar föreställa vid förlust och rättigheten dertill framdeles hwilket å inkallandet förständigades.”

⁴⁵⁰ sama.

⁴⁵¹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:27 Maistraatin pöytäkirjat 2.4.1856. On merkittävää, miten tarkat paikkakoordinaatit yksittäinen tapaus voi antaa: ”[...] *ut genom stadens tull ett stycke derutom eller i nærheten af ryska bageriet påträffats i ankommande från stadens skog samt begifwit sig tvärs öfver allmänna landsvägen till dera på nedra sidan derom belägna hemwist [...]*”

⁴⁵² sama. Maksukyvyttömyyden kohdalla rangaistus sovitettiin 4 päivän vesileipä-vankeudella ja 14 päivän yksinkertaisella vankeudella.

⁴⁵³ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:27 Maistraatin pöytäkirjat 2.4.1856. ”[...] *ut genom stadens tull, ett stycke därifrån eller i nærheten af ryska bageriet påträffats i ankommande från stadens skog samt begifvit sig tvärs öfver allmänna landsvägen till dess på nedra sidan derom vid begravningsplan belägna bostad.*”

⁴⁵⁴ Gustaf Hurtig oli jo 1856 köyhäinavun saajien joukossa, tosin tuolloin hän sai vain tilapäisen avustussumman.. Porin seurakuntayhtymä II Ca 10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858, Porin seurakuntayhtymä II Cj I Vaivashoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866.

Maistraatin pöytäkirjoja lukiessa voi yllättyä siitä, miten valvottuja kaupungin ulkopuoliset alueet toisinaan olivat – jopa yöaikaan. Poliisipalvelija Aron Ramstedtilla tosin saattoi olla vihjeeseen perustuvaa etukäteisepäilyä, kun hän oli mennyt kaupungin metsään kierrokselle 17.huhtikuuta 1852 kello neljä aamuyöllä. Hän tapasi siellä porilaisen porvarin Matts Höckertin rengit Matts Nordlingin ja Carl Fredrik Lönnin kaupungin metsästä hämäräpuuhissa. He olivat olleet metsässä kahden hevosen, sahojen ja kirveiden kanssa kaatamassa mäntyä ja lehtipuita. Puut oli määrä viedä Höckertin kaupungin mailla sijaitsevaan riiheen⁴⁵⁵ Maistraatti määräsi jutun viskaalin ja poliisin huoleksi, jotta lisätodisteita saataisiin. Jutussa ei ilmeisesti saatu selville, oliko porvari Höckert pakottanut rengit hämäämään yötyöhönsä. Seuraavalla käsittelykerralla sakot jaettiin rengeille, joiden aiemmat rikkeet ja maine tuolloin olivat tarkastelunalaisina.⁴⁵⁶ Myös Höckertit asuivat kaupungin rajojen ulkopuolella tiiliruukeilla. Heidän asumuksestaan puhuttiin kuitenkin omistettuna talona.⁴⁵⁷

Nämä yksittäistapaukset liittävät myös kaupungin metsän alueen osaksi kaupungin valvottuja maita. Puun luvaton käyttö oli jouduttu poliisijärjestyksessä kriminalisoimaan jo vuonna 1839, joten puuvarkauksia ei tietenkään voi liittää pelkästään rajojen ulkopuolelle syntyneeseen asutukseen liittyneeksi lieveilmiöksi. Kaupungin rajojen ulkopuolella asuneille lähiympäristön puiden käytön voi varovasti arvioida olleen pienimuotoista, omia tarpeita tyydyttävää, vaatimattomien elinolosuhteiden ylläpitämistä, vaikkakin luvattomasti. ”*Pitkin männistöä*” eli käytännössä myös itse metsässä asti asuminen antoi luonnollisesti luontevammat olosuhteet ympäristön puun käyttöön kuin kaupungissa asuneille, joiden tulo epäilyttävän puukuorman kanssa kaupunkiin olisi huomattu hyvin nopeasti.⁴⁵⁸ Oletettavaa on, että kaupungin metsästä haettiin paljon enemmän lämmikkeitä, kuin siitä jäätiin kiinni.⁴⁵⁹

Rikoksien ja järjestyksenhäiriöiden valossa alue ei siis näyttäytynyt niin huonomaineisena kuin lehtiteksteissä ja yksittäisissä luonnehdinnoissa annettiin ymmärtää. Aluetta kuitenkin asuttivat juuri ne sosiaaliryhmät joihin juoppous, rikollisuus, laiskuus ja siveettömyys yleisimmin

⁴⁵⁵ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:23. Maistraatin pöytäkirjat 19.4.1852.

⁴⁵⁶ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:23. Maistraatin pöytäkirjat 21.4.1852 ja 24.4.1852. Poliisipalvelijan tosiaan kannatti päivystää öiseen aikaan metsässä, sillä hän sai itselleen osan sakkotuloista, kun ne jaettiin kruunun, kaupungin, Ramstedtin ja todistajien kesken.

⁴⁵⁷ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb:20.4.1857. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cc2:1 14.8.1859.

⁴⁵⁸⁴⁵⁸ Kuoppien ja asumusten sijainnista myös Porin metsässä Laine 1993, passim.

⁴⁵⁹ August Silfver kirjoitti, että asumuksia oli rakennettu ”pitkin männistöä” eli enemmän tai vähemmän myös puuston suojaan. Lännetär 5.8.1863. Myös Porin kaupungin sanomissa kuvailtiin, että asuntoja ”..löytyy pian lukemattomia pitkin metsän-syrjää[.]” Porin kaupungin sanomia 24.11.1860.

yhdistettiin.⁴⁶⁰ Tampereen Pispalan muodostumista 1800-luvun lopulta alkaen tutkiva Satu Kankkonen on huomauttanut, että esikaupunkeja on historian tutkimuksessa lähestytty miltei poikkeuksetta ”köyhän kansan hökkelikylinä.” Samalla niihin on liitetty aikalaistenkin esittämä kuva sosiaalisten ongelmien kasautumisesta. Kankkonen itse esittää, että esimerkiksi Pispalaan muuttanut työväki ei tullut alueelle ”juodakseen enemmän ja voidakseen elää epäjärjestyksessä ja siveettömästi.” Pispalaan asettumisen motiiveiksi voi muistitiedon pohjalta sitä vastoin löytää muuta kaupunkia edullisemman, tilavamman ja viihtyisämmän asumisen. Näin Kankkonen liittää alueen henkisen murroksen osaksi yhteiskunnan murrosta: kyse oli hänen mukaansa modernista vapauden mahdollisuudet tiedostavasta asukasryhmästä.⁴⁶¹

Kankkosen tavassa käsitellä Pispalan pahamaineisuuden ilmauksia on järkeä. Siihen, että tietylle alueelle asettuminen itsessään synnyttäisi epätoivottua elämäntapaa ja että elämäntavan viettäminen olisi jopa asumisen syy, voi suhtautua kriittisesti, vaikka ei voikaan tietää, ohjasivatko Porissa kaupungin rajojen ulkopuolelle asettuneita sellaiset motiivit kuin pispalalaisia. Kalliita vuokria he ainakin pakenivat.⁴⁶² Pahamaineisuutta ilmentävän puheen takaa voi nähdä muutakin. Porin tapauksessa taustalta voi löytää ainakin harmistuksen siitä, että rajojen ulkopuolella asuvat näyttivät pääsevän halvemmalla ja helpommalla rakennellessaan ilman maksua. Ajateltiin, että kaikkien työtä tekevien oli kyllä halutessaan varaa asua kaupungissa. Keskustassa asuminen saattoi köyhille olla usein hyvin viheliästä kellarimaisissa olosuhteissa ja siten vetäytyminen kauemmas saattoi tosiaan jopa kohottaa elintaso.⁴⁶³ Tämä lisäsi ymmärrettävästi katkeruutta niitä kohtaan, jotka olivat eristäytyneet ”*kaupunkilaisiksi kaupungista ulkona.*” Helsingissä laitakaupunki oli silti kartettu alue eristyneisyytensä, katuvalottomuutensa ja pienien ja huonojen teiden takia.⁴⁶⁴ Juuri tällaiset konkreettiset vastakohtaisuudet kaupunkiin nähden saattoivat jo itsessään herättää epäluulon vilpillisyydestä ja vääränlaisesta kaupunkilaisuudesta ja pimeässä menneisyyden luolaihmissen ajassa elämisestä. Yhtä hyvin epämääräisyyttä lietsoivat ilmi tulleet virkavallan kanssa tekemisiin joutumiset kuin se, ettei ”*sala-asunnoista, jotka näin owat peitetyt ihmisten silmistä*”⁴⁶⁵ välttämättä kuulunut mitään. Rajaseutu oli samaan aikaan lähellä ja kaukana. Esimerkiksi Björneborgs

⁴⁶⁰ Siveettömyyden aiheuttamiin järjestyshäiriöihin on lähes mahdotonta löytää vertailupohjaa lehtikirjoitusten väittämille ellei sellaisena voi pitää aiemmin käsiteltyä Anna Elisabeth Jeremiaantytären, Carolina Lundholmin ja Ulrika Kaarlentytären asumista. Kyse on kuitenkin ainoasta tapauksesta, jossa siveettömyys jollain tapaa suoraan liitettiin yksittäisiin asujiin.

⁴⁶¹ Kankkonen, Satu, Esikaupungin historiallinen todellisuus – järjestämätön yhdyskunta vai viihtyisä asuinalue. Konferenssipaperi Historiatieteiden tutkijakoulun kevätkonferenssissa 2009.

⁴⁶² Vuokrien kalleudesta esim. August Silfver Lännettäressä 5.8.1863, Porin kaupungin sanomia 24.11.1860.

⁴⁶³ Åström 1957, 109, 114.

⁴⁶⁴ Åström 1957, 114.

⁴⁶⁵ Porin kaupungin sanomia 24.11.1860.

Tidningissä 30.11.1860 sanottiin suoraan, että huolestuttavampaa kuin köyhyyden ilmeneminen maakuopissa, oli, että hätää ja köyhyyttä löytyi myös kaupungin sisältä, Uuden kaupungin nimellä tunnetusta V:stä osasta.⁴⁶⁶ Kaupungin rajojen ulkopuolisen alueen erottaminen ja hierarkisoiminen kaupunkiin nähden näytti siis toisinaan olleen tärkeitä: omin päin kaupungin maille rakennelleita ei haluttu pitää samalla tavoin kaupunkilaisina kuin muita, vaikka heidät olisi tiedettykin porilaisiksi. Porin kaupungin sanomia -lehden kirjoittajan mielestä kaupungit omat ”siirtolaiset” kuitenkin tuli pitää kaupungin yhteydessä ja pitää tätä kautta ruodussa:

Waan jokaisen kunnan welwollisuus on walwoa yhteiselämän järjestyksen ylitse, jos ei muun tähden, niin waiwais-maksun tähden, jotka aina lisääntyvät sen jälkeen, miten welttos ja tapain turmellus saapi laweampaa sijaa, ja nämä siirtolaiset owat kumminkin siinä kohdassa kaupunkilaisia.⁴⁶⁷

4.2 Palstanpitoa, elinkeinoja, hautajaisia ja tanssiaisia – alue neutraalina osana kaupunkiympäristöä

Kaupungin rajojen ulkopuolinen alue oli paitsi joidenkin kaupunkilaisten asuttamaa myös pääosin viljelyskäytössä ja karjan laidunmaana, läntinen Karjaranta myös vanhastaan makasiinien sijaintipaikkana.⁴⁶⁸ Pahamaineisiksikin koettua aluetta voikin tarkastella myös neutraalina osana kaupunkilaisten elinpiiriä. Kenties sen hahmottaminen pelottavaksi ei ollutkaan kovin yleistä tai ainakaan aikalaisten ainoa tapa jäsentää sitä osana kaupungin karttakuvaa.

Kaupungin lahjoitusmaille palkattiin vuoden 1852 toukokuisen palon jälkeen paimenia, joiden tehtävänä oli myös laitumille johtavien käytävien eli teiden silmälläpito kesän ajan. Hakariihien kulmauksen valvonta annettiin entisen räätälin Anders Nyströmin ja Malmiriihien kulmauksen valvonta työmies Abraham Blankenbergin kontolle.⁴⁶⁹ Karjarannan puolella vahtia (”*vakthållningen*”) piti työmies Daniel Selin. Itse asiassa palovuonna toimesta ei puhuttu paimenen työnä, vaan nimenomaan vahdinpitona, ja voikin olettaa, että palaneen kaupungin ympärillä tarvittiin silmäpareja ennen kaikkea pelloilla kasvavan sadon ja ylipäätään eläimien laiduntamisen

⁴⁶⁶ “*Men att nog mycket elände finnes äfwen inom staden, särdeles i femte stadsdelen, derom kan troligen en hwar bland föreningens medlemmar lemna ganska sorgliga intyg.*” *Björneborgs Tidning* 30.11.1860 Jutussa kerrottiin jälleen rouvasväenyhdistyksen toimistaja kurjista köyhistä tapauksista kaupungissa. Sivuhuomautuksena todettakoon, että kirjoituksessa kuvailtiin köyhyyden ylipäätään olevan luonteeltaan piilossa olevaa siten, että yhdistyksen tuli etsiä sen uhreja: ”[yhdistys ponnisteli päivittäin] *för att uppsöka fattigdomen och eländet i deras undangömda bostäder.*”

⁴⁶⁷ Porin kaupungin sanomia 24.11.1860.

⁴⁶⁸ Ruuth 1897, 317.

⁴⁶⁹ Entinen räätäli Anders Nyström sai vuonna 1860 ja sitä seuraavina vuosina köyhäinapua ja hänet oli merkitty asuvaksi kaupungin rajojen ulkopuolella. Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhoitohallituksen pöytäkirjat 1856–1866.

turvaamiseen.⁴⁷⁰ Paimenalueet pysyivät samoina myös jatkossa ja paimeniksi pestattiin joka vuosi uudet henkilöt 10 ruplan korvausta vastaan.⁴⁷¹ Ainakin kesäisin kaupungin linjojen ulkopuolella riitti liikennettä, kun karjasaattueet kulkivat joka aamu kuudelta laitumille. Malmin kulmauksesta eli Malmiriihille päin lähteneen Vähäraumantien ja sen viereisen kaupungin hautausmaan välillä kulki myös silta.⁴⁷² Välitön kaupungin rajojen ulkopuolinen alue oli luonnollinen varsinaisen kaupunkialueen jatke paitsi käyttötarkoituksiensa myös kulkuyhteyksiensä takia. Juuri tämä Turkuunkin johtanut tie oli Essi Lindbergin mukaan osoitus siitä, ettei hautausmaa ollut yksinäinen ja hiljainen alue syrjässä kaupungista vaan sen ympärillä oli koko ajan liikettä ja työntekoa.⁴⁷³ Tie oli tärkeä. Kun maistraatti joulukuussa 1853 kävi läpi kaupungissa vaadittavia korjaustoimenpiteitä, mukaan mahtui edellisen vuoden palon tuhoista huolimatta myös kaupungin länsipuolelta kulkeva maantie, joka sai alkunsa ”*Vähärauman veräjältä ja johti vahtihuoneelle, joka sijaitsi kaupungin hautausmaan lähellä.*”⁴⁷⁴ (Ks. LIITE 3.) Maantien vasemmalla eli hautausmaan puolella toimi myös vuonna 1849 perustettu fajanssitehdas, joka työllisti mestarin lisäksi kolme kisälliä ja neljä oppipoikaa. Lisäksi tien varren maisemaan kuuluivat pitkät tykistöallit.⁴⁷⁵

Kaupungin ja maaseudun välimuotona alue liittyi hyvin löyhästi ympäröivään maaseutuun niin hyvässä kuin pahassa. Puutarhuri Johan Östdahl ja sorvari Johan Fredrik Grönqvist selittivät heinäkuussa 1869, että Karjarannan ja muun kaupungin lahjoitusmaan ja Rauman kylän (Vähärauman) väliset aitaukset olivat hyvin puutteellisia. Miesten hevoset olivat juoksennelleet yöllä kaupungissa, kunnes poliisimestari Franz Laler oli saanut eläimet kiinni. Hevoset olivat miesten mukaan ensin päässeet ravaamaan Vähäraumalle ja sitten yleistä maantietä pitkin hautausmaan ohi kaupunkiin. Kaupunginviskaalin myönnettyä asianlaidan näin olleen, miehet vapautettiin vastuusta.⁴⁷⁶ Selkeää rajaa kaupungin ja maaseudun välillä ei siis aina ollut edes karjalaitumien suhteen.

⁴⁷⁰ TMA Cj:23. Maistraatin pöytäkirjat 2.6.1852 §1. Tämäkin yksityiskohta saa miettimään, miten nopeasti paluu normaaliin kaupunkielämään näytti pöytäkirjojen valossa tapahtuneen. Vain 11 päivää totaalisen kaupunkipalon jälkeen maistraatti pohti jo kaupunginmaiden paimenien palkkaamista. Toisaalta voi ajatella, että nyt kun kaupungin ympärillä oli hätätilanteesta johtuen tavallista enemmän liikennettä, alue kaipasi myös valvontaa.

⁴⁷¹ TMA Cj: 24. Maistraatin pöytäkirjat 28.5.1853 § 3. TMA Cj:26 Maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirjat 30.5.1855. Viidennen kaupunginosan asukkaiden karja kuului pöytäkirjan mukaan Haka-kulmaukseen, toisessa, kolmannessa, neljännessä, riihillä ja tiiliruukeilla omistuksessa oleva karja Malmin-kulmaukseen.

⁴⁷² TMA Cj: 24. Maistraatin pöytäkirjat 11.7.1853. Jutussa sillan kuntotarkistus oli annettu porvari Johan Hydénille, jonka kuitenkin epäiltiin laiminlyöneen vastattavakseen ottamansa käyttökelvottoman sillan korjaamisen. Jutun käsittelyn kautta on todistajalausunnoista huolimatta luettavissa tuskin lainkaan mitään alueen kuvausta.

⁴⁷³ Lindberg 2003, 25.

⁴⁷⁴ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj: 24 Maistraatin pöytäkirjat 14.12.1853.

⁴⁷⁵ Ruuth 1897, 351, 394, 416. Fajanssitehdas kuitenkin paloi 1856.

⁴⁷⁶ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:30 Maistraatin pöytäkirja 21.7.1860.

Kaupungin rajojen ulkopuolinen alue esiintyi lähteissä monissa päivittäiseen elämään liittyvissä neutraaleissa yhteyksissä. Erityisesti hautausmaan ja Malmiriihien ympäristöllä oli monia erilaisia nimityksiä. Niinpä esimerkiksi sanomalehdessä 11 saran edestä peltoheinän korjaamistyötä tarjoava saattoi antaa paikkakoordinaateiksi ”niin kutsuulta Wenäläiseltä kaalimaalta Malmi-riihien tykönä.”⁴⁷⁷ Kaupunkilaisten palstoja ja puutarhoja olikin etenkin kaupungin eteläpuoleisilla pelloilla. Ulosottomies William Wallin huutokauppasi ”julkisella ryöstö-awisionilla” 18.9.1862 juuri erästä tällaista tynnyrin alan maata ”haka-riihten varrella”.⁴⁷⁸ Palstat kaupungin ulkopuolisilla alueilla olivat siis kaupunkilaisille ulosmitattavaksi kelpaavaa omaisuutta. Porin kaupungin sanomien kirjoittaja sitä vastoin halusi korostaa, etteivät maakuopissa ja muissa asumuksissa olijat puolestaan maksaneet asunnoistaan tai tonteistaan vuokraa kellekään saati että olisivat omistaneet ne.⁴⁷⁹ Suurimittainen alueelle rakentaminen oli ilman muuta luvanvaraista: työmies Filip Stenholm sai vuonna 1855 maistraatin luvalla rakentaa tuulimyllyn lähelle hautausmaata ja aluetta, jota lähteissä nimitetään ”Ritthaffska trädgårdeniksi”. Ilmeisesti sukunimestä johdetulla epävirallisella paikannimellä lienee ollut jokin yhteys alueen ”venäläinen”-etuliitteellä varustettuihin nimityksiin, jotka usein mainittiin samoiksi paikkakoordinaateiksi.⁴⁸⁰ Myös hautausmaan pohjoisosassa oli erityinen venäläinen osa venäläisille vainajille, lähinnä sotilaille.⁴⁸¹

Alueen moninimisyys liittyen vuonna 1809 perustetun hautausmaan alue kanto myös Hamppustenmäen nimeä, ja vainajien leposijaa kutsuttiinkin Hamppustenmäen hautausmaaksi ”uusi hautausmaa”-nimityksen ohella.⁴⁸² Luonnollisesti juuri hautausmaa teki alueesta kaupunkilaisten elämään välttämättömästi liittyvän. Varsinaisesti hautausmaan esteettiseen merkitykseen ja vainajien muistamiseen alettiin kiinnittää huomiota vasta vähitellen 1800-luvun loppupuolella, vaikkakin erityisesti 1860-luvulla hautausmaan todettiin olleen rapistunut, ilkeivallan kohteena ja vaativan kunnostusta.⁴⁸³ Esimerkiksi siunauskappelia ei hautausmaalla ilmeisesti ollut, sillä

⁴⁷⁷ Lännetär 15.7.1863.

⁴⁷⁸ Porin kaupungin sanomia (ilmoitus) 6.9.1862.

⁴⁷⁹ Porin kaupungin sanomia 24.11.1860.

⁴⁸⁰ Esim. venäläinen kaalimaa, venäläinen kruununtalli ja venäläinen leipomo muissa yhteyksissä tässä työssä. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:26 Porin maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirja 3.9.1855.

⁴⁸¹ Lindberg 2003, 27.

⁴⁸² Ruuth 1897, 282. Ennen vuoden 1801 paloa hautausmaa oli siis ollut jokirannassa seisoneen kirkon kirkkomaa aina 1500-luvulta asti. Uuden hautausmaan tilan tultua riittämättömäksi perustettiin hieman kauemmas Vähäraumanien varteen niin sanotulle Hirsipuumäen paikalle jälleen uusi hautausmaa vuonna 1884, jolloin sitä alettiin luonnollisesti kutsua uudeksi hautausmaaksi.

⁴⁸³ Ks. esim. Lindberg 2003, 24, 28. Esimerkiksi karjan laiduntaminen hautausmailla oli tavallista aina vuoden 1929 hautausmaiden malliohjesääntöön asti.

seurakuntalaiset toivoivat sellaista vuonna 1861.⁴⁸⁴ Eläväisestä sijainnista huolimatta hautausmaa saattoi juuri hoitamattomuutensa takia aiheuttaa toki myös epämääräisiä mielikuvia.⁴⁸⁵

Samaan aikaan 1850-luvun lopulla kun majoja ja maakuoppia rakenneltiin ympäristöön, oli käynnissä hautausmaan laajennus.⁴⁸⁶ Entisellä palovahdilla Isak Helinillä oli kellari alueella, johon hautausmaata aiottiin laajentaa. Niinpä Helin sai vuonna 1856 10 ruplan korvauksen kellarinsa hajottamisesta ja kellarikuopan tasoittamisesta.⁴⁸⁷ Kellarin tai ”perunakuopan” suhteen oli jo vuosia aiemmin tehty linjaus maan käytön ja siellä asumisen erottamiseksi toisistaan. Heinäkuussa 1854 kaupunginviskaali Johan Henrik Eklöf toi maistraatille tiedoksi, että päätöstä, jonka se oli tehnyt jo viime vuonna, ei ollut noudatettu. Se nimittäin oli kieltänyt entistä palovahtia Isak Heliniä rakentamasta asuinrakennusta ”*kaupungin maille herra tullivahtimestari Pehr Richard Dahlbeckin vuokramaahan kuuluvalla kaupungin hautausmaan läheiselle puutarhapalstalle.*”⁴⁸⁸ Luvattomaksi luonnehdittu talo oli kuitenkin noussut pystyyn (”*olagligen uppförda boningsrum*”). Viskaali Eklöf oli kesän aikana kehottanut Heliniä poistamaan rakennuksen. Helin vastusteli ja selvensi, että rakennus oli vasta puolivalmis. Maistraatti päätti, että hävittämisen tuli tapahtua kahdeksassa päivässä ja Helinin omalla kustannuksella.⁴⁸⁹ Edellisen eli vuoden 1853 maistraatin pöytäkirjoista käy ilmi päätös, johon viskaali viittasi: Helinit olivat yrittäneet saada lupaa Dahlbeckille maksamaansa vuokraa vastaan rakentaa perunakuopan viereen pienen asumuksen uudessa asemakaavassa Konstantininkadun paikkeilla sijainneen ja mitä ilmeisimmin palaneen tonttinsa tilalle.⁴⁹⁰ Helinien mainittiin olleen Dahlbeckin palstavuokralaisia jo pormestari Ignatiuksen ajoista 1830-luvulta. Lupa oli kuitenkin tuolloin vuonna 1853 hellinnyt vain kellarin ylläpitoon. Ilmeisesti jo tässäkin vuonna 1854 annetussa yksittäisen asukkaan hädässä ei kuitenkaan päätöksistä huolimatta ollut tapahtunut varsinaisesti mitään tai sitten Helin oli totellut päätöstä jättäen

⁴⁸⁴ Porin seurakuntayhtymä II Ca 10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. Kirkonkokous 22.6.1862. Porin seurakuntayhtymä IICa9. Vuonna 1847 hautausmaan viereen tai taakse suunniteltiin ruumiinavaushuone. Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 30.7.1843–24.10.1852. Kirkonkokous 19.7.1846, Seurakuntien kokous raatihuoneella 16.3.1847, Kirkonkokous 18.7.1847.

⁴⁸⁵ Hautausmaalta muistomerkin vierestä löytynyt keskenkasvuinen poikalapsen sikiö kauhistutti marraskuussa 1858. Äidin löytämiseksi kirkonkuulutukset käskettiin ulottaa maaseudun pitäjiin Ulvilaan, Nakkilaan, Noormarkkuun ja Luviaan. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot. Bb: 2.11.1858.

⁴⁸⁶ Esim. Porin seurakuntayhtymä II Ca10 Kirkonkokousten ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat 27.10.1852–11.5.1858. 4.5.1856, 6.5.1856, 28.5.1856. Mukana kirkkoneuvosto, tarkastusmiehiä ja seurakuntalaisia. Pöytäkirjoissa esiintyy paljon paikkakoordinaatteja hautausmaan ympärillä. Esim. 28.5. päätettiin, että hautausmaan vanha rautaportti poistetaan ja laitetaan uuden aidan yhteyteen lähelle maantietä.

⁴⁸⁷ Porin seurakuntayhtymä II Cj I Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1856–1866. 2.9.1856.

⁴⁸⁸ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:25. Maistraatin pöytäkirja 1.7.1854.

⁴⁸⁹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Cj:25. Maistraatin pöytäkirja 5.7.1854. ”*att genast bortflytta ett af honom i närheten af stadens begravningsplan å stadens mark till en del redan uppsädt boningsrum; och instälde sig härwid mindre bemälde Åktagarne, än svaranden Helin personligen.*”

⁴⁹⁰ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:24 Maistraatin pöytäkirjat 7.10.1853.

ainoastaan kellarin paikalleen. Joka tapauksessa Helinin toimet vain pari vuotta myöhemmin näyttäytyivät perin neutraalissa valossa.

Hautausmaan tienoilla sijaitsi myös eräänlainen karjakenttä, jossa poliisijärjestyksen mukaisesti tuli suorittaa muun muassa markkinoiden aikainen hevoskauppa. Kentällä järjestettiin toukokuussa 1863 ”vähäväkinen eläinnäyttely”, jossa kuvernööri Cedercreutz jakoi palkinnot.⁴⁹¹ Karjakentän lisäksi alueella oli sotilaiden kokoamisen kannalta ollut historiallisesti merkitystä. Ruuthin mukaan Suomen sodan aikaan keväällä 1808 venäläiset joukot asettuivat Malmiriihille ja osa myös majoittui kaupungin porvariston luokse.⁴⁹² Varsinainen vanha armeijan ja porvariprikaatin paraati- ja harjoituskenttä lähellä oli lähellä ”Haagan tullia ja 1770-luvulla paikalla asuneen suutari Malmin pihaa.” Kyseinen paikka, jota Ruuth kutsui Haagan kentäksi, näkyy 1730–40-luvuilta olevassa liitteenä kartassa (LIITE 1.) nimellä ”Björneborgs Reglementes Mötes plats.” Eteläisen Haagan tullin eli sittemmin V kaupunginosaa reunustaneiden Hakariihien alueen kautta kulki kaupungin tärkein liikenne 1700-luvun lopulla.⁴⁹³

Kaupungin linjoja reunustavilla alueilla oli kaupunkilaisille myös virkistykseen ja huvitteluun liittyvä ulottuvuutensa. Sorvarimestari Gustaf Heleniuksella olikin sydämellään juuri kaupunkilaisten ilonpitoa edistävä toive, kun hän pyysi maistraatilta vuonna 1860 lupaa ”pystyttää kaupungin linjojen ulkopuolelle Malmiriihien kentälle karusellin tai keinun yleiseksi huviksi.”⁴⁹⁴ Maistraatti tosin totesi, että koska karusellin käyttöön tarvittaisiin valaistusta, tulisi pyydetynlainen huvitus paloturvallisuuden takia rakentaa jonnekin sopivampaan paikkaan.⁴⁹⁵ Heleniuksen mielihalu rakentamiselle herättää kuitenkin kysymyksen, oliko alue sellainen, että ihmiset mielsivät sen vapaaksi kaikenlaiselle rakentamiselle. Toisaalta yleiseksi huvitukseksi suunniteltu keinupaikka ei anna vihiä pelottavasta ja kartettavasta alueesta.⁴⁹⁶ Esimerkiksi Malmiriihien vierestä kulkeneen maantien päässä oli maaseurakuntaan kuuluva Vähärauman kylä, jonne Ruuthin mukaan oli tapana

⁴⁹¹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. H:15 Porin poliisijärjestys. Lännetär 1.7.1863. Lehden ensimmäinen numero. Toimitus kuitenkin piti palkintosummia ”tarhapiikojen juomarahoina”. Esimerkiksi sonnien ensimmäinen palkinto toi eläimen omistajalle viisi ruplaa. Näyttelyyn kokosi kuitenkin läheisen maaseudun talollisia, sillä paikalle saapui osanottajia myös lähipitäjistä.

⁴⁹² Ruuth 1897, 317.

⁴⁹³ Ruuth 1897, 298, 310.

⁴⁹⁴ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Maistraatin pöytäkirjat Cj:31 (23.7.1860). ”[...] att få anlägga här utanför stadens linjer å f.d. Malmriorna plan en Caruselle eller gunga här almännas nöje.”

⁴⁹⁵ Ibid.

⁴⁹⁶ Aleksandra Ramsay pohtii artikkelissaan sitä, miten Helsingin rouvasväenyhdistyksen jäsenille välittyi tietoa esikaupunkialueiden oloista, sillä porvarisrouvilla ei yleensä ollut niille asiaa. Toisaalta yhdistyksen toiminnassa oli erityistä nimenomaan se, että naiset tekivät kotikäyntejä myös kaupungin rajojen ulkopuolelle, mitä viranomaiset eivät koskaan tehneet. Sekä tällä tavalla että piikojensa emäntinä rouvasväen edustajille välittyi sellaista epävirallista tietoa, mitä poliisi ei koskaan saanut haltuunsa. Ramsay 1990, 322.

tehdä retkiä vapunpäivinä.⁴⁹⁷ Paloa edeltävällä ajalla myös kaupungin eteläpuolta reunusti vanha maantie, joka uudessa palon jälkeisessä asemakaavassa tuli osaksi kaupungin Itä- ja Länsiesplanadia. Tuo vanha maantie oli piilipuiden varjostama ja heti sen toisella puolella oli kaupunkilaisten puutarhoja, joiden väliin työntyi tosin siellä täällä peltokaistaleita. Kaupunkilaisten suhtautuminen puutarhoihinsa oli erityinen: puutarhoihin tehtiin istutuksia ja huvimajoja, joissa vietettiin kesäpäiviä.⁴⁹⁸ Näin kaupungin syrjäisimmät osat ja peräti sen laita-alueet eivät vanhastaan merkinneet kaupunkilaisille pahaa, perifeeristä aluetta vaan ne olivat osa kaupunkilaisten tai ainakin huvimajakulttuuriin vihkiytyneiden elämää. Sanotulla ei tarkoiteta, etteikö kaupunkisuunnittelun näkökulmasta ”länsimainen” ajatus kaupungista, jossa keskusta oli kaupungin edustavin paikka ja jonka sosiaalinen hierarkia aleni laitoja kohti mentäessä, olisi leimannut vuoden 1852 palon jälkeen asemakaavoitettua Poriakin.⁴⁹⁹

Kahvinjuontipuutarhojen ohella kaupungin rajojen ulkopuolisista alueista Tiiliruukit merkitsivät kaupunkilaisille yksittäisten kaupunkilaisten omistuksessa olevia teollisuuslaitoksia paikalla asuvine työntekijöineen. Niiden ympärille asettui muutakin väkeä asumaan. Tiiliruukit olivat reunustaneet kaupunkia jo 1700-luvulla. Yksi niistä oli niin sanotussa Girstenin kulmauksessa eli myöhemmältä nimitykseltään viidennen osan lähellä eli Hakariihien tienoilla, yksi Hamppustenmäellä Vähäraumalle päin johtavan tienvarressa eli tarkasteluajankohtana hautausmaalla ja yksi, pormestari Sacklénin tiiliruukki Vähäraumalla.⁵⁰⁰ Juuri hautausmaata pidemmällä Vähäraumantien varressa olevista tiilitehtaista oli kyse esimerkiksi ”Höckertin tiilipruukeissa.” Heinäkuussa 1863 Lowisa Hellgren kehotti Lännetärtä lukevia kaupunkilaisia saapumaan ”Höckertin työксе” tansseihin.⁵⁰¹ Tällä kertaa tanssit olivat ilmeisesti luvalliset. Vuonna 1859 porvarinleski Maria Gustava Höckert oli joutunut vaikeuksiin luvattuaan edellisen kerran puitteet tansseille. Hän oli kesällä 1859 antanut tiiliruukintyöläisen Johan Grönlundin käyttöön kaupungin ulkopuolella, hautausmaan lähellä sijainneen talonsa. Nordlund oli järjestänyt asunnossa luvattomat tanssit, jotka olivat keränneet paikalle paljon väkeä.⁵⁰² Tätä ei maistraatti hyvällä

⁴⁹⁷ Ruuth 1897, 388, 394.

⁴⁹⁸ Saarinen 1972, 110. Myös Ruuth 1897, 388, 394.

⁴⁹⁹ Åström 1957, 58, 61. Åströmin mukaan kaupungin sosiaalinen eriyttäminen toteutettiin Helsingissä juuri sillä, minkä levyisiä kadut missäkin kohtaa olivat, miten aukeat paikat sijoiteltiin ja miten Esplanadit erottivat varsinaisen kaupungin muusta. Hankala 2003, 18 Poriin tulivat Suomen kaupungeista ensimmäisenä puiden reunustamat, yli 50 kyynärän leveät kadut.

⁵⁰⁰ Ruuth 1897, 249, 260. Viidettä osaa kutsuttiin sen ollessa uusi (vuoden 1801 palon jälkeen) nimellä Girstenin kortteli.

⁵⁰¹ Lännetär 1.7.1863.

⁵⁰² TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cc:1 14.8.1859. Asiasta oli valitettu maistraatille tanssien jälkeen kesäkuun 22. päivä. Höckertin korostettiin taas olevan ”från Björneborgs stad.”

katsonut, vaan kun Grönlund ei asiaa kiistänyt, se langetti sekä Grönlundille että Höckertille neljän ruplan sakot.⁵⁰³

Juttu oli niitä harvoja, joissa maistraatti otti jotakin kantaa itse alueen järjestyksenpitoon yleisellä tasolla: ” *maistraatti puuttuu epäjärjestykseen, joka tapahtuu kaupungin ulkopuolella sen omistusalueella 12.6.1839 annetun poliisijärjestyksen nojalla.*”⁵⁰⁴ Näin kaupungin johto suorasanaisesti määritteli myös laitakaupungin poliisijärjestyksensä alaiseksi, vaikkei kyseisessä ohjenuorassa varsinaisesti kaupungin ulkopuolisia alueita koskevia pykälää ollutkaan. Grönlund ja Höckert olivat päätöksen jälkeen hakeneet oikeudenmukaisempaa kohtelua valittamalla lääninkansliaan, mutta päätöstä ei kuitenkaan kumottu.⁵⁰⁵ Porvari Matts Höckert oli omana elinaikanaan koettanut myös parhaansa mukaan edistää kaupunkilaisten viihtymistä tiiliruukeilta käsin. Hän sai vuonna 1857 sakkoja helmikuisten markkinoiden aikaisesta laittomasta viinan vähittäismyynnistä, jonka olivat toteuttaneet entinen palovahdin vaimo Helena Sundvik ja luvialainen torpparinvaimo Maria Sofia Vogel kauppias Johan Grönfeldtin omistamalla Tiiliruukilla olevassa asunnossa. Ainoastaan Höckert sai sakkoja, sillä hän oli koko jutun takana.⁵⁰⁶

Heti palovuonna varsinaisten kaupunginosien lisäksi myös riihet olivat kuuluneet palotarkastuksen piiriin, ja olivat siis tässä suhteessa samassa asemassa kaupunginosiin nähden.⁵⁰⁷ Tilanteessa, jossa kaupunki kasvoi ja sen uudelleen järjestäminen oli palon takia kokonaisvaltaista, oli luonnollista, että tulipaloalttiita elinkeinoja pyrittiin aktiivisesti sijoittamaan etäälle keskustasta.⁵⁰⁸ Paloturvallisuudesta vastaaminen ei tietenkään käytännössä voinut etäällä toimia yhtä kontrolloidusti kuin keskikaupungilla. Kesäkuussa 1857 Hakariihillä sattuneessa tulipalossa olikin tapahtunut laiminlyönti. Työmiehet Evert ja Johan Rosenberg, Frans Ekman, Johan Grönlund, Johan Munter ja Johan Rosenqvist oli velvoitettu palvelemaan palotorjuntaa vedenkantamisessa, mutta he olivat livenneet velvollisuudestaan. Miehet pääsivät kuitenkin pelkällä puhuttelulla

⁵⁰³ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeusCc2:1 14.8.1859.

⁵⁰⁴ TMA Cc2:1 14.8.1859. ”[...]*pröfvade Magistraten, hwilken det tillkomme hälle hand jemväl öfwer de oordningar som huru utom staden likwäl inträffade om dess egoområde, med städ af stadens Polisording för 12 Juni den 1839, [...]*”

⁵⁰⁵ Valitettavasti valistuskirjeen kopiota ei ollut liitetty mukaan. Juttua koottiin tähän muotoon siis vasta maaherran lausunnon saavuttua, maistraatin käsittely oli ollut jo aiemmin. TMA Cc2:1 14.8.1859. Maaherran kirje on päivätty 4.8.1859.

⁵⁰⁶ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb:20.4.1857.

⁵⁰⁷ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj: 23 Maistraatin pöytäkirjat 15.9.1852 Syyskuun aikana palotarkastettavaksi määrättiin vanhan paloa edeltäneen asemakaavan mukaisesti neljä kaupunginosaa eli Kirkkokortteli, Malmikortteli, Torikortteli ja Linnakortteli sekä Uusikaupunki eli kaupunginosa, joka myöhemmin tunnettiin V osana. Lokakuun ensimmäiselle päivälle jäi viimeiseksi kaupungin riihien tarkistaminen.

⁵⁰⁸ Ks esim. Åström 1957, 69.

vakuuttaessaan, että tuli oli ehtinyt jo tehdä tuhonsa, sillä aikaa kun oli haettu hevosia.⁵⁰⁹ Toisaalta etäisimmillä alueilla yksittäisten henkilöiden aktiivisuudella oli merkitystä valkean leviämisen torjumisessa. Lännetär tiesi vuonna 1863 kertoa, että kauppias Grönfeldtin omistamalla ”tiilipruukilla nro 2 kaupungin lähellä 17 p. 10 (ilmiantoi laivuri Hallongren) erään kuivausvajan katolla” oli syttynyt tulipalo, joka saatiin sammumaan ”likellä asuwaisten awulla”.⁵¹⁰

Asioihin puuttumisen aste kaupungin ulkopuolisilla alueilla vaikuttaa vaihdelleen. Useimmiten harmiton, auttamaton tai peräti hyödyllinen kaupungin ulkopuolella tapahtunut jätti vain vähän jälkiä aikalaisdokumentteihin, kun taas ilmiselvät oikeuden tai maistraatin selvittelyä vaativat tapaukset näkyivät selvemmin. On kuitenkin arveltavaa, että alue jäsenyi aikalaisten mielissä vähintään yhtä paljon positiivisissa ja neutraaleissa kuin negatiivisissakin merkeissä. Se oli osa kaupunkia.

4.3 Kaupungin etelän ja lounaan puoleiset alueet harkinnassa työläiskaupunginosaksi: järjestyksenpidon helppous ja työmiehen oikeus hyvään asuinalueeseen

Alueen aikalaisulottuvuuksista voi saada jotakin vihiä myös aktinipusta, johon on koottu uuden työläiskaupunginosan (VI osa) maistraatin, porvariston ja kuvernöörin senaatille osoittama hakemus sekä paljon hakemuksen taustalla ollutta valmistelumateriaalia.⁵¹¹ Tässä en puutu itse pitkään kestäneen hakuprosessin ajan kaupunkisuunnittelua ilmentäneeseen puoleen, vaan poimin vastauksia siihen, millaisesta alueesta hautausmaan vierelle, lähinnä Malmiriihien alueelle kaavoitettavasta kaupunginosasta, suunnitteluhetkellä oli kysymys. Maistraatti ja kuvernööri pohtivat uutta kaupunginosaa jo ainakin joulukuusta 1861 lähtien.⁵¹² Kuvernööri vastaanotti senaatin myönteisen päätöksen ja suunnitelman esikaupungista 19.9.1864. Wahlroosin piirtämän

⁵⁰⁹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb:22.6.1857. Viskaali mainitsee, että työmiehet oli otettu kaupungin ajureiksi ja samalla velvoitettu vedenkuljetukseen. Jutussa mainittu Johan Rosenqvist voi hyvällä syyllä olla sama henkilö kuin tässä työssä tutkimani Johan Gustaf Rosenqvist, mutta mainintaa hänestä ajurina ei esiinny muualla.

⁵¹⁰ Lännetär 4.11.1863. Uunissa ei ollut tulta, joten syyn epäiltiin olleen huolimattomuus tai ”kentiesi sytyttäminen.”

⁵¹¹ KA Sen. tal. os. KD 76/87, 77/87 ja 78/87/ 1862 Ea2681. Aktinippu. Ks. myös JyMa Senaatin tal. os. pöytäkirjat mikrofilmirulla Tal. os.278, 25.10.1864 ja Senaatin kirjediaari SKD rulla 28 18.10.1862. Kansallisarkistossa säilytettävään VI kaupunginosan kaavoitusluvan hakemiseen liittyvään aktinippuun sisältyy itse hakemuksen lisäksi runsaasti asian valmistelua koskevaa materiaalia, lausuntoja ja muun muassa kaupunginvanhinten senaatille valmisteleva kaupungin paloturvallisuusjärjestys vuodelta 1863 sekä lääninarkkitehti Chiewitzin koko kaupungin rakennuskantaa koskeva laaja paloturvallisuuslausunto vuodelta 1862. Välistä kuitenkin puuttuu joitakin pöytäkirjoja porvariston ja maistraatin pitämistä kokouksista siten, että niihin ainoastaan viitataan. Varsinaista sellaista alueen katsastus- ja luonnehdintapuhetta, joka paljastaisi kaupunkilaisten asenteita tai jotakin vallinneita olosuhteista, siinä on vain vähän.

⁵¹² Lääninarkkitehti Chiewitzin Kuvernöörille osoittama kirje 17.10.1862, jossa jälleen viitataan jo kuvernöörin joulukuussa 1861 (4.12.1861) lähettämiin suunnitelmiin ja vuoden 1856 asetukseen. KA Sen. tal. os. KD 76/87, 77/87 ja 78/87/ 1862 Ea2681. Aktinippu.

asemakaavan mukaisesti tontteja valmisteltiin huutokaupattavaksi 13.3.1865.⁵¹³ Kuten August Silfver lehtikirjoituksissaan totesi, asia pitkittyi ennen kaikkea siksi, ettei porvariston ja maistraatin kesken päästy yksimielisyyteen siitä, minne edullisten ja pienitonttisten työläisasuntojen alue voitaisiin sijoittaa.

Kenties koko hakuprosessin lähteiden kiinnostavin osa on lääninarkkitehti Chiewitzin kirje tuhtunut kuvernööri C.M.Creutzille lokakuulta 1862. Kyse oli siitä, että porvariston ensimmäinen ehdotus asuinalueeksi oli ollut kokonaan toisella puolella jokea kuin itse kaupunki, pohjoisrannalla Isosannassa sahojen lähetyvillä.⁵¹⁴ Lääninarkkitehti itse piti parhaimpana kaupungin Eteläisen linjakadun eteläpuoleista aluetta, joka voidaan löyhästi käsittää Keskiriihinä ja osittain Hakariihiin. Se olisi myös järjestyksenpidon kannalta ollut kaupungin välittömässä yhteydessä, mutta tärkein peruste hänen mielestään oli, että asumalla lyhyen matkan päässä kaupungin peruselementeistä kuten torista, kirkosta, jokirannan ponttonisillasta tai koulusta, työläiset olivat osallisia samanlaisista ”*kunnallisista eduista*” (*”kommunala förmån*”) kuin paremmin ansaitsevat luokat. Suurimmat menetykset olivat hänen mukaansa, että joidenkin kaupunkilaisten piti luopua pelto- tai puutarhapalstoistaan.⁵¹⁵ Ainakin lääninarkkitehdin silmin kaupungin eteläpuoleinen laita-alue oli jo valmiiksi helposti liitettävissä osaksi muuta kaava-alueita. Porvariston kanta tässä ”*kiihottavassa ja kiireellisessä asiassa*” oli Chiewitzin mukaan ajattelematon ja hätiköity ja kaupunkia pirstova.⁵¹⁶

Chiewitzin julistus eteläpuolisesta alueesta olisi mennyt läpi maistraatissa, ellei helmikuussa 1863 olisi saatu maanmittari Henrik Wahlroosin lausuntoa alueen sopimattomuudesta: maanmittarin

⁵¹³ Äkillistä muutosta kontrolloimatta rakentuneesta asuinalueesta kaupunginosaksi kuvastaa esimerkiksi sellainen kaupunginvanhinten esiin nostama seikka, että tontinostajien velvollisuus oli nyt huolehtia itse katuvalaistuksesta TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj: 36. Maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirjat 13.3.1865

⁵¹⁴ Esimerkiksi tästä kokouksesta, jossa porvaristo ehdotti joen pohjoisrantaa, ei aktinipussa ole pöytäkirjaa.

⁵¹⁵ Sama.

⁵¹⁶ Hän vetosi kovin sanoin siihen, että pienituloisten kaupunkilaisten päivittäisiin työmatkoihin kuluisi liikaa aikaa ja matka olisi kuljettava monta kertaa päivässä, mikä oli hänestä kohtuutonta. Aika oli kalleinta, mitä työläisellä oli, Chiewitz argumentoi. Säiden rasitukselle altistuva työmies ansaitsi hänen mielestään sitä paitsi kunnan asunnon. Lääninarkkitehti saattoi asemastaan käsin soimata parempiosaisten omatuntoa yllättävän ohjelmalliseen sävyyn. Hänen käyttämänsä kieli rinnastuu edellisessä luvussa käsiteltyyn K.F. Ignatiuksen puheenvuoroihin kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden puolesta: ”[...] tarvetta lämpimään huoneeseen ei tule sulkea keneltäkään pois paremmin ansaitsevien asukkaiden typerien vaatimusten takia. Juuri kylmyyden takia hän [työmies] on pakotettu nauttimaan vahvoja väkijuomia pitääksensä yllä edes jonkinlaista ruumiinlämpöä kylmissä asumuksissaan. Tällaisen elämäntavan seuraukset ovat aivan liian hyvin tiedossa niin, että enempää tarvitsisi perustella.” (”[...] Jett varmt rum, och bör wäl, ej derifrån utestängas genom bättre lottade medborgares okloka anordningar, hwarigenom han blir nödsakad att taga sin tillflygt till starka rusgifvande drycker för att underhålla lifvärmen i sina utkylda lemmar; följderna af detta lefnadssättet äro allt för wäl kända för att här behöfva ytterligare påpekas.”) Lääninarkkitehti Chiewitzin Kuvernöörille osoittama kirje 17.10.1862, jossa jälleen viitataan jo kuvernöörin joulukuussa 1861 (4.12.1861) lähettämiin suunnitelmiin ja vuoden 1856 asetukseen. KA Sen. tal. os. KD 76/87, 77/87 ja 78/87/ 1862 Ea2681. Aktinippu.

mukaan alue oli vedestä vapaa ainoastaan kuivina vuodenaikoina. Esimerkiksi kellareita ei voisi rakentaa, ellei niitä pystyttäisi maan päälle. Tällaisen lausunnon valossa voi päätellä, etteivät ainakaan tällä suunnalla kaupungin ulkopuolelle pystytetyt asumukset olleet pelkästään maakuoppia. Wahlroos piti parempana myös porvariston kannattamaa, toteutunutta aluetta, jonka koordinaatit olivat tutut: kaupungin lounaiskulmassa, Turkuun johtavan maantien eteläpuolella, hautausmaan lähellä. Siellä maa oli Wahlroosin mukaan sopivan hiekkaista ja kuivaa ja asutus oli helposti liitettävissä kaupunkiin. Lisäksi Wahlroos konkretisoi Chietwitzin esitystä esittämällä tarkat etäisyydet joelle ja tehtaisiin.⁵¹⁷ Etelään päin alueen laajennumahdollisuus olisi ollut lisäksi rajoitetumpi sen takia, että siellä todella oli riihitontteja.⁵¹⁸ Myös maistraatti joutui lausunnon saatuaan toteamaan, että kaivojen ja kellarienkin kannalta uuden alueen oli ennen kaikkea oltava terveellinen.⁵¹⁹

Se, minne puolelle kaupungin rajoja uusi kaupunginosa tulisi, kiinnosti kaupunkilaisia suuresti. Kun asiasta järjestettiin yleiset Jumalanpalveluksen jälkeiset kokoukset syyskuussa 1864, puheenjohtajana toiminut kuvernööri Creutz joutui toteamaan, ettei päässyt selville ”*paikallisista olosuhteista*” ja yleisestä mielipiteestä, koska porvareita oli paikalla niin paljon. Mitään muuta suotuisaa paikkaa kuin porvariston kannattama luoteinen maantien viereinen alue ei kuitenkaan esitetty.⁵²⁰ Tätä hautausmaan viereistä, maantien itäpuoleista aluetta perusteltiin nyt sillä, että siellä porvaristo suostuisi vastaamaan poliisin ja palovahdin pidosta. Sen kontrollointi tuntui siis jostain syystä luontevalta, vaikkakin on erikoista, että koko muun kaupungin järjestyksenpidon kuuluessa kaupungille, työläiskaupunginosassa se säilytettiin porvaristolle. Kenties tulevien asukkaiden ajateltiin olevan suurimmaksi osaksi tehtaiden työväkeä eli yksittäisten kauppiasten ja liikemiesten alaisia ja siten enemmän heidän kuin kaupungin holhouksessa. Kokouksen lopputuloksena kreivi Creutz kutsui jatkokäsittelyyn kauppiaat Carl Martinin ja Daniel Victor Widbomin, porvarit Matts Nyströmin, Isak Dahlgrenin, nahkurioltermanni Johan Ludwig Helanderin, maalarimestarit Fredrik Hellstenin ja Anders Gustaf Wallströmin.⁵²¹ Tässä 19.9.1864 pidetyssä kokouksessa pormestari

⁵¹⁷ Matkaa alueen kuvitellusta keskipisteestä jokirannan pönttoonisillalle tietä pitkin 3290 kyynärää, mikä oli kylläkin 250 kyynärää enemmän kuin esitettyä eteläpuolelta. Vanhoissa Tukholman kyynäröissä (n. 0,594 m) noin 1950 metriä ja autonomian aikana käyttöön tulleissa venäläisissä kyynäröissä eli arsinoissa (0, 7112 m) noin 2339 metriä. Tällaisella etäisyydellä siis liikuttiin esimerkiksi kaupungin paraatipaikkaan, jokirannasta alkavaan ensimmäiseen kaupunginosaan nähden. <http://fi.wikipedia.org/wiki/Kyyn%C3%A4r%C3%A4>. Luettu 16.7.2009.

⁵¹⁸ Henrik Wahlroosin lausunto 20.2.1863. KA Sen. tal. os. KD 76/87, 77/87 ja 78/87/ 1862 Ea2681. Aktinippu.

⁵¹⁹ Liitteenä oleva maistraatin pöytäkirja 9.3.1863. Pöytäkirjassa viitataan myös kuvernöörin kirjeeseen 4.12.1861, 18.3.1856 Armolliseen asetukseen ja muihin kuvernöörin kirjeisiin, kirkonkokouksiin. Nämä eivät sisälly aktinippuun. KA Sen. tal. os. KD 76/87, 77/87 ja 78/87/ 1862 Ea2681. Aktinippu.

⁵²⁰ KA Sen. tal. os. KD 76/87, 77/87 ja 78/87/ 1862 Ea2681. Aktinippu

⁵²¹ Maistraatin pöytäkirja 7.9.1864. KA Sen. tal. os. KD 76/87, 77/87 ja 78/87/ 1862 Ea2681. Aktinippu. Koskapa suunniteltiin nimenomaan työläiskaupunginosaa, suunnittelupuhe keskittyi arvioimaan nimenomaan asumisen ja eri

Montin maistraatin edustajana teki viimein selväksi, että kaupungin johto halusi välttää riitaa porvariston kanssa ja alistuisi sen kantaan kaupunginosan paikasta. Eteläisen linjakadun ja läntisen tulliportin välinen alue todettiin nyt olevan varattu riihille ja niinpä se suunnitelma olisi nyt kaupungin johdonkin hylättävä. Hautausmaan ja maantien viereisen alueen todettiin kylläkin olevan liikenteen takia riskialtis rauhattomuuksille, mutta se oli silti paras vaihtoehto.⁵²² Niinpä kuvernööri saattoi päivätä hakemuksena Porin erillisestä pienempien tuloluokkien esikaupungista Senaatille 7.10.1864.

Senaatille osoitettua hakemusta ja sen liitteitä lukiessa kysymyksiä herättää niissä käytetyn kielen korrektius ja toistuvat sanamuodot: niistä olivat poissa sanomalehtikeskustelun värikkyyks, alueeseen liitetty mielikuvat ja sen korostaminen, että seutu oli jo entuudestaan köyhän väen asuttama. Onkin helppo huomata, että pyrittiin puhumaan samaa kieltä kuin vuoden 1856 asetus. Puhe oli ”vähemmän ansaitseville henkilöille tarkoitettu erillisestä esikaupungista” kuten siinäkin. Kuvernööri mainitsi korrektisti päässeensä selvyyteen ”paikallisista olosuhteista.” Vain koko hakemuksen yhdessä osassa, porvarien edustaman komitean esityksessä käy ilmi, mitä paikallisilla olosuhteilla tarkoitetaan. Juuri suunnitellulla alueella, kaupungin eteläisen linjakadun ulkopuolella ja lounaispuolella oli sen mukaan jo ”erityisiä maamökkejä” (”särskilda jordkojor”), joten oli ymmärrettävää, että uusi kaupunginosa sisällyttäisi itseensä myös ne.⁵²³ Tämä yksi maininta alueen asutuksesta oli koko aktin ainoa.

VI kaupunginosan valmisteluun liittyvässä aineistoissa kaupungin rajojen etelän ja lounaan puoleinen alue näyttäytyivät entuudestaan kaupunkiin tiiviissä yhteydessä olevina ja luonnollisina osina kaupunkiympäristöä. Tällä tarkoitettiin niin kohtuullista etäisyyttä, suhteellisen helposti organisoitavaa järjestyksenpitoa, pääsyä kaupungin peruselementtien äärelle kuten kirkkoon ja torille sekä töiden äärelle. Ainoa yksittäinen negatiivinen huomio liittyi maantien mukanaan tuomaan mahdolliseen levottomuuteen. Ari Höyssän ja Jarkko Keskinen mukaan

manufaktuureissa työskentelemisen yhteensovittamista. Suunnittelussa ei siten koettu tarpeelliseksi käsitellä jo olemassa olevaa tilannetta, jossa kaupungin rajojen ulkopuolella asui muitakin kuin konepajan, sahan, tulitikkutehtaan tai esimerkiksi olutpanimon työntekijöitä. Alue oli sijoitus tulevaisuuteen.

⁵²² sama

⁵²³ ”..hwilkas undanskaffande påkallat förslagit till den nya stadsdelen finnas inrättande, fördenskull i sådant afseende ganska lämplig: deremot består planens öfriga del af åker på icke härdeles på stadick grund; dock som denna grund, fast? till en och en half eller två foto djup, bör kunna bära de smörre hus, hwad den härslagne stadsdelen är afsedd att bebyggas, anser Magistraten de Kommitteden ordande om platsen olämplighet och osundhet så myckit mer vara obesagt, som tomterna i tredje och fjerde stadsdelerne tillstår det hafva lika beskaffad grund och utgöras af gammal åker och trädgårdjor, när härtill kommer flere af den mindre slagna plan till gårdstomter för den mindre bemedlade folkklassen härstädes. Få hos Eders Kejsrerliga Majestät i djupaste underdånighet vi uti omförmälda afseende anföra.” Porvaristoa edustavan komitean ehdotus Senaatille, päiväys epäselvä.. KA Sen. tal. os. KD 76/87, 77/87 ja 78/87/ 1862 Ea2681. Aktinippu

työväenkaupunginosa haluttiin mahdollisimman kauas keskustasta, joka oli varattu Turun vuoden 1827 empire-kaavaa mukaillen suurille, kalliille tonteille rakennetuille kivitaloille ja leveille, puistomaisille kaduille. Tähän Höyssä ja Keskinen lisäävät Porissa vallinneen vanhan porvariskaupungin ihanteen, jonka mukaan jokainen kaupungin asukas omisti tonttinsa ja rakennuksensa koko elinikänsä. Vuokrien kalleus oli näin heidän mukaansa osaksi tietoista.⁵²⁴ Se, että työväenkaupungin osan sijoittaminen hautausmaan lähelle Malmirihien tuntumaan olisi merkinnyt jyrkän sosiaalisen eron tekemistä ja mahdollisimman kauas eristämistä ei kuitenkaan paista läpi maistraatin ja porvariston hakemuksesta tai hakemuksen taustamateriaalista. Alue haluttiin lopulta mieluummin aivan kaava-alueen yhteyteen kuin esimerkiksi joen vastarannalle. Odotettavissa olevat tulevat asukkaat olivat kasvavan kaupungin tarvitsemaa työvoimaa eikä heidän ”siivoamisensa” mahdollisimman etäälle tunnu mielestäni ongelmattomasti olleen motiivina kaupunkisuunnittelulle. Kun vielä todettiin hiekkaperäisellä alueella jo valmiiksi olleen ”maamökkejä”, voi alueen ajatella niin rakennusteknisesti kuin henkisestikin sellainen maaperä, johon oli totuttu asuttuna. Se oli samaan aikaan sopivan lähellä ja kaukana.

4.4 Paikka jossa käytiin välillä asumassa

Eräs tapa lähestyä sekä kaupungin rajojen ulkopuolelle asettumista on yhdistellä erilaisia asumisesta kertovia lähteitä. Alueen marginaaliseksi ja erilaiseksi kaupungin kaava-alueisiin nähden tekee se, että alueita (Malmirihet, Keskirihet, Hakarihet, Hautausmaan ympäristö, Karjaranta, Hamppustenmäki, Hirsipuumäki) ei esiinny kaupunginosien (I-V kaupunginosat) tapaan henkikirjoissa. Näin alueella asuneet ihmiset näyttäisivät olleen henkikirjoituksen ulkopuolella. Poikkeuksen tästä tekevät tehtailija R.R. Rosengrenin omistamat Tiiliruukit, joille kirjatut ja henkirahansa näin maksaneet olivat lähes poikkeuksetta tiilien valmistuksen parissa työskennelleitä, joskus myös esimerkiksi työmiehiä ja entisiä palovahteja.⁵²⁵

⁵²⁴Maistraatissa ilmeni heidän mukaansa myös 1800-luvun alkupuolelta periytyvä kitsaus julkisissa rakennushankkeissa, jollaiseksi uuden kaupunginosan kaavoittamisenkin voinee lukea. Vanhoillinen käsitys kaavoituksesta vallitsi kirjoittajien mukaan sekä Porin johdon asenteissa että jopa vuonna 1856 annetun kaupunkien yleisen rakennusjärjestyksen hengessä. Höyssä ja Keskinen 2002 (sivunumeroinen verkkoartikkeli). Saarinen huomauttaa, että kaava-alueella oli vielä vuonna 1860 jopa 83 rakentamatonta tonttia, samaan aikaan kun osa kaupunkilaisista asui kaava-alueen ulkopuolella. Saarinen 1972, 137.

⁵²⁵TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Gb:4-5 Henkikirjat. 1848–1860. Muita henkikirjojen ”ylimääräisiä alueita” olivat joen vastarannalla sijainneet Hampus Julius Oldenbergin omistama tulitikkutehdas, mekaaninen konepaja, ”Baagari” (sijainti epäselvä, saatetaan tarkoittaa venäläistä kruununleipomoa tarkastelualueella), maaseurakunnan Vähärauma, jokirannan Raatimiehen luoto sekä kauempana merellä päin sijainneet Lillkatava, Storkatava, Pihlava, Ulasöre, Tahkoluoto ja Reposaaaren satama.

Henkikirjoista kuten muistakin maistraatin alaisista yksittäisistä lähdemerkinnöistä voi päätellä toisen alueen asuttamiseen liittyneen seikan: kaupungin rajojen ulkopuolelle ei muutettu kaikissa tapauksissa heti vuoden 1852 palon jälkeen tai sen seurauksena, vaan myös ripotellen pitkin 1850-lukua ja 1860-luvun alkua. Tästä kertoo se, että kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiksi tiedettyjä löytyy henkikirjoitettuna myös kaupungista. Esimerkiksi August Silfverin kohdalla on jo todettu, että hän asui vielä vuonna 1856 ajuriksi ryhdyttyään kaupungissa Uudessa kaupunginosassa (V osa). Erityisesti vuonna 1860 hädettyjen keskuudessa kaupungin rajojen ulkopuolinen alue näyttäytyi asumismahdollisuutena, jota hyödynnettiin välillä, kun taas välillä asuttiin kaupungissa vuokralla. Erityisen mielenkiintoista on huomauttaa, että esimerkiksi juuri häättövuonna 1860 hädetyistä jopa yhdeksän huonekuntaa (17:sta hädetyistä) löytyi henkikirjoitettuna samaan aikaan kaupungista.⁵²⁶ Kuitenkin tätä ennen vuonna 1858 esimerkiksi juuri August Silfver oli jo asunut kaupungin rajojen ulkopuolella.⁵²⁷ On toki mahdollista, että henkikirjan kirjoittaja ei ollut ajan tasalla merkityksensä hädettyjä kaupungissa asuneiksi, mutta sellaisenaan tulkittuna syntyy käsitys, että asuinpaikka saattoi vaihdella eri vuosina kaupungin sisä- ja ulkopuolella. Alla oleva taulukko on koottu vuoden 1860 henkikirjasta. Samasta lähteestä käy myös ilmi henkilöiden talouden koko tuona vuonna. Muutamalla heistä oli pienten lasten lisäksi niin isoja lapsia, että heistä maksettiin henkirahaa. Johan Gustaf Rosten puolestaan majoitti luonaan 57-vuotiasta sotilaan leskeä Lena Fagerdahlia, josta ei kuitenkaan mennyt veroa.⁵²⁸

TAULUKKO 4. Hädettyjen asuminen kaupungissa vuonna 1860. Ammattinimekkeet poimittu henkikirjoista.

Tontti	Nimi	miehiä	naisia	leskiä	vävyt, pojat, rengit	miniät, piiat, tyttaret	maksavia	maksamattomat (lapset ja muut)	yht.	tarkennus	ruokakuntia samalla tontilla
63 ¼ (II kaup. osa)	työmies Jakob Wiklund	1	1		1		3	2 lasta	5	Vaimo Lena, poika Frans ja kaksi lasta	6
89 ¼ (II kaup. osa)	Ent. palovahti Johan Gustaf Rosenqvist	1	1				2	2 lasta	4	Vaimo Serafia ja kaksi lasta	9
90 ½ (II kaup. osa)	työmiehen leski Anna			1		1	2	2 lasta	4	Tytär Sofia ja kaksi alaikäistä lasta	9

⁵²⁶ Henkikirja näyttää valmistuneen loppuvuodesta 1860 eli hädän antamisen jälkeen.

⁵²⁷ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus. Kaupunginviskaalin juttuluettelot Bb: 18.3.1858. Juttu jossa August Silfverin asunnosta kaupungin ulkopuolelta vietiin omaisuutta.

⁵²⁸ Vuonna 1803 syntynyt Lena Fagerdahl menehtyi vuonna 1870 keuhkotautiin. Hiski-tietokanta:Pori:kaikki: Lena Fagerdahl. Luettu heinäkuussa 2009.

	Pihlman										
91 ¼ (II kaup. osa)	Porvari Gustaf Ilén	1	1			1	3	2 lasta	5	Vaimo Hedvig, tytär Carolina ja kaksi alaikäistä lasta	6
98 ¼ (III kaup. osa)	Työmies Johan Gustaf Rosten	1	1				2	2 lasta + 1 muu	7	Vaimo Gustafva ja neljä lasta, sotilaa leski Lena Fagerdahl	5
229 ¼ (V kaup. osa)	Työmies Gustaf Björk- lund	1	1				2		2	Vaimo Sofia	4
278 ¼ (V kaup. osa)	Ent. merimies Anders Johan Grönvall		1			1	2	1 muu (itse elättinä)	3	Raihmainen Vaimo Agatha ja tytär Fina	7
319 ¼ (V kaup. osa)	ajuri August Silfver	1	1		1		3	3 lasta	6	Vaimo Lovisa, poika Johan ja kolme alaikäistä lasta	3
60 ½ (II kaup. osa)	Meri- miehen leski Gustafva Ahlholm		1				1	2 lasta	3	kaksi alaikäistä lasta	8

Lähde: TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Gb:4-5 Henkikirjat.

Kaupungista löytyivät siis niin rajojen ulkopuolella asuneiden asiaa heti hädän jälkeen ajamaan ryhtynyt August Silfver kuin esimerkiksi varsin hyvälle tonteille toiseen kaupungin osaan sijoittuneet Jakob Wiklund, Johan Gustaf Rosenqvist, Anna Pihlman, Gustaf Ilén ja Gustafva Ahlholmkin.⁵²⁹ Taulukon henkilöistä August Silfverin asuinpaikka oli henkikirjoissa sama V osan tontti myös vuonna 1859 (mutta ei vuosina 1855–1858), Jakob Wiklundin sama aina kolme vuotta taaksepäin vuoteen 1857 (mutta ei tästä taaksepäin), samoin Johan Gustaf Rosenqvistin ja Johan Gustaf Rostenin. Anders Johan Grönvall oli henkikirjojen mukaan pysytellyt samassa asuinpaikassa vuosina 1860 ja 1858–1855, mutta ei vuonna 1859. Gustaf Björklund henkikirjoitettiin samaan paikkaan joka vuosi ainakin vuodesta 1854 lähtien ja Gustafva Ahlholm ainakin vuodesta 1856. Edelleen Anna Pihlmanille ja Gustaf Ilénille heidän toisen kaupunginosan asuntonsa olivat toimineet kotina jopa vuodesta 1854 eteenpäin.⁵³⁰ Taulukossa esitetyistä hädetyistä Samuel Alberg asui ainakin vuosina 1855 ja 1856 entisen palovahdin statuksestaan huolimatta hyvällä paikalla, ensimmäisen kaupunginosan ytimessä, tontilla numero 20. Työmiehen leski, kirkonvaivainen Eva Nordling, joka merkittiin vuoden 1860 köyhäinhoidon avustusluetteloissa asuvaksi riihillä, oli hänkin ehtinyt näyttäytyä juuri tuona vuonna samalla II kaupunginosan tontilla

⁵²⁹ Näiden lisäksi esimerkiksi August Silfverin kanssa vuonna 1865 VI kaupunginosan tonttien huutokauppaamisesta valittanut työmies August Wallin omisti V osasta tontin numero 236. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Gb:4-5 Henkikirjat.

⁵³⁰ Anna Pihlmanin mies Gustaf Pihlman kuoli vuonna 1856. Vielä 1854 he eivät asuneet tällä tontilla. Ennen paloa vuonna 1851 perhe asui ennen paloa tontilla 80½. Gustaf Ilén puolestaan asui ennen paloa vuonna 1851 tontilla 88½. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Gb:4-5 Henkikirjat.

91 ¼ kuin Gustaf Ilén siten että hänet oli samanaikaisesti kirjattu myös kaupungissa asuneeksi.⁵³¹ Näin kaupungin rajojen ulkopuolella asuminen ei aina näyttänyt kovin kiinteältä ja pysyvältä asutukselta. Köyhimpien kohdalla todennäköistä saattoi olla juuri väliaikainen majoileminen esimerkiksi toisten alueelle mökkinsä rakentaneiden luona. Myöskään vuoden 1852 palo ei välittömästi näyttänyt tehneen kaikista rajojen ulkopuolella asuvia vaan asuinpaikan hankkimisessa onnistuttiin myös uudelleen kaavoitetussa kaupungissa.

Jopa ensimmäinen ja toinen kaupunginosa näyttäytyvät Porissa sosiaalisesti kirjavina ja monen säädyn asuttamina alueina, mutta asuminen saattoi toki vaihdella vuokratusta kellariloukon osasta koko talon omistukseen. Muuttamista pois kaupungin kalliiden vuokrien ääreltä itse rakennettuihin mökkeihin voikin ehkä selittää eniten taulukon oikeanpuoleisin sarake: kaikki asujat jakoivat vuokra-asuntonsa tontin suuren joukon kanssa. Juuri tilanahtaus saattoi korkean vuokran lisäksi olla se syy, miksi virallisesti asuttiin kaupungissa, mutta todellisuudessa Malmirihillä. Myös Porin kaupungin sanomissa tehtiin havainto eräänlaisesta liukumisesta kaupungin ja sen rajojen ulkopuolisen alueen välillä. Kirjoittaja tiesi myös kertoa, että asukkaista jonkun *“kumminkin sanotaan olewan warakkaampi”* ja pitäneen kaupungin V:ssä osassa vuokralaisia ja asuvan itse kuopassa.⁵³²

Björneborgs Tidningin vuonna 1861 esittämä 500 henkeä kaupungin rajojen ulkopuolisten alueiden asukasluvuksi merkitsi sitä, että jopa 7 % kaupunkilaisista – sillä oletuksella että he olivat kirjoilla Porissa – saattoi oleilla henkikirjoitusalueiden ulkopuolella (N= 7221).⁵³³ Björneborgs Tidningin toimittajalla ei ollut käytössään väestölaskentaan perustuvia tietoja, mutta toisaalta 500 ihmisen sijoittaminen kaupungin linjojen taakse sopii yhteen kanssa, että kaupungin ulkopuolinen asutus ei muotoutunut kerralla heti palon jälkeen sellaiseksi kuin se 1860-luvulla ”tuli päivänvaloon”, vaan se kehkeytyi vähitellen 1850-luvun kuluessa ja 1860-luvun alussa. Koko ajanjaksolta selville saatujen henkilöiden lukumäärä on noin sata. (LIITE 5.) Kyse on monelta vuodelta kerättyjen tietojen yhteistuloksesta. Toisaalta lähelle vuoden 1861 aikalaisarviota 500 henkilöstä tässä aikaansaatu arvio nousee, kun huomautetaan, että henkilöluetteloon on koottu samasta ruokakunnasta korkeintaan 1-2 henkilöä sen mukaan miten aktiivisesti he ovat esiintyneet lähteissä. Ruokakunnan keskimääräistä kokoa ei voi määritellä asukkaiden erittäin leveän ikähaitarin vuoksi, mutta joka tapauksessa kokonaishenkilömäärä nousisi joihinkin satoihin noin kymmenen vuoden

⁵³¹ TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Gb:4-5 Henkikirjat.

⁵³² Porin kaupungin sanomia 24.11.1860.

⁵³³ Björneborgs Tidning 18.10.1861. Saarinen 1973, 460–463.

ajalta. Kaikki asukasmäärää koskevat aikalaisarviot antavat suuntaa ja kertovat siitä, että ilmiö koettiin tai haluttiin kokea laajamittaiseksi.

Köyhyyttä käsittelevässä luvussa ja siihen liittyvässä liitteessä 7. mainittiin alueita, joilla köyhäinhoidon avustuksia jaettaessa kirjattiin avunsaajia asuneen. Asuinpaikkoja toivat ilmi myös yksittäiset maistraattia työllistäneet tapaukset. Lopuksi on kiinnostavaa luoda silmäys 1870- ja 1880-luvuille ja huomata, että kaupungin rajojen ulkopuolisten alueiden asutusta kartoitettiin tuolloin aiempia vuosikymmeniä paljon tarkemmin. Samalla ne voivat valottaa tilannetta taaksepäin antamalla vihiä, millä alueilla liikuttiin myös jo 1850- ja 1860-luvulla. Vuonna 1889 ilmestynyt Satakunta-lehden puolustuspuhe ”*kaupungin wierustalta*” löytyvän asutuksen harmittomuudesta ja niiden paikalleen jättämiseksi on tällainen mainio retrospektiivinen lähde. Siinä todettiin, että asutuksella oli alkujuurensa kaupungin palossa 1852 ja maakuoppien jäätyä menneisyyteen tilalla olivat nyt samoilla paikoilla maanpäälliset rakennelmat. Näin ilmiön pitkäkestoisuus ja ilmeneminen muinakin kuin maakuoppina todettiin myös aikalaispuheessa. Erityiseksi kirjoittajan vaivannäön tekee se, että hän kertoo toimituksen vierailleen miltei kaikissa asumuksissa, joiden asujaimisto ilmoitettiin nyt jopa kolmesataapäiseksi. Tulokset olivat seuraavat:

Paikalla hankkimamme tietojen mukaan löytyy kaupungin syrjämillä seuraava luku asumuksia. Kuninkaanhakavainioilla Kokemäen tullin ulkopuolella yksi ynnä mylly, hakarihitin takana ja kujan suussa 4, keskiriihillä 10, n.k. malmiriihillä, tiilitehtaitten takana ja uuden hautausmaan kohdalla yhteensä 25, Hirsipuumäessä ja piipputehtaan luona 7 sekä vanhan hautausmaan takana 15, yhteensä siis 61 asuntoa. Useoissa näistä asumuksista asuu enemmän kuin yksi perhe, kaksi, jopa kolmekin. [...] Olemme olleet tilaisuudessa käymään melkein kaikissa näissä asumuksissa ja myöntää täytyy, että tawallinen työwäen asunnoissa tawattava puhtaus ja siwo wallitsee niissä enimältä osalta niissä. [...] Tarttuwia tauteja ne eiwät myöskään woi lewittää kaupunkiin, sillä ne owat jotenkin erilleen toisistaan rakennettu.⁵³⁴

Lehden kartoittamat alueet olivat siis jotakuinkin samoja kuin 1850-luvulla ja 1860-luvun alussa kaupungin rajojen ulkopuolisina asuinalueina tarkastellut alueet. Samanlaisiin paikkakoordinaatteihin päädyttiin myös Porin poliisin asukasluetteloiden kirjanpidossa, joka alkoi vuodesta 1870.⁵³⁵ Merkinnät muistuttivat henkikirjoja, ihmiset kartoitettiin niissä kaupunginosittain ja tonteittain. Utta niissä oli, että myös kaupungin rajojen ulkopuolisilla alueilla asujat päätyivät kirjanpitoon. Näitä alueita olivat Malmiriihet, Hakariihet, Keskiriihet, läheinen Plangroparne-alue eli savikuoppien alue, hautausmaan pohjoispuoli, tiiliruukit ja armeijan entinen harjoituspaikka.

⁵³⁴ Satakunta 31.10.1889. Keskiriihien asumusten todettiin olevan huonokuntoisimpia ja kaupungin pelloilla. Niiden hävittämistä kirjoittaja puolsi.

⁵³⁵ TMA Porin poliisilaitoksen osoitetoimiston arkisto. Bab:2 Asukasluettelot (1870–1875) V -VI kaupunginosa. Alueet löytyvät tästä V ja VI kaupunginosan sidoksesta. Porin poliisilaitos perustettiin vasta 1899, mutta kyseinen lähde löytyy Porin poliisilaitoksen osoitetoimiston arkiston alta (TMA).

Henkikirjoja epätarkempia ne olivat kuitenkin siksi, että ne päivitettiin vain viiden vuoden välein (eli esimerkiksi vuosina 1870, 1875 ja 1880).

Kirjanpidossa oli omat sarakkeensa muuttotiedoille: mistä henkilö oli muuttanut tai minne. Erityisesti kaupungin rajojen ulkopuolisia alueita kartoitettaessa jouduttiin kuitenkin usein turvautumaan kysymysmerkkiin tai merkintään henkilön poissaolosta (”*bort*”). Muuttotietosarakkeita jouduttiin kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden kohdalla täyttämään muutoinkin ahkerasti, sillä asujat näyttivät liikkuneen sekä kaupungin rajojen ulkopuolisilla alueilla että kaupunkiin ja takaisin. Tämän vuoksi vaatisi erittäin systemaattista henkilö henkilöltä etenevää tarkastelua sen laskemiseksi, millaisista asukaslukumääristä poliisin kirjanpidossa puhuttiin. Jo päällisin puolin huomaa, että samat henkilöt esiintyvät niissä useaan kertaan tai heidän ajantasaisesta olinpaikastaan ei aina ollut tietoja. Joka tapauksessa kirjanpito otti haltuunsa karkeasti arvioiden useampia satoja henkilöitä, joiden kohdalla esimerkiksi uuden VI kaupunginosan perustaminen ei ollut merkinnyt tontin ostamista työläiskaupunginosasta tai tuli merkitsemään sitä vasta tässä vaiheessa.⁵³⁶ Mukana oli myös tässä työssä selvitettyjä kaupungin rajojen ulkopuolella vuosina 1852–1865 asuneita lukuisien ”uusien kasvojen” joukossa.⁵³⁷ Näitä pitkäaikaisilta asukkailta vaikuttavia ei ole paljon, mutta vuonna 1860 häädetyt pistävät jälleen silmään: kaupungin rajojen ulkopuolella asuminen liittyi pitkään erityisesti monen heidän elämäänsä. Tietoja heidän liikkeistään kaupungin rajojen ulkopuolisilla alueilla edelleen 1870-luvulla on taulukoitu alla.

TAULUKKO 5. Vuosina 1852–1865 kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden asumistietoja vuosina 1870–1880.

Nimi	Minne merkitty vuosien 1870–1880 asukasluetteloissa
Almberg, Samuel (1822–1892)	Malmirihille
Dahlroos, Anna, merimiehen leski (1812–1889)	Hakariihille
Grandell, Serafia, rummunlyöjän leski	11.8.1871 Plangroparne-alueelle nro. 16:n, 6.10.1873

⁵³⁶ Esimerkiksi vuonna 1870 (lapset ja puoliset mukaan luettuina) Hakariihille kirjattiin 73 henkilöä, Keskiirihille noin 100, Malmirihille noin 100, joista suuri osa poissa tai muuttanut toiseen paikkaan, Plangroparne-alueelle eli Nummenkuopille 83, joista moni muuttanut tai poissa, entiselle harjoituspaikalle 7 sekä joitakin kymmeniä Tiiliruukeille ja hautausmaan pohjoispuolelle. Karkean arvion voi tehdä myös siitä, että asukasmäärät vähenivät 1870-luvun alun tiedoista 1880 vuoteen tultaessa. TMA Porin poliisilaitoksen osoitetoimiston arkisto. Bab:2 Asukasluettelot (1870–1875) V -VI kaupunginosa.

⁵³⁷ Poliisilaitoksen osoitetoimiston arkiston perusteella selvinneitä 1870-luvulla kaupungin rajojen ulkopuolella asuneita henkilöitä ei ole otettu mukaan liitteen 5. luetteloon kaikista alueen asukkaista elleivät he tulleet vastaan jossain 1850-luvun ja 1860-luvun alun lähteissä. Näin meneteltiin siksi, että 1870-luku kuuluu varsinaisen aikarajauksen ulkopuolelle, ja näiden henkilöiden liittäminen luetteloon olisi vaatinut selkeästi sen osoittamista, miltä vuosikymmeneltä kutkin henkilöt on poimittu ja mitä taustoja 1870-luvulla alueella asumiseen mahdollisesti liittyi.

(1807–1878)	Tiiliruukille nro.4-5 ja 8.10.1874 Plangroparne alueelle tiiliruukilta nro 4.
Gustaf Grönroos (1800–1872)	(Keskiriihille ”Arbetskarl Grönroos med hustru – bort”)
Grönvall, Anders, Johan, työmies (?-?)	Plangroparne-alueelle
Holm, Carl Konstantin, entinen työmies/luudantekijä (1801–1882)	Entiselle harjoituspaikalle, Muutti 1.5.1871 VI osan tontille nro 29.
Ilén, Hedvig, porvari gustaf Ilénin leski (1807-1895)	Malmiriihille
Lovén, Erland, entinen purjekankaankutoja, työmies (1826–1897)	Hakariihille
Lovén, Henrik, entinen palovahti, työmies (1789–1838) tai (1831–1891)	Malmiriihille, muuttanut 6.9.1871 Plangroparne-alueelle nro 24:n
Pihlman, Anna, työmiehen leski (n. 1820-?)	Malmiriihille, useita muuttoja, merkitty muuttaneeksi 27.5.1871 tontille nro. 78 VI kaupunginosassa, kolme aikuista lasta, Annan kohdalla merkintä död 1871. Tytär Sofia ja poika Fredrik vaimoineen (Erika Färm) ja poikineen merkitty muuttaneeksi tontinomistajina tontille nro 78. V osaan. Mukana muutti myös sisar Anna.
Roslander, Amanda Sofia, työmiehen/merimiehen tytär (1851-?)	Hakariihille, yksi lapsi
Silfver, August, entinen nokikolari, ajuri, palovahti, kaupungin työmies (1824–1896)	Muuttanut 11.12.1871 Plangroparne-alueelta nro. 12:sta Malmiriihille vuokralle porvari Frans Rönholmin omistamaan asuntoon ja sieltä 7.2.1872 Plangroparne-alueelle nro. 10:n, samalle päivälle myös muuttotieto Tiiliruukille nro. 6.
Sjöblom, Carl Linus, merimiehen poika, löysä (1837–1897)	Plangroparne-alueelle
Sjöros, Sara, palovahdin leski (1795/1798-1872)	Entiselle harjoituspaikalle (merkintä bort)
Snällström, Henrik Alexander, merimies (?-?)	Malmiriihille, (vaimo ja yksi lapsi, merkintä bort)
Tall, Hedda, työmiehenleski (1801–1883)	Malmiriihille
Jakob Wiklund (?-?)	Muuttanut 16.11.1871 tontilta nro. 87 Malmiriihille ja 8.7.1871 tontille nro. 305

Lähde: TMA Porin poliisilaitoksen osoitetoimiston arkisto. Bab:2 Asukasluettelot (1870–1875) V -VI kaupunginosa.

Osoiterekisterin laatiminen kertoo ensinnäkin luonnollisesti poliisitoimen ja paikallishallinnon tehostamisesta. Siitä, että kaava-alueen kaupunginosien lisäksi koettiin tarpeelliseksi kirjata myös riihi- ja muut alueet, voi päätellä, että alueella asuminen oli yhä tai jopa varsinkin nyt nälkävuosien jäljiltä osa ympäröivää todellisuutta, ja sen mittasuhteet tuli ainakin yrittää mitata. Mielenkiintoinen yksityiskohta lisäksi on, että kaikki kyseiset kaupungin rajojen ulkopuoliset ”muut alueet” koottiin kirjanpidossa uuden työläiskaupunginosa eli VI osan ”yläotsikon” perään.

Vaikka poliisin asumistiedot kertovatkin jatkumosta, ei ole täysin ongelmatonta verrata niitä parikymmentä vuotta aikaisempaan aikaan tai hahmottaa mahdollista suhtautumistavan muutosta pelkästään niiden avulla. Kirjanpitoa voi pitää sekä kontrolloinnin tehostamisena että asumisen sietämisenä ja luonnollisuutena. Lisäksi pelkästään asumistietojen perusteella ei voida tietää esimerkiksi VI osan perustamisen ja nälkävuosien taustavaikutuksista asumiseen.⁵³⁸ Siksi voi vain arvailla syitä esimerkiksi siihen, että vuoden 1880 luetteloissa puhuttiin kaupungin rajojen ulkopuolella asuneista muutamissa tapauksissa jopa tontinomistajina (*gårdsegare*) ja että asunnoilla oli tonttien tapaan numeroita. Ainakin päällisin puolin tällaisen toiminnan voisi tulkita tarkoittaneen asumisen tekemistä helpommin hahmotettavaksi vertaamalla sitä ”normaaliin” kaupungissa asumiseen systematisoimalla sinne tänne rakenneltua kaupungin maiden aluetta jotenkin käsitettävään asuun, vaikkakin keinotekoisesti.

Vaikka 1870-luvun vertaileminen aikaisempaan aikaan on hankalaa, voi kirjanpidosta panna merkille muutaman palon jälkeiseen vuosikymmeneen nähden erilaisen seikan. Ensinnäkin luetteloiden muuttotiedoista voi huomata, että kaupungin rajojen ulkopuolisille alueille ja niiltä pois esiintyi nyt liikkuvuutta paitsi kaupungin kaava-alueelle ja takaisin, myös jonkin verran maaseudulle ja takaisin. Esimerkiksi alaikäinen vuonna 1875 Ikaalisista Malmiriihille päätynyt poika Efraim Majanen kirjattiin sijoitetun juoksupojaksi raatimies Barkin luokse.⁵³⁹ Olisikin erillinen uusi tutkimuskysymys, olivatko rajojen ulkopuolella asuneet enää tässä vaiheessa pääsääntöisesti kaupunkilaisia ja miten nälkävuosien aiheuttama maaseudun tilattoman väestön liikehdintä vaikutti asumisilmiöön. Toisaalta edellä tarkasteltu Satakunta-lehden kirjoitus vuodelta 1889 piti rajojen ulkopuolista asumista edelleen tiiviisti kaupunkiin ja kaupunkilaisiin liittyvänä.⁵⁴⁰ Myös asujien ammattinimekkeet viittasivat edelleen valtaosaltaan kaupunkilaisuuteen: työläisten, merimiehien, palovahtien, sotilaiden, ajurien, entisten ammatinharjoittajien ja yksinäisten naisten ja alaikäisten joukkoon oli nyt liittynyt esimerkiksi eri tehtaiden työläisiä. Entiselle harjoituspaikalle oli vaimoineen asuntonsa pykännyt jopa entinen Saimaan kanavan renki Benjamin Sjöroos, jonka tosin merkittiin jo vuonna 1871 muuttaneen kaupunkiin tontille nro 301.⁵⁴¹

⁵³⁸ Myöskään maistraatin ja kaupunginhallituksen päätöksentekoa ei vuoden 1865 jälkeen ole läpikäyty tätä työtä varten.

⁵³⁹ TMA. Porin poliisilaitoksen osoitetoimiston arkisto. Bab:2 Asukasluettelot (1870–1875) V -VI kaupunginosa.

⁵⁴⁰ Satakunta 31.10.1889.

⁵⁴¹ TMA. Porin poliisilaitoksen osoitetoimiston arkisto. Bab:2 Asukasluettelot (1870–1875) V -VI kaupunginosa.

Toinen eroavaisuus aiempaan ajankohtaan nähden näyttää olleen, että poliisin kirjanpidossa hahmotettiin asukkaiden tapaa asua yhdessä eri tavalla kuin 1850- ja 1860-lukujen sanamuodossa, että henkilö ”*asui jonkun luona.*” Samassa maakuopassa tai asunnossa asuvista yksi saattoi nyt olla vuokranantaja ja muut eri ruokakuntaan kuuluvat vuokralaisia. Toisaalta näin saattoi asumisen yhä vakiintuessa ja ilmiön kestäessä olla käynytkin: asunnon rakentaja oli saattanut laskea luokseen muitakin perheitä tai yksinäisiä, mutta elättisuhteiden ja yhteisasumisen muotojen lisäksi puhuttiin nyt myös vuokrasuhteista.

5. Päättäntö

Porin kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden ”jättäminen oman onnensa nojaan” kuului 1850-luvun kaupunkiyhteisön olemukseen ja toimintatapoihin. Kaupungin jälleenrakentaminen vuoden 1852 tulipalon jäljiltä aiheutti paljon työtä, ja kaupungin maille levinnyt tilapäisasutus oli suhteellisen harmiton ilmiö kaupungin sisällä asialistassa. Kun rakentelu rajojen ulkopuolelle yhä jatkui 1860-luvun alkupuolella, suhtautumistavat ja asumispolitiikka muuttuivat. VI kaupunginosan perustaminen ja kollektiiviset poismuuttomääräykset ilmensivät tätä muutosta. 1860- ja 1870-luvun paikallislehtien kirjoituksissa kuopat julistettiin paikalliseksi erikoisuudeksi. Köyhäinhuoltoiluetteluihin yritettiin kirjata köyhien asumista rajojen ulkopuolella ja poliisin osoiterekisterissä varattiin vuodesta 1870 eteenpäin omat sivut myös kaupungin reunamilla asuneita varten.

Suhtautumistavat muuttuivat kuitenkin yhtä hitaasti kuin asutus hävisi kaupungin rajojen tuntumasta. Vielä 1850-luvulla ja 1860-luvun ensi vuosina ei ollut itsestään selvää, että ilmiölle olisi kaikkien aikalaisten ja etenkin asujien itsensä sekä kaupungin hallinnon näkökulmasta tullut tehdä jotakin. Asukkaiden edustaja August Silfver puolusti asumisen oikeutusta, koska kaupungista ei hänen nähdäkseen löytynyt tarpeeksi halpoja tontteja tai vuokra-asuntoja. Kaupunkia reunustanut asutus jatkoi olemassaoloaan kauan, uusi työläiskaupunginosa, VI kaupunginosa ei lopettanut sitä, vaan esimerkiksi monet vuonna 1860 Malmirihiltä hädetyt majailivat yhä 1870-luvulla joillakin laita-alueilla muuttaen välillä kortteerista toiseen.

Rajojen ulkopuolinen asutus saattoi palon jälkeisenä vuosikymmenenä olla luonteva kaupunkia reunustanut vyöhyke sen mailla. Se oli osa palon jälkeen rakentuvaa kaupunkia, mutta myös vanhastaan oli totuttu siihen, että rajojen ulkopuolella oli tölli jos toinenkin ja että kaupungin maat kuuluivat monella tapaa kaupunkilaisten päivittäiseen elämään. Raja-alueilla oli kaupunkilaisille monia funktiota ja merkityksiä. Siellä sijaitti metsiä, peltoja, palstoja, laidunhakoja, tuulimyllyjä ja saunoja. Siellä oli armeijan tykistötalli, leipomo ja hautausmaa. Raja-alueet kuuluivat kaupunkilaisten elinpiiriin monine virallisine ja epävirallisine paikannimineen. Turkuun ja Vähäraumalle johtaneen maantien varsi ei ollut hiljainen ja syrjäinen kolkka. Rajojen ulkopuolinen asutus sai luontevasti epävirallisen hyväksynnän.

Asukkaat olivat pääsääntöisesti pieneläjiä ja heidän perheenjäseniään tai leskiään. Ihmiset asuivat kaupungin ulkopuolella eri syistä. Toiset kuuluivat kaupungin suojelustyöväkeen tai toimivat

muussa kaupunkilaisammattissa. Monet kuuluivat entisiin ammatinharjoittajiin, toiset kohtasivat viranomaisia kielletyn ja sallitun rajoilla, toiset turvautuivat köyhäinapuun ja esimerkiksi yksinäiset naiset lapsineen asuivat yhdessä ja monet majoittivat luokseen toisia, usein vanhuksia. Usein kaupungin rajojen ulkopuolella asuneen henkilön köyhyys ja menetetty ammatti liittyivät korkeaan ikään. Köyhäinhoidon näkökulmasta kyseessä oli ennen muuta vanhusten ”kuoppakaupunki”.

Alue ei ollut puhtaasti ”urbaania” vaan liukuma maaseudun ja kaupungin välillä: kaupungin vanhojen tulliporttien takana mutta ehdottomasti niiden tuntumassa. Palon takia kotinsa menettänyt ja esimerkiksi maaseurakunnan puolelle asettunut ei kuulunut enää samalla tavoin kaupunkiseurakuntaan kuin kaupungin ”wierustalle” jäänyt. Silti esimerkiksi paloturvallisuus oli asia joka erotti alueen tarkkaan valvotusta kaava-alueesta.

Se, että alueella asui epämääräisesti ja kartoittamattomasti pääosin köyhiä tai ainakin sosiaalisesti alhaisessa asemassa olleita, oli omiaan synnyttämään alueeseen kohdistuneita epäluuloja ja pelkoja, jotka joskus saivat todellisuuspohjaa sattuneina rikoksina ja muina puuttumista vaatineina savumerkkeinä. Esimerkiksi varkauden kohteeksi joutuminen ei silti välttämättä ollut todennäköisempää rajojen takaisella alueella kuin itse kaupungissa. Valvonta oli vaikeampaa kuin kaava-alueella eivätkä kaikki sattumukset välttämättä tulleet ilmi, vaikka paikallinen esivalta pyrki valvomaan aluetta ja puuttumaan häiriötilanteisiin. Kaupunkiin verrattuna se saattoi olla helpompi paikka vaikkapa näpistelylle. Vastaiskuna tälle myös laitakaupungilla toimi jossain mittasuhteissa naapuruston keskinäinen kontrolli aivan kuten kaupungin kortteleissa, kaduilla ja toreilla. Rikoksia sattui silti eniten kaupungissa ja rajojen ulkopuoliset järjestyshäiriöt näyttäytyivät yksittäistapauksina.

Kontrolloimaton kaupungista eriytyminen aiheutti sen, että ”kaupunkia kaupungista ulkona” hämärsi jossain määrin tuntemattomuus. Tietoa asukkaista kertyi lähinnä köyhäinhoitohallituksen asettamille ruotumestareille ja rouvaväenyhdistyksen lähettiläille. Sanomalehtimiehet ja lehtiin kirjoittaneet keskustelijat muodostivat voimakkaat mielipiteensä kuulopuheiden turvin. Kun Satakunta-lehden tutkiva journalisti 1880-luvun lopussa kävi itse observoimassa kaupungin vieressä seisovia töllejä asukkaineen, hän vaikutti tehneen jotain urauurtavaa. Toisaalta kyse voi olla lähteiden synnyttämästä harhasta: kuopat ja muut asumukset vaikuttivat kaupunkiyhteisön vieroksumilta ja marginaaliin työntämiltä, koska niistä ei aiemmin tapaa vastaavia raportointeja. 1860-luvun sanomalehtikieli kertoi värikkäissä kuvauksissaan välittävänsä muualta kuulemaansa tietoa, vaikka lehtidebattiin osallistunut nimimerkki N. väitti, että asukkaiden mukavuudet

kahvipannuineen, saattoi käydä toteamassa kuka halusi. Kirjoituksissa esiintynyttä köyhyyden vähättelyä voi ymmärtää hahmottamalla, että sosiaalisten ongelmien kasauma ei ollut aikalaisille ainoa alueesta olemassa oleva kuva. Oli myös toinen kuva, normalisoituma, jota palon jälkeistä aikaa elävät porilaiset eivät liiemmästi kummeksuneet.

Vierauden, erillisyyden ja tiedon puutteen ohella kielteiset mielikuvat liittyivät köyhiä arvostelleeseen ja juuri 1800-luvun puolivälistä eteenpäin syntymässä olleiden esikaupunkialueiden sosiaalisia ongelmia korostaneeseen aikalaispuheeseen. Ilmiö oli uusi, ja sai porilaisetkin uumoilemaan, ettei vastaavaa maanalaista kummajaista ollut missään muualla. Siitä siis tietyllä tapaa tuli oudoksuttava ja arvosteltava, vasta kun arvosteluun oli olemassa oikea kieli. Voi olettaa, että työmiehet, merimiehet ja muut pieneläjät elivät palvelus ja -työsuhteita lukuun ottamatta omaa elämäänsä säätyläisistä erillään kaupungin sisälläkin, mistä syntyi tietty vierauden tuntu. Rajojen ulkopuolella asuneita vieraannutti ilmiön ongelmaluonteen ja köyhyyden alleviivaaminen, vaikka asukkaiden elämä saattoi muistuttaa samassa sosiaalisessa asemassa olleiden arkea varsinaisessa kaupungissa. Tietyissä mielessä marginaali siis piirrettiin kaupungin rajoja pitkin.

Asumista ei kuitenkaan läheskään aina koettu ongelmaksi. Asukkaista jäi jälkiä vain, jos he todella kulkivat yhteisön normiston laitapuolta, olivat itse kokeneet rikkomuksia tai hakivat seurakunnalta apua toimeentulon ollessa äärirajoilla. Todennäköistä on, että monet elivät maan hiljaisina ”*pitkin metsänsyrjää*” ilman, että heistä kuului kaupunkiin mitään hyvässä tai pahassa. Samasta syystä tässä työssä on asukkaista saavutettu ainoastaan äänekkäimmät. Mahdollinen jatkotutkimus pyrkisikin tavoittamaan lisää yksilöitä lähdepohjaa laajentamalla tai keskittymään yksittäisiin kaupunkiyhteisön sosiaaliryhmiin, kuten merimiesten ja työmiesten vaimoihin ja leskiin sekä heidän selviytymistapoihinsa.

Sattuneet rikokset tai järjestyshäiriöt ja niiden käsiteltäviksi tuleminen merkitsivät asukkaille niin uhreina kuin syytettynä oikeuksia ja velvollisuuksia kaupunkilaisina. Toisaalta lähteiden perusteella ei voi saada vihiä siitä, sulkiko kaava-alueen ulkopuolella asuminen joissain tapauksissa täyden kuulumisen kaupunkiyhteisöön. Esimerkiksi vain pieni osa mahdollisesti sadoista asukkaista näytti turvautuneen köyhäinapuun. Näin oli siitäkin huolimatta, että asukkaat kuuluivat pääsääntöisesti kaupunkiseurakuntaan. Laajasti ottaen ”kuoppakaupunkilaisuus” näyttää kuitenkin merkinneen yllättävän yhtäläistä kaupunkilaisuutta kaava-alueella asumiseen nähden.

Asumisen järjestäminen kaupungin rajojen ulkopuolelle ei tapahtunut yhtenä aaltona vuoden 1852 palon jälkisaavissa, vaan ripotellen pitkin 1850-lukua ja 1860-luvun alkua, jopa vielä myöhemminkin. Syntyi liukumia ja liikkumista kaupungissa vuokralla asumisen ja kaupungin rajojen ulkopuolella oleskelun välillä. Kaupungissa kirjoilla olo saattoi myös olla päällekkäistä rajojen ulkopuolella asumisen kanssa. Laitamailla asunut väki vaihtui toisinaan tiuhaan.

Koska asujaimistossa oli vaihtuvuutta ja se syntyi vähitellen pitkän ajan kuluessa, sitä ei voi yksiselitteisesti pitää yhteisönä tai ryhmänä, vaikka aikalaiset ”troglodyytteja” eräänlaisena entisaikojen ja satujen luolakansana kuvasivatkin. Kääntöpuolena naapuruston mahdolliselle epäyhteisöllisyydelle nousi käsittelyssä esiin tapauksia, joissa rajojen ulkopuolella asuvat pitivät yhtä. Asuminen saattoi yhdistää jopa niin vahvasti, että ryhdyttiin yhteistuumin valittamaan maistraatin häätöaikeista kuvernöörille.

Kesällä 1860 seitsemälletoista perhekunnalle annetulla hädöllä oli vertailukohtia jo 1850-luvun puolella. Asukkaita ei siis tässä mielessä jätetty oman onnensa nojaan palon jälkeisenä vuosikymmenenä. Kaupunki puuttui rajojensa ulkopuoliseen asutukseen ennen VI osan perustamista silloin, kun yksittäisten asukkaitten ja yksityisten kaupunkilaisten välille kehkeytyi erimielisyyksiä esimerkiksi palstojen ja riihien käyttöoikeudesta, niille tai niiden läheisyyteen rakentamisesta. Lisäksi uusi asemakaava aiheutti muutamassa tapauksessa epäselvyyttä siitä, mikä oli uudelleen rakennettavan kaupungin rajaa, mikä rajan ulkopuolella. Erimielisyydet käsiteltiin yksitellen ja yhteisön oikeuskäsitys näytti joustaneen: asumustaan varten palstatilaa vuokranneellakin oli oikeutensa. Asutuksen lähellä sijainnutta hautausmaata laajennettiin 1850-luvulla, mutta tarvittavan tilan raivaamiseksi ei pitänyt puuttua maakuoppiaan ja mökkejään rakennelleiden elämään lähes lainkaan. Ehkä nämä siirsivät kortteeriaan mieluummin kaikessa hiljaisuudessa esimerkiksi maantien toiselle puolelle, jossa pääosa maakuopista ja muista asunnoista oli. Edelleen ainoastaan yhdessä tapauksessa kaupunginviskaali valitti pormestarille ja raatimiehille siveettömäksi ja järjestystä häiritseväksi epäilemästään asumisesta. Björneborgs Tidningiin kirjoittaneilla nimimerkeillä oli siis asiasta omat tietonsa. Kollektiivisiin, kaikkia rajojen ulkopuolella asuneita koskeviin karkotuksiin kaupunki ei 1850-luvulla ryhtynyt, vaan kyse oli lähes aina yksityishenkilöiden etujen yhteentörmäyksestä.

J.W. Ruuth katseli tilannetta 1890-luvun näkökulmasta ja kirjoitti ”kuoppakaupungin” tarinan loppuneen vähitellen kunnallishallinnollisen kehityksen myötä. Hän ihasteli uutta VI osaa

edeltäjänsä täydellisenä vastakohtana.⁵⁴² Vain vähän ennen hänen Porin historiansa ilmestymistä kirjoitettiin Satakunta-lehdessä otsikolla ”*Kaupungin ulkopuolella olevat asunnot*” kuitenkin puolustuspuhe kirjoittajan mukaan jo hävinneiden kuoppien paikalle samoille tienoille syntyneiden ”*pysyväisempien asumusten*” säilyttämiseksi. Kaupungin rahatoimikamari halusi näet nyt puhdistaa alueen tomerin ottein. Kirjoittajan mielestä oli hyvä palata menneisyydessä vallinneisiin sallivampiin asenteisiin eikä nähnyt kehitystä Ruuthin tapaan pelkästään myönteisenä:

Sittemmin on meidän aikanamme, jolloin kaikkea katsellaan suurelta kannalta, terveysopilliselta kannalta, kauneuden kannalta j.n.e. usein tahtonut saada pois nuo mökit kaupungin wierustalta. Tähän asti owat ne kuitenkin vielä armon löytäneet. Mutta nyt on jälleen kirwes laskettu puun juurelle.⁵⁴³

1800-luvun loppupuolella kirjoittanut aikalainen saattoi hänkin nähdä, että kuluneina vuosikymmeninä oli koettu muutoksia suhtautumisessa kontrolloimattomaan asumiseen. Satakunta-lehden kirjoittaja tuli katsannossaan jotakuinkin samaan lopputulokseen kuin mikä voitiin tehdä 1800-luvun puolivälin asukkaiden sosiaalisesta läpileikkauksesta: ”*Tämä väestö on suurimmaksi osaksi köyhää, yhteiskunnan köyhimpää kansaa, joka jotakuinkin tulee toimeen, kun sillä on oma asuntonsa.*”⁵⁴⁴ Lisäksi kirjoituksesta kannattaa poimia lopuksi vielä yksi tämän tutkimuksen kanssa samoilla linjoilla ollut huomio: kaupungin reunamilla oleva asutus käsitettiin erityisellä tavalla kaupunkiin kuuluvaksi. Se oli jotakin muuta kuin esikaupunki: ”[jos hävittäminen toteutuisi] *osa tästä kansasta tietysti siirtäisi huoneensa jonnekin kaupungin maiden ulkopuolelle, Koiviston maalle, Toejoen sillan luo y.m. näin lisäten kaupungille jo ennestään haitallisten kaupungin järjestyspiirin ulkopuolella olevain esikaupunkien väkilukua.*”⁵⁴⁵ Kaupungin ”wierusta” siis oli kirjoittajan mukaan näihin kaukaisempiin alueisiin nähden toista maata.

⁵⁴² Ruuth 1897, 452.

⁵⁴³ Satakunta 31.10.1889. Kirveen laskemisessa oli kirjoittajan mukaan kyse siitä, että herra Lilius oli kaupunginvaltuustossa ottanut asunnot puheeksi ja ehdottanut niiden tulevaisuuden varalle toimia. Kaupungin rahatoimikamari oli kuitenkin tarttunut asiaan siten, että ehdotti kaikkien asuntojen hävittämistä kevääseen 1891 mennessä, mitä kirjoittaja epäili Liliuksen aloitteellaan tuskin tarkoittaneen. Kirjoittaja koetti perustella, että lehden toimitus oli selvittänyt asunnot ja asukkaat harmittomiksi, vaikka ne eivät kenties täyttäneet ”terweydenhoidon korkealle kohotettuja vaatimuksia.” Niiden hävittämisestä seuraisi vain uusi, lehden mukaan noin 300 ihmisen sijoittamisongelma. Lehtikirjoituksen perusteella voi vielä alleviivata sitä, miten pitkäkestoinen ilmiö tosiaan oli kyseessä.

⁵⁴⁴ Satakunta 31.10.1889.

⁵⁴⁵ Satakunta 31.10.1889.

LÄHTEET:

I ALKUPERÄISLÄHTEET

1. Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Senaatin kirjediaari mikrofilmirulla SKD 28/ 1862
Ea 2681 Senaatin talousosaston kirjediaari 77/87/1862

Turun maakunta-arkisto (TMA)

Porin maistraatti ja raastuvanoikeus:
Ac:5-6 Maistraatin anomusdiaarit (1859-1860)
Bb Kaupunginviskaalin juttuluettelot
Cc 2:1 Kuvernöörin, maistraatin, raastuvanoikeuden ja kämnerinoikeuden päätöskokoelma 1855–1868.
Cj: 23-36 Maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirjat (1852-1865)
Ga1:1 Kaupungin tilit 1853.
Gb:4-5 Henkikirjat. 1848–1860.
H:15 Porin poliisijärjestys.

Porin poliisilaitoksen osoitetoimiston arkisto:
Bab:2 Asukasluettelot (1870–1875) V -VI kaupunginosa

Turun hovioikeus:
Aba:42 Siviiliasiaain anomus- ja valitusdiaari (1860)
Dbb:38 Päätösnide (1860)

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA)

Senaatin talousosaston pöytäkirjat 25.10.1864, mikrofilmirulla Tal.os. 278/1864

Porin kaupunginarkisto (PKA)

Kaupunginhallituksen pöytäkirja (Stadsfullmäktiges protokoll) 21.9.1876
Porin kaupunkiseurakunnan köyhäinhuoltohallitus (Fattigvårdskontoret)
Protokoll)1866–1870

Porin seurakuntayhtymän arkisto (PSA)

Ic9 Porin kaupunkiseurakunnan kastettujen kirkonkirjat 1856–1876
IICa 9-11 Kirkkoneuvoston ja kirkkokokousten pöytäkirjat 1850–1864
IICj I Köyhäinhuoltohallituksen pöytäkirjat 1856–1866
IIHbI Ripitettyjen kirja 1820–1872

Digitaaliset arkistolähteet

Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos, elektroninen karttakokoelma/Heikki Rantatupa
Suomen sukututkimusseuran Hiski-kirkonkirjojen tietokanta www.genealogia.fi.
Tietokantaa on käytetty syksyllä 2006 ja alkukevällä 2007.

Satakunnan museon Satakunta-arkisto

Porin rouvasväenyhdistyksen kadonneen arkiston kansilehti (ei signumia)

Porin kaupungin kartta ennen vuoden 1852 paloa

2. *Lehdet*

Kansalliskirjaston historiallisten sanomalehtien tietokanta <http://digi.lib.helsinki.fi/index.html>.

Björneborgs Tidning 1861-1862

Finlands Almänna Tidning 14.7.1863

Lännetär 1863

Porin kaupungin sanomia 1861–1862 <http://digi.lib.helsinki.fi/sanomalehti/secure/main.html>

Sanomia Turusta 3.7.1863

Satakunta 1873-1889

3. *Virallisjulkaisut*

Samlingar af författningar 1856-1857. Sextonde delen. Helsingfors å Kejsrerliga Senatens för Finland tryckeri 1862.

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS:

Aikalaiskirjallisuus:

Ahlman, Ferdinand, Ruotsalais-Suomalainen ja Suomalais-Ruotsalainen sanakirja. Svensk-finsk ordbok. Toinen painos. G.W. Edlund. Helsinki 1883.

Ramsay, Carl Gustaf, *Matkapäiväkirja 1807*. Matka eteläisessä Suomessa. Rekonstruoinut, toimittanut ja suomentanut Sampo Honkala. SKS: Helsinki 1999.

Rosenborg, Johan Wilhelm. Köyhyydestä ja yleisestä köyhäin-holhouksesta Suomessa 1863. Professor J.W. Rosenborgin w. 1858 tekemästä ruotsinkielisestä väitöskirjasta suomentanut R.M. Oppman. Liljan kirjapaino. Turku 1863. (lyhennelmä)

Ruotsalais-suomalainen Virkakielen sanasto. SKS. Helsinki 1882.

Ruuth J.W. Björneborgs stads historia. Helsingfors: Utgiven på Björneborgs stads bekostnad. 1898.

Ståhlberg, K.J. Irtolaisuus Suomen lain mukaan. Päivälehdien kirjapaino. Helsinki 1893.

Tutkimuskirjallisuus:

Ahlström, Christian, *Sjömän i Helsingfors 1919-1848. Iaktagelser om levnadsvillkor och arbetsförhållanden*. Historisk tidskrift för Finland 3/1988. s. 511–534.

Anderson, Neil, *The Hobo. The Sociology of the Homeless Man*. The University of Chicago Press. Chicago, Illinois 1923.

Aukila, Markku & Virtanen, Timo J. Porilaisten kaupunki. Asumista ja tapakulttuuria noin 1880-1980. Satakunnan museon julkaisuja 9. Pori 1993.

Cerutti, Simona, *Microhistory: Social Relations versus Cultural Models?* Teoksessa Castrén, Anna-Maija; Lonkila, Markku ja Peltonen, Matti, *Between Sociology and History. Essays on Microhistory, Collective Action and Nationbuilding.* Studia historica 70. SKS. Helsinki 2004. s.17–40.

Einonen, Piia, Poliittiset areenat ja toimintatavat. Tukholman porvaristo vallankäyttäjinä ja vallankäytön kohteina 1592–1644. SKS. Helsinki 2005.

Ginzburg, Carlo, Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Gaudeamus. Helsinki 1996.

Haapala, Pertti, Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereelle 1820–1920. SHS. Historiallisia tutkimuksia 133. Helsinki 1986.

Haapala, Pertti, Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. Helsinki SHS 1989.

Haatanen, Pekka, Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kirjallisuuden valossa. WSOY. Helsinki 1968.

Hankala, Elina, Kaupunkien yleinen rakennusjärjestys 1856 lainsäädäntö, kaavoittaja ja käyttäjä asemakaavoituksen muokkaajina. Pro gradu-työ. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos. 2003.

Hynninen, Eemil, Ulkotyöväen palkkasuhteen kehitys Suomen suurimmissa kaupungeissa 19-vuosisadalla ennen elinkeinovapautta. Taloustieteellisiä tutkimuksia XXX. Kansantaloudellinen Yhdistys. Helsinki 1924.

Häkkinen, Antti, ”*Samhällets bottenkikt.*” *Om den helsingforska subkulturens historia.* Historisk tidskrift för Finland 2/1998. s. 309-336.

Häkkinen, Antti & Peltola, Jarmo, *Suomalaisen ”alaluokan” historiaa: köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860–2000.* Teoksessa Vieraat kulkijat - tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa. Häkkinen, Antti; Pulma, Panu & Toivonen, Miika toim. HArk 120. SKS. Helsinki 2005. s. 39–94.

Jordansson, Birgitta (1998 A), *Den goda människan från Göteborg. Genus of fattigvårdspolitik idet borgerliga samhällets framväxt.* Arkiv förlag. Lund 1998.

Jordansson, Birgitta (1998 B), *Women and Philantropy in a liberal context. The case of Gothenburg.* Teoksessa Charitable Women. Philanthropic Welfare 1780–1930. Birgitta Jordansson ja Tinne Vammen toim. Odense University Press: Odense 1998. s. 63–88.

Jussila, Osmo, Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917. WSOY. Helsinki 2004

Jutikkala, Eino, *Lokaliseringen av yrkes -och socialgrupperna i Åbo under ryska tiden.* Historisk tidskrift för Finland, 1954. s. 79–92.

Jutikkala, Eino, *Esiteollisen ajan puukaupunkien suurpalot.* Teoksessa Tie tulkintaan. juhlakirja Akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle 6.marraskuunta 1997. Toim. Koskivirta Anu, Suvioja, Aleksanteri et.al. WSOY. Porvoo, Helsinki, Juva 1997. s. 491–507.

Karonen, Petri, *Pohjolan vaarallisimmat asuinpaikat. Rikollisuus, pelko ja turvattomuus Suomen uuden ajan alun kaupungeissa noin 1540–1660*. Teoksessa Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Toim. Sari Forsström. Studia Historica Helsingiensis. Helsinki 1996. s. 61–86.

Karonen, Petri, *De österbottniska städernas differentiering från landsbygden under 1600-talet*. Historisk Tidskrift för Finland 4/2003. s. 377–398.

Karonen, Petri, Patruunat ja poliitikot. Yritysjohtajat taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920. SKS. Helsinki 2004.

Kaukamaa L.I, Porin esikaupunkikysymys 1800-luvulla. SHS. Helsinki 1958.

Kaukamaa L.I, Porin työväen järjestäytymispyrkimyksistä ennen elinkeinovapautta. SHS. Helsinki 1939.

Kauranen, Kaisa, *Rahvas, virkamiehet ja esivalta. Nälkä- ja tautivuodet Pohjois-Suomessa 1832–1833*. Teoksessa Virkanyrkit ja muita hallintohistorian tutkielmia. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 16. Toim. Tiihonen, Seppo. Hallintohistoriakomitea. Helsinki 1995. s. 51–98.

Kettunen, Pauli, *Yhteiskunta*. Teoksessa Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria. Toim. Hyvärinen, Matti, Kurunmäki, Jussi, Palonen, Kari, Pulkkinen, Tuija & Stenius, Henrik. Vastapaino 2003. Tampere. s. 167–212.

Klinge, Matti, Keisarin Suomi. Suom. Marketta Klinge. Schildts. Espoo 1997.

Klinge, Matti, Kaukana ja kotona. Suom. Marketta Klinge. Schildts. Helsinki 1997.

Laine Toivo H., *Porin kuoppakaupunki*: esitelmä Päärnäisten pienkiinteistöyhdistyksen kotiseutujuhlassa 22.11.1992. Satakunnan museon näyttelyarkisto.

Laine Toivo H., *Kuoppakaupungista puutaloidylyiksi*. Porin päivänä 1993. Esitelmä. Satakunnan museon näyttelyarkisto.

Lawrence, Paul, *Policing the Poor in England and France, 1850-1900*. Teoksessa Social Control in Europe vol. 2. 1800-2000. Toim. Emsley, Clive, Johnson Eric & Spierenburg Pieter. Columbus: Ohio State University Press, cop. 2004. s. 210–225.

Levi, Giovanni, Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Kaisa Kinnunen ja Elina Suolahti suom. Tutkijaliitto Helsinki 1992.

Louhivuori, O.W, Kunnallinen köyhäinhoitorasitus Suomen suurimmissa kaupungeissa ennen nykyistä kunnallishallitusta. Akat. väitöskirja. Taloustieteen tutkimuksia. Kansantaloudellinen yhdistys 18. Helsinki 1915.

Lybeck, Jari, *Sjöfolket i Raumo under sjöfartens expansionsår 1840-1870*. Historisk tidskrift för Finland 3/1988. s.535–558.

Markkola, Pirjo, Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1919-luvulle. SHS. Historiallisia tutkimuksia 187. Helsinki 1994.

Markkola, Pirjo, *Marginaali historian keskipisteessä*. Teoksessa Kuokkavieraiden pidot. Peltola, Jarmo & Markkola, Pirjo toim. Historian marginaalista marginaalihistoriaan. Vastapaino. Tampere 1996. s. 7–19.

Markkola, Pirjo, Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. SKS. Helsinki 2002.

Mumford, Lewis, *The City in history: its origins, its transformations, and its prospects*. Penguin Books. Harmondsworth 1996 (1961).

Mustonen, Matti A. Sairaus ja köyhyys sosiaalisena ongelmana Porissa 1724–1870. [S.I.] 1976.

Neubauer, Hans-Joachim, Huhu. Kuulopuheen kulttuurihistoriaa. Suom. Ilona Nykyri. Atena. Jyväskylä 2004.

Nikula, Oscar, *Kaupunkilaitos 1721–1875*. Teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 1. Tommila, Päiviö toim. Suomen kaupunkiliitto. Helsinki 1981.

Nygård, Toivo, Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa. Jyväskylä 1985.

Nygård, Toivo, *Maatalouden työvälinoita vai täysivaltaisia kansalaisia: irtaimen väen asema vuoden 1852 irtolaisasetuksessa*. Teoksessa Sitä kuusta kuuleminen: Jorma Ahvenaisen juhlaKirja. Kalevi Ahonen et.al. toim. Studia historica Jyväskyläensia. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 1990, s. 81–88.

Nygård, Toivo, *Erilaisten historian problematiikasta ja lähteistä*. Teoksessa Vanhuus, vaivat, erilaiset. Heikki Roiko-Jokela toim. Jyväskylän historiallinen arkisto 4. Kopijyvä. Jyväskylä 1999. 17–42.

Ojala, Jari, Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa. Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700–1800-luvulla. Bibliotheca historica 40. SHS. Helsinki 1999.

Peltonen, Matti, Mikrohistoriasta. Gaudeamus. Helsinki 1999.

Perälä, Tauno, *Kaupunkien aluepolitiikka ja esikaupunkiliitokset 1875–1918*. Teoksessa Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. Tommila, Päiviö toim. Suomen kaupunkiliitto. Helsinki 1983. s. 29–50.

Pulma, Panu, *Köyhästäkö kansalainen? Köyhyys poliittisena ongelmana*. Haapala, Pertti toim. Talous, valta ja valtio: tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Vastapaino. Tampere 1992. s. 187–208.

Pulma, Panu, *Vaivaisten valtakunta*. Teoksessa Jaakkola, Jouko; Pulma, Panu; Satka Mirja; Urponen, Kyösti, Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto. Jyväskylä 1994. s. 15–70.

Pulma, Panu, *Valtio, vaivaiset ja kuntien itsehallinto. Gustaf Adolf Helsingius valtion ja kuntien välisen suhteen muokkaajana*. Teoksessa Virkanyrkkit ja muita hallintohistorian tutkimuksia.

Hallintohistoriallisia tutkimuksia 16. Tiihonen, Seppo toim. Hallintohistoriakomitea. Helsinki 1995. s. 99–125.

Ramsay Alexandra, *Fruentimmer och fallna kvinnor: ett ertrappande i Helsingfors fattigregioner 1860*. Historisk tidskrift för Finland. 75. 1990:2, s. 313–332.

Ramsay, Alexandra, Huvudstadens hjärta: filantropi och social förändring i Helsingfors. Två fruntimmersföreningar 1848- 1865. Vetenskaps-societen. Helsingfors 1993.

Ruuth, J.W. Porin historia. Mauno Jokipiin suomentama laitos. Porin kaupunki 1958.

Räty, Jouko, *Porin kuoppakaupungista 115 vuotta*. Ulvilan kotiseutulehti 2007. s.33–37.

Saarenheimo, M. Ääriviivoja porin sanomalehtioloista 1860-luvulla. Satakunta. Kotiseutututkimuksia IV. 1916. s. 124 -139.

Saarinen, Juhani, Porin historia III. Porin kaupunki 1972.

Salmi, Hannu, *Elämän tragedia. Katastrofin pelon historiaa*. Historiallinen aikakausikirja 3/1995. s. 195–203.

Selin, Rauno, *Autonomian ja itsenäisyyden ajan keskushallinnon asiakirjat*. Teoksessa Orrman, Elias & Pispala, Elisa (toim.), Suomen historian asiakirjalähteet. Kansallisarkisto. WSOY. Helsinki 1994. s. 80–116.

Soikkanen, Hannu, ”*Miekalla, nälällä ja rutolla*” – *kriisit historiassa*. Häkkinen, Antti toim. Kun halla nälän, tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. WSOY. Helsinki 1991. s. 11–36.

Stenius, Henrik, *Julkisen keskustelun rajat suuriruhtinaskunnassa*. Haapala, Pertti toim. Talous, valta ja valtio: tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Tampere: vastapaino 1992. s. 173–186.

Suomen kansallisbiografia 4. Helsinki: SKS. 2004

Suomen kaupunkilaitoksen historia 1. Keskiajalta 1870-luvulle. Päätoim. Tommila, Päiviö. Kirj. C.J. Gardberg et.al. Toim. siht. Endén, Rauno. Suomen kaupunkiliitto. Helsinki 1981.

Tommila, Päiviö & Salokangas, Raimo, *Sanomia kaikille*. Suomen lehdistön historia. Edita. Helsinki 1998.

Valtonen, Maare, Yritysjohtajan ja valtion vuorovaikutus päätöksenteossa. Esimerkkinä Nils Ludwig Arppen vaikuttamispyrkimykset Möhkön ja Värtsilän rautaruukkien perustamisprosesseissa 1830–1850. Pro gradu-työ. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos. 2003.

Valtonen, Maare, Taloudellista politiikkaa. Liike-elämän poliittinen osallistuminen ja toiminta 1800-luvun alun Suomessa. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto. Historian ja etnologian laitos. 2006.

Vammen, Tinne, *Ambiguous Performances: Women in Copenhagen Philanthropy, c. 1849–1915*. Teoksessa Charitable Women. Philanthropic Welfare 1780–1930. Birgitta Jordansson ja Tinne Vammen toim. Odense University Press: Odense 1998. s. 91–136.

Vattula, Kaarina toim. Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Tammi. Helsinki 1983.

Vilkuna, Kustaa H. J. *Mielekäs menneisyys*. Teoksessa Knuutila Seppo ja Piela Ulla toim. Menneisyys on toista maata. Kalevala-seuran vuosikirja 86. SKS. Helsinki 2007. s.334–335.

Virtanen, Veikko, *Maistraatti, palovartijat ja porvariprikaati kaupungin yleisen järjestyksen valvojina entisaikaan*. Suomen poliisilehti 1958 s.217–219.

Virtanen, Veikko, *Kaupunkien poliisitoimen uudistamissuunnitelmat 1880-luvulla*. Suomen poliisilehti 3-4/1961 s.54–58, 74–76.

Virtanen, Veikko, *Porin poliisilaitoksen perustaminen v. 1899*. Suomen poliisilehti 1962, s. 14–15.

Voionmaa, Väinö, Tampereen kaupungin historia. II osa. Tampereen kaupunki. Tampere 1929.

Waris, Heikki, Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle. Suomen historiallinen seura. Helsinki 1973. (alkup. 1-2 osat 1932–1934).

Waris, Heikki, Helsingiläisyhteiskunta. Teoksessa Helsingin kaupungin historia 3, 2. Ajanjakso 1809–1875. Toimituskunta Erik Hornborg et al. Helsingin kaupunki 1951. s. 7–201.

Weber, Max, Kaupunki. Suom. Tapani Hietaniemi. Vastapaino. Tampere 1992.

Weiss, Holger, *Nälkä*. Marjomaa, R; Nurmiainen, J. & Weiss, H. toim. Ilmestyskirjan ratsastajat: sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa. Vastapaino. Tampere 2000. s. 111–190.

Ylikangas, Heikki, Virkamiesvaltio – mihin sitä tarvittiin. Uudenaikaisen valtion keskeiset kehitysvaiheet. Teoksessa Virkanyrkit ja muita hallintohistorian tutkimuksia. Hallintohistoriallisia tutkimuksia 16. Tiihonen, Seppo toim. Hallintohistoriakomitea. Helsinki 1995. s. 29–36.

Zilliacus, Gunvor: *Ett Sekel Svensk Journalistik*. Björneborgs Tidning 1860-1960. Björneborgs Tidnings – och Tryckeri A.B. Pori 1960.

Åberg, Ingrid, *Revivalism, Philanthropy and Emancipation. Women's Liberation and Organization in Early Nineteenth Century*. Teoksessa Charitable Women. Philanthropic Welfare 1780-1930. Birgitta Jordansson ja Tinne Vammen toim. Odense University Press: Odense 1998. s. 17– 44.

Österberg, Eva & Lindström, Dag, Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. Studia Historica Upsaliensia 152. Uppsala 1988.

Österberg, Eva; Lennartsson, Malin & Neass Eyvind, *Social Control Outside or Combined with the Secular Judicial Arena*. Teoksessa People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period. Österberg, Eva & Sogner, Solvi toim. Universitetsforlaget. Lund and Oslo 2000. s.237–266

Internet-lähteet:

Höyssä, Ari & Keskinen, Jarkko, *Perinteistä kaupunkisuunnittelua uudistuvassa kaupungissa. Porin esikaupunkiongelman ja sen ratkaisuyritykset 1800-luvulla*. Ennen ja nyt 3/2002.

<http://www.ennenjanyt.net/3-02/pori.htm>.

Luettu keväällä 2008.

Laitinen, Riitta, 1600-luvun kaupunkia rakentamassa. Katsaus Turun kaupungin materiaaliseen järjestämiseen. Ennen ja nyt 2/2006. http://www.ennenjanyt.net/2006_2/referee/laitinen.html.

Luettu keväällä 2009.

Lindberg, Essi, *Uinuva paratiisi kaupungin laidalla. Vanhan hautausmaan maiseman historiaa 1800-luvulta nykypäivään*. Teoksessa Häyrynen, Maunu toim. Suistolaisten puisto. Porin kansallisen kaupunkipuiston historia ja maisema. Porin kaupunginkanslian kaavoitusosasto. Porin kaupunki 2004. s. 22–39. Artikkelin verkkoversiota on luettu syksyllä 2008 osoitteessa

<http://www.pori.fi/kan/kan1/puisto/pdf/suisto2.pdf>

Suomen matkailijayhdistyksen kartta Porista vuodelta 1902.

<http://www.histdoc.net/kaup1902/pori.gif> / Pauli Kruhse.

Svenska Akademiens Ordbok SAOB <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> Luettu 20.1.2009.

www.wikipedia.fi

MAINITTU KAUNOKIRJALLISUUS:

Laine Toivo H., *Vie minne tiesi. Kuoppakaupunki, maan puoleen*. Trilogian I-osa. Kehitys. Pori 2000.

LIITE 1.

Osa maanmittari Daniel Ekmanin piirtämää Kokemäenjoen vesistökarttaa noin 1730–1740-luvulta. Kaupungin sijainti ja asemakaavan muoto pysyivät vielä 1852 vuoden palon jälkeen suurin piirtein entisenlaisina, vaikka kaupungin pinta-ala toki oli tästä kartasta kasvanut. Kuoppien sijaintialue ulottuu tässä kartassa nähden lounaaseen lähtevän tien viereisille sekä eteläisille pelloille. Alue suoraan etelään on nimetty jo tässä kartassa *Rieplan*-nimiseksi alueeksi (pyöreä, muuta peltoa vaaleampi alue suoraan etelässä), mikä voi viitata tämän työn tarkasteluajankana Keskiriihiin tunnettuun alueeseen. Kauempana etelässä näkyy tummennettu alue, joka on sotaväen harjoituspaikka ”*Björneborgs Regementes Motes plan*.” 1870-luvun poliisin asukasluetteloihin oli merkitty myös ”entisellä harjoitusalueella” asuvia.

Lähde: Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos. Digitaalinen karttakokoelma /Heikki Rantatupa

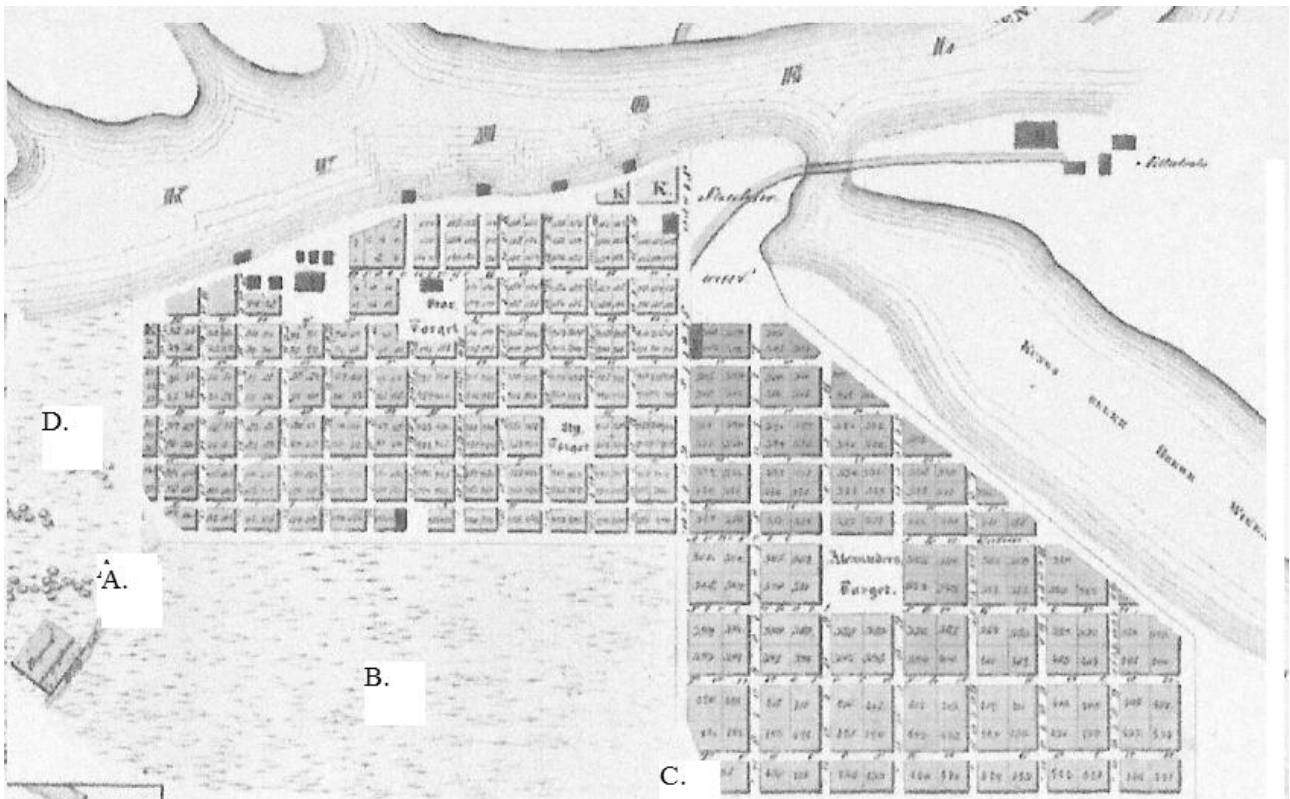
LIITE 2.

Työssä käsitellyjä alueita on sijoitettu C.V. Gyldenin v. 1840 piirtämän Porin kaupunkikarttaan kirjaimin A.-D. Kartta esittää Poria ennen vuoden 1852 paloa.

- A. Malmiriihien alue, Vähäraumalle johtava tie, hautausmaan ympäristö (Hampustenmäki, venäläinen kaalimaa, venäläinen leipomo, venäläisen rummunlyöjän torppa, venäläinen kruununtallo, Sjöblomska qvarn jne.) sekä tiiliruukit tietä eteenpäin kuljettaessa
- B. Keskiriihet
- C. Hakariihiin alue Saarisen mukaan (Saarinen 1972, 14)
- D. Karjaranta -kaupungin lahjoitusmaata

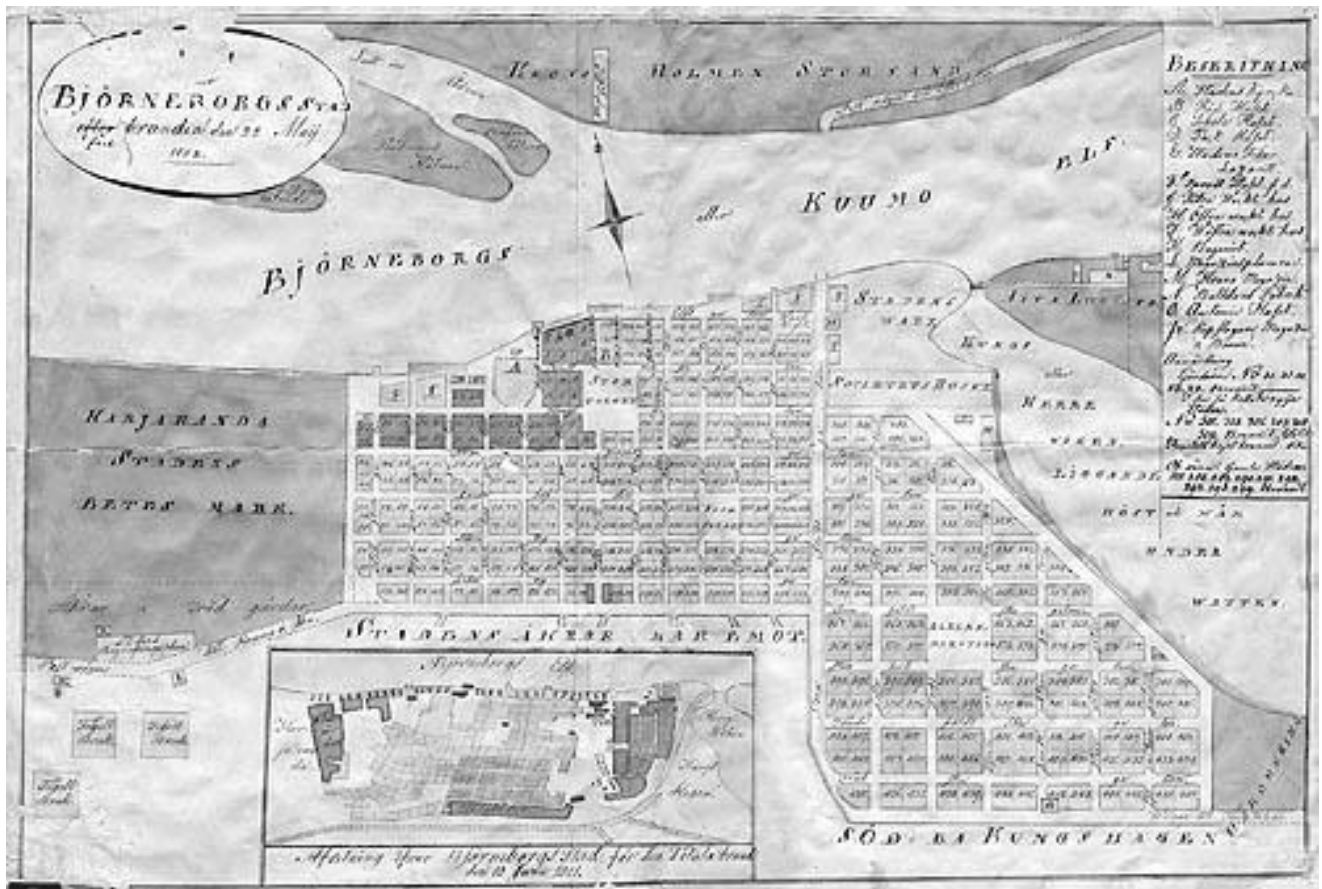
Harmaan sävyn vuoksi ei käy ilmi, että karttaan on merkitty eri kaupunginosat eri värein. Kaupunginosa lähimpänä Vähärauman tietä oli ennen 1852 paloa Malmin kaupunginosa. Myös työn johdannossa mainittu Carl Gustaf Ramsayn vuonna 1807 kulkema reitti Kokemäenjoen varrelta sijaitsevasta Porista Vähäraumalle avautuu lukijalle kartan avulla. Ramsayn havaitsemat ja piirtämät maakuopat olivat ”kaupungin ulkopuolella”, joten kun samainen Isak Tillbergin asemakaava vuodelta 1801 on voimassa myös tässä kartassa, on hän nähnyt maakuopat jotakuinkin samalla alueella A. kuin mihin niitä vuoden 1852 palon jälkeen rakentui.

Lähde: Historian ja etnologian laitos/ digitaalinen karttakokoelma/Heikki Rantatupa.

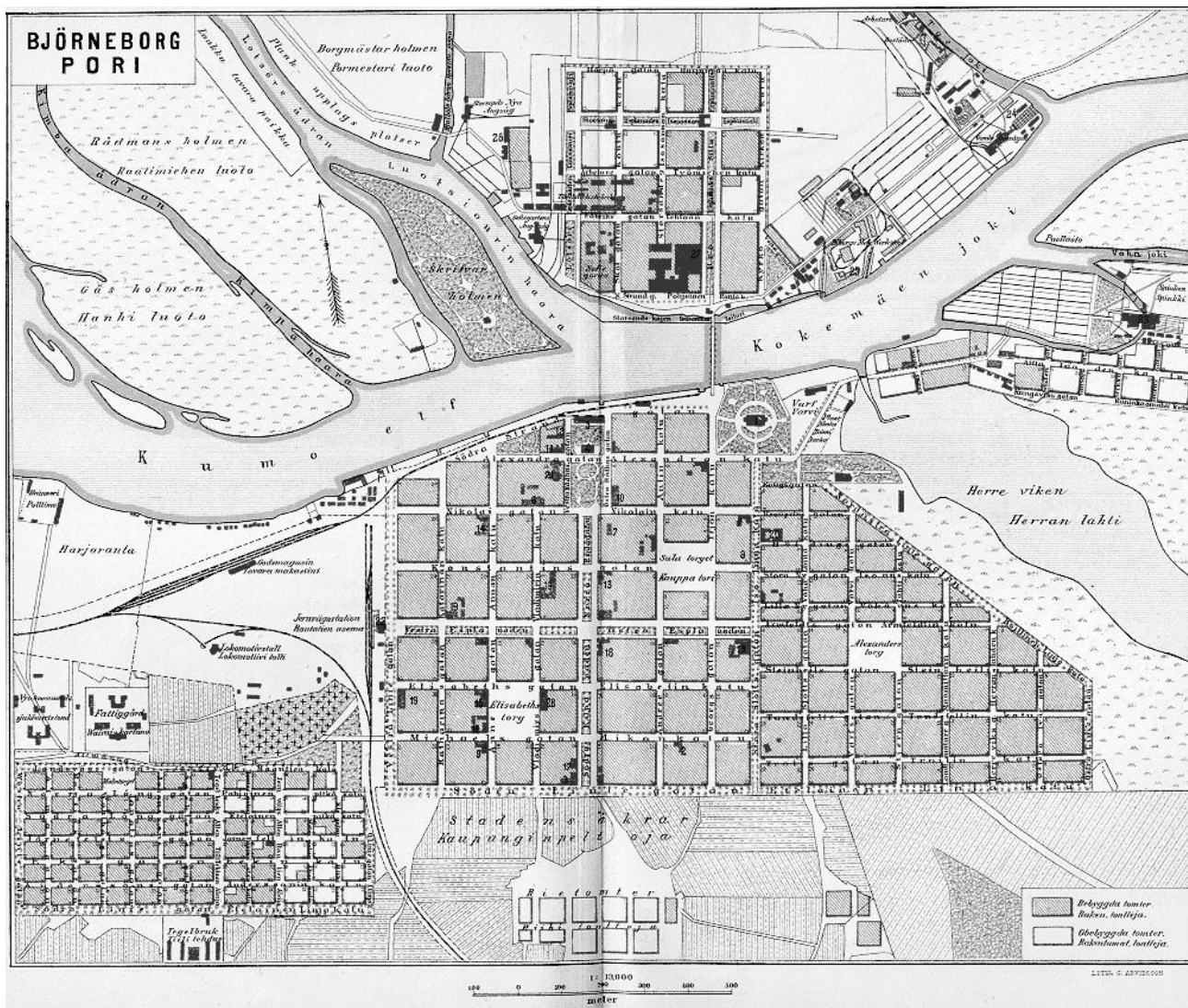

LIITE 3.

Porin kaupunki juuri ennen 1852 paloa maanmittari Isak Tillbergin 1801 suunnitteleman asemakaavan mukaisena. Tämän epäselvän kartan suurennosta on käytetty työssä apuna, koska siinä on merkitty edellisen liitteen karttaa yksityiskohtaisemmin kadut ja julkisrakennukset. Vähäraumalle johtava tie suoraan kaava-alueen lounaiskulmassa havainnollistuu tässä kartassa epäselvyydestä huolimatta. Rajattu vaalea alue tien yläpuolella on hautausmaa ja tummempi suuri alue Karjarantaa. Tien alapuolella näkyvät kolme laatikkoa ovat tiiliruukkeja ja aivan tien alalaidassa kiinni olevat merkityt kaksi pistettä ovat (venäläinen)leipomo (etäämpänä kaupungista) ja läntinen tullihuone (lähempänä kaupunkia). Kaikki nämä olivat työn kannalta tärkeitä paikkakoordinaatteja.

Lähde: Satakunnan museon Satakunta-arkisto

LIITE 4.

Parhaan käsityksen tämän kartan ilmestymisen aikaan jo kadonneesta kuoppien ja muiden asumusten pääalueesta, Malmiriihistä saa vuoden 1902 Suomen Matkailija-Yhdistyksen Suomi-kartaston Porin kartasta. Asemakaava on vuodelta 1852. Kyseinen alue on nyt sama kuin lounaispuolen erillinen kaupunginosa, Vähäraumantien varteen 1864 perustettu VI osa, jota vastapäätä ovat vanha hautausmaa, köyhäinhuone ja sairaala. Osa VI:n osan tonteista on kartan mukaan edelleen vuonna 1902 rakentamattomia (vaaleat tontit). Vuonna 1895 rakennettu rautatie kulkee kaupunginosan oikealta puolelta. VI:n osan eteläpuolelle jää Tiiliruukki. Kaupungin eteläpuolella on vielä kaupungin peltoja sekä aivan etualalla kartassa rakentamattomaksi merkittyjä ”Riihitontteja” työssä Keskiriihiksi käsitetyllä alueella. Ne ovat nyt aivan kasvaneen kaupungin tuntumassa verrattuna liitteen 1 kartan ”Rieplan-alueeseen.”

Lähde: <http://www.histdoc.net/kaup1902/pori.gif/> Pauli Kruhse

LIITE 5.

Porilaiset, jotka asuivat jossain vaiheessa tarkasteluväliä 1852–1865 kaupungin rajojen ulkopuolella. Henkilöt on poimittu kaikista käytetyistä lähteistä. Osa henkilöistä oli perheellisiä, mikä ei tässä näy, sillä listaan ovat päätyneet ne henkilöt, joista oli jokin lähdemerkintä rajojen ulkopuolisesta asumisesta. Osa listan henkilöistä taas oli yksin asuvia tai elätteellä jonkun toisen kaupungin rajojen ulkopuolella asuneen luona tai elätin ottajia. Näin ollen mukana ovat omalla nimellään myös ne lapset, jotka oli annettu elätteelle. Samasta perheestä on listattu molemmat puoliset, mikäli molemmat olivat erityisen näkyviä lähteissä tai mikäli jäivät leskiksi tarkastelujaksolla. Syntymä- ja kuolinajat on poimittu köyhäinapuluetteloista ja Hiski-tietokannasta Porin ja täydentäen Satakunnan alueelta. 1900-luvun puolelle eläneiden kuolintietoja ei ole saatu, sillä tietokanta ulottuu noin vuoteen 1900. Tietokanta ei ole täysin kattava joten joidenkin henkilöiden elinvuosien puuttuminen voi johtua sekä tietokannan aukoista että aukoista alkuperäisissä kirkonkirjoissa. Epävarmat tapaukset on jätetty pois.⁵⁴⁶

Alexandra Ulrikantytär (1831-?)

Anna Elisabeth (Lisa) Jeremiaantytär (Nylund) (1818–1867)

Andersson, Johan, (1838–1881)

Ahlholm, Gustava, (myöh. Sundqvist), merimiehen leski (1824/1829-?)

Almberg, Samuel, entinen palovahti (1822–1892)

Björnman, Maria, työmiehen leski (1784–1861)

Björklund, Gustaf, työmies (1800–1867)

Bärlund, Maria, työmiehen vaimo/leski (?-?) (sai vuonna 1869 kaupunkiseurakunnassa aviottoman lapsen Berta Marian, jolloin ilmoitettiin 35–40-vuotiaaksi)

Dahlroos, Anna, merimiehen leski (1812–1889)

Dahlroos, Anders, työmies (?-?) (lapsi kastettu Porissa 1846)

Engdahl, Johan, entinen merimies (1809- 1870)

Engdahl, Lovisa, edellisen vaimo (1823–1868)

Forsman, Hedda, porvarinpojan leski (1805–1867)

Friman, Carl, työmies (1853–1895)

Friman, Gustaf, työmies (1804–1867)

Färm, Erika (myöhemmin tiiliruukinrenki Fredrik Pihlmanin vaimo, vihitty 1874) (1847-?)

Grandell, Serafia, rummunlyöjän leski (1807–1878)

Gröndahl, Anna Stina, työmiehen leski (1815-?)

Grönholm, Carl, Gustaf (1804–1868)

Grönlund, Johan, ajuri (useita) (1849–1889) tai (1822–1895) (1813–1867)

Grönlund, Greta Lisa, (1789–1875)

Grönqvist, Catharina, Helena, työmiehen vaimo (1805–1868)

Grönroos, Gustaf, työmies (1800–1872)

Grönvall, Anders, Johan, työmies (?-?) (vihitty Porin maaseurakunnassa 1843, lapsia kastettu Porin kaupunkiseurakunnassa 1845–1861)

Hartog, Mathilda (?-?)

Helín, Isak, entinen palovahti (1799–1868)

Helín, Margareta, edellisen vaimo (?-?) (lapsi Greta Lisa syntynyt 1828)

Holm, Carl Konstantin, entinen työmies/luodantekijä (1801–1882)

Holmsten, David, työmies (1818–1870)

Hurtig, Gustav, entinen työmies (1791/1795–1862)

Hurtig, Justina, edellisen leski (1795-?)

⁵⁴⁶ Epävarmoina pidettäviä ovat esimerkiksi pelkästään kaupungin rajojen ulkopuolisten tapahtumien yhteydessä mainitut, elätit, joiden hoitajien asuminen juuri kyseisenä vuonna kaupungin rajojen ulkopuolella ei käy ilmi, rikosjuttujen todistajat, joiden ei suoraan sanota asuneen rajojen ulkopuolella jne.

Höckert, Matts, porvari, kuolinmerkinnässä leipuri (1795–1857)
 Höckert, Maria Gustafva, porvarin vaimo/leski (1792–1865)
 Hök [Höök], Fredrika (1821–1884)
 Ilén, Gustaf, porvari (1791–1865)
 Jansson, Anders, entinen merimies (?-?)
 Johansson, Anders, entinen merimies (?-?)
 Lindell, Steffan, leipuri (1816–1855)
 Lindqvist, Elias, entinen merimies (1794–1880)
 Lindqvist, Johanna, entinen piika (1794–1867)
 Lindqvist, Maja Stina, palovahdin leski (1833-?)
 Lingman, Mariana, työmiehen vaimo (1829–1890)
 Lovén, Anna Sofia, palovahdin vaimo (1831–1896)
 Lovén, Erland, työmies (1826–1897)
 Lovén, Eva, palovahdin leski (1801–1869)
 Lovén, Henrik, entinen palovahti, työmies (1789–1838) tai (1831–1891)
 Luk [Luuk], Lisa, nainen/torpparinleski (maaseurakunta) (1805–1879)
 Lundholm, Carolina (1829–1866)
 Lundholm, Josefina Carolina, edellisen tytär (1850-?)
 Lundholm, Maria (1796–1868)
 Martin, Anna, suolanmittaajan leski (1820-?)
 Nordling, Eva, työmiehen leski (1797–1868)
 Nordström, Johan Gustaf (?-?/useita samannimisiä)
 Nyholm, Lisa, karanneen merimiehen vaimo (1797/1802–1867)
 Nylund, Kajsa (Katrina), tynnyrintekijän leski (1801–1867)
 Nyström, Anders, entinen räätäli (1799–1867)
 Nyström, Carolina, perämiehen leski (1818–1867)
 Pettersson, Esther, työmiehen leski (1807–1867)
 Pihlman, Anna, työmiehen leski (n. 1820-?)
 (Polutsehjuk, Elisabeth, entisen rummunlyöjän vaimo) (?-?)⁵⁴⁷
 Rislund, Brita Stina, perämiehen tytär, neiti (1802–1881)
 Rosendahl, Fredrika, työmiehen vaimo (1814–1868)
 Rosenqvist, Jacob, merimies (1795–1856)
 Rosenqvist, Johan Gustaf, entinen palovahti (1815–1861)
 Rosenqvist, Serafia, edellisen vaimo/leski (1821/1828–1880)
 Rosenqvist, Sofia, Jacob Rosenqvistin vaimo (1806/1811-?)
 Rosengren, Lovisa (1808–1871)
 Rosengren, Katrina, merimiehen tytär (1850–1884)⁵⁴⁸
 Roslander, Amanda Sofia, työmiehen/merimiehen tytär (1851-?)⁵⁴⁹
 Roslund, Carolina (1825–1867)
 Rosten, Gustaf, buldaaninkutoja, työmies (1820–1868)
 Sandelin, Maria Emilia, merimiehen tytär (1852-?)
 Silfver, August, entinen nokikolari, ajuri, palovahti, kaupungin työmies (1824–1896)
 Sjöblom, Carl Linus, merimiehen poika, löysä (1837–1897)⁵⁵⁰

⁵⁴⁷ Venäläisen rummunlyöjän torppa sijaitsi hautausmaan lounaiskulmalla lähellä maantietä. Kirkonkokouksen tekemissä hautausmaan laajennussuunnitelmissa mainitaan kyseinen ”Ryska Trumslagarens Torpe”. TMA Porin maistraatti ja raastuvanoikeus Cj:26 Porin maistraatin ja kaupunginvanhinten pöytäkirja 14.5.1855.

⁵⁴⁸ Avioitui työmies Richard Lindblad in kanssa, jonka kanssa sai neljä lasta, ensimmäisen 22-vuotiaana vuonna 1872. Hiski-tietokanta:Pori: Katrina Rosengren.

⁵⁴⁹ Vanhemmat merimies Jacob Emmanuel Roslander ja Maria Wilhelmina Rostedt. TMA Cc2:1 Raastuvanoikeus 20.1.1869. Hiski-tietokanta: Pori: Amanda Roslander. Luettu heinäkuussa 2009.

⁵⁵⁰ Kuolinhetkellä merkitty löysäksi ja naimattomaksi. Hiski-tietokanta:Pori: Carl Linus Sjöblom.

Sjöman, Catharina, merimiehen vaimo (1819–1884)
Sjöman, Johan Gustaf, merimiehen poika (1853-?)
Sjöros, Sara, palovahdin leski (1795/1798-1872)
Snällström, Henrik Alexander, merimies (?-?) (lapsia kastettu Porissa 1849–1857 välisenä aikana)
Ström, Lovisa (1792-1877)
Söderlund, Fredrika Josefina (1842-1870)
Tall, Erik, entinen rummunlyöjä (1795–1856)
Tall, Hedda, edellisen leski (1801–1883)
Tallström, Gustaf, työmies (1821-?) Synt. Kiukaisissa
Tihl, Johan Fredrik, työmies (1823–1868)
Tihl, Maria, edellisen vaimo (?-?)
Törnroos, Reinhold, työmies (?-?)
Tränden, Tobias, työmies (?-?)
Ulrika Kaarlentytär nainen (1825–1864)
Wallin, August, työmies (1828–1899)
Wahlgren, Johan Wilhelm, entinen puuseppä, (?-?) (lapsi kastettu Porissa 1834)⁵⁵¹
Widmark, Magdalena, työmiehen leski (1810–1865)
Wiik, Lovisa, työmiehen leski (1794-?)
Wiklund, Jakob, entinen palovahti (?-?) (vihitty Porissa 1847)
Åman, Wilhelm, entinen työmies (1797–1875)

⁵⁵¹ Elätteellä Mariana Lingmanilla 1861. Porin seurakuntayhtymä II Cj I Vaivahoitojohtokunnan pöytäkirjat 1856–1866.

LIITE 6. 20.8.1860 häädettyjen tietoja, valitukseen osallistuneet lihavoitu.

NIMI	IKÄ HÄÄTÖAJANKOHTANA	AMMATTINIMEKE	NAIMISSA/AVIOITUMISVUOSI/ LAPSIA VUONNA 1860	merkintä Porin kirkonkirjoissa ennen 1852 paloa
August Silfver(1824–1896)	36 v.	entinen palovahti, ajuri, nokikolari, työmies	Vaimo Lovisa Jacobsdotter /1847 Porissa/3	Kyllä
Jakob Wiklund (ei tietoa)	ei tietoa	entinen palovahti työmies	Vaimo Lena Stina Mattsdotter / 1847 Porissa/1	Kyllä
Johan Gustaf Rosenqvist(1815–1861)	45 v.	entinen palovahti	Vaimo Serafia Henriks- dotter/ 1842 Porissa/3	Porin maaseura- kunnassa
Samuel Almberg(1822–1892)	38 v.	entinen palovahti	Vaimo Eva Henriks- dotter/ennen vuotta 1845/7	Kyllä
Gustaf Rosten (1820–1868)	40 v.	buldaaninkutoja, työmies	vaimo Gustava Wilhelmina Johansdotter / ennen vuotta 1853/4	Ei, (vuodelta 1853 lapsen kastetieto)
Carl Gustaf Grönholm(1804–1868)	56 v.	entinen merimies	Vaimo Agatha Aurora Kumlander / 1834 Porissa/4	Kyllä
Anders Johan Grönvall	ei tietoa	entinen merimies, työmies	Vaimo piika Lovisa Westman/1843 Porin maasrk./5	Kyllä
Gustaf Björklund(1800–1867)	60 v.	entinen työmies	Piika Anna Sofia Grönroos /1848 Porissa/ei tietoa	Kyllä
Gustaf Grönroos(1800–1872)	59 v.	entinen työmies	Vaimo Lovisa Mattsdotter / ennen vuotta 1834/3	Kyllä
Gustava Ahlholm(1824/1829- ei tietoa)	35 v.	merimiehen leski	mies Johan Gustaf Ahlholm/1848 Porissa (kuollut ennen 1860) Avioitui v. 1864 uudestaan suolanmittaaja Karl Sundqvistin kanssa/1	Kyllä
Gustaf Ilén (1791–1865)	69 v.	porvari	vaimo piika Hedvig Elisabeth Mathiasdotter/ 1836/5	
Anna Pihlman (n.1820- ?)	n. 40 v.	työmiehen leski	mies työmies Gustaf Pihlman (kuollut 1856)/ennen vuotta 1845/1	Kyllä
Henrik Alexander Snällström	ei tietoa	merimies	vaimo Stina Lovisa Rosendahl/ennen vuotta 1852/2	joulukuu 1852 lapsen kastetieto
Anders Johansson (ei tietoa)	ei tietoa	entinen merimies	ei tietoa	ei (useita samannimisiä)
Tobias Tränden (ei tietoa)	ei tietoa	työmies	ei tietoa	ei
Gustaf Tallström(1821- ?) Synt. Kiukaisissa ⁵⁵²	39 v.	työmies	ei tietoa	ei
Reinhaldt Törnroos (ei tietoa)	ei tietoa	työmies		ei

Lähde: Suomen sukututkimusseuran kirkonkirjatietokanta HisKi. Tietoja on haettu Porista ja Satakunnan alueelta kyseessä olevan henkilön tai hänen puolisonsa nimellä (luettu lokakuussa 2006-maaliskuussa 2009). Ellei vihkimistietoa ole kirkonkirjoissa, vihkimisvuosi on päätelty olevan ennen ensimmäisen lapsen syntymävuotta.

⁵⁵² Hiski-ohjelma: Kiukainen:kaikki:Gustaf Tallström. Luettu keväällä 2009.